

OSMANLI DEVLETİ HALÂ YAŞIYOR !..

TÜRKİYE'DE „SOL“ NEDEN „SAĞ“DIR!...

Münir Aktolga-Nisan 2010

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	2
GİRİŞ	4
NEDEN BİZDE “SOL” SAĞ DIR!	7
OSMANLI DEVLETİ'NİN, CAŇÇEKİŞEREK DE OLSA HALÂ YAŞAYAN MADDESİ VE “DEVLETİN RUHU” ÜZERİNE.....	10
YA TARİHSEL DEVRİM.....	12
KİMİZ BİZ, NEDEN “KENDİMİZE BENZERİZ”!..	13
DEVLET VE BİREY	14
OSMANLI HER DÖNEMDE HEP “İLERİCİ” BİR RUHA MI SAHİP OLMUŞTUR!.....	17
KLASİK DÖNEM OSMANLI DEVLETİNDE TOPLUMSAL YAPIYI BELİRLEYEN ESAS UNSUR OLARAK TOPRAK DÜZENİ.....	19
HİRFET ERBABI-ZANAATKARLAR-VAKIFLAR, TİCARET VE TÛCCARLAR.....	25
OSMANLI ÇOK DİNLİ-ÇOK ETNİSİTELİ BİR TOPLUMDU.....	30
PEKİ BÖYLE BİR SİSTEM NASIL BİRARADA DURUYORDU-MİLLET SİSTEMİ-.....	30
KLASİK OSMANLI DEVLET YAPISININ BOZULUŞU.....	32
DEVLETİN YOLSUZLUKLARI KALDIRMAYA ÇALIŞMASI-ADALETNAMELER.....	35
BÜYÜK ÇİFTLİKLERİN ORTAYA ÇIKIŞI.....	37
18. YÜZYILDA MERKEZİYETÇİLİĞİN ZAYIFLAMASI; “AYAN-I VİLAYET”.....	39
“MİLLET SİSTEMİ”NİN BOZULUŞU- BALKANLARDA ULUS DEVLETLERİN DOĞUŞU	44
TANZİMAT NEDİR.....	49
TANZİMAT'A GİDEN YOL	53
SENED-i İTTİFAK	54
BATI İLE İLİŞKİLER NASIL BAŞLIYOR VE GELİŞİYOR..	59
KARADENİZ TİCARETİNİN SONU-1774 ANLAŞMASI..	62
M.ALİ OLAYI VE BUNUN SONUÇLARI: 1838 TİCARET ANLAŞMASINA GİDEN YOL..	63
TANZİMAT FERMANI (yeniden yapılanma) NEDEN İLAN EDİLMİŞTİR.....	66
TANZİMAT, TOPRAK MÛLKİYETİ SORUNU VE MÛSLÛMAN ORTA SINIFIN GELİŞİMİ.....	72
“MODERN OSMANLI MİLLİYETÇİLİĞİ”NİN BAŞLANGICI-GENÇ OSMANLILAR.....	78
GÖÇ OLAYI VE BUNUN TOPLUMSAL SONUÇLARI.....	80
1876 ANAYASASI, I.MEŞRÛTİYET.....	81
II.ABDÛLHAMİT DÖNEMİ: “MÛSLÛMAN OSMANLI” KİMLİĞİYLE YENİDEN YAPILANMA.....	84
JÖNTÛRKLER VE 1908 “JÖNTÛRK DEVRİMİ”.....	87
1908'İN LİBERAL JÖNTÛRKLER'İNDEN	90
DEVLETİ TÜRKLEŞTİRMEYE ÇALIŞAN İTTİHATÇILARA	90

PEKİ YA ERMENİ SORUNU.....	95
İTTİHATÇI RUH OSMANLI DEVLETİNİN RUHUDUR!.....	98
İTTİHATÇILIK, DAHA SONRA DA “CUMHURİYET DEVRİMCİLİĞİ”- ERGENEKONCULUK- “DEVLETİN ASIL SAHİBİ OLMA” ANLAYIŞININ KILIK DEĞİŞTİRMİŞ ŞEKLİDİR.....	98
EK:.....	98
BUGÜNE İLİŞKİN SONUÇLARIYLA-BİR KERE DAHA TARİHSEL DEVRİM	98
DİYALEKTİĞİ ÜZERİNE.....	98
ANCAK KENDİ KARŞITINI YARATARAK VAROLABİLİRSİN!.....	103
VE 27 MAYIS: KARŞI DEVRİM Mİ “ÖZGÜRLÜKLER ORTAMI” YARATICISI MI?.....	104
12 MART, 12 EYLÜL VE SONRASI.....	106
TÜRKİYE “SOL”UNUN DİYALEKTİĞİ.....	107
REFERANSLAR:.....	108

ÖNSÖZ

1923'te “Cumhuriyet'in kuruluşu”, Tanzimat'tan I.Meşrutiyet'e, daha sonra da 1908 “Jöntürk Devrimi'ne” kadar çeşitli aşamalardan geçerek gelişen Osmanlı'daki burjuva devrimi sürecinin zaferi miydi sizce; 1923'te, niteliksel olarak yeni bir devlet-bir burjuva cumhuriyeti mi- kurulmuş oluyordu böylece, böyle mi düşünüyorsunuz siz!..

Sizi bilmem ama ben böyle düşünmüyorum! Ben, “Cumhuriyet Devrimi'ni” de, tıpkı Tanzimat, I.Meşrutiyet ve 1908 “Jöntürk Devrim”leri gibi Osmanlı Devleti'nde gelişen birbirine zıt iki “devrim” sürecinin (yukardan aşağıya doğru “batılılaşma” adı altında başlayan ve bugün bile halâ “ulusalcılık” adı altında devam eden, tarihsel devrim-ya da Osmanlı toplum mühendisliği süreci ile, buna zıt bir şekilde aşağıdan yukarıya doğru gelişmeye çalışan burjuva devrimi sürecinin) bir parçası-aşaması- olarak görüyorum. Nasıl ki, bir Tanzimat Fermanı'yla birlikte Osmanlı Devleti birden niteliksel olarak değişerek “batılı bir devlet”, ya da bir burjuva cumhuriyeti-devleti haline gelmediyse, 1923'te Cumhuriyet'in kuruluşuyla birlikte de Osmanlı Devleti hemen öyle bir “batılı”- “burjuva cumhuriyeti”ne dönüşüvermemiştir! Yani, 1923 bir nitelik değişimi olayı-bu anlamda, “batılılaşma”- ya da burjuva devrimi süreçlerinin tepe noktası- değildir. Osmanlı Devleti, bu tarihten sonra da, “Türkiye Cumhuriyeti” adı altında-bir Osmanlı cumhuriyeti olarak- yaşamaya devam etmiştir! Bugün Türkiye'deki sınıf mücadeleleri de, son tahlilde, cançekişerek de olsa halâ yaşayan bu Osmanlı cumhuriyeti'nin kendi içindeki “batılılaşma”-burjuva devrimi süreçlerinin son perdesinden başka bir şey değildir!. 2007'de, son Osmanlı Padişahı'nın (sanıldığı gibi bu Vahdettin değil, Ahmet Necdet Sezer'dir!) tahttan indirilmesinden sonra Devletin nitelik değiştirmesini- Devleti burjuvaziye kaptırmayı-bir türlü içine sindiremeyen Osmanlı artığı “baticı” görünümlü “ulusalcı” Devlet Sınıfı mensupları ne yapacaklarını şaşırılmış vaziyettedirler! Çünkü, aşağıdan yukarıya doğru gelişerek zirveye yaklaşan burjuva devrimi süreci artık kendi diyalektik zıttı olan “tarihsel devrim sürecini sona erdirmekte, ya da kontrol altına almaktadır.

Her devrim bir tür “kıyamet”tir denir! Çünkü, böyle dönemlerde ölümler de mezarlarından kalkarak katılırlarmış hesaplaşmaya!. Bugün Türkiye'de olan da bu değil mi!. Bütün bir Osmanlı tarihi adeta yeniden canlanıyor bilinçlerde. Biz kimiz, neyiz, nereden-nasıl geldik buraya; dün ne idi, dünü yapan güçler kimlerdi; bütün bu sorular yeniden soruluyor. Fatih'ten II.Mahmut'a, II.Abdülhamid'ten Jöntürkler'e-İttihatçılar'a ve de Kemalistler'e kadar, tarihi yapan-daha doğrusu bu tarihsel tiyatroda

daha önce rol almış olan- bütün o kişilikler birer birer kıyam ederek-dirilerek- ayağa kalkıyorlar ve sorgulanıyorlar! Çünkü insanlar bugünün dününden çıkıp geldiğini anladılar artık. Bu yüzden de, dünün o karanlık labirentleri içinde kaybolup giden bugüne ilişkin gerçeği arıyorlar!

Ama bu yeterli değildir! Çünkü, dün bugünün içindedir! Yani, sadece tarih kitaplarının içinde bulamazsınız dünü! Dünü yapan-yaratan aktörler, tarihsel süreklilik içinde yeni biçimleriyle bugünün içinde yaşarlar. Bu, her çocuğun anne ve babasının genlerini kendi içinde taşımasına benzer bir yerde. Bu nedenle, eğer bugünün içindeki sınıf mücadelelerinin diyalektiğini bilmek istiyorsanız, aynı anda, hem dünden bugüne, hem de bugünden düne doğru seyahat edebilmeyi başarabilmeniz gerekir. Çünkü, dün bugünün içinde olduğu gibi, bugün de dünün içinden süzülerek günümüze gelmektedir.

Şimdiye kadar hep, “kralın çıplak hali” bu diye onun kılık değiştirmiş şekillerini gösterdiler bize! Bizler de hep hayalet taşladık! Bu nedenle, şu an şaşırıyor olsanız da, içinizden, “o kadar da değil” deseniz de, bir an için, bütün bu söylediklerimin doğru olabileceğini düşünün, bakın neler olurdu o zaman: Bir kere, sınıf mücadelesini saptıran bütün o kafa karıştırıcı “solcu”-“sağcı”-“Kemalist” “bakış açılarının”, “teorilerin”, “ideolojilerin” hepsi bir anda yok oluverirdi bu durumda! Öyle ya, eğer gerçekten benim dediğim gibiyse durum, yani bugün Türkiye’de cereyan eden mücadele, son tahlilde, Cumhuriyet adı altında halâ varlığını sürdüren Osmanlı Devleti’ne (ve Devlet sınıfına) karşı burjuvazinin başı çektiği bir sınıf mücadelesiyse¹, o zaman, bu mücadelede kimin “ilerici”, kimin “gerici” olduğu da daha işin başında apaçık ortada olacaktır. Ve örneğin, biz de o zaman, Devlet’i² ve Devlet sınıfı unsurlarını “kapitalizme karşı olan küçük burjuvalar, asker-sivil aydın zümre” olarak değerlendiren, “onlar da, ortak düşmana-burjuvaziye- karşılar” diyerek Devlet’le ittifak kurmaya çalışan, onunla aynı saflarda yer alan bir “Türk solu’nu” tartışıyor durumda olmayacaktık; yani, “Türkiye’de sol neden sağdır” deme ihtiyacını duymayacaktık!.. Çünkü saflar apaçık ortada olacaktı bu durumda! Herkes, burjuva devrimcileri olarak tarih sahnesine çıkan “tarihsel devrimci” İttihatçılar ne kadar “ilerici”- “solcu” iseler, bugünkü “solcuların” da o kadar “ilerici-solcu” olduğunu anlıyor-görüyor olacaktı!. Ya da tersine, “solcular” bugünkü gibi “tarihsel devrimci”-Devletçi-“solcu” değil, gerçek anlamda bir sol’u temsil ediyor olacaktı!..

Kürt meselesi de bambaşka bir boyuta indirgenmiş olacaktı bu durumda, Tıpkı Türk meselesi gibi! Bugün tarih kitapları bize Osmanlı Devleti’nin Tanzimat’tan sonra “Osmanlı” kimliği altında yeni tip bir “Osmanlı vatandaşı” yaratma çabalarını enine boyuna detaylandırarak anlatırlar. 1908’ den sonra Jöntürkler’in (daha sonra da Kemalistler’in) Devleti-Osmanlı’yı-yukardan aşağıya doğru bir “Türk” bilinci yaratarak “Türkleştirme” çabaları da yer alır o kitaplarda; ama hiçbir tarih kitabında bu “Türk” kimliğini ve “ulusunu” yaratmaya çalışan o instanz-Devlet, ya da sınıf- hakkında yeterli bilgi bulamazsınız! Hiçkimse de, “bu nasıl bir “Devlet’tir”, ya da “burjuvazi”dir ki, varlığı kendi vatandaşından (ya da sınıf olarak kendisinden) önce geliyor” diye sormaz! “Nasıl oluyor da varlığı kendinden menkul bir Devlet-kendini “burjuva devrimci” olarak tanıtan bir Devlet Sınıfı- daha sonra kendisine uygun bir vatandaş-“Türk vatandaşı”-ve “ulusu” yaratabiliyor, bu nasıl iştir” diye sormaz! Bu “burjuva devrimci Devlet” olma sıfatını ona kim-nasıl vermiş diye sormaz, soramaz³!

¹ Aslında sadece bir “sınıf mücadelesi” değildir bu, aynı zamanda kültürel bir mücadeledir de! Yani, “batılılaşma adı altında başlayan kültür ihtilâline karşı kendi kültürünü ve bu zemin üzerinde oluşan tarihsel kimliğini yeniden kabul ettirme-egemen kılma mücadelesidir- bir tür özgürlük mücadelesidir. İşte bunun içindir ki, günümüzde burjuva devrimcileri kendilerine “muhafazakâr demokrat” diyorlar!..

² „Devlet“ kavramını büyük harflerle yazıyorum, çünkü bu „Devlet“ , nevi şahsına münhasır bir başka Devlettir, Osmanlı Devletidir o!..

³ Gerçek anlamda bir burjuva devrimcisi olmayla yukardan aşağıya doğru devrim yapmaya çalışan modernist-elitist bir „tarihsel devrimci“ olmak arasında çok fark vardır. Herşeyden önce birbirlerinin diyalektik zıttıdırlar bunlar!

Ama Şimdi ben soruyorum iŐtel: Olabilir mi böyle birşey? EĞer 1923 Cumhuriyeti bir burjuva devriminin sonucu ise, yani bu tarihte Osmanlı Devleti nitelik değiştirerek bir burjuva cumhuriyeti haline gelmiŐe, o zaman nedir bu daha sonraki "etnik Türk kimliği" ve "Türk ulusu yaratma" abası!!..

1-Ortada bir ulus olmadan nasıl olmuştur da bir burjuva devrimi olmuştur?

2-Etnik kimlik denilen Şey, özünde, bilindiŐi kültürel bir kimlikse eğer (ki öyledir) ve bu da ancak tarihsel gelişim içinde aşağıdan yukarıya doğru kendiliğinden oluŐarak ortaya çıkabilirse, yukardan aşağı doğru, bilişsel-planlı-bilinçli-modernist- bir çabayla yaratılmaya çalışılan o nevi Şahsına münhasır kültür-kimlik-ve ulus nedir o zaman?

Bırakalım artık bu rüyayı! "BatılılaŐıyoruz", "Türklük bilinci", "Türk ulusu" yaratıyoruz derken, kendi kültürüne-benliğine yabancılaŐmıŐ, ne olduğu belirsiz, halka karşı olmayı bir kimlik ("laikilik") olarak tanımlayan bir kitle yarattınız sonunda! Bir de tabi, buna karşı reaksiyon olarak oluşan "solcu-ilerici" bir "Kürt" kimliği yarattınız! Ve bu ikisi çatıŐıyor Şimdi görünüşte!

Ama bir de, bütün bu görüntülerin altında kendi mecrasında akıp gelişen bir mücadele var ortada. Kökleri ta 16.yy'ın ortalarına kadar dayanan ve çeşitli aşamalardan geçerek günümüze kadar gelen bir mücadele bu..Bu nedenle, yukardaki tabloya onu da eklemek gerekir. Yani, bir yanda, maddesiyle bugün artık canekiŐiyor durumda olsa bile, yarattığı bütün o "kimlikleriyle"-yani ruhuyla-halâ dimdik ayakta olan Osmanlı Devleti'nin-Cumhuriyeti'nin- onun "sağ" ve "sol" kanatlarının-müttefiklerinin, diğer yanda ise, burjuva devriminin güçlerinin yer aldığı bir mücadeledir bu.

Bu çalışmada tarihe-tarihimize bu gözle bakarak günümüze ilişkin bir tarih bilinci yaratmaya çalışacağız..

GİRİŞ

16.yy'ın ortalarından itibaren, önceleri yavaş yavaş, ama daha sonra, özellikle de ikinci Viyana kuşatması bozgunundan sonra, muazzam bir yapısal değişim süreci başlar Osmanlı Devleti'nde. Batı'da kapitalizmin gelişmesine paralel olarak dış dinamikte meydana gelen değişiklikler i dinamiği de etkileyerek aktif hale getirince, üretici güçlerin gelişmesini engelleyen merkezi Devlet otoritesi zayıflamaya başlar. Üretici güçlerin gelişmesiyle Devlet'in gten düŐmesi, merkezi yapının zayıflamaya başlaması aslında karşılıklı olarak birbirini etkileyen-tetikleyen, hızlandıran-süreçlerdir. Ve yle olur ki, zaman içinde, "Yönetenler" ve "Yönetilenler'den" oluşan klasik Osmanlı toplumsal yapısının içinde kendine özgü yeni bir sınıf-"orta sınıf"- daha oluşmaya-boy göstermeye başlar. Müslüman kesimde "eşraf"-“ayan”, gayrimüslim kesimde ise, "kocabaşı", "orbacı", "knez" vb. olarak adlandırılan mahalli liderlerin⁴ ortaya çıktığı ve g kazanmaya baŐladıkları, özel mülkiyetin gelişmeye başladığı, Batı lkeleriyle ticaretin gelişmesine paralel olarak yeni bir protokapitalist-tüccar sınıfının ortaya çıktığı kendine özgü bir gelişme-uzun vadede de kapitalistleşme- sürecidir bu. Tabi, merkezi otoritenin zayıflamasına paralel olarak, yer yer derebeyileŐme-feodalleşme de olur ve büyük boyutlara ulaŐır. Öyle ki, 19.yy'ın başlarına gelindiği zaman, Osmanlı Devleti eskiden olduğu gibi tek bir merkezi otoritenin kayıtsız Şartsız egemenliğine dayanan bir g-bir devlet-değildir artık. Devlet gene durmaktadır yerinde, ama bunun yanı sıra Şimdi iki önemli g daha vardır ortada. Herbirinin kendine özgü orduları bulunan, iç işlerinde bağımsız hale gelmiş "büyük ayanlar"-derebeyleri ve artık protokapitalist unsurlar haline gelmiş olan diğer mahalli liderler (eşraf-daha küçük ayanlar, orbacı, kocabaş vb). Bundan

⁴ Bu „mahalli liderler“ bazan da yerel dini liderlerdir-papazlardır-

sonra süreç artık bu üç unsur arasındaki ilişkilerle-karşılıklı etkileşmelerle ilerleyecektir⁵. Tabii bunlara bir de dış etken olarak batılı ülkeleri ve Rusya'yı ilave etmek gerekir.

Devlet, 19.yy'ın başlarından itibaren (II.Mahmut'la birlikte) eski "tarihsel devrimci" günlerini hatırlayarak yeniden kükremeye başlar (bu kez tabii yüzüne "batılılaşma" maskesini takarak) ve bu durumu değiştirerek, yeniden merkezi tek güç haline gelebilmek için çok uğraşır. Asar, keser, ne ayan bırakır ortada ne mültezim, bunların hepsini yok eder, yerlerine Devlet memurlarını atayarak yeniden eski-güzel günlere dönmeye çalışır. Yani, artık kabına sığamaz hale gelen üretici güçleri tahrip ederek minareyi tekrar eski kılıfına sokmak için elinden geleni yapar. Ama artık çok geçtir. Tarihin akışını geriye döndürmek imkânsızdır!

Bir süre sonra bu gerçeği o da- Osmanlı Devleti de- görür. Öyle ki, yok etmeye çalıştığı o orta sınıf olmadan vergilerini bile toplayamaz hale gelmiş-felç olmuştur Devlet! Çaresiz kıvranmaya, mevcut duruma uygun yeni bir çözüm üretmeye çalışırken, adeta hayat ona Dimyad'a pirince giderken evdeki bulgurdan da olmanın ne kadar anlamsız olduğunu ispat etmektedir!.. **Nitekim, hayat Osmanlıya, "Devleti kurtarmak" için tek yolun olanı olduğu gibi kabul ederek, üretici güçlerin gelişmesiyle oluşan yeni maddi gerçekliğe uygun yeni bir üst yapı oluşturmaktan geçtiğini gösterir! Tarihsel olarak gelişmiş olan yapısal değişikliklerle-yani iç dinamiklerle- bununla birlikte ortaya çıkan yeni dış faktörleri-yani dış dinamiği de veri alarak yeni bir yaşam yolu geliştirmek zorundadır o. Ancak bu şekilde, sürecin bir adım önüne geçerek, Devleti bu yeni duruma uygun olarak yeniden organize etme-yaşatma olanağını bulacaktır.**

İşte, Tanzimat'la birlikte başlayan sürecin özü budur. Yani, "ilerici" Osmanlı Devleti, nevi şahsına münhasır bir çabayla, "Rus ve Japon örneklerinde olduğu gibi", yukardan aşağıya doğru üretici güçleri-kapitalizmi geliştirmek için başlatmıyor o "reformlar" sürecini! Başka yolu kalmadığı için, mecbur olduğu için yapıyor bunları! Yani burada "reformları" ilan eden "ilerici" bir Devlet falan yok ortada!.. Osmanlı, aşağıdan yukarıya doğru gelişerek eski üst yapıyı zorlayan iç dinamiğin, ve de, batılı devletlerin temsil ettiği dış dinamiğin zorlamasıyla, önünde başka yol kalmadığı için, yeniden "tarihsel devrimci" kılıfına girerek bu yola giriyor-bir anlamda, "çağdaş" bir "tarihsel devrim" atağıyla kabuk değiştirmeye çalışıyor! Burada Osmanlı'nın yaptığı, bir yandan, bütün engellemelerine rağmen durduramadığı süreci-hayatin önüne koyduğu maddi gerçekliği- kabul etmek zorunda kalırken, diğer yandan da, yaşamı devam ettirme mücadelesinde, gelişen yeni duruma uygun olarak yeni bir üst yapı ("modern"- "batıcı" bir görünüm) oluşturmaya çalışmaktan ibarettir. Bu yüzden de, burada "ilerici" olan iç ve dış dinamiklerdir-gelişerek artık eski kabına sığamaz hale gelen üretici güçlerdir. Devlet değildir! Devlet, aslında süreç boyunca hep gerici bir rol oynamaktadır. Onun yaptığı, önce üretici güçlerin gelişmesini engellemeye çalışarak, sonra da, yeni duruma uyum sağlayıp yeni bir biçim altında ("batılı bir devlet" görünümü altında) varlığını kamufle ederek- yukardan aşağıya bir hamleyle ömrünü uzatmaya çalışmaktan ibarettir. Bu andan itibaren Devlet artık, sanki mevcut tarihsel-toplumsal kültürü-kimliği belirleyen bilgi temelini bir yana atarak, yukardan aşağıya doğru topluma "batılılaşma" adı altında yeni bir bilgi temelini-kültürü-zorla kabul ettirmeye çalışacaktır.

Bu süreç-Tanzimat'la başlayan Osmanlı'nın "modernleşmesi" süreci-döneme damgasını vuran güçler arasında-iç ve dış dinamikler arasında- tarihi bir uzlaşmadır aslında. Öyle ki, görünüşe bakılırsa, Osmanlı'ya da merkezileşip güçlenme alanında yeni perspektifler sunmaktadır. Öyle ya, Tanzimat Fermanı Müslim-gayrimüslim, bütün Osmanlı vatandaşlarının "eşitliğini" temel alıyordu. Ne demektir bu? Osmanlı bundan, kendi tebaasını oluşturan insanları-reaya'yı- ayan'a (büyük Müslüman ayanlara) bağılıktan kurtarmayı anlar! Artık insanlar, direkt olarak Devlete bağlı bireyler-

⁵ Bu noktada durum biraz Ortaçağ Avrupasındaki duruma benziyor. Orda da kapitalizmin gelişmeye başladığı dönemde böyle bir durum-kuvvet ayrışımı-vardı. Ama orda bunlara ek olarak bir de bağımsız bir kurum-güç olarak Kilise vardı tabii ortada.

vatandaşlar olacakları için, arada başka bir “sınıfın” varlığına-aracılığına da gerek kalmayacaktır! Osmanlının hesabı açıktır: O, kendisine rağmen, aşağıdan yukarıya doğru olan evrimin sonunda ortaya çıkan süreci, Tanzimat’ın yukardan aşağıya doğru “modernleşme-batılılaşma” süreciyle kendisi için-merkezileşerek yeniden güçlenmek için-kullanmaya çalışacaktır! Kendisine siyasi rakip olmadıktan sonra, ticaretle uğraşan, mülk sahibi olan, bu arada batılı devletlerle de iş ilişkileri kuran bir orta sınıfa karşı değildir o! Onun tek korkusu içerde kendisine rakip bir gücün-Müslüman bir orta sınıfın ortaya çıkmasıdır⁶. Bu yüzden de, “modernleşme” sürecini Devleti güçlendirerek eski güçlü-görkemli günlerine yeniden dönmek için bir vasıta-bir fırsat gibi görür (süreci bu şekilde kendine doğru yontarak değerlendirir)! Yani hinoğlu hin bir gericilik yatar onun “modernleşme-batılılaşma” çabasının-hamlesinin altında! “Reformlar” mı diyordunuz “alın işte size reformları” der Osmanlı! Bunu derken de içten içe güler hep! “Aptallar” diye düşünür, “kendi elleriyle beni güçlendirecekler” der! **Aşağıdan yukarıya doğru gelişen üretici güçleri-ve dış dinamiği-bu şekilde kontrol altına alabileceğine inanır ve bunun için çaba serfeder o..**

İşte tam bu nokta aslında tarihimizin gerçek anlamda bir kırılma noktasıdır. Bazıları der ki, “Osmanlı, yabancı devletlerin zoruyla girmiştir” bu sürece. Yani “batılılaşma”, “modernleşme”, “reformlar” falan hep dış dinamiğin zorlamasıyla gerçekleşen şeylerdir. Bunlara göre, iç dinamik diye birşey yoktur zaten Osmanlı’da! Kimisi de, batılı devletlerin rolünü de kabul etmekle birlikte, Devlet’in “tarihsel devrimci” “ilerici” geleneğine bağlar herşeyi-bunlara göre, “anti feodal” olduğu için “ilerici” olmuş oluyor Devlet-! “Osmanlı, “tarihsel devrim” geleneğine uygun olarak yukardan aşağıya doğru bir burjuva devrimi sürecini başlatmaktadır!” “Tanzimat, İslahat Fermanı, Birinci Meşrutiyet ve sonra da 1908 Jöntürk Devrimi derken, bu süreç (yani burjuva devrimi süreci) 1923’ de Kemalist Devrim’le zirveye ulaşarak tamamlanmıştır!” Dikkat edilirse, burada da hiç iç dinamikten bahsedilmez! Zaten, Devlet’e devrim yaptıran bu anlayışın temelinde de, içerde burjuva devrimini yapacak bir gücün-potansiyelin bulunmadığı-yani iç dinamiğin olmadığı tesbiti yatar. Eşrafmış, ayanmış, toprak ağasıymış, bunlar hep “feodal unsurlardır”. Tüccar mı, “zaten halk düşmanıdır” o da!. Devlet ise, “devrimci-ilerici” padişah II.Mahmutla birlikte ayanlara-derebeylerine karşı “anti feodal” bir mücadeleyi başlatıp, Tanzimatla bunu taçlandırarak burjuva devrimi sürecini tetikleyendir! Bütün o Jöntürk kökenli “Kemalist”, “solcu”-“ilerici” aydınların tarih bilincinin temeli-çıkış noktası budur işte: **Devleti burjuvazinin yerine koyarak ona burjuva devrimi yaptırmaktır bunların çabası!** Tarih bilinci-bilgisi böyle olunca, o zaman 1950 de “karşı devrim” oluyor tabii!. Bugünkü “Ergenekon” mantığının altında yatan “ikinci kurtuluş savaşı” anlayışının özü budur! Bu durumda herşey, bütün bir tarihsel gelişim süreci tersine dönmektedir. Buna, “batılılaşma” adı altında yapılan kültür ihtilâlinin sonuçları da eklenirse işin bugün neden çıktığından çıktığı apaçık ortaya çıkar. Bugünlere gelişin hikâyesi buralardan geçerek oluşur..

Evet, insanlar kendi tarihlerinin ürünüdür. Hem tarihin konusunu-maddesini,objesini oluşturur onlar, hem de onu-tarihi-yapan súbje olurlar. Bu nedenle, bugün-bugünü yapan güçler- öyle havadan paraşütle inmiyorlar bu topluma! Kendi tarihleri-tarihsel evrimleri- içinden süzülerek geliyorlar. Eğer günümüz Türkiye’sine de bu açıdan bakarsak, karşımıza çıkan tabloyu şöyle açıklayabiliriz:

İki güç-taraf-var bugün Türkiye’de. Bunlardan biri, “batılılaşma” adı altında başlatılan bir “tarihsel devrim” süreciyle kendisini yenileyen Osmanlı Devleti’nin-Devlet sınıfı’nın günümüzdeki “modern” temsilcileridir. Bunlar, tarihsel evrimleri içinde dün II.Mahmut’tular, sonra Jöntürkler-İttihatçılar-Enver Paşa’lar, Talat’lar- oldular, sonra da Kemalistler ve bugünkü türevleri! Diğerisi ise, DP’nin açtığı yolda bugün AK Parti ile temsil edilen Anadolu kapitalizminin güçleridir. Bunlar, daha önce Osmanlı’nın o reaya’sıydılar, Osmanlı toplumunun içindeki çevre güçleri-yönetilenleri idiler. Daha sonra, bunların içinden, aşağıdan yukarıya doğru bir gelişme dinamiğiyle yeni bir “orta sınıf” palazlanmaya başladı. “Eşraf”, “ayan” dendi o zamanlar bunlara. 17.yy dan

⁶ Devletin rakibi ancak Müslüman orta sınıf olabilirdi, çünkü gayrimüslimler zaten Tanzimat’a kadar Devlet kademesinde görev alamıyorlardı. Devlet katına çıkmak için din değiştirmek gerekiyordu..

sonraki Osmanlı tarihi bu “orta sınıfla” Devle’tin mücadeleleri tarihidir bir yerde. Bunların içinden gayrimüslimlerin temsilcisi olanlar milliyetçi burjuvalar haline gelerek Balkan devletlerinin kuruluşlarına önyak oldular. **Müslüman orta sınıf ise, bir türlü kaderini Devlet’ten ayıramadı. Müslümanlık bağı ve gayrimüslimlerin ayrılmaları sürecinin yarattığı merkezkaç kuvvetinin etkisiyle (ve de tabii dış tehlikenin etkisiyle) bilinçdışı olarak ortaya çıkan merkezçekim kuvveti bunları hep Devlet’le etle tırnak gibi birarada tuttu; hem birbirilerinin kuyusunu kazmaya çalıştılar bunlar, hem de bir türlü birbirlerinden ayrılamadılar. Kurtuluş savaşı da bu iki gücün işbirliğiyle yapıldı. Biryanda Osmanlı artığı güçler-Kemalistler, diğer yanda da Anadolu orta sınıfı, bu iki gücün önderliğinde yapılıır Kurtuluş Savaşı. Ve bu ikisinin arasındaki ittifakın ürünü olur yeni devlet.** Fakat zaferden sonra Osmanlı paşaları müttefiklerini-orta sınıfı-bir yana iterek iktidarı tek başlarına ele alırlar. Kurtuluş Savaşı’nı birlikte yaptıkları insanlara II.Mahmut’u hiç aratmayacak şekilde hayatı zindan ederler!. Birinci Meclis’teki, itilip kakılan İkinci Grup olur bunlar-“orta sınıflar”-, sonra da TCF ve Serbest Fırka deneyimleriyle bir çıkış yolu aramaya çalışırlar. O zamanlar, “Osmanlı’nın bilinen ayanlar’ı” denir bunlara. Dönemin kendine özgü kapitalist-protokapitalist unsurlarıdır bunlar. Ama daha sonra, 1950’ lere gelirken artık burjuvalaşma sürecinde epey mesafe katetmişlerdir. Ve 1950’de, dış dinamiğin de yardımıyla iktidara gelirler.⁷

Kökleri-kaynağı- ta 16.yy’ın ortalarına kadar uzanan bu mücadele, değişik biçimler altında gelişerek günümüze kadar gelmiş olsa da, özünde, zamana yayılarak gelişen bir kapitalistleşme-burjuva devrimi mücadelesidir-sürecidir.. Bu çalışmaya yön veren büyük tabloda görünen resim budur. Ben, bu çalışma boyunca puzılın bilinen parçalarını biraraya getirerek-aktarmalar yaparak- yukardaki tabloyu elde etmeye çalışacağım o kadar!

Ama daha önce, bu çalışmanın başlığında yer alan ve aslında “Giriş”te ele alınarak açıklık getirilmesi gereken üç konu var. Birincisi, “Neden Bizde Sol Sağdır” konusu, ikincisi, “Devletin Ruhu” kavramı, üçüncüsü ise, Osmanlıya özgü bir toplum mühendisliği örneği olarak modern “tarihsel devrim” mekanizması! ..

NEDEN BİZDE “SOL” SAĞ DIR!

Türkiye’de birbirinin ikizi olan iki çeşit „sol“ vardır⁸! Biri “Kemalist sol”, diğeri “sosyalist sol”! “Kemalist solun” ne olduğu açık! Bugün halâ yaşamakta olan Osmanlı Devleti’nin ruhunun yaşayan “çağdaş”-“Cumhuriyetçi” “ulusalcı” ideolojisi-temsilcisidir bu! Çok dinli, çok etnisiteli-kapitalizm öncesi antika bir Devlet⁹ olan Osmanlının, yedi düvelin karşısında¹⁰ ayakta kalabilmek için yarattığı “batılılaşp modernleşerek” çevreye uyum sağlama- böylece hayatta kalma- stratejisinin, yani, Jöntürk gelenekli “Devleti kurtarma” ruh halinin en son şeklidir! Tanzimat’la birlikte başlayıp “Cumhuriyet Devrimi”yle” zafere ulaşan “reformların”-“batılılaşma-modernleşme” sürecinin- “Devlet eliyle yukardan aşağıya doğru gerçekleştirilen kendine özgü bir burjuva devrimi” süreci olduğunu iddia eden Devletçi bir dünya görüşüdür!. **Kökleri, 16.yy’ın ikinci yarısından itibaren üretici güçlerin gelişmesinin sonucu olarak ortaya çıkan “orta sınıflara”-ayanlara karşı “modernleşip”-“merkezileşerek” Devleti kurtarmak stratejisi-sinde-mücadelesinde yatan bir Devlet ideolojisidir!**

⁷ “İktidara gelirler” ama Devlet halâ Osmanlı’nın-Devlet Sınıfı’nın elindedir!.Sadece bu çelişki-ikilik bile herşeyi açıklamaya yeter! İki ayrı sınıfı temsil eden iki ayrı instanzdır burada söz konusu olan!..

⁸ „Kürt soluyla“ „Türk solunu“ ayırdetmiyorum! Ne de olsa bunlar aynı yumurta ikizleri, ikisi de tarihsel devrimci-ittihatçı-!..Bu nedenle, ikisinin patenti de Devlet’te! Biri Devlet’in yarattığı „Türkler’in“ solu iken, diğeri de buna „karşit-reaksiyon“ olarak ortaya çıkan „Kürtler’in“ solu..Gerçek anlamda bir “sol” ise üstündeki bu kabuğu kaldırarak henüz daha ortaya çıkamadı!

⁹ „Antika devlet“ten kasıt tipik bir İbni Haldun devleti olmasıdır..

¹⁰ Dışarda, batılı kapitalist ülkeler ve Rusya bir yanda, içerde de, eşraf-ayan gibi Devlete kafa tutmaya başlayan unsurlar.

Öyle ya, “batılılaşma” adı verilen kültür ihtilâlini başlatan Osmanlı artık bir batılı gibi düşünmeliydi! Batı’da feodallere karşı olduğu için “ilerici” olan burjuvazinin yerini, bizde, Osmanlıya özgü feodaller olan yerel cemaat liderlerine-ayanlar’a karşı “ilerici” bir güç olarak Devlet alıyordu!. İşte bu şekilde, kerameti kendinden menkul “ilerici” bir Devletin çocukları olan bütün o Jöntürk gelenekli “reformcu”-“ilerici” “asker sivil güçler”, dün-Osmanlı döneminde, bugün de Cumhuriyet döneminde, aşağıdan yukarıya doğru gelişmeye çalışan üretici güçlerin önündeki en büyük engel olagelmışlerdir. **Bu nedenle, bizim tarihimiz, bir yerde, kendisine “ilerici” rolünü biçen “tarihsel devrimci” bir Devlet’le, ona karşı, gelişip güçlenerek yaşamı devam ettirme mücadelesi veren, fakat sırf o “ilerici” Devlet’e karşı oldukları için de “gerici” olarak nitelendirilen sınıfların-güçlerin mücadelesidir. Herşey tersinedir bizde! Devlet “ilerici” olunca, tabii halka-burjuvaziye de “gerici” olmak düşmüştür! Devlet’in kendine, “yeni”, “çağdaş”, “Türk” vatandaşları yaratmaya çalışmasının altında yatan gerçek budur.**

“Tarihsel devrim” adı altında bir tür kültür ihtilâli sürecidir bu yaşanan. Sistemin bilgi temelini-kültürünü-yok sayarak, onun yerine yukardan aşağıya doğru yeni bir bilgi-kültür-oluşturma, sonra da bu yeni kültüre-bilgiye-göre “yeni” insan tipleri yaratma operasyonudur yapılan¹¹. İşte bu yüzdendir ki, dünyada her yerde devlet örgütlü toplumun merkezi temsil instansı-self-iken, bizde, önceden varolan bir “Devlet” kendisine uygun yeni vatandaşlar (“Türk vatandaşları”) yaratmaya çalışmıştır. Bu “yeni tipte vatandaşlardan” oluşan “modern” “ulusa” da “Türk ulusu” denmiştir!.

Ya “sosyalist sol”, onun ne ilişkisi var bu Jöntürk gelenekli gerici-sağ Devletçi ideolojiyle-Kemalist solla?

Bu konuda daha önce şöyle demişiz¹²: “Önce, Türkiye solunu Devlet Sınıfı’nın peşine takan temel ideolojik varoluş probleminde yola çıkalım: 20.yy’dan kalma bir anlayışla „Solculuk”, “sosyalizm” ne demektir? Üretim araçlarının mülkiyetinin topluma (tabii toplum adına da devlete) ait olması değil midir işin özü? En azından Marksizme göre böyledir bu. E, o zaman, madem ki “solcu” olmak devletçi olmaktır, Osmanlı artığı olsun, ne olursa olsun, neden karşı çıkacaksın ki devletçi bir sisteme! Türkiye’de üretim araçlarının yüzde altmış-yetmiş devlete mi ait¹³, sen zaten, “hepsi devlete ait olsun” diyorsan eğer, neden karşı çıkacaksın ki bu sisteme! İşte Türkiye solunu Devlet’e bağlayan, onu Devlet Sınıfı’nın müttefiki haline getiren en önemli ideolojik bağ budur!

Hem sonra, “işçi sınıfının dünya görüşünü savunmak” demek, “burjuvaziye karşı olmak” demek değil midir, al işte sana fırsat! Marksist devlet teorisi ortada! “Devlet, hakim sınıfın örgütü” değil midir? Kimdir “hakim sınıf” bugün Türkiye’de? İktidarda kim vardır, görünüşe bakarsan “burjuvazi” değil mi! O halde devlet de burjuvazinin devletidir! Devlet burjuva devleti olunca, o zaman, darbe yaparak iktidarı ele geçiren “Devletin asıl sahibi” “asker sivil aydın güçler” de, “gelişen kapitalizm karşısında mülksüzleşen şehir ve kırsal küçük burjuvazisinin temsilcileri” oluyordu tabii! “Esas sınıf düşmanı” burjuvazi olduğu için, bunlar devrim yolunda işçi sınıfının, solun tabii müttefikleri olarak kabul ediliyorlardı!..İşin ayrıntılarını daha sonraya bırakıyorum, şimdilik bu kadarı yeter sanırım!..

Konuya ilişkin olarak bir nokta daha var aydınlatılması gereken: Peki, Türkiye’de “sol sağdır” da, İdris Küçükömer’in dediği gibi “sağ da sol” mudur¹⁴? Bu noktaya gelince iş çatallaşıyor! Eğer burada “gerçekte sol” olan “sağ”dan kasıt bugün Ak Parti tarafından temsil

¹¹ Kendileri buna „toplum mühendisliği“, ya da „mimarlığı” diyorlar! Ben de “tarihsel devrimcilik” diyorum..

¹² „Türkiye’de Neden Sol ya da Sosyal Demokrat Bir Hareket Yok”, www.aktolga.de, Makaleler.

¹³ Yakın zamana kadar böyleydi bu. Çok şükür ki, şu son yıllarda yapılan özelleştirmelerle şimdi durum değişti! Bence son yılların en devrimci olayı bu özelleştirmelerdir! Bunun sayesinde ki bugün artık Devlet-Devlet Sınıfı can çekiyor!..Demokratik Cumhuriyet’e giden yol Osmanlı artığı Devletçi düzenin tasfiyesinden geçiyor..

edilen Anadolu kapitalizminin güçleriye bu tesbit doğrudur. Yani bugün Türkiye’de, “solcuların” “sağ-gerici” olarak ifade ettiği **Anadolu kapitalizminin güçleri, onlar kendilerini “muhafazakâr-demokrat” olarak ifade etseler de, bilimsel anlamda soldurlar-ilericidirler. Çünkü, Osmanlı artığı antika Devletçi bir üretim ilişkileri sistemine karşı daha ileri bir üretim ilişkileri sistemini temsil ediyor ve bunun için mücadele ediyor onlar.** Elimizdeki ölçü budur. Birakınız bugünü-kapitalizmi- bir yana, geçmişte, merkezîyetçi-antika ilişkilerin-Devletin karşısında feodalizm-ayanlık bile daha ileriye temsil ediyordu¹⁵! Bu nedenle, bugün halâ, cançekişerek de olsa yaşayan o antika Devletçi sistemin karşısında kapitalizm (ve de burjuvazi tabi) tarihsel olarak daha ileriye temsil eder. Yoksa öyle, trafik polisi gibi (bizdeki Devletçi “solcu” aydınlar gibi) istediğine istediğin etiketi yapıştıramazsın!..

Çoğu kişi “ilerici” ya da “gerici” olmayı iyi veya kötü olmakla, ya da ne bileyim, her durumda eşitlikçi olmakla, insan haklarına saygılı olmakla karıştırır! Bunlara göre, bir sınıf, ya da kişi bir kere “ilerici” oldumuydu ya, artık o pürü pak olmak zorundadır! Halbuki yok böyle birşey! Alın o kocabaşları, çorbacıları (yani Osmanlıdaki gayrimüslimlerin ayanlar’ını, mahalli cemaat liderlerini), veya Müslüman orta sınıf unsurları olarak o tüccarları, toprak ağalarını (aslında ta Osmanlıya kadar gitmeye hiç gerek yok, alın günümüzde burjuvaziyi), herşeyden önce, bunlar insanları sömüren unsurlardır. Hele hele eşitlikçilikle falan hiç alakaları yoktur bunların. Zavallı köylülerin topraklarını ellerinden alarak o statüye erişmişlerdir. Ama, antika bir Devlet olan Osmanlı’nın karşısında tarihsel olarak ilericidir işte bunlar!.Alın burjuvaziyi, burjuvazi özgürlükçü, eşitlikçi mi! Feodalizme, ya da bir İbni Haldun Devleti olan Osmanlı’ya göre öyle tabi! Ama onun özgürlükçülüğünün-eşitlikçiliğinin sınırları var! Yani öyle, ideal anlamda bir eşitlikçilik falan söz konusu değil burada! Kendi çıkarları gerektirdiği zaman ve ölçüde eşitlikçidir o. Alın iki dünya savaşını. Neden öldü milyonlarca insan! Burjuvazinin daha fazla kar hırsı yüzünden değil mi! Bu nedenle, elimizdeki ölçü, belirli bir dönemde üretici güçlerin gelişmesine katkıda bulunup bulunmuyor olmaktadır. Burjuvazi tabi ki gene kendi çıkarları için geliştirir üretici güçleri de, ama olay budur işte. “Gerici” olanlar ise, çıkarları mevcut durumu korumakta olanlardır. Üretici güçler geliştikçe bunlar eski-o ana kadar varolan konumlarını kaybetmeye başlarlar, bu yüzden de ona karşı çıkarlar. Olayı idealize etmeden bilimsel olarak kavrayabilmek çok önemlidir. Öbür türlü işin içinden çıkılmaz.

Ama yok eğer, “sol olan sağ”ın içine MHP, dinci partiler vb. falan da giriyorsa, o zaman bu tesbit (yani “sağ soldur” tesbiti) doğru değildir¹⁶! Çünkü bu tür sağ partilerin hepsi de, şu ya da bu nedenle toplumda üretici güçlerin gelişmesine karşı olan unsurları temsil ederler. Örneğin bir MHP yi ele alalım: MHP, etnik-Türkçü bir zeminde, aşağıdan yukarıya doğru

¹⁴ Ben İdris Küçükömer’i daha önce hiç okumamıştım biliyormusunuz, yeni okudum! Olayı bir yerden kavramış tabi. Osmanlı’nın batılılaşma-modernleşme stratejisinin aslında merkezileşerek üretici güçlerin gelişmesini engellemek için yaratılmış gerici bir strateji olduğunu, Osmanlı “ilericiliğinin-devrimciliğinin” aslında gericilik olduğunu kavramış. Ve burdan yola çıkarak da, en azından Kemalizm konusunda falan çoğu “solcudan” daha ileri sonuçlara varıyor. Ama bana göre, son tahlilde o da gene bir 20.yy “solcusu”! Yani, “sağ”-“gerici” olarak nitelendirdiği geleneğin-kültürün içinden biri olarak konuşuyor o da halâ! Bu illet öyle bir şey ki (ben de oradan geliyorum), bir akvaryumun içinde gibi oluyorsun, bu yüzden de onun dışında başka bir dünyanın olabileceğini düşünemiyorsun!..Gözüne belirli bir ideolojinin gözlüğünü taktın mı ya iş bitiyor, artık dünyayı sadece onun gösterdiği kadar görebiliyorsun. İşte, bütün o ileri görüşlülüğüne rağmen İ. Küçükömer de bu illetten rahatsız. Virüs gibi birşey bu ideoloji dediğin, bir girdimi ya organizmaya, artık ondan sonra sağlıklı düşünme yeteneğini kaybediyorsun!. Onun, “Düze nin Yabancılaşması”ndan çıkardığım sonuç bu benim. Ama, herşeye rağmen yaşadığı döneme göre, o zaman içimizde en ileri olan oymuş gene de! Bu konuyu başka bir çalışmada tekrar ele alacağız..

¹⁵ Bu konuyu daha sonra ayrıntılı olarak ele alacağız. Nitekim Osmanlı’nın gayrimüslim kesimindeki o ayanlardır ki-kocabaş, knez vb deniyordu onlara-bunlar daha sonra burjuva devrimini örgütleyen ve zafere ulaştıran liderler haline gelmişlerdir. “İlericiOsmanlı Devleti”, Müslüman orta sınıfa göz açtırmazken, gayrimüslim orta sınıf atı alarak Üsküdarı geçmeyi başarmıştır!

¹⁶ Sanıyorum zaten İ.Küçükömer de bunu kastetmiyor! Ama öyle, bir slogan olarak “sağ soldur” demek doğru değil bence. Çünkü yanlış anlamalara neden olabilir!..

gelişmeye çalışan-globalleşme karşıtı- bir sağı temsil ediyor. CHP ise, yukardan aşağıya doğru Devlet eliyle yaratılan-gene globalleşme karşıtı- kendisine “sol” diyen bir sağın temsilcisidir. SP’ne “dinci” deniyor, ama burada önemli olan onun da üretici güçlerin gelişmesinden rahatsız olan-globalleşme karşıtı- bir kesimi temsil ediyor olması. Şöyle ifade edelim: **Eğer toplumsal varoluşu, üretici güçlerin gelişmesiyle sürekli ileriye doğru giden-gelişen canlı bir süreç olarak düşünürsek, bunu (bu süreci) temsil edenleri biz sol-ileri olarak ifade ederiz. Bunun (bu sürecin) karşısında olan, çıkarları-varoluş koşulları- mevcut durumu muhafaza etmekte olan-ya da tabi “eskiden daha iyiydi” diyerek toplumsal gelişme sürecini geriye döndürmeye çalışanlar ise sağ ve gerici olurlar. İşin bilimsel yanı budur.** Öyle, “ben ilericiyim-solum” demeye olmuyor!..Ve ne oluyor sonunda, bir yanda, toplumsal ilerleme sürecini temsil eden ilerici güçler yer alırken, diğer yanda da, şu ya da bu nedenle bunun karşısında olanlardan oluşan başka bir “taraf” çıkıyor ortaya...**Ve farklı nedenlerle gelişmeye ilerlemeye karşı çıkan bu güçler “düşmanımın düşmanı dostumdur” diyerekten kendi aralarında ittifak kuruyorlar.** Örneğin bir CHP ile MHP ve dinciler arasındaki ittifaki ele alalım: CHP ve MHP, Devleti kutsayan, her biri, kendine özgü bir Türk-milliyetçiliği tanımına sahip olan (nitekim biri kendini “milliyetçi” olarak tanımlarken, diğeri “ulusalçı” olarak ifade ediyor) ırkçı-sağ partilerdir. SP ise, gelişen kapitalizm karşısında mülksüzleşen, bu yüzden de kapitalizme-globalleşme sürecine-karşı muhalefet etmeye başlayan “çevre” güçlerinin belirli bir kesimini temsil ediyor..**Aynı şeye karşı oldukları için de ortak düşmana karşı aralarında ittifak yapıyorlar bunlar. Tabi bu ittifakın içinde Devletin-devletçiliğin sadık müttefiki “solcular” ve bazı “kürtçüler” de var!** Devlet, yukardan aşağıya doğru kendine uygun “Türkleri” yaratırken, bu süreç-bir reaksiyon olarak-“ilerici”, orijinal bir Kürt milliyetçiliğini de yaratmıştır! Onlar da, ortak düşmana –yani “kapitalizme ve burjuvaziye”-karşı oldukları için yer alıyorlar bu ittifakın içinde! **Müthiş birşey değil mi, MHP li “milliyetçiden” CHP li “ulusalçıya”, “dinciler”den “solculara”, “türkçüsüyle”, “kürtçüsüyle” her türlü milliyetçiye-ırkçıya kadar uzanan bir ittifak! Allah kolaylık versin burjuvaziye ve de tabi bütün diğer demokrasi güçlerine!..**

OSMANLI DEVLETİ’NİN, CAŇÇEKİŞEREK DE OLSA HALÂ YAŞAYAN MADDESİ VE “DEVLETİN RUHU” ÜZERİNE..

Devletin-Osmanlının-“cañçekişerekte olsa halâ yaşayan maddesiyle” neyi kastettiğimiz açıktır! Devlet mülkiyettir-Devletçiliktir burada söz konusu olan. Ne varki, özellikle son yıllarda yapılan özelleştirmelerle artık bu Osmanlıyı satma-Devleti maddesiyle yok etme-kapitalistleştirme sürecinin sonuna yaklaştık! Yani artık toprakların ve sanayi yüzde yetmiş-sekseninin Devlete ait olduğu bir düzende yaşamıyoruz. Bu anlamdadır ki Osmanlı maddesiyle-Devletçi düzeniyle artık cañçekişme halindedir..

Ama, maddeyle ruh arasındaki ilişki biraz daha karmaşıktır. Bu ilişkide önce gelen daima madde olur, ruh onu arkadan izler. Örneğin, ruhun bilişsel bir fonksiyonu olan bilinç daima sonradan ortaya çıkar. Önce maddi gerçeklik oluşur, sonra onun bilinci-bilgisi..Ancak, belirli bir anda kendi bilinciyle birlikte varolan maddi gerçeklik yok olunca, aynı anda onun ruhu da hemen o an yok olmaz, o belirli bir süre daha geride kalan insanların bilincinde-hafızasında- yaşamaya devam eder. Bu durum Osmanlı için de geçerlidir. Evet bugün artık maddesiyle cañçekişir haldedir Osmanlı, ama, ondan miras kalan bilgi temeli, gelenekler, kültürel miras vb.şeklinde yeni kuşaklarda, tıpkı kuşaktan kuşağa taşınabilen genetik bir özellik-ya da hastalık- gibi karmaşık biçimler altında ortaya çıkıp varlığını sürdürmektedir. **Örneğin bir TÜSİAD’ı ele alalım. Tüsiad İstanbul burjuvazisinin-büyük iş adamlarının örgütüdür. Ve ilk bakışta da bunun Osmanlı’yla falan hiçbir ilişkisi yoktur! Ama işte öyle değil! O, yani TÜSİAD, Devletin-Osmanlı artığı Kemalist Cumhuriyet’in kanatları altında yetişen burjuvaların örgütü olduğu için Devletçilik ruhu hala onda ağır basar. Burjuva olarak şu anki çıkarları artık Devletle-Devletçilikle örtüşmediği halde, “Devletin burjuvaları” olma toplumsal genlerinin onlarda bazan hala aktif hale gelebildiğini görürüz. Aynı durum “solcular” için de geçerlidir..Çünkü, şu anın içinde varolan maddi gerçeklik daima geçmişte varolan belirli bir bilginin bugünkü maddeleşmiş-**

gerçekleşmiş şeklidir. Siz ne yaparsanız yapın kendi toplumsal DNA' larınızdan o kadar kolay kurtulamıyorsunuz!.Konuyu biraz daha açalım:

Osmanlı Devleti'nin bugün bile halâ yaşayan ruhundan bahsediyoruz, nedir o ruh, "Osmanlı tarihe karıştığı" halde halâ yaşayan o ruh neyin nesidir? Önce kısaca ruh nedir onu biraz açalım, sonra sıra Osmanlının ruhuna gelecek:

Yaşamı devam ettirme mücadelesinde organizmanın çevreden gelen etkilere-informasyonlara-karşı geliştirdiği-yarattığı nöronal reaksiyon modeliyle birlikte ortaya çıkan nöronal etkinliktir ruh. Daha başka bir deyişle, organizmal varlığı temsil instanzı olan benliği-self-yaratan nöronal etkinliktir-faaliyettir. Bir bilgi işlem sistemi olarak organizmanın maddi varlığının çevreyle etkileşim süreci içinde her an kendi kendini yeniden yaratış halidir.

Devlet ise, toplum+çevre sisteminin temsilcisi instanzdır. Her toplumun (sınıflı toplumdur burada söz konusu olan) bir devleti, her devletin de bir toprağı vardır. **Devlet, bu toplum+çevre sisteminin karşılıklı etkileşim içinde oluşan benliği-varoluş instanzı oluyor; devletin ruhu da, onun, maddi bir gerçeklik olarak varoluş fonksiyonuyla birlikte ortaya çıkan kendini ifade ediş biçimi.** Tabi kendi içinde bir sistem olarak varolan her toplum+toprak sistemi, aynı anda, başka devletlerle-toplumlarla olan ilişkileri içinde de varoluyor, kendini gerçekleştiriyor. Yani, ne öyle varlığı kendinden menkul devletler, toplumlar vardır, ne de bunların her an kendi kendini yeniden üreten maddi varlıklarından bağımsız benlikleri-ruhları.

Öte yandan, nasıl ki tek bir insan söz konusu olduğu zaman, o insanın nefsi-benliği o anın gerçekliğine bağlı olarak belirli bir ruh haliyle birlikte ortaya çıkıyorsa (ki buna biz, duygusal reaksiyonlara bağlı olarak ortaya çıkan duygular deriz), devletler-toplumlar da, aynı şekilde, belirli ruh hallerine bağlı birer benliğe sahip olarak gerçekleşirler.

Peki nasıl oluyor bu iş, yani, maddi bir gerçeklik-sistem olarak bir organizma-ya da bir toplum, veya devlet-her anın içinde kendini-kendi varoluş instanzını-nasıl yaratıyor?

Burada ruhla, bilinç dışı bilgi temeli-kültür-arasında yakın bir ilişki bulunduğunu görürüz. Çünkü, bir bilgi işlem sistemi olarak insanlar-ve de toplumlar-çevreden gelen etkileri-informasyonları- sahip oldukları kültürle-bilgi temeliyle- değerlendirip işleyerek bunlara karşı bir reaksiyon oluşturabilirler. **Yani, organizmanın bütün varoluş fonksiyonları ve bu fonksiyonları yerine getirirken oluşan ruhu bizim kültür adını verdiğimiz bu bilgiye-bilgi temeline bağlıdır. Neyi ne kadar biliyorsan-ne kadar bilgiye sahipsen-dışardan gelen informasyonları da o kadar değerlendirebilirsin-bunları o ölçüde anlayabilirsin-Tabi bu durumda dışarıya-çevreye karşı oluşturacağın reaksiyonlar da-biz bunlara davranışlarımız deriz-buna göre şekillenecektir. Cevabı belirleyen, neyi ne kadar anladığımız olurken, onun da altında sahip olduğumuz bilgi yatar. Olayın özü budur. Yani, ne kadar-ne türden bilgiye-bilgilere sahipsen, ona göre bir benliğe ve ruha sahip oluyorsun!**

Peki, herşeyin-varoluşumuzun, ruhumuzun-temelini oluşturan bu bilgiler-bilgi temelimiz olarak kültürümüz-nereden kaynaklanıyor, sahip olduğumuz bilgilerin kaynağı nedir? Tek kelimeyle üretimdir-üretim faaliyetidir. Neden? Çünkü insan üretirken, üretirken varolur. İnsanı hayvandan ayıran temel unsur da budur zaten. Üretim ise ancak toplumsal olarak yapılabilecek bilişsel bir faaliyet olduğu için, insanlar üretirken toplum haline gelirler ve toplumsal olarak üretirken kendi bireysel varlıklarını da üretmiş olurlar.

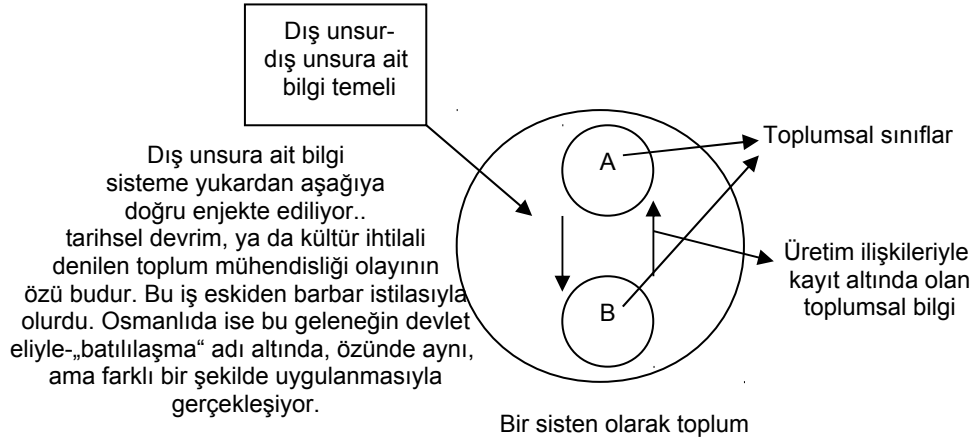
Peki ya kültür? Kültür, bilişsel bir faaliyet olarak başlayan üretim faaliyeti-süreci içinde oluşan bilgilerin, giderekten otomatik olarak kullandığımız, kayıt altındaki "bilinçdışı

bilgiler” haline gelmiş şeklidir. İnsanların yediklerinden içtiklerine, giydiklerinden barınma şekillerine, dinledikleri müziğe, kendi aralarındaki ilişkilere kadar bütün faaliyetlerini-varoluş biçimlerini- ve bu arada da tabii ruhsal gerçekliklerini belirleyen- onların üretim faaliyeti içinde oluşan ve artık bilinçdışı bilgiler haline gelmiş olan kültürel bilgi temelleridir. **Bu bilgiler-bilgi temeli-ancak üretim biçimindeki ilişkilerindeki değişikliklere bağlı olarak zenginleşirler ve değişikliklere uğrarlar. Yani bunlar öyle yukardan aşağıya doğru insanlara “öğretilmiş”, onların kafalarına doldurulmuş bilgiler değildir!** Bazan yüzyılların içinden süzülüp gelir bunlar. Ve öyle olur ki, günlük yaşamın içinde insanlar artık neyi nasıl üreteceklerini-ve de bu süreç içinde kendi kimliklerini de üreterek nasıl yaşayacaklarını hiç düşünmeden yaşarlar-varolurlar.

Neyi nasıl üreteceğinin bilgisi, toplumsal planda, insanlar arasında belirli üretim ilişkilerinin kurulmasıyla gerçekleşir-kayıt altında tutulur. Bu nedenle, bir sistem olarak toplumsal varlığı-kimliği belirleyen, o toplumun elementleri olan insanlar arasında üretim faaliyeti esnasında kurulan ilişkiler-üretim ilişkileridir. Öyle ki, biz bu ilişkileri biyolojik planda bir organizmanın temel taşlarını oluşturan DNA’lara benzetebiliriz. Bu benzetme bir metafordan da öte olan bir gerçekliktir. **Ve nasıl ki, bir organizmanın DNA’larını değiştirmeden onun niteliğini değiştirmek mümkün değilse, aynı şekilde, bir toplumun üretim ilişkileri içinde oluşan bilgi temelini-kültürünü-değiştirmeden de o toplumu niteliksel olarak değiştiremezsiniz. Yani, niteliksel değişim ve buna bağlı olarak gerçekleşecek niteliksel olarak farklı bir benlik-ruh ancak üretim biçiminin ve üretim ilişkilerinin radikal bir şekilde değişmesiyle olur. Nokta!..**

YA TARİHSEL DEVRİM

Ama bir de bütün bunların-yani, iç dinamiğin evrimi yoluyla aşağıdan yukarıya doğru gerçekleşen normal değişim yolunun-ötesinde; yukardan aşağıya doğru “tarihsel devrim” yoluyla “değişim” vardır ki, günümüzde “toplum mühendisliği” olarak da adlandırılan bu sürecin diyalektiği de şöyledir:

Bu iş eskiden barbar akınları yoluyla oluyordu. Yukarı barbarlık konağında olan yerleşik bir toplum-belirli kurum ve kuralları, belirli bir medeniyeti-kültürü geliştirmiş bulunan bir barbar

grubu- başka bir toplumu fetih yoluyla ele geçirdiği zaman, kendi kültürünü-toplumsal bilgi temelini-fethedilen topluma yukardan aşağı doğru dayatırdı. Bu durumda, birkaç generasyon sonra, egemen fatih toplumun kültürü diğer toplumu “asimile” ederek-kendine benzeştirerek “değiştirecektir”¹⁷. Gerçi Osmanlı başlangıçta henüz daha yukarı barbarlık konağında olan bir tarihsel devrim gücü değildi, ama o, kendisinden daha üstün bir medeniyetin bilgi sistemini-kültürünü-benimseyerek bu açığı kapatmış, yani fethederken önce İslam tarafından fethedilmişti! Ama, İslam’dan alınan bu bilgi sistemi-kültür onun için aşağıdan yukarıya doğru üretim süreci içinde üretilen orijinal bir bilgi sistemi-üst yapı olmadığı için sonradan giyilen bir elbise gibi kalır hep! Yani, İslam’ı benimsedikten sonra bile Devlet özünde aşiret devleti DNA’larını-kültürünü- muhafaza eder. İslam’a ilişkin bilgiler mevcut DNA’lara-kültüre-monte edilecektir o kadar. **Onun-Osmanlı’nın-daha sonra, yaşamı devam ettirme mücadelesinin bir gereği olarak “batılılaşma” sürecinde kullanacağı teknik de aslında başlangıçta İslam’ı benimserken kullanılan bu teknik olacaktır! Her ne kadar bu durumda dışardan gelen bir barbar akını yoksa da, bu kez dış etken olarak Batı oynar bu rolü. Ve Osmanlı da kendisinden üstün olarak görmeye başladığı Batı kültürünü-bilgi temelini-benimsemenin hayatta kalmak için tek yol olduğuna inanır. İşte, Osmanlı’nın “batılılaşma” sürecinin diyalektiği budur. Benim tarihsel devrim, ya da toplum mühendisliği dediğim olayın özü budur. Bir kere bu mekanizma işlemeye başladıktan sonra, artık o andan itibaren, yeni kurulan mekanizma bir torna makinası-toplumsal informasyon işleme, insan üretme mekanizması- gibi çalışmaya başlar ve sistem kendisine uygun olarak Batı-bilgi temelini-kültürüne sahip insanlar yetiştirir.**

İşte, bugün Türkiye toplumunu oluşturan iki tip insan arasındaki fark buradan gelmektedir. Bunlardan biri geleneksel insanımız olurken, diğeri, II.Mahmut’tan itibaren başlayan “batılılaşma” sürecinin ürünü olan insanlardır!..

Bütün bunları biraz daha açalım:

KİMİZ BİZ, NEDEN “KENDİMİZE BENZERİZ”!..

Bütün mesele tarihe-yani sınıflı topluma geçiş diyalektiğinde yatıyor! Türkler¹⁸, göçebe bir toplumken, fetih yoluyla yukardan aşağıya doğru devlet kurarak tarihe girmişlerdir. **Bizim sınıflı topluma-medeniyete geçişimiz göçebe geleneklerimizin, yani tarihsel olarak oluşmuş toplumsal DNA’ larımızın (kültürel bilgilerin-yaşam bilgilerinin) Batı toplumlarında olduğu gibi toprağa yerleşerek tarımsal üretime başladıktan sonra, üretim süreci içinde, yeni üretim ilişkilerine uygun olarak değişmesiyle olmaz; fetihçiliğe bağlı olarak içine girilen yeni yaşam koşullarının zorlamasıyla, eskilerinin-mevcut bilgilerin- üzerine bazı yeni bilgilerin ilave edilmesiyle (öğrenerek) gerçekleşir. Çevreye-yeni koşullara uyuma bağlı olarak, bazı toplumsal genler¹⁹ pasif hale getirilirken, bazıları da ortaya çıkan yeni durumları-bilgileri de-kodlayacak şekilde geliştirilirler. Yani, tarihe barbarlığın yukarı aşamasından girmiş yerleşik toplumlar gibi, yeni bir üretim süreci içinde yeni üretim ilişkileri yaratan, yeni yaşam tarzını bu ilişkiler içinde üretilen bilgilere göre gerçekleştiren bir toplum değiliz biz. Bu yüzden de bugünün içinde geçmişin nasıl yaşadığına-varolduğuna ilişkin çok özel bir örnek teşkil ederiz. **Bizde hala binlerce yıl öncesine ait bazı toplumsal genler (yaşam bilgilerini ihtiva eden nöronal programlar) aktif halde olduklarından, bugünün yaşamını üretirken, farkında olmadan, bunu geçmişten kalan mirasa uygun olarak yerine getiririz. Bu genler çok değişik biçimlerde güncelleşmiş, “modernleşmiş” bilgileri****

¹⁷ Eğer tarihsel devrimi yapan barbar barbarlığın orta aşamasında ise (fethedilen toplum da belirli bir kültürü, kurum ve kuralları olan yerleşik bir toplum ise) bu durumda fetihçi barbarlar bir süre sonra kendilerinden daha ileri bir kültüre sahip yerleşik toplumun içinde kaybolur giderler. Bunun birçok örneğini en iyi Bizans’ta görürüz...Ava giderken avlanmak bu olsa gerek...

¹⁸ O zaman daha Türk kavramı falan yoktu tabii...

¹⁹ “Toplumsal genler” dediğimiz şey, belirli yaşam bilgilerinden oluşan kültürel nöronal programlardır. Bunlar toplumsal üretim ilişkilerinden kaynaklanırlar.

üretiyor görünseler de, görünüşün biraz altına inince hemen “bizi bize benzeten” özelliklerimizi görürüz!

Bir örnek verelim: Hiç düşündünüz mü bizde neden önce bir bina yapılır da onun alt yapısı, suyu, elektriği, kanalizasyonu vs. sonradan akla gelir diye (son yıllarda kapitalizm geliştikçe bu da değişiyor artık!). Bina yapmak yerleşik toplum kültürünün bir parçasıdır. Bizse bilinç altımızda halâ göçebe geleneklerimizle yaşarız. Bizim için önemli olan, o anki ihtiyacı karşılamak üzere bir binanın yapılması ve onun içinde oturmaktır! Kanalizasyon, elektrik, su vs. bunlar normal koşullarda yerleşik toplum kültürünün bileşenleri olarak bina yapımının ayrılmaz parçaları oldukları, birbirlerinden ayrı düşünülmemeyecekleri halde, bizim için bunlar birarada öğrenilmiş kültürel unsurlar olmadıklarından, sonradan öğrenilmiş ve halâ eksplizit olarak kayıt altında bulunan bilgiler olduklarından ayrı ayrı aklımıza gelirler. Bu yüzden de önce o anki ihtiyaç ne ise onu düşünürüz, sonra da diğerlerini!..

DEVLET VE BİREY

Burada çok önemli bir nokta var: **Neden bizde hep “Devleti korumaktan, ya da kurtarmaktan” bahsedilir? Sadece Osmanlı’da da değil, bugün halâ Türkiye Cumhuriyeti’nde bile, azıcık sıkışsak, neden hemen, “ne olacak bu Devletin hali”, ya da, “Devleti nasıl koruyacağız-kurtaracağız” diye düşünen birileri çıkar ortaya? Hep “korunmaya muhtaç bir Devlet” vardır ortada! Ve de onu “koruyanlar”, “kurtaranlar”!. Herşey bu uğurda yapılır. Darbeler, muhtıralar bunu için verilir. Bu neden böyledir hiç düşündünüz mü, nedir bu işin tarihsel, toplumsal temelleri? Bugün halâ, “sağcısıyla”, “solcusuyla”, “ilericisi” ve “gericisiyle” bütün “Cumhuriyet aydınlarını” (hatta, sıradan insanları bile) içine alan bu ruh halinin esası nedir, nasıl bir kültürel miras yatıyor bunun altında, hiç düşündünüz mü?**

Kentten çıkma Batı toplumlarında birey ve toplum önce gelir, devlet sonra. Devlet, bu zemin üzerinde oluşur; elementlerini bireylerin oluşturduğu sistemin merkezi varoluş instanzıdır devlet. Birey ise, üretim araçlarının özel mülkiyetine sahip olarak, kendisi için üretim yaptığı için bireydir. Sosyal sınıfların ortaya çıktığı temel de budur zaten. Toplum, üretim araçlarının özel mülkiyetine sahip olanlar ve olmayanlar olarak ikiye bölündüğü zaman, sınıflı toplum da oluşmuş olur. Devlet de, bu yeni durumu, dengesizlik üzerine kurulu bu yeni “dengeyi” muhafaza etmenin aracıdır. Bu yüzden, mülk sahibi sınıflar lehine oluşan “dengeyi” koruyan kamu gücü olduğu içindir ki, onun “egemen sınıfın baskı aracı olduğu” söylenir.

Osmanlı Devleti’nin ve toplumunun oluşumu ve yapısı ise bambaşkadır. Kuruluştan önceki dönemi düşünelim: Göçebe, çoban bir aşiret bu. Evet, bir çoban da kendisi için üretim yapmaya başlamıştır, ama o henüz daha batılı anlamda bir birey değildir. Kendi varlığını birey olarak oluşturamaz. İçinde bulunduğu toplumla-aşiretle birlikte vardır o. “Ben” yoktur. “Ben”, toplumdur, aşirettir henüz.

Sonra, içinde Batı’daki anlamda bireylerin oluşmadığı bu aşiret toplumu fütuhata girişiyor, ve “Devlet” haline geliyor. Bu durumda, yeni oluşan toplum ve Devlet, Batı’daki gibi, elementlerini bireylerin oluşturduğu bir sistem değildir. Sistemin mantığına-ruhuna- göre halâ birey yoktur ortada, çünkü özel mülkiyet yoktur. “Mülk Allah’ındır”. Allah adına mülke tasarruf yetkisi ise Devletin başına aittir. Osmanlı sisteminin elementleri, üretim araçlarının özel mülkiyetine sahip olarak, kendisi için üretim yapan “birey”ler değildir. Osmanlı’da, Allah adına da olsa, mülk sahibi olan tek “kişi” merkezi temsil eden Sultan’dır. Tek “birey”, kendisi için, kendiliğinden varolan tek kişi o dur²⁰. Diğer insanlar, birey-vatandaş olmayıp, kendi varlıklarını toplumu temsil eden bu Devlet’le birlikte oluşturabilen, Devlet ve toplum varolduğu için, onunla

²⁰ Ama onun, yani Sultan’ın „birey „olarak „varlığı“da, Batı’daki gibi, üretim araçlarının özel mülkiyetine sahip „özgür“ bir birey olmasından kaynaklanmaz. O, Allah’a ait olan mülkün, onu temsilen sahibidir. Yani gene Batı’ daki anlamda „özgür bir birey“ yoktur ortada!

birlikte varolan “reaya-sürü-kul insanlardır. Bu durumda, bireyin olmadığı bir toplumda, Batı’daki anlamda bir “sınıf”tan da bahsedilemez!

Peki Osmanlı Toplumunu Osmanlı’nın kendisini ifade ettiği gibi “sınıfsız” bir toplum mudur? Hayır tabii! Osmanlı Toplumunu da sınıflı bir toplumdur. Ama buradaki sınıflar Batı toplumlarındakilere benzemezler. Önce Allah’a, sonra da onun adına Sultan’a ait olan mülkiyete tasarruf yetkisine sahip Yönetici bir Devlet Sınıfı’yla, hiç bir hakka-hukuka sahip olmayan “Yönetilenler”den oluşur Osmanlı Toplumunu. **Göçebe-barbar bir aşiret toplumunun fütühat yoluyla devletleşerek sınıflı toplum-Devlet haline gelişiyle, kentten çıkma toplumların sınıflı toplum ve devlet haline gelişleri tamamen farklı şeylerdir. Birinci durumda aşiret toplumu bireylere ayrılmadan sınıflaştığı için, buradaki “sınıflılık” aşiret yapısının adeta donarak farklılaşmasıyla ortaya çıkar. Fütühatı yöneten ve ondan aslan payını alan “Yönetici Sınıf” (toplumun çobanları), Tanrı adına mülkün de sahibi olduklarından devletin vergi gelirlerine de el koyarlar. “Yönetilen” sınıf ise “reaya’dır” (yani sürüdür)!**

Osmanlıdaki “Devlet Sınıfı”-“Yönetilenler”- kavramının batılı anlamda bürokratlarla hiçbir benzerliği yoktur! Çünkü, birey olarak birer hiç olan kullardan oluşur bu sınıf. Tek varlık nedenleri de Sultan’a sadakattir. Hak hukuk, “vatandaşa hizmet” vs. bunların hiç yeri yoktur bu sistemde. Sultan’ın bir işareti yeter kellelerin uçması için. **Burada Devlet, adeta sınıflılaşılarak donup kalmış bir aşirettir halâ (devlet içindeki Devlet)! Devlet anlayışı, özel mülk sahibi bireylerden oluşan bir sınıfın egemenliğini sürdürmek değildir. “Devlet Hak’tır”! “Bütün toplumun kutsal temsilcisidir”! Onun kutsallığı Hak’kı temsil etmesindedir. Böyle bir toplumda kendi başına birey diye birşey olamaz! Ancak devlet varsa, onun kulu-kölesi, ya da çobanın sürüsüne ait bir koyun olarak birey de vardır!**

Bazıları sağında solunda “derin devlet” arıyorlar! Derin devlet, işte bize tarihsel olarak kalan bu çerçevedir-devlet anlayışıdır. “Solcusunda da” aynıdır o anlayış, “sağcısında da”! Çünkü “burjuvası da” vardır bu Devlet’in “işçisi de”! Önemli olan o “ruha” sahip çıkmak, kendi varlığını o ruhun içine sığdırabilmektir. O ruh ki, atalarımızdan bize kalan ve bilinç dışı olarak bütün varlığımızı kuşatan kültürel bir mirastır o. Toplumsal hafızada nesilden nesile aktarılacak günümüze kadar gelen bilgidir-yaşam bilgisidir. İçinde Osmanlılık, İslam, ya da batıcılık da olsa, özünde değişmeden donup kalmış bir aşiret ruhudur! Yani bizdeki „derin devlet“ Batı’daki „Gladio“dan farklıdır! Evet o, bir dönemde Türk Gladio’su da olmuştur, ya da, darbeler de yapmıştır, ama özünde hep farklı bir olaydır. Nitekim de Gladiolar falan tasfiye edilse de „Ergenekonculuk“-ergenekon ruhu halâ dipdiri yaşamaktadır.

Bir nokta daha! Bu mirasın, bu ruhun bugün hala ayakta kalmasını sağlayan, ona maddi temel teşkil eden ise devletçiliktir, devlet mülkiyetidir. Onun içindir ki, özelleştirmeye karşı çıkılıyor. Onun içindir bu “satıldık, öldük, bittik, mahfolduk” çılgınlıkları!²¹

Burada en hassas nokta, Osmanlı sisteminde mülkiyetin Allah’a ait olmasıyla, “Allah’a ait olan” bu “mülke” tasarruf yetkisine sahip olmak arasındaki ilişkidir. Beni yıllarca uğraştıran, sonunda da “Sistem Teorisi’ni” geliştirmeye kadar götürülen nokta işte tam buradadır. Bu konu o kadar önemlidir ki, bu mesele anlaşılmadan ne Osmanlı Toplumunu ve Tarihi anlaşılabilir, ne de günümüz Türkiye’si!

“Mülkün Allaha ait olması” tasavvufun esasıdır; ama o Sistem Teorisi’nin de özünü oluşturur²². Çünkü her sistem (her varlık) sistem merkezindeki sıfır noktasında temsil olunur. Sıfır noktası diye uzay-zaman içinde varlığı kendinden menkul bir “nokta” bulunmadığı

²¹ Ve ben de inadına bu yüzden „özelleştirme” diye bağırıp duruyorum!!..

²² www.aktolga.de 4. Çalışma

halde, izafi bir gerçeklik olarak onun potansiyel varlığını kavramadan başka hiçbir şeyi kavramak, varoluş problemini çözmek mümkün değildir. Tasavvufta sıfır “Hak’tır”. Sistem Teorisi’nde ise bütün kuvvetlerin birbirini dengelediği sistem merkezindeki sıfır-denge halidir. Yani zıtların birliğinin gerçekleşme “noktasıdır”. Ama mutlak birlik-denge diye birşey olmadığı için, sıfır noktası hiçbir zaman objektif bir varlığa denk düşmez. Çünkü her birlik-denge hali (her sıfır) aynı anda bir mücadele (zıtların mücadelesi) platformudur da. Her nesne-denge hali- daha o “ilk” oluşma anında (bu an, o nesne, varlık için zamanın başlangıç anıdır da) çevreyle etkileşmeye bağlı olarak mevcut denge bozulurken-bozulduğu için varolur (objektif bir gerçeklik haline gelir). Bu evrende, çevrenin etkisine kapalı, varlığı kendinden olan bir sistem (varlık) mevcut değildir. Bütün sistemler açık sistemlerdir. Yani her “şey” ancak çevreyle etkileşme içinde, bu etkileşmeye göre izafi olarak varolur“.

Bütün bunların Osmanlı Toplumu’yla ve günümüz Türkiye’siyle, devlet anlayışıyla ne alakası var mı diyorsunuz! **Toplum da bir sistemdir. Ve her sistem gibi o da kendi merkezindeki sıfır noktasında temsil olunur. Sınıflı toplumlarda bu sistem merkezini (sıfır noktasını) egemen-dominant-sınıf temsil ederken, sınıfsız toplumda (ilkel komünal toplumda) sistem merkezini temsil eden bir sınıf, ya da zümre veya kişi yoktur. Merkez, ya tapınak tarafından, ya da gene Hak’kı temsilen komün başkanı tarafından temsil edilir. Bu durumda toprağın, üretim araçlarının mülkiyeti de bu “Hak’ka” aittir. Mülk hiç kimsenindir, onun sahibi Hak’tır demek, objektif bir gerçeklik olarak kişi ya da sınıf veya zümre şeklinde mülke sahip olma konumunda olan bir varlık yoktur demektir; ki bu durumda, Hak’kı temsil eden şey de merkezde olduğu kabul edilen o sıfır noktasıdır.²³ Hak’ka ait olan mülkün Hak adına toplum için kullanım-tasarruf- yetkisini ise, eşit haklara sahip bütün komün üyelerinin seçtiği başkan elinde tutar. Ancak, ilkel komünal toplumda bireyin kendisi için varolması diye birşey söz konusu olmadığından, bütün toplumu temsil eden bu başkanın birey olarak varlığı merkezdeki sıfır noktasında yoktur. Başkan bu nedenle birey olarak kendisini değil, herkesi, herkes adına merkezi-merkezdeki sıfırı-Hak’kı- temsil etmiş olur. İşte mülkün Hak’ka ait olması olayının esası budur.**

Ama sonra ne oluyor, sınıflı toplumlarla ilişkiler başlıyor. Savaşlar, fetihler başlıyor. Ve bu arada, bal tutan parmağını yalar hesabı, zamanla merkezi elinde tutan yönetici bir sınıf ortaya çıkıyor. Neden sınıf? Evet, üretim araçları üzerinde özel mülkiyet hala mevcut değildir, ama bu arada “ tasarruf yetkisi” adı altında yeni bir kavram ve mülkiyet biçimi ortaya çıkmıştır. Mülkiyetin komüne-Hak’ka-ait olduğu şeklindeki genel hükme dokunmadan, onun içeriği değiştirilerek ortaya yeni bir mülkiyet biçimi çıkarılmıştır. Mülk mü, haşa, mülk gene Hak’ka aitti! Ama Hak adına onu kullanma, ona tasarruf etme yetkisi anlamına gelen bir “tasarruf yetkisi” icat edilmişti ki, o da önce Sultan’a, sonra da buna bağlı olarak-Sultan adına onun etrafındaki yönetici devlet sınıfına aitti. İşte Osmanlı’nın düzeni budur.

Osmanlı sınıfsız bir toplum muydu? Elbette hayır! Peki neden hala mülk Allah’a aittir deniyordu? İşte bütün olay burada! İkel komünal toplumun bilgi sistemini (töre’yi) belirli bir DNA kalıbına benzetirsek, ta Osmanlı’ya, oradan da Cumhuriyet’e kadar bu DNA kalıbının esası değişmiyor. Biçimsel olarak o töre aynen duruyor gene orada. Ama sürekli içeriği değişiyor onun. Çevreye uyum gereği sürekli bazı genler pasif hale getirilirken, bazıları da aktif hale geliyorlar. Bağışıklık sisteminin çeşitli antijenlere karşı yeni savunma sistemleri geliştirmesi gibi, Osmanlı’da da toplumsal DNA’ larda esasa ilişkin bir değişiklik olmadan (üretim ilişkileri değişmeden) çeşitli genler arasında yeni ilişkiler kurularak çevreye uyum için yeni bilgiler geliştiriliyor. Bu da bir

²³ Tasavvufta, “onun varlığı yokluğudur” diye ifade edilen şey de budur zaten. Tasavvuf, ilkel komünal toplum insanlarının-atalarımızın- varoluş problemini dinsel bir terminolojiyle duygusal bir zeminde ifade ediş biçimidir

öğrenme olayıdır şüphesiz. Ama dikkat edin bu durumda esas gövde (selbst-nefs) değişmiyor. O, sürekli çevreye uyum sağlayarak biçim değiştiriyor²⁴.

OSMANLI HER DÖNEMDE HEP “İLERİCİ” BİR RUHA MI SAHİP OLMUŞTUR!..

Osmanlı'nın, son tahlilde, fetihçi bir İbni Haldun Devleti²⁵ olduğunu söyledik. Evet, o günün koşulları içinde oluşan bir kültüre-bilgi temelini ve tarihsel devrim pratiğine dayanan “özgür” bir ruhu da vardı onun! Herşeyden önce, Anadolu'da-Bizans'ta ve Balkanlar'da feodalizme-serfliğe karşı bir güç olarak işe başlıyordu. 16.yy ın ortalarına kadar da bu “kurtarıcı” ruhla şaha kalkmış halde dört kıtada at koşturmaya devam ettiler atalarımız!

Ama, 16.yy ın ortalarından itibaren işler değişmeye başladı²⁶. Fetihçilik tarihe karışmaktaydı artık! Bütün bir yapısını-üretim tarzını ve de kültürünü-bilgi temelini- fetihçiliğe göre düzenlemiş olan Osmanlı için yeni bir süreç-yapısal değişim süreci- başlıyordu! **Aslında bu durumda, normal koşullarda, yeni bir barbar akınının-ya da uç beyliğinin-ortaya çıkması ve Osmanlı'yı yok ederek yeni bir devlet kurması gerekiyordu.** Tarihsel devrimler çağının-İbni Haldun yasalarının-gereği bu idi. Ama o da mümkün değildi artık! Zaten bütün o uç beyliklerinin hepsi Fatih devrinde yok edilmişti! Orta Asya'dan yeni göçler de gelmiyordu, Moğollar da yoktu ortada! **İşte o andan itibaren yeni bir süreç başlar Osmanlı'da. Ve fetihçiliğe lojistik destek sağlamak üzere düzenlenmiş olan bütün o toprak-tımar-sistemi-maddi yapı- değişmeye başlar.**

Peki, iyi güzel de, nasıl bir düzen gelmektedir bunun yerine? Yavaş yavaş, mülk sahibi haline gelen, adına Müslüman kesimde eşraf-ayan, gayri müslimlerde ise çorbacı, knez kocabaşı denilen, ticaretle uğraşan mahalli liderler-yeni güç odakları olarak ortaya çıkmaya başlarlar. **Osmanlı'ya özgü klasik toplumsal sınıfların-yöneten Devlet Sınıfı'nın ve de yönetilen reaya'nın- yanı sıra yeni bir sınıf daha-“orta sınıf”- oluşmaktadır²⁷.** Kimdir nedir bu yeni orta sınıf, feodaller-derebeyleri midir bunlar, yoksa protokapitalist unsurlar mıdır, bütün bunları daha sonra ele alacağız. Şu an altını çizmek istediğimiz nokta, Osmanlı'nın- Devlet'i yönetenlerin- bu süreç içinde, bütün bu olup bitenler-yapısal değişiklikler- karşısında geliştirdikleri ruh hali ve buna bağlı olarak aldıkları tavidir.

“Batılılaşma” adı verilen batı toplumlarına özenti daha 17.yy da “Lâle Devrinde” başlamış olsa da, Patrona Halil İsyanı'ndan sonra gözü korkan Osmanlı 19.yy' ın başlarına kadar kuyruğunu kısar oturur. Çünkü bu yapısal değişiklikler o dönemde henüz daha Devlet'i tehdit eder hale gelmemiştir, Osmanlı herşeye rağmen durumu idare etmektedir. Ama iş ciddileşipte yapısal değişim Devlet'i tehdit eder boyuta ulaşıncaya kadar durum değişir. Artık eski kabına sığamaz hale gelen minareye-üretici güçlere-yeni bir kılıf dikmek gerektiğinin farkına varır Osmanlı. Hem, gelişerek artık eski çerçeveye sığamaz hale gelen üretici güçleri-iç dinamiği-tekrar kontrol altına alabilmek, hem de, Devleti merkezileştirerek güçlendirmek için, batılı devletlerin talepleri de gözetilerek-onların da hoşuna gidecek şekilde- bir “reform”-“modernleşme” programı geliştirilir. İlk adımda hemen Batı tipi modern bir ordu kurulur. Sonra da, bütün o feodal beylerin-ayanların hepsini keser Osmanlı; yeni oluşmaya başlayan Müslüman orta sınıfın kökünü kurutur! Özel mülk haline gelmeye başlamış

²⁴ Bu konuya çok kafa yordum ben! Ayrıntılara girmek, bunları paylaşmak isteyenler www.aktolga.de de, 1,2,6 Nolu.”Çalışmalar” bakabilirler..

²⁵ Bu konuda bak, www.aktolga.de 5. Çalışma.

²⁶ Tabi verilen bu tarih II.Osmanlı Devleti için! Ki onun kurucusu Fatih'tir. Birinci O.Devleti ise 1402 Ankara Savaşı'ndan sonra yok oluyor..Çünkü, İbni Haldun'un bir devlete biçtiği 120 yıllık ömür orda noktalanıyordu!..

²⁷ Bu “orta sınıf” kavramı K.Karpat'a ait. Protokapitalist bir potansiyel-geçiş dönemi unsuru bir sınıf-anlamına geliyor. Tam yerine oturduğu için ben de kullanıyorum..

olan Devlet mülkü-miri toprakları yeniden Devletin mülkü haline getirir. Vakıfları devletleştirir. Ve de yönetilenlere-reaya'ya der ki, "siz hiç merak etmeyin, bundan sonra sizi ben koruyacağım, herkesin malı, canı benim teminatım altında olacak"! Ama öte yandan, batılı devletlerin ve Rusya'nın himayesi altındaki gayrimüslim orta sınıfa hemen hemen hiç dokunmaz Osmanlı. Hatta yayınladığı "Ferman"larla onları "eşit vatandaşlar" haline getirmeye çalışır! Müthiş birşey değil mi! Devlet, kendisine siyasi rakip olarak gördüğü için, Müslüman orta sınıfa karşı "anti feodal", "ilerici" bir hamle yaparak "reformlara" girişiyor(!), onları yok ediyor; ama öte yandan da, sırf kendisi için yakın tehlike olarak görmediğinden, ve de tabii, batılı devletlerin himayesi altında olduklarından, gayrimüslim orta sınıfa pek dokunamıyor! Alkışlanırdı bu davranış! "batılılaşarak", burjuva gibi davranıp, yukardan aşağıya doğru da olsa "modernleşerek", "anti feodal bir devrimci güç" halinde, yeni-batıcı bir ruhla yeniden tarih sahnesine çıkıyordu Osmanlı! İşte bütün o, "sağcı"- "solcu" Jöntürk gelenekli Osmanlı ve Cumhuriyet aydınlarının ideolojik gıdalarını aldıkları zemin budur! Onları, olmayacak duaya amin dedirten sürecin özü budur..Bütün bunlar yaşanırken hiçbirisi de tutup dememiştir ki: Ey sen, Devlet-Osmanlı! İyi güzel, bütün o ayanları-orta sınıfı astın, kestini yok ettin, Anadolu'da özel mülkiyete doğru gelişen süreci durdurdun; ama senin bütün bu "devrimciliğin"- "ilericiliğin" sonuçta ancak Müslüman orta sınıfa darbe vurmakla sınırlı kaldı; arkasında dağ gibi batılı devletler bulunan gayrimüslim orta sınıflara pek dokunamadın, onlar kârlı çıktılar bu işten! Onlar atı alıp Üsküdar'ı geçerken sen halâ tarihin tekerleğini geriye döndürmekle uğraşıyorsun!..

Peki, bütün bu olup bitenler-batı kültürünü benimseyerek kendi halkına karşı yabancılaşmak, modern bir ordu kurarak "modernleştiğini" sanıp, Müslüman orta sınıfı yok ederek merkezileşmek, Devleti kuvvetlendirmek- Osmanlı'nın artık niteliksel olarak değiştiğini mi gösteriyordu? O artık, kendine özgü bir yolla, yukardan aşağıya doğru burjuva devrimini gerçekleştirmeye çalışan "ilerici" bir güç haline mi gelmişti!.. Elbetteki hayır! Çünkü örtünün altındaki gövde gene aynı gövde idi. Bütün mesele, yaşamı devam ettirme mücadelesinde çağın-ortamın gereklerine uymakta yatıyordu! Osmanlı'nın tek bir sorunu vardı: Merkezileşip güçlenerek Devlet'i ayakta tutmak-kurtarmak! O, sadece bunun gereğini yapıyordu! Bunu yaparken de, bileğinin gücü kime yeterse onu hedef alıyor, diğerleriyle ise uzlaşmaya çalışıyordu!..Ve aslında bütün bu yapılanlar özünde gerici-çağ dışı bir çabaydı. Bir an için o ayanların-derebeylerinin Batı'daki gibi feodaller olduğunu düşünelim, bu durumda bile, Osmanlı'nın "anti-feodal mücadelesi" "ilerici" mi oluyordu! Bir yanda, antika bir İbni Haldun Devlet'i, öte yanda ise feodaller, hangisi daha ileri idi bunların!!.

Avrupa'yla kıyaslayacak olursak eğer, Roma'yı alteden Cermenler'in kurduğu "Büyük Roma Cermen İmparatorluğu'nu" düşünelim..Bu devletin içinde de daha sonra adım adım feodal bölgeler oluşmaya başlıyordu. Şimdi burada, feodallere karşı en büyük feodali-merkezi devleti savunmak mıydı "ilericilik"! Nitekim, o feodallerin içinden de daha sonra burjuvazi gelişmeye başlıyor, kapitalizme geçiş böyle oluyor. Bu geçiş sürecinde burjuvazinin yerel feodallere karşı merkezi güçle-Kral'la işbirliği yapması olayı ise farklıdır. Nitekim bizde de buna benzer bir ittifakı Balkanlar'daki milliyetçi-burjuva unsurlar yapıyorlar. Ve bu doğrudur da. Ama, yerel-feodal unsurlara karşı merkezi Devlet'i güçlendirmek adına onu savunmak farklı birşeydir ve resmen gericiliktir bu! İşte bizdeki "ilericiliğin"- "devrimciliğin" kaynağı-çıkış noktası hep bu güçlü-merkezi Devleti savunmak olmuştur! Niye?

1)Çünkü bizde ancak Devlet varsa vardır herşey! Ya "Devlet başa ya da kuzgun leşe" atasözü boşuna çıkmamıştır ortaya!. Önce bu Devlet varolmalıydı-selamete ulaşmalıydı ki, ne yapılacaksa ancak ondan sonra yapılabilirdi! Mantık budur bizde! Bütün o Osmanlı ve Cumhuriyet "aydınlarının" ortak özelliği-Devlet anlayışı bu olmuştur. Bu insanları, tipik bir İbni Haldun Devlet'i olan Osmanlı'yı kutsamaya götüren, onları Devlet eliyle devrim yapma (önce burjuva devrimi, daha sonra da sosyalist devrim) anlayışına götüren ruh hali budur!

2) “Batılılaşma” olayıdır. Çünkü, “batılılaşınca”, artık bir bilgi sistemini işleme sistemi olarak bilgi temelini Batı kültürü-Batı bilgi sistemi, batılı değer yargıları- oluşturuyor. Bu durumda ise şöyle düşünmeye başlıyorsun: Batı’da burjuvazi feodallere karşı ilerici bir güç olarak ortaya çıkmamış mıdır, işte bizde de bu rolü, yani feodallere karşı olma rolünü devlet üstlenmektedir, bu kadar basit!. Batıcı aydının kafası böyle çalışmaktadır!

Ne oluyordu yani, Osmanlı’nın adına Cumhuriyet deyince Osmanlı birden niteliksel olarak değişerek bir burjuva devleti haline mi geliyordu! Halâ bunun böyle olduğunu düşünenler var! Üretici güçlerin önü açılmadan, üretim ilişkileri değişmeden, Devlet bir burjuva devleti haline gelmeden, yani bir sınıf olarak burjuvazi devlete hakim olmadan burjuva devriminden bahsedilebilir miydi? Hayır! Ne değişiyordu peki bu şekilde? Osmanlı’nın eski toplumsal DNA’ larında köklü bir değişikliğe gidilmeden (zaten bu öyle istemeye falan olmazdı!), bunların üzerinde oynanarak bukalemun gibi çevreye-“çağa”- uyum sağlanılmaya çalışılıyor, biçim değiştiriliyordu! Devletin yapısına ilişkin olarak İslam Medeniyeti’nden alınan bazı genler pasif hale getirilirken, bazı başka genler aktif hale getirilerek batılı görünüme sahip bir devlet yapısı oluşturuluyordu! Yani, eski elbise çıkarılarak sanki yeni bir elbise giydiriliyordu topluma-Devlete! Bir tür kültür ihtilâliydi aslında bu yapılanlar!..

Sonra? Batılı bir devlet olmuştuk ya, artık bundan sonra sıra bu “batılı devlete” uygun bir “ulus yaratmaya” geliyordu!. Daha önce bir „Osmanlı ulusu“ yaratmayı başaramayan Devlet, bu kez de, aynen batılıların ve Balkan ülkelerinin yaptıkları gibi etnik temele dayalı bir “Türk ulusu” yaratarak Osmanlı’yı Türkleştirmeye çalışacaktır!.Çünkü o, kendi dışındaki gelişmeleri kendi kafasıyla ancak böyle yorumlayabiliyordu. Sanıyordu ki, herşey böyle istemeye-ya da iradi olarak çaba sarfetmeyle-yukardan aşağıya doğru gerçekleşebilirdi! Böylece, „yeni bir kültürle“ (“baticılık”) iman tazeleyerek yola çıkan Devlet, yukardan aşağıya doğru bir kapitalistleşmeyle yeniden örgütlenerek yeni bir toplum düzeni yaratmaya çalışacaktır!. Ne olacaktı ki, varsın kapitalistleşsindi toplum, fabrikalar kurulsun, insanlar iş güç sahibi olsunlardı, korkacak ne vardı bunda, önemli olan **Devlet’e sadakatti! Devlet pekâla, kendisine bağlı işverenlerden ve işçilerden yeni tip, orijinal Devletçi bir düzen yaratabilirdi! Amaç, “muasır medeniyet seviyesine erişmek” değil miydi, ha öyle olmuş, ha böyle! Osmanlı, küllerinin altından yeniden doğuyordu adeta! İşte 1923 Cumhuriyeti-„Birinci Cumhuriyet“imiz budur. Söyleyin şimdi, „Cumhuriyet“, Osmanlı’nın kendisine bağlı bir kapitalist toplum yaratma projesidir derken haklı mıyım, yoksa haksız mı!..**

Dikkat ediniz, bu arada, bütün bu işler yapılırken bir şeye-Devlete, Devlet anlayışına hiç dokunulmamaktadır! Giydiği o batıcı elbiseyi üstünden çıkarıverin, hemen “kralın çıplak” olduğunu görürdünüz! Çünkü, o halâ Osmanlı’nın kutsal Devletidir. Ve tabii etrafındaki “tapınak şövalyeleriyle”- dört başlı Devlet Sınıfıyla- birlikte. Bugün halâ “yargı taraflı” deyip duruyoruz! Tabii ki taraflıdır yargı, çünkü Devlet’in yargısıdır o! Tıpkı Devlet’in ordusu, Devlet’in bürokratları, Devlet’in bilim adamları gibi! Osmanlı’da da öyle değil miydi! Osmanlı’nın dört başlı Devlet Sınıfı: Seyfiye, İlmiye, Kalemîye, Mülkiye değil miydi!..

Şimdi, filmi geriye doğru sararak bu noktaya-bugüne- nasıl geldik, süreci izleyerek adım adım onu görmeye çalışalım:

KLASİK DÖNEM OSMANLI DEVLETİNDE TOPLUMSAL YAPIYI BELİRLEYEN ESAS UNSUR OLARAK TOPRAK DÜZENİ

Osmanlı Devleti’nin toprak düzeni bu çalışmanın asıl konusu değil; ama, Osmanlı toplumunun yapısal değişimini ele alırken, kaçınılmaz olarak, önce, “peki daha önce, en başta nasıldı-durum ne idi-” sorusuna cevap verebilmek gerekiyor. Ben de burada bunu yapmaya çalışacağım. Ama bunu yaparken, daha önce “Giriş”te de söylediğim gibi, sadece

bu konuda uzman tarihçilerin konuya ilişkin görüşlerini alarak, bunları büyük tablo içindeki yerlerine oturtmaya çalışacağım. Neden bu yöntemi kullandığıma gelince: Olay aslında basit. Herkesin bir uzmanlık alanı var. **Örneğin, Halil İnalçık, Kemal Karpat, ya da Ö.L.Barkan, veya Ş.Mardin hocalar..yani bu alanda uzman kişiler. Bunların çalışmalarında Osmanlı Devleti'nin toplumsal yapısına, bu yapının daha sonra geçirdiği değişim sürecine ilişkin herşeyi bulabilirsiniz. Ama, bir şey eksik kalır hep: Puzılın bütün bu parçalarının içine yerleştirileceği büyük tablo! Örnek mi istiyorsunuz: Alın Jöntürkler'i. Kimdir, nedir bu insanlar? Osmanlı Devlet sınıfının bir parçası mıdır bunlar, yoksa, Osmanlı'nın Müslüman orta sınıfının, yani eşrafın-ayanın vb. temsilcileri midir? Karpat hoca bu konuda sayfalar yazmış, hepsini okudum, ama sonunda bu sorunun cevabı halâ çıkmıyor ortaya! Hal böyle olunca da, duruma göre, bazan öyle, bazan böyle bir rol yükleniyor onlara. Ve sonunda da tabi bazı şeyler eksik kalıyor. Üstelik bu eksiklik daha sonra onu yanlış sonuçlara da götürebiliyor! Örneğin bir Kemalizm olayını tam olarak açıklayamıyor. Bu yüzden de, 1923 Cumhuriyeti'nin özünde bir Osmanlı Cumhuriyeti olduğunu kavrayamıyor bana göre. "Peki nedir o zaman 1923 olayı" diyorsun ve onu arıyorsun sayfaların içinde, hep birbiriyle çelişen şeyler söyleniyor, yani olay hep muğlâk kalıyor. Bir burjuva devrimi midir 1923, Cumhuriyet'i kuran Kemalistler burjuva devrimcileri midirler, eğer onlar burjuva devrimcisiyseler, o zaman Birinci Meclis'te II Grup'takiler, ya da daha sonra TCF, veya Serbest Fırka ne idi? Daha da öteye gidersek, 1950 ne idi o zaman? Kemalistler de, DP'liler de, bunların hepsi "orta sınıf" unsurları, yani burjuva devrimcileri iseler, bunların arasındaki çelişki ne idi o zaman? Bu soruların cevapları yok ortada. Bu nedenle, ben onlardan sadece "tarihi gerçekleri"-puzılın parçalarını-alacağım. Bu bilgilerin ucuca gelmesiyle ortaya çıkacak büyük tablo ise bana ait. Beni en çok ilgilendiren de o zaten.**

Halil İnalçık hocayla başlıyoruz:

"Klasik Dönem-kuruluştan 16.yy'ın ortalarına kadar-Osmanlı toplumunun tüm sosyo-kültürel ve idari yapılarının üzerine kurulduğu üç ana kurum, ordu, tımar ve vakıftır..Tımar arazileri, esasen tasarruf hakkı yönetim tarafından sipahiye verilen ve miri, yani devlet mülkiyetinde olan toprak parçalarıdır;sipahinin toprak üzerinden miras bırakma hakkı yoktur, o yönetimin iradesine tabi olarak hizmet görür. Sipahinin ana görevi savaş zamanında, kendi katılımının yanında devlete belli sayıda silahlı adam, binek hayvanı ve bir miktar hayvan yemi temin etmektir. Bu hizmet karşılığında sipahiye bazı tarımsal faaliyetler üzerinden alınan vergilerin toplanması hakkı verilmiştir: Bu vergiler sipahi göreve atandığında merkezi yönetim tarafından belirlenir. Sipahi aynı zamanda yönetim adına hem köylerin vergilerini toplar, hem de toprağın usulüne göre, sürekli olarak işlenip işlenilmediğini tarımsal ürünün artmasında ortak çıkarı olan herkes adına gözetir. **Rakabe tabir edilen toprağın mülkiyet hakkı ise devamlı surette devletin elindedir. Çiftçi, yani köylü (reaya), din farkı gözetmeksizin, toprağın işleme hakkına (tasarruf) sahiptir.** Toprağın kesintisiz işlenilmesi koşulu yerine getirildiği müddetçe bu hak çiftçi ailesinde kalır. Mantıki bir neden olmaksızın toprak üç yıl işlenilmeden bırakılırsa çiftçi toprağını kaybedebilir. Rakabe ve tasarruf hakları birbirinden bağımsızdır: **Dolayısıyla toprağı eken, Müslüman ya da gayrimüslim olsun, özgür, toprağa bağlı olmayan köylüdür** (bazı özel durumlar hariç)...Sipahi, savaş meydanında yararlılık gösteren herhangi biri olabilir, ona tımar verilmesi hem bir ödül, hem de yönetici elite kabul göstergesidir.. Sipahi, genellikle etnik Türk kökenli, yöreyle bağları olan ve devletin kuruluş dönemlerinden kalan tarihsel bağlantıları nedeniyle kendisine özgü yerel bir elit konumu olan, çevresiyle toplumsal anlamda ilişki sağlayan biridir. Tayin edildikleri tımarla halihazırda bağı olmayanlar da zaman içinde yerel nüfus arasında asimile olurlar ve yörenin ileri gelenleri olarak tanınırlar. Başlangıçta Hristiyan olan sipahiler genellikle Müslümanlığı kabul ederlerdi"[1]..

Burada Dr Hikmet Kıvılcımlı'ya dönersek, Dr.da aynı yapıyı şöyle açıklıyor:"Dirlik, toprağın gelirin asker kişilere (sipahi) bir çeşit maaş (geçim) olarak verilmesidir. Burada, dirlik sahibi toprağın MÜLKİYET'ine, sahip değildir. Miri topraklar üzerinde adaletli düzeni koruyacak bir memurdur. Aldığı toprak gelirin karşılık canını başını

devlete, millete adanmış gerçek görevli bir fedâidir. Osmanlılığın, Kanuni Süleyman çağına gelinceye değin, yer yer ne kadar soysuzlaşmış olursa olsun, DİRLİK DÜZENİ denilen toprak düzeninin ana çizgisi budur”[2].

Bu sistem Franklar’ın “Benefice”siyle, Cermenler’in “Lehnswesen”iyle kıyaslanırsa da, başlangıçtaki benzerliğe rağmen, Osmanlı’nın “Dirlik Düzeni”yle Cermenler’in “Lehnswesen”i bambaşka şeylerdir. Evet, Cermenler’de de (Franklar’da da), savaşta başarı gösteren askeri şef’e bağlı kişilere (Vasal), bu şekilde, mülkiyeti başlangıçta kralda kalmak kaydıyla topraklar verilmiştir. **Bu haliyle Osmanlı’nın Dirlik Düzeni’yle Cermenler’in “Lehnswesen”i birbirine benziyor gibi. Ama bu sadece mekanik-görünüştaki bir benzerliktir. Çünkü, “Franklar’ın Benefice’si” aslında “Dirlik” değildir. Cermen kralları Vasal’larına, belirli bir arazinin “tasarruf yetkisinin” yanı sıra, o bölge dahilindeki bir kısım egemenlik haklarını da veriyorlardı. Örneğin yargı yetkisi, gümrük, her türlü devlet işlerinin yürütülmesi, bütün bunlar da vardı verilen “tasarruf yetkisinin” içinde. Yani “Vasal”, tüzel kişiliği olmayan basit bir devlet memuru (“Tımarlı Sipahi”) değildi. Osmanlı’da ise, “Dirlikçi”, yani “Tımarlı Sipahi” bir Devlet memurudur. Osmanlı’da çiftçinin vermek zorunda olduğu vergiyi doğrudan doğruya Devlet almazdı. Bu görev, dirliğin verildiği kişinin göreviydi. Alınan verginin bir kısmını da kendi maaşı olarak muhafaza eden bu serbest-memurlara verilen isimdir “Dirlikçi”, ya da “Tımarlı Sipahi”.**

Ömer Lütfi Barkan’ın dediği gibi, bu kişi (Dirlikçi), tımarı içinde çalışanlara herhangi bir ceza veremeyeceği gibi, onlara angarya da yükleyemezdi. Sipahi, tımarı içindeki toprakları kendi nâm ve hesabına işleten, bu maksatla, idaresi altındaki reaya angarya, yani zorunlu çalışma mükellefiyetleri de yükleyebilen feodal bir çiftlik sâhibi değildir²⁸. O bir devlet memurudur. Bu nedenle, mîrî araziye tasarruf eden bir reaya ile sipahî arasında, büyük ölçüde ekonomik bir farklılaşma da görülmez. Birisi, idarî-askerî vazifeler karşılığı toprak gelirinden istifade ederken, diğeri bizzat çalışarak emekçi olarak hayatını devam ettirmektedir.

Ş.Mardin hoca da olayı şöyle açıklıyor: “Osmanlı İmparatorluğu’nun adlî düzeni icabı, herhangi bir cezanın tatbiki için, bütün suçların merkez tarafından atanan kadi’ların yönettiği mahkemeler önünde, usûlü vechiyle tesbit edilerek hükme bağlanmış bulunması lâzımdır. Ne kadar kudretli kişiler olurlarsa olsunlar, tımar sahipleri reaya’nın hukuk ve ceza davalarına bakmak ve onlara ceza tâyin etmek yetkisine sahip değildiler. Hatta, diğer askerî sınıf mensupları gibi, tımar sahiplerinin de, kendi reaya’sı ile beraber aynı mahkemeler önünde, aynı kanunlara göre muhakeme edilerek hüküm giymeleri icabediyordu. Mahkeme kararı olmaksızın, kimsenin hapsedilmesi, zincire vurulması, işkenceye tâbi tutulması veya para cezası ödemesi câiz değildi“..

“Sipahî, reaya’dan, miktar ve cinsleri kanunlarla tesbit ve tâyin edilmiş olan bir kısım vergiden fazlasını tahsile selâhiyetli değildi. Selâhiyetinin sınırlarına tecavüz edenden de dirliği, bir daha geri verilmemek şartıyla alınırdı“..

“Sipahî, mîrî arazinin halka tefvizinde, devletin bir temsilcisi olarak vazife görmektedir. O, arazinin gerçek sahibi değildir. Bunun içindir ki devlet, tımarların kapalı bir sistem halinde çalışmasını engellemek, onları devamlı kontrol etmek ve gerektiğinde müdahalede bulunmak için, devamlı surette, buralara çeşitli memurlarını gönderir“..

²⁸ „Vasal“la „Sipahi“ arasındaki benzerlik başlangıç dönemine ilişkindir. Benzerlik diyoruz, çünkü „Vasall“, bu dönemde bile bir „memur“ değildir. Evet henüz feodal bey değildir başlangıçta, ama memur da değildir. Ama „Sipahi“, başlangıçta da, sonrasında da hep bir memur olmuştur. Bütün mesele, Vasall’ın, ya da Sipahinin, kendi varlıklarını üretim ilişkisi içinde bağımsız bir etken olarak mı, yoksa yukardan atanmayla mı gerçekleştirdiklerindedir. Sipahi, fetih esasına göre örgütlenen bir sistemin lojistik desteğinin sağlanması için yukardan, devlet tarafından atanmış bir görevlidir. Vasal ise, temel amacı üretim olan bir sistemde üretim ilişkileri içinde kendini gerçekleştirir. Bu fark çok önemlidir.

“Tımar sahiplerinin kendilerine tahsis edilmiş olan arazi ve reaya’ya ait şer’î veya örfî bir takım hak ve resimleri (vergi) kendi nâm ve hesaplarına toplayıp, onların gelirleri ile birtakım vazifelerin ifâsını temin ettiklerini biliyoruz. Bununla beraber, sipahî tımarlarını, malî bakımdan harice karşı tamamiyle kapalı ve müstakil bir bütün, bir muafiyet (immunité) sahası olarak kabul etmek mümkün değildir. Çünkü vergilerin toplanma şekli ile aidiyeti hususları, sıkı bir şekilde merkeziyetçi devlet teşkilâtı tarafından mürakebe edilmekte ve sipahî tımarına, muhtelif hak ve vazifeler dolayısıyla birçok devlet memuru girip çıkmaktadır”[3]..

Şimdi geliyoruz tekrar H.İnalçık’a, bakın o da bu yapıyı nasıl anlatıyor: „İmparatorluk bürokrasisi toprak ve köylü-reaya-üzerinde tahrir sistemi²⁹yoluyla yaptığı kontroller sonucunda bizzat bu toplum düzenini etkilemekte, hatta yaratmış olmaktadır. Böylece, kendiliğinden serbestçe ortaya çıkan bir toplum düzeni yerine, daha ziyade devletin ağır bastığı bir düzen, bir estate, sınıflandırma düzeni ortaya çıkmaktadır...Devlet, miri arazi ve tahrir sistemi sayesinde, toprak ve reaya üzerinde kontrolünü sürdürmekte, çiftliklerin dağılmasını önlemeye çalışmakta, tarlaların bağ bahçe haline gelmesini, büyük ekabir çiftliklerinin ve plantasyonların ortaya çıkmasını önlemekte, sonuç olarak son derece tutucu bir sosyal düzen idame etmektedir. Osmanlı İmparatorluğu’nun ve başka geleneksel imparatorlukların değişme ve gelişmeye, yeni ekonomik sistemlerin ortaya çıkışına direnmesinde, durgun bir sosyo-ekonomik yapıya bağlı olmasında, miri arazi rejimi ve çift hane sistemi başlıca sorumlu görülmektedir.³⁰ Unutmayalım ki bu sistem Türkiye’de günümüzde bile küçük aile işletmelerine dayanan sosyal yapının da tarihi temelidir”.

“Türkiye’imizin ana ekonomik karakterini ve sosyal yapısını Osmanlı dönemi belirlemiştir. Başka bir deyişle, küçük köylü-aile işletmelerine dayanan sosyo ekonomik yapıyı Osmanlı miri toprak rejimi ve çift-hane sistemine borçluyuz. 1950’ ye kadar Türkiye ekonomisi ve sosyal yapısı Osmanlı dönemindeki asırlık geleneksel esas karakterini korumakta idi. Türkiye 1950-1960 döneminde traktörün yaygınlaşması ve tarıma Pazar ekonomisinin girişi ile başlayan gelişme sonucu köklü bir değişiklik temposuna girmiştir. 1930 da 3200 traktör varken, 1959 da bu rakam 44000’e ulaşmıştır”. “

“Merkezi kontrolün kaybolduğu yerlerde.. toprak ve köylü feodal bir grubun kontrolü altına düştüğü halde, Osmanlı Devletinde böyle bir gelişme büyük ölçüde önlenebilmiştir. 18.yy’ın malikâne-mukataa sisteminde bile devlet toprak üzerinde rekabe hakkını koruyabilmiştir. Mülkün vakıf haline getirildiği durumlarda bile devlet toprak ve reaya üzerinde kontrol hakkından vazgeçmemiştir. Ayanların kontrolleri altına geçen köyler ve büyük çiftlikler tekrar devlet müsadaraları sonunda miriye geçmiştir. Yani, merkezi devletle, eyaletlerde toprak ve köylü emeğini kontrolü altına geçirmeye çalışan ‘kudret sahipleri’ arasında her dönemde görülen savaş hiçbir zaman kişilerin üstünlüğüyle bitmemiştir.. İmparatorluk düzeni, genel kanunlar çerçevesinde hareket ettiğinden daima küçük köylünün koruyucusu olarak ortaya çıkmış, ekabirin, kudret sahiplerinin, tekalif-i şakka veya angaryalar yoluyla kontrolsüz sömürsünü önlemeye çalışmıştır. Bu bakımdan da, imparatorluk merkezi idaresi küçük köylü arasında bir güven ve bunu ifade eden bir imparatorluk ‘adalet’ ideolojisi ortaya çıkmıştır..Bu ideoloji sayesinde, Tuna üzerinde Sırp çiftçisi veya Amasya köyündeki Türk köylüsü yerel haksızlıklara karşı daima Çarigrad’da, Dersaadet’te oturan padişahın himayesini aramıştır. Devlet’in mali, fiskal çıkarları belli bir sosyal adalet ve ‘Din u devlet’ ideolojisi ile politik bir sistem halinde örgütlenmiş, merkezde uzman bir küttab sınıfı, gelişmiş bir tahrir defterhane arşivi ile, ayrıntılı bir defter tutma sistemi sayesinde çift-hane sistemini başarı ile uygulamıştır.”[4]

²⁹ Devlet bütün işlemleri tutulan “tahrir defterleriyle” yazılı hale getirirdi.

³⁰ Çift hane, bir köylü ailesinin, kendi geçimini sağladığı ve devlete ait vergileri karşılayan bir artı ürün ürettiği tipik bir üretim birimidir. Burada çift aslında bir çift öküz demektir bir çift öküzün işleyebildiği tarlalara da çiftlik denilmektedir.

Daha ileri gitmeden hemen bir ara bilans çıkaralım: Çünkü yukardaki paragrafta aslında herşey var!

1-“Merkezi kontrolün kaybolduğu yerlerde toprak ve köylü feodal bir grubun kontrolü altına düştüğü halde, Osmanlı Devletinde böyle bir gelişme büyük ölçüde önlenebilmiştir. 18.yy’ın malikâne-mukataa sisteminde bile devlet toprak üzerinde rekabe hakkını koruyabilmiştir. Mülkün vakıf haline getirildiği durumlarda bile devlet toprak ve reaya üzerinde kontrol hakkından vazgeçmemiştir”.

2-“Ayanların kontrolleri altına geçen köyler ve büyük çiftlikler tekrar devlet müsadaraları sonunda miriye geçmiştir. Yani, merkezi devletle, eyaletlerde toprak ve köylü emeğini kontrolü altına geçirmeye çalışan ‘kudret sahipleri’ arasında her dönemde görülen savaş hiçbir zaman kişilerin üstünlüğüyle bitmemiştir.. İmparatorluk düzeni, genel kanunlar çerçevesinde hareket ettiğinden daima küçük köylünün koruyucusu olarak ortaya çıkmış, ekabirin, kudret sahiplerinin, tekalif-i şakka veya angaryalar yoluyla kontrolsüz sömürsünü önlemeye çalışmıştır. Bu bakımdan da, imparatorluk merkezi idaresi küçük köylü arasında bir güven ve bunu ifade eden bir imparatorluk ‘adalet’ ideolojisi ortaya çıkmıştır”.

Bu sonuçları büyük tablo içindeki yerlerine koymadan önce İnalçık hocayı biraz daha dinleyelim: Osmanlılardan önce, Bizans’ın son döneminde ve Balkan feodal rejimlerinde köylünün içinde bulunduğu koşulları şöyle dile getiriyor İnalçık:

“Osmanlılar gelmeden önce askeri sınıfa ait pronoja topraklarında, manastırlara veya büyük feodallere ait topraklarda köylü birtakım ağır angaryalar altında idi. Eski Osmanlı kanunnamelerinden çıkardığımız sonuçlara göre, Osmanlının devraldığı bu rejimlerde pareikos (serf) durumundaki köylü, toprak sahibine yılda bir araba odun, bir araba ot, yarım araba saman sağlamaya, arabası ile hizmet vermeye ve haftada iki veya üç gün efendisi için angarya çalışmaya mecburdu. Para ekonomisinin gelişmiş olduğu kıyı bölgelerinde veya büyük şehirler dolaylarında, daha Osmanlı öncesi dönemde bu hizmetler karşılığında belli bir para alındığı, yani Batı Avrupa’da olduğu gibi köylü ile senyör arasında şahsi bağlılıkların gevşediği, angaryaların paraya dönüştüğü görülmekte idi. Çoğu zaman bu son durum, paraya ihtiyacı olan senyör için olduğu gibi, köylü için de yeğlenmekte idi. Bu akım, Osmanlıların merkeziyetçi imparatorluğu kurulduğu zaman daha da hızlandı. Bazı bölgelerde, eski angarya hizmetler bırakılmakla beraber, **Osmanlılar prensip olarak köylü üzerinde angaryaları kaldırdılar** ve hepsi için belli bir tek resim 22 akça çift resmini koydular. Bu resim, tam çifti olan her köylü ailesinin belli hizmetler karşılığı yılda bir ödemek zorunda olduğu belli bir vergi idi. Çift hane sistemi diye adlandırılan bu politikanın, Osmanlının yayılışını kolaylaştırdığına kuşku yoktur”[4].

Osmanlı Anadolu’ya geliyor. O zaman Bizans, yani Doğu Roma İmparatorluğu var burada. Onu yıkarak Osmanlı İmparatorluğu’nu kuruyor. Cermenler ise, Avrupa’da Batı Roma’yı yıkarak “Büyük Roma-Cermen İmparatorluğu”nu kurmuşlardı. Bu iki etkileşim birbirine benziyor ilk dönemlerinde. İkisi de bir tür tarihsel devrim özelliği taşıyorlar. Niye bir tür devrimdir bunlar? Çünkü, biri Batı Roma’da, diğeri de Bizans’ta tıkanmış olan süreci-iç dinamiği-serbest hale getiriyorlar da ondan. Bir de tabi bu etkileşimlerin sonunda yeni barbar kitleleri yerleşik sınıflı toplumlar haline gelmiş oluyorlar. Ki bu da, göçebelige göre daha ileri bir süreç. Cermenler, Roma’nın kölelerini özgürleştiriyorlar ve onlardan köleye göre daha özgür bir insan olan serf çıkıyor ortaya. Yani, Roma Cermen etkileşmesinden köleciliğe göre daha ileri bir sistem olan feodalizm ortaya çıkmış oluyor. Osmanlı da Bizans’a vurarak Bizans’ın köylüsünü “özgürleştiriyor” ilk bakışta³¹. Sonra da, gene benzer bir şekilde, 16.yy’ın ortalarından itibaren o da bir feodalleşme süreci yaşıyor ve 19.yy’ın başlarına kadar böyle geliyor süreç. Ama arada bir fark var. Ki onu da gene İnalçık’ın yukardaki paragrafından

³¹ Tabi buradan hemen, Cermenlerin ve Osmanlıların hiç köleye sahip olmadıkları, köle emeği kullanmadıkları sonucu falan çıkarılmasın! İşlerine geldiği yerlerde bir süre daha kölecilik sürüyor bunların egemenliği altında da; ama genelde, köylüyü özgürleştiriyor bunların koyduğu sistem..

anlıyoruz: Cermentler'den farklı olarak, Osmanlı Devleti 18.yy'da, o en feodal döneminde bile ipleri hiçbir zaman tamamen elden bırakmıyor! Ve nihayet 19.yy'ın başlarında da bütün o feodal unsurları tırpan gibi biçerek tekrar merkezileşip güçlenmek için yeni tipte bir tarihsel devrim hamlesine girişiyor!

Bu nokta çok önemli. Cermentler kölecilikten feodalizme-serfliğe, oradan da kapitalizme geçişin yolunu açarken, Osmanlı Devleti, Batı'da feodal düzenin içinden çıkan burjuvazinin rolünü üstleniyor adeta ve feodalleşmeye karşı bayrak açıyor! Buna bağlı olarak da, Batı'dan alınan kavramları kullanarak kendini "anti-feodal-ilerici" bir güç olarak tanımlıyor!

Osmanlı'nın, daha işin başından itibaren "özgürleştirici"-feodalizme karşı" bir güç olarak tarih sahnesine çıktığı söyleniyor. Köylüyü yerel feodal ilişkilerin içinden çekip çıkardığı ve onu özgür hale getirdiği söyleniyor. Bu yüzden de onun "ilerici-devrimci" bir güç olduğunun altı çiziliyor. Buradaki en ilginç nokta, "özgürleştirme" ile "ilericilik" arasında kurulan bağlantıdır. **Evet doğrudur, feodal bağımlılığa-angaryalara-karşı Osmanlı'nın getirdiği düzen görünüşte daha özgürlükçüdür köylü için. Ama sadece bu "özgürlükçülük" onun feodalizme göre daha ileri bir düzen olduğunu göstermez! Osmanlı'nın yaptığı aslında bir tarihsel devrimle antika tarihin zembereğini yeniden kurmak oluyor.** Barbar gelip kılıcını atıyor, antika medeniyeti altediyor, ve sonra, sil baştan aynı mekanizma yeniden kuruluyor. Yani bu kez de eski barbar yeni "medeni" şef-sultan haline geliyor, ta ki, yeni bir barbar akını ortaya çıkana kadar..Burada ilerici olan tek unsur, her seferinde yeni barbar kitlelerinin sınıflı topluma geçişleridir. Yoksa başlangıçta barbarın kılıcına bağlı olarak elde edilen "özgürlük" geçici bir durumdur. Cermentler'in Roma ile etkileşmesinin sonucunda ortaya çıkan türden bir özgürleştirme- üretici güçleri özgür kılma durumu yoktur burada. Çünkü ortada, her an Demokles'in kılıcı gibi sallanan bir Devlet durmaktadır. Yani sen birey olarak istesen de onun koyduğu düzenin kurallarının dışına çıkarak daha fazla gelişemezsin. Ama, Osmanlı tarihini batılı bir kafayla-batılı kavramları kullanarak anlamaya-değerlendirmeye kalktığınız zaman, bütün bunlardan hemen onun-Osmanlı'nın- tarihin her döneminde "anti feodal"-devrimci" bir güç olduğu sonucunu çıkarırsınız!

Osmanlı Devleti, yapısı gereği, mahalli otoritelere-feodalleşmeye-karşı hep köylüden yana olmuştur, bu doğru. Ama o bunu, kendi çıkarı için-güçlü merkezi devlet yapısını muhafaza edebilmek için, iktidarı yerel güçlerle paylaşmamak için yapıyor! Yani onun "anti feodal" yanı aslında "ilerici" değil gerici olan yanındır! Köylüyü-reayayı çok sevdiği için onlardan yana olmuyor Osmanlı; ya da, burjuvazi gibi köylüleri işçi haline getirmek gibi bir niyeti falan yok onun! **Reaya, sütü sağılması gereken bir inek onun için! Reaya sürü demek zaten, haydi inek demeyelim de davar sürüsü diyelim! Çünkü göçebe barbarlar ineği pek bilmezlerdi. Davar-keçi- idi onların uzmanlık alanı. Kendileri de bu sürünün başındaki çoban oluyordu tabi bu durumda. Osmanlı'nın dünyası bu. Özünde bir sürü-çoban ilişkisi onun düzeni!. Bu yüzden de o hep kendi sürüsünü kollayan, onu başkasına-kurda kuşa-kaptırmamaya çalışan çoban rolünde. Onun feodallere-ayanlara karşı çıkışının nedeni de bu. Ve işte bu rol onu sanki hep "özgürlükçüyümüş", "ilericiymiş" gibi gösteriyor! Hele hele, "ilericilik" kavramını Batı'dan öğrenen-olan bizim "baticı-solcu" aydınların dilinde "feodalizme karşısan" otomatikman "ilerici" oluyorsun ya! Bütün o ayanları-feodal beyleri asıp kesen bir II.Mahmut, daha sonra da, o çizginin uzantıları olan İttihatçılar, ve de Kemalistler başka türlü nasıl "burjuva devrimcileri"-ilericiler" olarak ilan edilebilirlerdi ki!. Osmanlı'nın asıp kestiği o ayanların gayrimüslim kesimdeki eşdeğerleri-burjuva devrimci liderler olarak atı alıp Üsküdar'ı geçerlerken, Osmanlı-"ilerici bir Devlet" olarak- Müslüman ayanları yok ederek "anti feodal" bir görevi yerine getiriyordu!..**

Osmanlı'nın feodalizme yol açmayan o "ilerici toplum düzenini" İnalçık'tan dinlemeye devam ediyoruz. Ama, önceden size bir ipucu vereyim ben! Söylenenlere dikkat edin, bütün bir Osmanlı toplum düzeninin aslında muazzam bir ağıldan başka birşey olmadığını

göreceksiniz! Ağıl da nedir mi diyorsunuz: Ağıl, sürünün-davarların içinde tutulduğu alandır, açık havada bir tür ahır gibi birşey!

HİRFET ERBABI-ZANAATKARLAR-VAKIFLAR, TİCARET VE TÜCCARLAR

“Osmanlı Devletinde halk, hükümdarın otoritesini temsil edenler (yöneticiler, asker, din adamları) ve tebaa (reaya) olarak ikiye ayrılmıştır [çoban-sürü]. Tebaa üretim işleriyle uğraşır ve vergi verir [keçi süt verir, kılından da çadır, giysi vb.dokunur, ve de eti yenir!]; bu sınıf içinde hiyerarşik sıra ile çiftçiler, tüccarlar ve hırfet erbabı yer alır³². **Herkesi kendi sınıfı içinde tutmak ve bir sınıf üyelerinin ötekine geçmesini önlemek devletin birinci görevidir ve siyasi-sosyal düzenin ve uyumun korunmasının temel koşulu sayılmalıdır.. Sosyal devingenlik dediğimiz şey Orta Doğu imparatorluklarında felâket sayılmakta idi. Bu rejim, sosyal düzeni olduğu kadar ekonomik düzeni de devletin kontrolü altına almıştır**[!..].

“Üretici sınıflar içinde çiftçi ve zanaatkârlar tüccardan ayrı bir statü altına konmuş, onların üretim faaliyetleri ve kazançları devlet kanunları ile sıkı kontrol altına alınmıştır. Çünkü bu rejime göre çiftçi ve zanaatkarlar gerekli ihtiyaç maddelerini üreten, böylece üretimlerinin sosyal-siyasi düzenin korunması ile sıkı ilişkisi bulunan bir sınıftır. Köylünün veya bir hırfet üyesinin tam bir serbestlik içinde, sınırsız üretim faaliyetlerine girişmesine olanak tanınmamıştır. **Onlar ancak devletin koyduğu kural ve kısıtlamalar içinde üretim faaliyetlerini yürütebilirlerdi**”..

“İslami vakfın amacı bir hayır kurumu meydana getirmektir; vakfın varlığı Tanrı için yapılan verim getiren bir şeydir. Böylece vakıf, kişisel olmayan sürekli bir ana sermayeye dayanır. Bu sermayenin işletilmesi kadı tarafından düzenlenen ve saklanan vakfiyye ile saptanmıştır. Vakfiyye’de vakfın amacı, gelir kaynakları, bu gelirin nasıl kullanılacağı, nasıl korunup arttırılacağı belirlenmiştir. Vakfiyye’nin kadı tarafından onaylanması, özellikle Osmanlı Devleti’nde görüldüğü gibi, hükümdarın onayından sonra hukuki nitelik kazanması, onun şartname niteliğini belirtir. **Bununla beraber, vakıf koşullarını kimse, hükümdar bile değiştiremez, bozamaz. Bunlar kesinlikle değiştirilemez dini-ilahi sanksiyona dayanır**³³. Vakıfta amaç Allah yolunda bir hayır olmakla beraber, genellikle vakıftan belli bireyler faydalanır. Özellikle aile vakıfları, gerçekte belli aile çıkarlarını korumak amacı ile kurulmuştur..Birçok vakıf, gelirin arttırılmasını ve vakfın genişletilmesini mütevelliyeye bir görev olarak yüklemiştir. Vakıflar iki grup kuruluşu içine alırlardı. Bir yanda hayır amacıyla kurulmuş olan tesisler (cami,medrese,hastane, imaret, çeşme, köprü, zaviye vb), öbür yanda ise bu türden tesislerin giderlerini karşılamak üzere kurulan ekonomik tesisler. Bu ikinciler kâr getirme amacıyla kurulan gerçek iktisadi yatırımlardır..Vakıf muhasebesi, devleti temsil eden biri, genellikle kadı tarafından da ayrıca kontrol edilirdi”..

Tüccarın durumu ise biraz daha farklıydı: “ Tüccar demek, bölgeler arası ticaretle uğraşan veya uzak yerlerden gelen malları satan büyük işadamı demektir. Şehirde kendi yaptığı-ürettiği-malı satan hırfet erbabı, veya onların malını ikinci elden satan küçük esnaf kesin olarak tüccar kavramı dışında bırakılmıştır. Tüccarlar da, sattıkları mal çeşidine göre hırfetlonca, meslek örgütü-halinde örgütlenmiş olmakla beraber, hisba³⁴ kuralları ile bağımlı değildir. Bu nokta onları hırfetlerden ayıran en önemli özelliktir. Hırfet erbabının hammadde alışı, üretimi ve satışı kısıtlamalar altında olduğu halde, tüccar her şekilde, istediği kadar servet biriktirebilirdi..Onun yatırımlarının çeşidi ve sınırı kısıtlanmamıştır”..

“Özetle, Orta Doğu toplumlarında tüccar sınıfı birçok fonksiyonları ile devletin ve yönetici sınıfların vazgeçilmez bir yardımcısı olduğundan, devlet ve hukuk ona ayrıcalıklı bir yer

³² Hırfet erbabı, zanaatkarlar, esnaf vb..

³³ Daha sonra göreceğimiz, yapısal değişim süreci içinde özel mülkiyete doğru gidişte bir tür basamak haline gelen bu kurumlar bile “ilerici” hükümdar II.Mahmut döneminde yeniden devletleştirilmişlerdir.

³⁴ Hisba, fiyat kontrolü..

tanımıştır. **Bu fonksiyonların başlıcaları; birikmiş büyük nakit servetiyle tüccarın devlet maliyesinde mültezim sıfatı ile çeşitli biçimlerde hizmet etmesi, böylece halk ile devlet arasında aracı rolü oynaması, gümrüklerde büyük nakit gelir sağlaması, uzak bölgelerden seçkin sınıfın istediği malları getirmesi ve nihayet ajan ve elçilik görevleri görmesi. Öbür yandan, devletle sıkı işbirliği, tüccar ve sarraf sınıfı için anaparayı işletmek ve durmadan arttırmak, yani kapital yapmak için olanaklar sağlamakta idi”..**

“Tüccara karşı (ulema ve dini tarikatlar çerçevesinde kalmayarak, çoğu şehirlerde halkın çoğunluğu tarafından da benimsenmiş olan) olumsuz görüşlerin yalnız soyut dini görüşlerden (Gazali'ninki gibi) değil, Orta Doğu toplumunun temel sosyal yapısı ile ilgili olduğu kanısındayız. Orta Doğu şehirlerinde egemen olan üretim ve dağıtım tarzı, temel şekli ile hırfet-esnaf sistemine dayanmakta idi. Uzak pazar için üretim yapan büyük şehirler dışında şehirlerin çoğunluğu, doğrudan doğruya yakın bölge için üretim yapan, yani belli ve sınırlı bir pazar için çalışan bir üretim tarzıyla bağımlı idi. Kısıtlayıcı ulaştırma koşulları dolayısıyla küçük şehir endüstrisinin hammaddesi de belli ve sınırlı bir bölgeden gelmekte idi. **Bu nedenle, rekabeti ortadan kaldıran hırfet sistemi, toplumun uyumunu ve geçimini güvence altına alan ideal bir düzendi. Rekabet ve kazanç hırsı, bu yönetim ve sosyal düzeni kökünden yıkacak bir suç gibi karşılanıyordu.** Hırfet yöntemine bağlı zanaatkâr veya satıcı esnaf arasında egemen futuvva ahlakı Gazali'nin formüle ettiği ilkeleri aynen benimsemiş bulunmakta idi. **Kazanç peşinde koşmak, geçineceğinden fazla kazanmaya çalışmak ahlaki noksanlığın kaynağı sayılıyordu”..**

“**Hırfet üyeleri fazla zenginleşeni aralarından çıkarır, tüccar sayarlardı. Tüccarın kazancı bir çeşit vurgunculuk, spekülasyon ürünü, kanun dışı kazanç sayılıyordu. El-emeği ile, alın teri ile kazanılan şey, kanuna ve toplum vicdanına uygun bir kazanç sayılıyordu. Rekabeti önlemek, aralarından birinin sivriliip daha çok üretim yapmasına, daha fazla kazanmasına engel olmak için hırfet erbabı hammaddeyi hırfetin başkanı eliyle toptan alır, herkesin gözü önünde bölüşür ve yapılan mal hırfet adına belli bir yerde satılırdı. Yapılan malın kalitesinde ve biçiminde kesinlikle değişiklik yapılmasına izin verilmez, üretim kontrol edilirdi. Bunun nedeni malın kalitesini korumak olduğu gibi, aralarından birinin daha çok sürüm yaparak pazar dengesini bozmasını önlemektir”**

Bütün bunlar bize hiçte yabancı şeyler değil, öyle değil mi! Yani, görünüşe göre tam bir “eşitlikçi”-“Devletçi” düzendi Osmanlınıninki de! İsterseniz siz buna “sosyalist” de diyebilirsiniz! Niye! Üretim araçlarının mülkiyetinin Devlete ait olduğu bir düzen işte bu da, ne fark var ki arada! Yok mu böyle diyen-düşünen sanıyorsunuz, kendinizi aldatmayın!. Aramızda, bugün bile halâ, “ilericilik”-“solculuk” adına böyle bir düzene özenenlerin-“sosyalizm” diyenlerin bulunduğunu unutmayalım! En yakın örnek “Balyoz” darbe planı! Kemalist darbeciler nasıl bir düzen kurmak istediklerini orada bütün ayrıntılarıyla anlatıyorlar, isterseniz o anlatılanlara bir de bu gözle bakın! Ya da, 1930 ‘lardaki Devletçi düzene bakın. Daha mı olmadı, alın Avcioğlu’nu, daha sonra da MDD’ci teorileri, veya Dr.Kıvılcımlı’nın 12 Mart dönemindeki yazdıklarını..TKP’nin “Kapitalist Olmayan Yol’unu alın”, ne idi bunlar, nasıl bir “Devletçi” düzen olacaktı bu özünde, ne fark olacaktı ki arada! **İşte bunun içindir ki, kapitalizm ilerici-devrimci bir üretim ilişkileri sistemi olarak bütün bu antika yapıları çözmüş, adeta onların panzehiri olmuştur!.. Devam ediyoruz:**

“Alıcı sınırlı olduğundan, birisinin daha fazla satması diğerinin aç kalması sonucunu verebilirdi. İşte bunun içindir ki, bu sosyal çevre, yani kasaba pazarı her zaman **daha fazla kâr ilkesine düşmandı.** Bölgeler arası ticaret yapan tüccar, büyük fiyat farkından yararlanmak için bir yerdeki hammaddeyi toplayıp başka yere götürmeye, bu amaçla fazla fiyat önererek hammadde fiyatlarının artmasına, hatta kıtlığına neden olduğu için hırfet erbabı tarafından kötü kişi, bir sosyal yıkım unsuru sayılırdı. Osmanlı İmparatorluğu’nda hırfetlerin bunun için devlete yakınmalarda bulunduğunu belgelerden saptamaktayız. İşte hırfet erbabıyla tüccar arasında bu ciddi ekonomik karşıtlık, sosyal ve dini düşünceye dayanmakta idi. **Resmi belgelerde tüccar için kullanılan bezirgan, madrabaz gibi**

sözcüklerin halk arasında muhtekir, hilekar, karaborsacı gibi kötü anlamlar alması bu sosyal karşılığın ifadesidir”..

“Devlet, fiyat kontrolü-hisba- görevini yerine getirmek adına, yeni akımlara karşı hırfet erbabı tarafından sürekli harekete geçmeye çağrılmış ve gerçekte de her zaman hırfetleri desteklemiştir. Bilindiği gibi, Orta Doğu İslam devletinde pazarda vurgunculuğa, hileye, spekülasyona karşı halkın çıkarlarını korumak amacıyla birtakım geleneksel kurallar, hisba adı altında dini hukukca benimsenmiş ve böylece bunların uygulanması İslam devletinin başlıca görevleri arasına girmiştir. Devlet bu amaçla, kadı kontrolünde bir memur, muhtesib tayin ederdi. Kadı ve muhtesib, haklı fiyatı saptama ve kontrol göreviyle yükümlüydüler. Bu memurlar her türlü spekülasyonu suç olarak izleyecektir. Devlet, malın kalitesi ve ölçüsü ve buna göre fiyatı üzerinde kontrol işinde hırfetlerle işbirliği yapar, buna ait ilkeleri birlikte saptarlar; yapım sırasında kontrol hırfet görevlilerine, pazara gönderildikten sonra kontrol muhtesibe ait olurdu. Bütün giderlerden sonra kâr oranı yüzde ondur, bazı maddelerde yüzde on iki veya on beşe kadar çıkabilir. Hatırlamak gerekir ki, tüccar hisbaya bağlı değildir. Hisba kuralları, hırfet düzenine uygun, onu destekleyen kurallardır. Bu bakımdan hisba, toplumda sınıfların geleneksel yerini saklayan ve sosyal uyumu bunda gören klasik Orta Doğu devlet idealine uygun bir kuruluştur. Denebilir ki, Orta Doğu devleti, ekonomik ve sosyal bakımdan hırfet düzeninin devletidir”..

Bizde 20.yy kalıntısı “solcuların” Devleti ve de Kemalizmi neden kendilerine müttetik olarak gördükleri daha iyi anlaşılıyor şimdi sanırım!..Bir yanda, “daha eşitlikçi”, “daha insancıl” bir düzen olarak Devletçi Osmanlı toplum düzeni var, diğer yanda ise, kâr hırsına, rekabete, sömürüye dayalı bunun tam tersi bir yeniden yapılanma süreci!..Hangisi daha ileridir-ilericidir- şimdi bunların! Daha “eşitlikçi-insancıl” olanı mı, yoksa, varolan bu “eşitlikçi-adil düzeni” hallaç pamuğu gibi atarak ilerleyen mi? Yani öyle, “eşitlikçi-adil” olmayla ilerici olmak her zaman at baçı gitmiyor! Eşitlikçi olayım, sömürüye karşı olayım derken en iflah olmaz gerici olmakta var işin içinde!..

“Halkın büyük nakit servet biriktirenlere karşı oluşunun bir temel kaynağı da piyasada kıymetli maden, özellikle gümüş darlığıdır..Büyük nakit serveti yığıldıkları bilinen bezirgan tüccara, tahıl vurgunculuğu yapanlar gibi kötü gözle bakılması bundan dolayıdır. İltizam işleri dolayısıyla devletin tüccar ve sarraflarla işbirliği yaptığı da biliniyordu. Bazan devlet, özellikle vergi toplama ve devlet nüfuzundan yararlanarak biriktirilmiş servetlere karşı halk çoğunluğunun duygularını paylaşmış görünerek bu servetlere el koyar, musadaralar yapardı. Bununla beraber devlet, sıradan tüccarın mallarına el koymaktan dikkatle kaçınmıştır. Musadara, özellikle devlet maliyesiyle ilişki kurarak zengin olan mültezimler ve yöneticiler aleyhine uygulanırdı”..

“Yerli endüstrinin büyümesi için gittikçe genişleyen bir dış pazar gereksinimi hiçbir zaman düşünülmemiştir. Çünkü iç pazar ihtiyaçlarını önde tutan bir hırfet sistemine bağlı kalınmaktadır. Osmanlıların 16.yy da kapitülasyonları Batı devletlerine iyi bir politika eseri imiş gibi severek-kendi istekleriyle-bağışlamaları Osmanlı iktisadi ve ticari politikasının temel ilkesini açıklar³⁵: İç pazarda bolluk düşüncesi temel iktisadi kaygıdır. Osmanlı Devleti 19.yy da Tanzimat dönemine kadar hırfet sistemine sıkı sıkıya bağlı kalmış, kendisini endüstri kapitalizmine götürebilecek koşullara karşı durmuştur. Gördüğümüz gibi, endüstri kapitalizmine götürebilecek bazı somut koşullar ortaya çıkmakla beraber devletin kontrol politikası, egemen geleneksel kültür koşulları ve kültürel davranışlar hiçbir zaman Batı dünyasındaki gelişime benzer bir gelişmeye izin vermemiştir”[4]..

³⁵ Daha sonra göreceğiz, Osmanlı Batılı devletlere kapitülasyonları onları kaçak yürütülen ve Osmanlı'nın bir türlü başa çıkamadığı Avusturya ticaretine karşı desteklemek için vermişti. Yani rekabeti arttırarak zararı minumuma indirebileceğini düşünüyordu o..

Biti!! Yukardaki paragrafta her şey var aslında! “İlerici”-devletçi Osmanlı düzeni de var, bunun inkârı olarak ortaya çıkan ve gelişmeye çalışan protokapitalist yeniden yapılanma süreci de. Birisi “daha eşitlikçi”, “adil”, “insancıl” bunların, diğeri ise mevcut insan-toplum ilişkilerini değiştiren, daha acı verici, insanları isyan ettirici bir oluşum!.Şimdi, zaman tüneline girerek kendinizi bir an için böyle bir ortamda düşünün, bir yanda, güvенеbileceğiniz tek dayanak olarak bir “Devlet baba” olduğunu, diğer yanda ise, sizi mülksüzleştirmeye çalışan “kan emici” toprak ağalarının, tüccarların, ayanların vb. durduğunu göreceksiniz..hangisi daha “ilerici” şimdi bunların!!** Devlet mi, yoksa o ayanlar mı? “Tabii ki Devlet” mi diyorsunuz, yanılıyorsunuz işte! Yani bu işler öyle duygusal olmayla falan anlaşılıyor!. Tarihsel toplumsal gelişme süreci de fizik, kimya gibi bir bilim aslında ve de öyle kimsenin göz yaşına bakılmıyor bu oluşumun içinde. Peki amaç ne mi diyorsunuz! Amaç, sürecin kendi iç diyalektiğine bağlı olarak gelişme, ilerleme..Siz istesenez de istemesenez de çark bu şekilde dönüyor. Çünkü bu onun varoluş biçimi. Bir yanda onu durdurmaya çalışan bir direnç (fizikte buna atalet direnci deniyor), diğer yanda ise, eskinin-varolanın içinden çıkıp gelenin durdurulamaz ilerleme, gelişme süreci..olay budur. **Yani, kim daha fazla acı çekiyorsa, gözyaşı döküyorsa onun reaksiyonu daha “ilerici” olmuyor bu ortamda! Eğer öyle olsaydı tarihin en devrimci sınıfı köleler olurdu!..****

Devam ediyoruz:

“Gerçekte, Osmanlı ekonomisinde servetlerin büyümesi için ana yatırım alanı, bölgelerarası ticaret ve faizciliktir. Osmanlı toplumunda sınırsız servet yapma olanağı, bu alanlardakiler ve yönetici sınıfın yüksek tabakası için olasıydı. Toplanan servet bakımından en üst düzeyde olanlar askeri-yönetici sınıf üyeleri olup, bunların servetleri, temelde tımar-has gelirlerinden, nakit ulufelerden ve bir tarım veya hayvancılık işletmesi halinde örgütlendirdikleri çiftliklerinden gelmekteydi. Onlar, bu yolla biriktirdikleri servetlerini çoğu kez **commenda** yoluyla bölgelerarası ticarete, veya daha çok faizle işletmeye yatırmakta idiler. Çoğu kul kökenli olan ve servetlerinin temel kaynağı devletten kaynaklanan yönetici sınıfın serveti, devletin el koymalarına (musadaralara) en fazla elverişli olanı idi. Bu nedenle onların çoğu, en güvenli ve sürekli gelir kaynağı olarak servetlerini çok defa evlatlık vakfa bağlı dükkan, kervansaray, hamam gibi kurumlara yatırırlardı...**Şunu eklemek gerekir ki, askeri sınıf üyeleri, 16. yy’ın ikinci yarısından itibaren gittikçe daha çok gerçek işadamları, tüccar, çiftlik işleten ağa ve faizci sarraf durumuna gelmişlerdir”..**

“Osmanlı toplumunda gerçekten kapital niteliğinde yatırım yapanlar, bölgelerarası ticaret yapan tüccar ve sarraflardır. Onlar, her şekilde istedikleri kadar servet yapabilirlerdi ve devlet onları bu faaliyetlerinde korur ve desteklerdi. Onlar, bölgelerarasında mal alışverişi için gereken büyük sermayeye sahiptiler, gemi ve kervan seferleri örgütlerlerdi; bazılarının kendi gemileri vardı, birçok yerde ticari ajanlar bulundururlar veya mudaraba (commenda) yöntemini kullanırlardı. Üretim bölgelerinde sermaye yatırımı yapar, ürünü toplayıp başka bölgelere dağıtırlardı. Bu yatırımların her aşamasında geniş ölçüde krediden yararlanırlardı. Her kaynaktan büyük küçük sermayeleri mudaraba yoluyla toplarlar, çeşitli yatırımlarda bunları çoğaltmaya çalışırlardı. Onlar çoğunlukla bölgelerarası ticaret veya faizle ödünç verme yolunu tercih ederlerdi. Vade ile ülkenin çeşitli yerlerine mal verirler ve vade karşılığı faiz yüklerlerdi. Bu tüccar, Orta Doğu’da yaygın belli bir muhasebe yöntemi kullanır, şeri hukuk çerçevesinde çeşitli ortaklıklar kurar, bir noter gibi görev yapan kadıların resmi sicil defterlerinden ticari işlemlerin güvenlik içinde gelişmesi amacıyla geniş ölçüde yararlanırlardı. **Büyük tüccarlar toplumun iyi öğrenim görmüş aydın, saygıdeğer üyeleri olup, şehrin ayan ve esnafı arasında yer alırlardı”..**

“Fakat ancak sarraflar, servetleri bakımından askeri-yönetici sınıf üyeleriyle boy ölçüşebilecek durumdadırlar. Kıymetli maden, mücevherat ve para ticaretiyle uğraşan sarraflar, tüccara ve esnafa kredi vermek, büyük devlet iltizamlarını üzerlerine almak, yahut bu gibi mültezimlere kredi açmak suretiyle onları destekleyerek servetlerini çoğaltırlar ve gerçekten büyük kapitaller toplarlardı...Şunu belirtmek gerekiyor ki, en büyük kapitalleri

meydana getiren sarraflar, yine payitahta devlet maliyesiyle ilgili işlerde faaliyet gösterenlerdir. Büyük devlet iltizamlarını işletmek için bunların çok defa ortaklık halinde çalıştıklarını vurgulamalıyız. **Bu sarrafların da, spekülasyon ve iltizam yüzünden devletçe el koymalara ve başka cezalara hedef olması olağandır”..**

“Büyük tüccar ve sarrafların gayrimüslimlerden oldukları, Müslümanların yalnız askerlik ve idare alanını seçtikleri savı yanlıştır ve burada düzeltmek gerekir. Bu sav 18.yy dan sonraki bir gelişmeyi, geçmiş yüzyıllara aktarmaktan doğmaktadır. Kesinlikle söylenebilir ki, 18.yy’a kadar bu alanlarda Müslümanlar gayrimüslimler kadar, hatta onlardan çok aktif ve kalabalık idiler. Müslüman tüccarların 16. ve 17.yy’da Avrupa’da dahi doğrudan doğruya ticari yatırımları bulunduğu bir gerçektir. Fakat Batı ile ilişkilerde Yahudiler, Ermeniler ve diğer gayrimüslimler kuşkusuz daha kalabalık ve aktif idiler. Onların sonraları imparatorluk ekonomisinde üstün duruma gelmesi olgusu ile Osmanlı İmparatorluğu’nun Doğu ile ticaretinin önemini kaybetmesi ve Batı ile ticaretin üstün hale gelmesi arasında kesin bir ilişki vardır”..

“Geleneksel lonca düzeni ancak 19.yy’da büyük şehirlerde ortadan kalkacak, Batı dünyasında gördüğümüz liberal pazar ekonomisi yavaş yavaş egemen olmaya başlayacaktır. Osmanlı pazarını genişleyen makine sanayii için açmaya çalışan İngiltere’nin kabul ettirdiği 1838 Ticaret Antlaşması bu yeni gelişmede önemli bir sınır taşı olmuştur. Osmanlı ülkesinde batılılaşma, serbest pazar koşulları altında birçok yerli sanayi kollarının çöküşü ve Batı’nın ucuz makine yapımı mallarının Doğu pazarlarını istilası ile birlikte yürümüştür. Bunun en çarpıcı örneğini büyük pazar kapasitesi olan pamuklularda görüyoruz”..“1300-1600 arası dönemde Anadolu, ürünlerini yalnızca Balkanlara ve Karadeniz’in kuzeyine değil, Batı ülkelerine de ihraç eden yaygın bir tekstil üretim bölgesiydi..Avrupa’nın makine ürünü dokumalarının Türk ürünlerini pazardan sürüp çıkardığı 19.yy’a kadar Anadolu dünyanın önemli tekstil üretim merkezlerinden biri idi”..

“Batılı devletlere kapitülasyon bağışlanması bu ülkeleri Habsburglara karşı desteklemek içindi. Bu devletler için gümrük oranı yüzde üç olarak yerleşecektir.. Fransa’ya (1569, İngiltere’ye (1580) ve Hollanda’ya (1612) verilen kapitülasyonlarla onlara imparatorluğun her tarafında serbest ticaret yapma izni verilmiş oluyordu. Merkantilist düşünceye yabancı kalan Osmanlı devlet adamları ülkede mal bolluğu sağlamaya ve ticari vergilerden alınan devlet gelirlerinin azalmamasına dikkat ederlerdi. Şu bir gerçektir ki, kapitülasyonlar gereksinim duyulan bazı önemli maddelerin (başlıca ince yünlü kumaş, kalay,çelik, barut ve kristal, saat gibi lüks eşya) sağlanması ve hazineye ait gümrük gelirin artması göz önünde tutularak kaygısızca verilmiştir. Dışardan mal getirilmesine bir sınırlama konulmadığı halde iç pazarda kıtlık doğurması veya düşmanın işine yarar düşüncesi ile birtakım malların (pamuk, demir, kurşun, hububat, deri, balmumu) ihracı zaman zaman yasak edilmiştir”..”Osmanlının açık pazar politikası, Avrupa merkantilizminin tamamen tersi bir ekonomik anlayıştan, iç pazarda malların bolluk ve ucuzluğunu ilke edinen bir ekonomi anlayışından kaynaklanıyordu. Bu politika, sonunda, daha ucuz ve iyi kalite Batı malları karşısında yerli sanayiin çöküşünü hazırlamıştır. 1800-1850 döneminde Osmanlılar pamuk bezini ve İstanbul için unu bile Batılı ülkelere ithal etme durumuna düşmüşlerdir. İngilizler’e 1838 de verilen yeni imtiyazlarla İngiltere’nin Orta Doğu’ya ihracatı tüm dış ticaretinin üçte birine ulaşmıştır”[4]..

Osmanlı toplum düzenini-toprak, ticaret vb.- açıklamak için daha fazla söze gerek yok herhalde!. Yukardaki satırlar herşeyi ortaya koyuyor sanırım. Bambaşka bir dünya Osmanlı’nın dünyası! Öyle, batılı bir kafayla-bakış açısıyla falan anlaşılamayacak kadar karmaşık-aslında basit- kendine özgü bir dünya bu. Şimdi biraz da, çok dinli, çok etnisiteli bir sistem olan Osmanlı’nın kendisine nasıl bir üst yapı inşa etmiş olduğunu görelim:

OSMANLI ÇOK DİNLİ-ÇOK ETNİSİTELİ BİR TOPLUMDU..

PEKİ BÖYLE BİR SİSTEM NASIL BİRARADA DURUYORDU-MİLLET SİSTEMİ-

Bu sorunun cevabını, konunun uzmanı diyebileceğimiz Karpat hocadan dinliyoruz:

“Onbeşinci yüzyılla onyedinci yüzyıl arası dönemde Osmanlı Devleti’ndeki elit tabakanın durumu- oynadığı rol- büyük önem taşır. Bu dönemde hükümet görevlerindeki elit tabaka hiçbir etnik, dil, ırk veya ekonomik grupla özdeşleşmemiş, yalnızca devlet veya hanedana-tahta bağlı olmuştur. ‘Askeri’ olarak söz edilen bu elit tabakanın ana sorumluluğu, her sosyal grubun kendisine ait statü ve rütbede kalmasını sağlamaktı. **Bunlar ayrıca, herhangi bir etnik veya ekonomik grubun sayısal gücüne, zenginliğine veya aristokrat taleplerine dayanarak bir güç tekeli haline gelmesini de engelliyorlardı. Zira böyle bir gelişme, devletin halkın iyiliği için çalıştığı güvencesini sarsardı.** Elit tabakanın etnik olmayan yapısı devletin alameti farikası haline geldiğinden, çelişkili olmakla birlikte, bizzat devlet, dolaylı olarak, bazı etnik grupların bekasını garantileme sorumluluğunu üstlenmişti. Hükümet elit tabakası, bir etnik grubun değil, devletin temsilcisi konumundaydı. **Bu nedenle, uygulamada tebaa bir yandan siyasi bağlılıkla, diğer yandan etnik ve dini kimlik ve bağlılık arasındaki açık ayrımla karşı karşıyaydı. Tebaanın politik bağlılığı hükümet başkanlığı görevini de yapan padişah başkanlığındaki elit tabakaydı. Öte yandan, dini bağlılıkları ve etnik kimlikleri ise bağlı oldukları gruplar ve liderlerine karşıydı.** Bu durum, Ortodoks Patriği Gennadius’un (1468) sözlerini açıklar: ‘Ben Yunanca konuştuğum halde, Yunanlılar’ın inandıklarına inandığım için ben bir Yunanlıyım diyemem. Ben, adımı inancımından alıyorum ve bana kim olduğumu sorana da Hristiyan diye cevap veriyorum’. **Osmanlı tebaalarının etnik kimliklerinin bir gecede yok olmadığı açık, fakat bunun yerine onların yeni dini-toplumsal kimliği ve politik, sosyal ve ekonomik statüleri geçti ve bu şekilde gelişmek zorunda kaldılar.** Aslında, Osmanlı Devleti’nde etnisite-din sorunu ve bunlarla başa çıkma yöntemleri, Osmanlıların yükselmesinden önceki dönemlerde Balkanlar’da ve Küçük Asya’da Bizans İmparatorluğu’nun karşılaştığı benzeri sorunlardan oldukça farklıdır. Milliyetçi dönemde Bizans İmparatorluğu çeşitli Hristiyan etnik grupların asimilasyonu politikasını benimsemiş ve bunların muhalefetine ve ayaklanmalarına neden olmuştur. Böylece, hükümet ile tebaası olan halklar arasında önemli çatışmalar yaşanmış ve İmparatorluğun çöküşü böyle başlamıştır. Diğer yandan, Osmanlı Devleti bir asimilasyon politikası izlememiştir”..

“Osmanlı Devleti’nin dini-etnik yapısı ‘Millet Sistemi’ adı verilen örgütlenmeye dayanıyordu. Bu sistem, devlet sınıfının-elitlerin halkın dini ve kültürel işlerine müdahalede bulunmamasını sağlıyordu. Milletlerin başı, gayrimüslim tebaaya hükümet kararlarının uygulanması açısından yararlı bir kanal teşkil ediyor, padişahı toplumdan soyutlayarak onunla gayrimüslim tebaası arasında bir sürtüşme olmasını engelliyordu..Millet Sistemi 1453’te Konstantinopolis’in fethinden sonra ortaya çıkmıştır. Bu yapısal planın arkasında acil politk nedenlerin olduğu bir gerçektir..Bizans İmparatoru Ortodoks Kilise’nin başıydı. Patrik de dahil olmak üzere Kilise’deki din adamlarının tayinleri onun yetkisindeydi. Fetihten sonra kilise başsız kalmış ve neticede II.Mehmed, 1454 te birlik karşıtı³⁶ Parti’nin başı olan Georgios Scholarios’u (Gennadios II) Ortodoks Patriği olarak atayarak İmparator’un dini görevlerini üstlenmiştir. Padişah [II.Mehmet] yeni patriğin atına binmesine yardım edip ona Havariler Kilisesi’ne kadar eşlik etmek suretiyle paye vermiş ve resmen saygı göstermiştir. Böylece II.Mehmet Ortodoksların-Birlik Partisi’nin yönetimi altındaki- Batılı haçlılara sağlayabileceği bütün destekleri etkisiz hale getirmiştir. II.Mehmed kendisini, bütün dünyayı ve farklı din ve dilden insanları yönetmekle görevlendirilmiş Sezar gibi görmüştür. Bu nedenle, bütün grupları kapsayacak ve hoşnut edecek yapısal bir plan yaratmaya çalışmıştır. Yasal Bizans kozunu kullanarak (Konstantinopolis’in efendisi imparatorluğun da efendisidir) ve Kommaos (Müslüman olan ve padişahın kızıyla evlenen

³⁶ Birlikten kasıt Ortodokslarla Latinlerin birliğidir.

İmparator I.Andronikos'un ağabeyi Ioannes kanalıyla iktidardaki aileyle eski bir bağlantı da söz konusuydu) ile hısrıyetine dayanarak Doğu Roma İmparatorluğu'nun meşru İmparatoru olduğunu (Kaiser-i Rum) ilan etmiştir. Her halukarda İstanbul'daki Ortodoks Patriğin Balkanlar'daki Slavlar üzerinde yetkisi vardı; yani bütün Ortodoks Hristiyanların başıydı o”..

“1461'de Küçük Asya Ermeni kolonilerinin Metropolitanı piskopos Hovakim'in kurduğu Ermeni Patrikhane'si de, şehrin nüfusunu arttırmak ve onu II.Mehmed'in öngördüğü şekilde bir imparatorluk başkenti haline getirmek için Bursa'dan İstanbul'a nakledilmiştir. 1896-1908 döneminde İstanbul'daki Ermeni Patriği ve kendi kilisesinin tarihi konusundaki tek isim olan **Mağakya Ormanyan** durumu şöyle anlatır: 'Bu yolla iki büyük patrikhane, yani Rum ve Ermeni Patrikhaneleri Doğu'daki iki büyük Ortodoks Hristiyan grupların başı olarak resmen kabul görmüşlerdir. Bu bölünme ırk veya milliyet düşüncelerinden bağımsız olarak tamamen kendi açıkladıkları inanca dayandırılmıştır. Bütün Ortodoks Rumlar, Bulgarlar, Sırplar, Arnavutlar, Eflaklar, Moldavyalılar, Rutenyanlar, Hırvatlar, Karamanlılar, Suriyeliler, Melkitler ve Araplar Yunan Patrikhanesi'nin yetkisiyle kendi başkanları etrafında bir araya gelmişlerdir. Aynı şekilde, Ermeniler, Suriyeliler Keldaniler, Kiptiler, Gürcüler ve Habeşler Ermeni Patrikhanesi yetkisiyle kendi başkanları etrafında toplanmışlardır’..**Patrikhane Mahkemesi'nin dini anlam taşıyan davalara (evlilik, boşanma, vasiyetnameler ve miras) bakma hakkı önemli bir güç kaynağıydı ve Ortodoks önderine sosyal bir üstünlük ve statü veriyordu. Ruhban sınıfına tanınan vergi muafiyeti de bu duruma katkıda bulundu”.**

Hahambaşı veya baş Rabbi başkanlığındaki Yahudiler, yani üçüncü millet ise, kırk yıl kadar sonra-Yahudiler İspanya'dan sürülüp Osmanlı Devleti tarafından Selanik'te yerleşmelerine izin verildikten kısa bir süre sonra oluşturuldu”..

“Milletlerin gerek merkezi ve gerekse yerel başları kendi seçmenleri tarafından seçilirlerdi. Bu durumu padişahın bir beratla veya fermanla onaylaması gerekirdi. Resmi hiyerarşi içinde bunlara bir rütbe verilmişti, bunlar ondokuzuncu yüzyıldan sonra yerel idari meclislerin üst düzey üyeleri oldular. **Böylece, milletlerin başları sisteme yabancı olarak görülmedikleri gibi bürokratik organın organik parçaları olarak kabul edildiler.** Millet sistemi yerel düzeyde liderleri veya piskoposları tarafından temsil edilen toplum tarafından tamamlandı. Yerel cemaatin ve kendine özgü yönetiminin dini yetkililere karşı değil, genellikle subaşı olan hükümet temsilcisine karşı sorumlu olduğunu belirtmek gerekir. Zaman zaman şehrin başındaki kişiye de subaşı denirdi. **Çorbacı, kocabaş, knez, voyvoda (ikinci ve üçüncü ünvanlar eski Slav ünvanlarıdır) merkezi hükümet nezdinde kendi köylerini ve hatta şehirlerini temsil ederlerdi ve hükümetin bunlara verdiği belli görevler vardı. Bunlar düzeni tesis ederler ve zamanı gelince de vergileri ve cezaları toplarlardı..Hizmetleri karşılığında piskoposlar esas itibariyle kafa vergisi olarak bilinen cizye olmak üzere vergiden muaf tutulurlardı. Bazılarına ve özellikle Knez'in kendisine hükümet doğrudan tımar verirdi. Köy düzeyinde önderler-çorbacı ve kocabaşı-kendi cemaatleri tarafından seçilirler, fakat knez atama yoluyla işbaşına gelirdi. Cemaat, çoğu durumda papazlık veya kiliseye ait bölgeye karşılık gelirdi. Papaz, kendi cemaatinin dini işleriyle ilgilenirken, çorbacı cemaatin lideri durumundaydı. Dolayısıyla, devlet ve kilisenin ayrılığı yerel düzeyde de sürdürüldü. Yerel seviyede Müslüman cemaatin örgütlenmesinde de aşağı yukarı benzer bir durum söz konusuydu. **Bu durumda kocabaş'ın eşiti ayan'dı, fakat bildiğimiz kadarıyla bunlar, diğer cemaat liderleri gibi devletin hiyerarşik düzeni içinde belirlenmiş bir yere sahip değillerdi”..****

“Geriye Müslümanlar'ın durumu kaldı...araştırmacılar arasında, iki ilkeyle çelişeceği için, Müslüman cemaatin kendisine ait bir 'Millet' oluşturmadığı eğilimi hakimdir. Bunlardan birincisi, Müslümanlar'ın dünyayı Darü'l-islam (İslam'ın evi) ve Darü'l-harb (savaş evi) olarak ikiye bölen görüşüdür. Buna göre Müslümanlar ve müslüman olmayanlar şeklinde birbiriyile uyuşması olanaksız iki grup vardır. Müslüman olmayanlar güç kullanılarak bastırılabilirler; bir kez fethedildiler mi ondan sonra **Zimmiler** olarak ele alınırlar ve onlara biraz hoşgörü gösterilir..Müslüman Hristiyan husumetiyle ilgili ikinci görüş ise, Balkanlar'daki ulusal kurtuluş

mücadelesinin talihsiz bir yan ürünüdür; zira Hristiyan grupların ayaklanmaları, bu ayaklanma henüz Türk ya da hatta Müslüman olarak tanımlanmamış durumda olan hükümete karşı başlatıldığı halde, Türkler'in (Müslümanlar'ın) hakimiyet ve baskısına karşıymış gibi gösterilmiştir. **“İslam evi” ve “Savaş evi” arasındaki ayrım ve Hristiyan tebaaya verilen Zimmi statüsü, özellikle onbeşinci yüzyılın ikinci yarısında II.Mehmed'in yönetiminden sonra Osmanlı Devleti'ne uyarlanamaz. Gayrimüslimlerin din, dil ve kültürel özelliklerine göre üç millete bölünmesi her gruba ayrı muamele edildiğini ve bu grupların başlarına oldukça yüksek düzeyde bir makam verilerek sistem içinde temsil edilmelerinin sağlandığını gösterir. Bunlar Müslüman millete bağlanmamışlardır ve hükümet-Devlet-henüz daha- Müslümanlar'la özdeşleşmemiştir”..**

“Osmanlı hükümetinin giderek artan gücünün doğrudan sonucu olarak, Ortodoks Patrikhane'si özellikle Balkanlar ve Ortadoğu'da teşkilatlarını ve nüfuzlarını arttırmışlardır. Gene hükümetin izlediği politika sayesinde İstanbul'daki Rum nüfusu birkaç on yıl içinde üç katına çıkmıştır. Şayet hükümet Müslüman olmayanlara Zimmiler olarak muamele etmiş olsaydı bu gelişmeler açıklanamazdı. **Aslında, 19.yy da Osmanlı tarihinin en büyük bunalımı hükümetin Müslüman çoğunlukla ve daha sonra da Türk etnik grupla özdeşleşmesinden ve diğer etnik grupların sadakatlerini kaybetmesinden sonra yaşanmıştır”...³⁷**

“Osmanlı Devleti temelde hanedan etrafında yapılandırılmış bürokratik bir sistemdir ve iç içe geçmiş sosyo ekonomik ve dini-etnik yapılanmalardan oluşmuştur”..

“Osmanlı Devletindeki Müslümanlar-bu dönemde- hakim bir grup olmaktan çok aynen diğer etnik ve dini gruplar gibi bir millet olarak yaşamışlardır..Müslüman milletin aynen diğer milletler gibi yaşadığına en iyi örnek meşihat makamı olarak bilinen Şeyhülislam makamının varlığıdır. Bu makam II.Mehmed tarafından Hristiyan olmayan milletlerin başlarına uygulanan prensipler doğrultusunda oluşturulmuştur. Şeyhülislam müftünün amiridir veya ulema arasında en yüksek dini makamı işgal eden kişi olarak tanımlanabilir. Padişah tarafından atanır ve adli konulara bakan kadıdan farkı görevlerinin dini konularla sınırlanmış olmasıydı. Hristiyan patrikler gibi şeyhülislamın kitlelerle doğrudan ilişkisi olmadığının ve işleri aracılar, genellikle üst düzey ulema kanalıyla yürüttüğünün vurgulanması gerekir. Hristiyan meslektaşları gibi dinin temsilcisi değil, devletin hizmetinde dini sınıfın başı olarak kabul edilirdi”[1]..

Aslında olay çok açık ortada! Osmanlının “Millet Sistemi” klasik dönem Osmanlı düzeninin tam bir uzantısı. Ve işin özü de öyle, “Osmanlının ilericiliği-özgürlükçülüğü” falan değil! Antika bir yapı olarak Devletin o dönemdeki varoluş koşulları bunu gerektirdiği için böyle kuruluyor düzen. Daha sonra göreceğiz, Karpat bu düzeni, aynı apartmanda oturan, fakat ancak merdivenlerden inip çıkarken birbirleriyle karşılaşan insanlara-ailelere benzetiyor! Bu yapı, dönemin çevre koşullarına uyum halinde olduğu için de işler yürüyor. Olay bu..

KLASİK OSMANLI DEVLET YAPISININ BOZULUŞU

Önce işin özünü ortaya koyalım: Osmanlı'nın toprak düzeninin esasını oluşturan Tımar sistemi, fetihçilik esasına göre örgütlenen Devlet'in ayağını bastığı zemin, onun lojistik desteğini oluşturan arka planı olduğu için, bu, kahramanlık çağının başlangıç dönemleriyle uyum halindedir ve başarılı olur. Ama, zamanla dünya değişmekte, fetihler çağı kapanmaktadır artık. Ateşli silahların keşfi, askeri örgütlenmede süvarinin yerini modern silahlarla donanmış yayaların alması Osmanlı toplum düzenini derinden sarsan etkenler

³⁷ Devlet-hükümet Müslümanlarla özdeşleştikten sonra mı gayrimüslimlerin güvenini kaybetmiştir, yoksa, gayrimüslimlere olan güveni kaybettikten sonra mı Devlet-hükümet Müslümanlarla özdeşleşir hale gelmiştir, bu başlıbaşına bir tartışma konusu..Daha sonraki bölümler bu konuya da açıklık getirecektir sanırım..

haline gelmektedir. Bir süre sonra, bırakınız yeni fetihler yapmayı bir yana, artık daha önceden fethedilmiş yerleri elde tutmak bile imkansız hale gelecektir Osmanlı için. Ayrıca, şimdiye kadar kazanılan zaferler ve elde edilen ganimetler de kuruluş döneminin yarı barbar şeflerinin ve onların etrafında oluşan zümrenin başını döndürmüş, fetihçiliğin çıkış noktasını oluşturan tarihsel devrimci-gentilice ruhu (İbni Haldun'un "Asabiyyeti") yok etmiştir zaten. İbni Haldun Yasaları çalışmaktadır! Saman alevi en yüksek noktasına vardıkdan sonra, ateş birden sönmeye başlamıştır!

Eskisi gibi ganimet getiren fetihler yapılamaz hale gelince, fetih üzerine kurulu olan mekanizmayı ("devlet-orduyu") ayakta tutabilmek için gözler içeriye, daha önce fetihçiliğin lojistik desteğini oluşturan toprak ekonomisine döner. Artan giderleri karşılayabilmek için vergiler arttırılır. Vergilerin toplanması için Devlet'le reaya'nın arasına -Mültezimler-girer. İltizam usulü denilen yeni vergi toplama sisteminde Mültezimler Sarraftan aldıkları krediyle peşin ödeyerek belirli bir bölgenin vergi toplama hakkını elde ediyorlar, sonra da bunun kat be katını halktan çıkarıyorlardı. Bu süreç giderek hızlandı, Osmanlı'nın yeniden yapılanma süreci haline dönüştü..

Şimdi sözü gene İnalıcık hocaya bırakıyoruz.

Klasik düzende eskiden **"Osmanlı sultanları, kökenleri eski Mezopotamya'ya kadar inen geleneksel Orta-Doğu devlet anlayışına uyararak, toprak ve tebaa üzerinde doğrudan doğruya devlet kontrolünü kurmayı temel bir siyaset olarak seçmişlerdir (Hammurabi kanunları ile karşı.). Bunun için devlet her türlü şahsi feodal bağlılıkları kaldırmaya çalışıyor; yerel askeri ve idari otoritelerin faaliyetlerini ve reayadan alacakları şeyleri kanun ve nizama bağlıyor; durumu bürokratik yöntemlerle, başlıca tahrir usulüyle sıkı kontrol altında tutuyordu.** Tahrir, üretim ve vergi birimi olarak çift-hane birimlerini tesbit amacıyla yapıyordu. Bir yandan padişahın icra yetkisini taşıyanlar, yani başlıca beylerbeyi, sancak beyleri, öte yandan kendilerine kanun ve nizamların uygulanmasını kontrol görevi verilen kadılar, birbirlerini karşılıklı olarak denetler ve bunun için merkezle doğrudan doğruya yazışma halinde bulunurlardı. **Devlet idaresinin en önemli görevi, reayayı yerel otorite sahiplerinin yolsuzluklarından korumaktı, bununla beraber her dönemde, yerel otorite sahiplerinin yolsuzluklarından söz edilmiştir. Ancak bu gibi yolsuzlukların merkezi otoritenin zayıfladığı, mali ekonomik bunalımların kendini gösterdiği dönemlerde genişlediğini, hatta imparatorluk yapısını sarsan bir ağırlık kazandığını görmekteyiz"**[1].

Yani deniyor ki burada, merkezi otorite-Devlet, güçlü olduğu sürece "reaya dostu" olan, sınıflar üstü-"halkçı"- bir unsurdur! Yolsuzluklar artıpta düzen bozulmaya-feodalleşmeye başlayınca bile buna karşı direnir o! Yani, bu durumda bile o halâ, "anti-feodal" "ilerici" bir güç olarak varlığını sürdürmeye çalışır!.. Aslında "balık baştan kokmuştur", sistem tıkanmıştır, kendi kendini üretmez hale gelmiştir, bu yüzden de bindiği dalı kesmeye başlamıştır; ama öte yandan, sistemin tek dayanağı meyva veren o dal olduğu için, Devlet halâ onun-reaya'nın- yegâne koruyucusu konumunu muhafaza etmeye çalışır!..

Peki, nasıl olmuştur bütün bunlar, eskinin içinde yeninin-yeni durumun- ortaya çıkışı süreç içinde nasıl gerçekleşmiştir? Bunu da şöyle anlatıyor İnalıcık:

"Öte yandan, kaydetmek gerekir ki, tımar sistemi dolayısıyla Osmanlı idaresi köyde sipahiye, reaya ve toprak üzerinde bazı kanuni haklar tanımak zorunda kalmıştır ki, bu haklar bütün sınırlama ve kontrollere rağmen çoğu kez kötüye kullanılmıştır. İlk reaya, yani özel anlamı ile Müslim ve gayrimüslim Hristiyan köylü tebaaya yüklenmiş olan angaryaları görelim".

"Osmanlı kanunnamelerine göre, reaya, köyde sipahinin aşar payını ambara, hisar-erininkini kaleye kadar taşımak zorundadır. Keza, köylü bu ürünü en yakın pazara kadar taşıyacaktı. Fakar uzaklık asla bir günlük yolu aşmamalıdır. Reaya, sipahi için ot biçmek zorundadır, fakat bu otun taşınması kanunda tanınmamıştır. Bütün bu sınırlamalara rağmen, sipahilerin

reayanın hayvanını ve arabasını kendi hizmetleri için kullandıkları her zaman şikayet konusu olmuştur. Kanunun tanıdığı angaryalardan biri de, reayanın köyde sipahi için ambar ve ev yapma zorunluluğudur. Reaya bunun dışında, sipahi için yeniden ev veya başka bir yapı yapmaya zorlanamaz” [Yani Devlet iyi, “görevini kötüye kullanan sipahi” kötü..]

“Kanunlara aykırı istenen hizmet veya paraya **tekalif-i şakka**, yani kanun dışı vergiler denirdi. Devlet bazen özel bir emirle paşa ve beylere bu şekilde **salma vergi, salgun toplama** veya hizmet yükleme yetkisi verirdi. **Fakat bey ve paşaların kendiliklerinden yaptıkları bu gibi isteklere merkezi otorite, kuvvetli olduğu dönemlerde şiddetli tepki gösterir, görevliyi azlederdi. İdarede merkezi otoritenin zayıfladığı dönemde, reayanın soyulmasına ve memleketin harap olmasına sebep olan yolsuzlukların başında bu gibi tekalif gelmektedir”.**

“Nihayet, **iltizam sisteminin** doğurduğu yolsuzluklara değinmek gerekir. **İltizam, devlet gelirlerini veya boş tımar ve has gelirlerini arttırma ile özel kişilere satmaktan ibarettir.** Devlet, her an, daha fazla teklif eden yeni bir mültezime işi aktarma hakkına sahipti. Yani, toplanacak gelir miktarı bu yolla daima arttırılabilirdi. Ayrıca mültezimin faaliyetleri, devletin atadığı bir emin tarafından sürekli kontrol edilirdi. Bununla beraber, mültezimin, reyadan alınabilecek azami miktarı toplamasında devlet kuvvetleri, gerekirse, özel bir kişi olan mültezime yardım ederlerdi. **İltizam yöntemi, ortaçağ devletlerinde vazgeçilmez bir tahsil yöntemi olup Osmanlı Devleti’nde başlangıçtan beri kullanılmıştır. Devlet bu yöntemin kötülüklerinden haberdar idi ve bu yöntemi olabildiğince az uygular ve kanunsuzlukları önlemeye çalışırdı. Fakat, 16.yy’ın ikinci yarısından itibaren, iltizam yönteminin uygulama alanı ziyadesiyle genişledi. Bunun başlıca sebebi, savaş döneminde hazır para bulma gereği ve tımar sisteminin bozulmasıdır. Tımar topraklarının, köylerde oturan sipahiler yerine şehirlerde veya İstanbul’da oturan ekabir’in eline geçmesi, yahut doğrudan doğruya hazineye bağlanması sonucu, bu gelirleri toplamak için iltizam usulünden daha iyi bir yöntem kalmıyordu. İltizam usulü o kadar yayıldı ki, kadılar bile kendi kaza bölgelerinde mahkeme naiblerini iltizamla satmaya başladılar. Zira, her mahkeme, kadı adına toplanan resimler dolayısıyla bir gelir kaynağı oluşturmakta idi. İltizamla bir mahkemeyi satın alan kimse, tabii rüşvet yoluna sürükleniyordu. Böylece, bütün devlet mansıpları veya devletin verdiği yetkiler, şahsi bir kazanç aracı haline geliyordu. Mali sıkıntı içinde bulunan devlet de, bu mansıp veya yetkileri en çok para verene satmaya başladı. Bunun yanında resmi atamalarda, söz sahibi olanların aldıkları rüşvetleri de unutmamak gerekir. Tabii bütün bu yük sonunda reayanın sırtına binmekte idi”.**

“İşte bütün bunlar, Osmanlı Devleti’nin kendi yapısı içinde taşıdığı bozulma alametleridir. **Geleneksel Doğu devlet anlayışına göre, bir devleti ayakta tutan prensiplerin başında adalet, yani reayayı mezalimden, yetkileri kötüye kullanmalara karşı korumak gelir. Zira, deniyordu, reayanın fakirleşmesi veya dağılması devletin gelir kaynaklarını ortadan kaldırır ve gelirsiz bir devlet de ayakta duramaz. Bu inançla, Osmanlı devlet adamları yolsuzlukları önleyecek önlemler alıyor ve merkezi otorite kuvvetli olduğu sürece, bu önlemleri yürütebiliyordu. Fakat 1570 lerden sonra bunu başaramadılar”[4].**

Herşey o kadar açık ki! İster “modern” şekliyle olsun, isterse antika, “Devletçilik” özünde hep aynıdır. Bir yanda, herşeyin üstünde kutsal bir Devlet vardır hep, diğer yanda da, onun koruması altındaki halk-reaya!. Böyle bir düzende Devlet, “halkçı” olduğu için “ilerici”, bu düzenin bozulmasıyla ortaya çıkan unsurlar da-feodal, ya da kapitalist- “gerici” olmuş oluyorlar!..**Ben ise tam bunun tersini söylüyorum! Osmanlının devletçiliğinin de, günümüz devletçiliğinin de ilericilik değil gericilik olduğunu söylüyorum! Ve diyorum ki, Türkiye’de bugün bile halâ devam etmekte olan mücadele, özünde, 16.yy’ın ikinci yarısından itibaren başlayarak, çeşitli aşamalardan geçip günümüze kadar gelen-zamana yayılarak gelişen- bir burjuva devrimi mücadelesidir.** Bu mücadele aslında, o zamanlar Osmanlının bünyesinde bulunan Balkan halklarının mücadeleleriyle birlikte başlamıştır. Ama o dönemde, Avrupa’lı devletlerin koruması altında oldukları için, onların

kocabaşları, çorbacıları burjuva devriminin liderleri haline gelirlerken, bizde-Müslüman kesimde-bunların muadili olan ayanlar bir türlü Devlet'le olan göbek bağlarını kesememişler, bu yüzden de, hep onun zulmü altında ezilerek günümüze kadar gelmişlerdir. İşte bugün AK Parti'nin yükseltmeye çalıştığı burjuva devrimi mücadelesinin özü budur..Müslüman ayanlar olarak Osmanlının zulmü altında ezilen insanlar şimdi artık Anadolu kapitalistleri olarak ona karşı geliyorlar! "Yeter söz milletindir"ın anlamı budur!..

DEVLETİN YOLSUZLUKLARI KALDIRMAYA ÇALIŞMASI-ADALETNAMELER

"Merkezi otoritenin sarsıldığı dönemde, Osmanlı idaresindeki bozuklukları bize en yetkili bir biçimde yansıtan kaynak, hiç şüphesiz adaletname'lerdir. Adaletname,devlet otoritesini temsil edenlerin reayaya karşı bu otoriteyi kötüye kullanmalarını, kanun, hak ve adalete aykırı tutumlarını olağanüstü önlemlerle yasaklayan beyanname şeklindeki padişah hükümleridir".

"Anadolu Beylerbeyine, sancak beylerine ve kadılara 1595 te gönderilmiş olan adaletname, ilk defa, imparatorluğun içine düşmüş olduğu kargaşayı ve yaygın hale gelmiş olan yolsuzlukları, alışılmamış bir dille ifade eden ve aykırı hareket eden görevlileri şiddetli cezalarla tehdit eden bir belgedir. Bu adaletnamede, kanunların çiğnendiği, kanuna aykırı bir takım 'bid'at' lerle reayadan alınan resim ve vergilerin ziyadesiyle arttırıldığı, genel bir şekilde belirtildikten sonra başlıca yolsuzluklar şöyle sıralanmaktadır:

1-Vezirler, beylerbeyleri, onların vilayetlerdeki ajanları olan voyvodalar, sancak beyleri, subaşlar, evkaf ve emlaki idare edenler, saray gözdelelerine verilmiş köylerdeki kahyalar, vergi toplayan eminler ve mültezimler, kadı naipleri, sık sık 10 veya 15 atlı ile vilayetlere devre çıkmakta, her indikleri köyde reayaya kendilerini ve hayvanlarını bedava besletmekte, yetkilerini aşarak fazladan para toplamaktadırlar.

2-Vilayetin güvenliğinden en çok sorumlu olan sancak beyleri ve subaşlar, eşkiyayı yakalayacakları yerde onlarla olmaktadır.

3-Vilayetlerdeki padişah kapıkulları veya bu adı takınmış olan bazı kimseler, gruplar halinde köy ve kasabalar üzerine gidip reayayı soymakta, onların kaçıp dağılmalarına sebep olmaktadır".

"Adaletname, reayanın bu zulümler yüzünden köylerini bırakıp dağılmış buldukları noktasını vurgulamaktadır. Bu adaletname III.Mehmed'in Habsburglara karşı büyük seferi arefesinde ilan edilmiştir. Burada kapıkulu adı takılan grupların halk üzerine gittikleri hakkındaki kayıt üzerinde durmak gerekir. Bunun başlangıcı, Kanuni Süleyman'ın son senelerine kadar gider. O zaman taht için rekabet dolayısıyla Anadolu'da merkezi hükümete karşı, şehzadeler etrafında toplananların kaygı veren direniş hareketleri belirmişti. Şehzade Beyazıt, çoğu Anadolu köylerinden çıkmış başıboş leventleri etrafında toplayarak bir ordu kurdu. Kendilerini, tahta çıkarsa kapıkulu ordusuna almaya vaat etmekte idi. Şehzade ortadan kaldırıldıktan sonra İran (1578-1590) ve Macaristan harpleri (1593-1606) sırasında, Osmanlı hükümeti, ateşli silahlarda becerili Anadolu askerini orduya ücretli asker olarak aldı ve miktarını biteviye arttırdı. **Sarıca ve sekban adını alan bu kuvvetler, savaş sonunda harçlıksız kaldıkları, devletçe ücretleri ödenmediği zamanlarda Anadolu'da halk üzerine salgun salarak geçinmekte, salgun vermeyen köy ve kasabaları yakmakta ve halkı yağmalamakta ve katletmekte idiler. Bunlara Celali eşkiyası adı verilmiştir".**

"Celalilerin çoğu kendiliklerinden yeniçeri ve kapıkulu adını alarak onların ayrıcalıklarına ortak olma iddiasında idiler. Öte yandan, şehir ve kasabalara yerleştirilen gerçek yeniçeri ve öteki kapıkulları ise, buldukları yerlerde otoritelerini, halkı soymak ve sosyal imtiyazlı bir sınıf haline gelmek için kullandılar. Bu durum, Anadolu'yu anarşi içine attı. Hali vakti yerinde olan halkın bir kısmı Rumeli'ye ve başka komşu vilayetlere kaçtı. İran, 1603 te karşı saldırıya geçtikten ve Azerbaycan'daki Osmanlı askerini Anadolu üzerine attıktan sonra durum

felaketli bir hal aldı. Anadolu'da Celalilerden kurtulmak için köylüler yerlerini bırakıp kitle halinde kaçışmaya başladılar ki, tarihte bu göç **Büyük Kaçgun** adıyla bilinmektedir. 1609 da I. Ahmed'in ilan ettiği adaletname, o zamanki ağır anarşi durumunu yansıtır. Bu adaletnamede Anadolu ve Rumeli'de bulunan beylerbeyi, sancak beyi ve kadırlara şöyle denmektedir: 'Siz vilayeti dolaşip suçluları izleme göreviniz için değil, fakat yalnız kanuna aykırı olarak halktan para toplamak için devre çıkmaktasınız. Bu amaçla gereğinden fazla atlı ile bizzat yaptığınız bu 'devir'ler sırasında şu yolsuzlukları yaptığınız duyurulmuştur: Birisi ağaçtan düşmüş olsa, siz buna bir katil süsü vererek o köye gidip yerleşiyor, sözde katili ortaya çıkarmak için köylüleri zincire vurmak veya dövmek suretiyle onlara kötü muamele yapıyorsunuz. Öşr-i diyet adı altında yüzlerce altın veya gürüş aldıktan başka, salgun adı altında köylüden ücretsiz at, katır, arpa, saman, odun, ot, koyun, kuzu, tavuk, yağ, bal vesair yiyecek topluyorsunuz. Has gelirlerinizi de ölçüsüz olarak voyvodalarınıza iltizama veriyorsunuz. Onlar da, çok sayıda atlı ile devre çıkıyor; haslarındaki gelirleri defterde yazıldığı gibi kanuna göre almakla yetinmiyor, keyiflerince almaya çalışıyorlar. Onlar, suçlu araştırma bahanesiyle, sıradan köylülerden başka bağışıklı olan padişah hassı, evkaf ve emlake dahi giriyorlar; her bir köyden, fazladan ayda otuz kırk altın istiyorlar. Padişah onlara hitapla, siz beyler ve voyvodalarınız, eşkiyanın hakkından gelecek yerde onlardan para alıp serbest bıraktığınız için yüz bulan eşkiya, gruplar halinde reaya üzerine düşmüştür. İşte bu gibi zulümler benim kulağıma kadar gelmiştir"...

"Nihayet adaletname, tefecilerin köylü için nasıl bir afet haline geldiğini şöyle tasvir etmektedir: 'Askeri sınıfın kanunsuz soygunları yüzünden fakir düşen reaya, ister istemez tefecilerden yüksek faizle para almakta; faiz miktarı yüzde elliye kadar yükselmektedir. Daima ağırlaşan bu borcu hiçbir zaman ödeyemeyen reaya, ücretsiz, tefecinin hizmeti altına girmek zorunda kalmakta, gerçekte onun kulu haline gelmektedir. Karşı geleni zindana attırmak tefeci için her zaman kolay bir iştir"[4].

Burada duralım biraz. Denebilir ki, iyi güzel anladık, Osmanlının merkeziyetçi düzeni ve bu düzenin korunması için yapılan çabalar "ilerici" falan değil, gerici çabalardır bunlar; ama ya ötekilerinki! Reayaya kök söktüren o ayanın çabaları niye ilerici olsun ki! Daha sonra bu konuya tekrar döneceğiz, ama şimdilik şu kadarını söyleyelim. Birincisi şu; ayan denilen bu insanlar öyle kendi içinde homojen bir kitle değil, birkaç çeşit ayan var ortalıkta. Büyük feodal beylere-derebeylerine de ayan deniyor, toprak ağasına, tüccara, pazar için üretim yapan imalatçıya da.. Aynı durum gayrimüslim ayanlar-yani çorbacılar, kocabaşılar- için de geçerli. **Ne oluyor sonra, bu gayrimüslim ayanlar Osmanlı Devleti'ne karşı mücadelenin başını çeken burjuva devrimcileri haline geliyorlar. Bunların devrimci olduğunu şimdi kimse tartışmıyor artık! (Ama, Devlet açısından bakarsan bunlar halâ Devlete karşı mücadele eden bozgunculardı) Peki, gayrimüslimin orta sınıfın-ayanı "ilerici-devrimci" oluyor da Müslümanın ayanı neden bir türlü Devletten kopamıyor ve "gerici" oluyor! Üstelik, gayrimüslim orta sınıf-ayanlar batılı devletlerin koruması altında oldukları için Osmanlı onların pek üstüne gidememiştir. Ama Müslüman ayan-orta sınıf- II.Mahmut'tan sonra hep Devlet'in şamar oğlanı olmuştur.**

Tam bu noktada denebilir ki, peki madem öyle, ama o zaman neden Müslüman orta sınıf bir türlü kendisine kan kusturan o Devlet'ten kopamamıştır-kopamıyor? İşte, arapsaçına dönen tarihimizin-sınıf mücadelelerinin- kilit sorusu budur. Neden o Müslüman orta sınıf hep Devletin karşısında boynu bükük kalmıştır, neden bu antika yapıya karşı gayrimüslim muadilleri gibi burjuva devriminin bayrağını yükseltmemiştir onlar?

19.yy'ın ikinci yarısından sonra Devlet, gayrimüslimlerin ayrılıkçı-merkezkaç hareketlerine karşı, varolanı-kendini- koruma mücadelesine giriştiğinden, kendini korumak güdüsüyle de olsa, bu durum zamanla onu Müslümanlığa-Müslüman halka daha yakın hale getirmiştir³⁸! Öyle ki, süreç içinde Osmanlı yavaş yavaş bir Müslüman

³⁸ Devlet II.Mahmut'tan sonra unuttuğu-şamar oğlanı haline getirdiği- Müslüman orta sınıfı Tanzimat-tan sonra-19.yy'ın ikinci yarısından itibaren- yeniden hatırlamaya, onlara yaklaşımaya başlar!..

devleti olduğunu hatırlamaya başlar! Bu ise, zaten gayrimüslim orta sınıfla rekabet halinde olan Müslüman kesimde “bu Devlet bizindir” duygusunu besleyerek bir tür merkezçeki eğilimine sebep olur. Gayrimüslim orta sınıfla olan rekabet ve Devletle aradaki dini-duygusal bağ onları varolana-Devlet’e sahip çıkma psikolojisine iter-hapseder. İşte, gayrimüslim orta sınıf zamanla Devlet’ten bağımsız olarak kendi aydınlarını ve burjuva devrimci ideolojisini yetiştirir-geliştirirken-yaratırken, Müslüman orta sınıfın bir türlü Devlet’ten bağımsız hale gelememesinin, ortalıkta “orta sınıfın temsilcileri” olarak dolaşan o Jöntürkler’in-İttihatçılar’ın bir türlü Devlet’ten kopamamalarının, Devlet’i kurtarma ideolojisinin peşinden sürüklenerek yok olup gitmelerinin nedeni budur. Bütün mesele şurada, şu soruya verilecek cevapta yatıyor: Osmanlı Devleti’nin, 19.yy’ın başlarından itibaren, bir tarihsel devrim gücü kılığında girerek, “modernleşme-batılılaşma” çabası şeklinde kendini koruması çabasını anlamak ayrı bir olay, ama, bu çaba “ilerici”-geleceği olan bir çaba mıydı, yoksa, tarihsel olarak haklı yanı olmayan-zamanı kaçırmış “gerici” bir yapının boşu boşuna savunulması çabası mıydı?

Örneğin, ayrılıkçı unsurlara karşı mücadele ederken Osmanlı’nın çabasını nasıl değerlendireceğiz. Osmanlı-Devleti açısından mı bakacağız bu sürece, yoksa tarihsel ilerleme-gelişme açısından mı. İşte, o dönemdeki Müslüman orta sınıfın duruşu, onların tarihsel konumları ve gelişimleri de bu soruya verilecek cevaba bağlı olmuştur..

“Batılılaşma” süreciyle birlikte Devlet eliti adeta ikiye bölünmüştü ve bunların arasında kıyasıya bir mücadele sürüp gidiyordu. E, Müslüman orta sınıfla Devletin arası da malum-iyi değildi..Bu durumda, Devlete karşı “demokrasi mücadelesi” verdiğini söyleyen “tarihsel devrimci” Jöntürklerle Müslüman orta sınıf arasında aynı şeye karşı olmadan doğan bir ittifak oluştu. Öyle ki, zamanla Jöntürkler’in Müslüman orta sınıfın temsilcileri olarak görülür hale gelmesinin nedeni de bu görünümdür..

İnalcık’la devam ediyoruz:

BÜYÜK ÇİFTLİKLERİN ORTAYA ÇIKIŞI

“Köylünün ağır vergi yükünden kurtulmak için tek çaresi köyünü bırakıp dağılmaktır. Miri toprak rejiminde köylü toprağın sahibi, maliki olmadığından firar etmek kolaydı. Başka yerde yerleşip bir köy kurmadılarsa, onlar, haymana ve defter kayıtları haricinde kalmış reaya olup levendlikle başıboş gezerler, ırgadlık yaparlardı; köylü aileleri, izlerini kaybedip başka bir arazide yerleşirlerdi. Aralarından bazıları tabi eşkiyalığa sapardı. Devleti en çok kaygılandıran şeylerden birisi, reayanın böyle perakende olması, yerini yurdunu bırakıp dağılmasıydı..Öbür yandan, 17.yy başlarında Anadolu köylüsünün Celaliler önünde paniğe kapılarak kalelere ve şehirlere sığınmak üzere nasıl kaçıştıklarını görmüştük. **1609 tarihli adaletname, bu olay ile askeri sınıfa ait çiftlik ve mandıraların ortaya çıkışı arasındaki ilişkiyi şöyle açıklamaktadır: Köylünün bıraktığı toprakları askeri sınıftan nüfuzlu olanlar kendi mülkleri gibi benimseyip üzerine yerleşmiş, kul ve hizmetkar getirip buraları işletmeye ve kendi çiftlikleri haline sokmaya başlamışlardır. El-emeğinin azlığı sebebiyle bu gibi topraklar, genellikle çitle çevrilip hayvan beslemeye mahsus mandıralar haline sokulmuştur. Kargaşalık kesildiği zamanda reaya bu askerlerden korkarak köylere dönmemiştir. Padişah adaletnamede evlerin ve ahırların yıkılıp askerlerin derhal toprakları boşaltmalarını emretmektedir”.**

“Böyle bir emire Rumeli’ye gönderilen adaletnamelerde de rastlanmamaktadır. Fakat 16. ve 17. yy larda Rumeli’de büyük çiftliklerin oluşması başlıca şu yollarla olmuştur:

“**1-Boş veya miri topraklar üzerinde kurulmuş çiftlikler:** Zengin ve nüfuzlu kimseler, devletin resmi defterlerinde kayıtlı bulunmayan, yahut işlenmeyen sahipsiz toprakları para ile satın alıp orada esirler yerleştirerek çiftlik haline getirmiştir. ‘Reaya ve toprak padişahındır’,

yani tahıl yetiştirilen arazi doğrudan devletin kontrolü altındadır kuralı, Osmanlılarca hiçbir zaman terk edilmediğinden, devlet defterde kayıtlı miri topraklara daima sahip çıkabilirdi. Keza devletin tahrir defterlerinde isimleri ile kayıtlı reayayı, kişilerin kendi hizmetlerine almaları kolay değildi. Bu sebeptendir ki, çoğu zaman özel çiftliklerin miri topraklar dışındaki topraklarda kurulduğunu ve çoğu zaman reaya yerine esir işçiliğine dayandığını görüyoruz. Keza, bu gibi çiftliklerde ırgad adı altında tarım işçisi olarak ücretle veya yarıcılıkla çalışan reaya, defter harici kalmış veya toprağını bırakıp kaçmış reayadır. 17.yy dan beri bu çeşit reaya artmış görünmektedir. Öbür yandan yeni dönemde, defter kayıtları karmakarışık hale geldiğinden aslında miri olan toprakların özel çiftliklere katılması da bir gerçektir. Ayrıca, kayıtlardaki kargaşa ve kadılarca kontrol gücünün sonucu, reayanın tarlalarını satması, yahut kendisinin çiftlik sahiplerinin hizmetine girmesi kolaylaşmıştır. **Edirne dolaylarında 16. ve 17.yüzyıla ait kayıtlara göre, buradaki çiftliklerin büyük bir kısmı bu şekilde kurulmuş olup genellikle hayvan yetiştiriciliğiyle uğraşmaktadırlar. Onlar yetiştirdikleri hayvanı köylüye ve hububatı yüksek fiyat veren Avrupalı tüccara doğrudan doğruya veya kaçak olarak satmaktadırlar. Bu koşullar, çiftliklerin çoğalmasını ve genişlemesini sağlamıştır. Bu çiftlik sahiplerinin çoğunluğu askeri sınıftandır. Onlar, aynı zamanda tefecidirler, ellerinde biriken parayı köylüye faizle verip işletmektedirler. Kadı sicil kayıtlarında hayvan borcunu veya aldığı para borcunu ödeyemediği için tarlasını kaybeden köylülere dair misaller çoktur”.**

“2-Miri toprakların temlik yolu ile kurulmuş vakıf-çiftlikler: Saraya yakınlığı olan nüfuzlu kişilerin veya saraylıların, miri toprakları mülk olarak kendilerine bağışlatmaları, sonra bu büyük araziye vakıf haline sokmaları suretiyle vergiden bağımsız büyük tarım işletmeleri ortaya çıkmıştır. Bu çeşit vakıf-çiftlikler eski devirlerde de mevcuttu. Fakat çöküş devrinde merkezi otorite ve kontrolün gevşemesi sonucu, miri toprakların bu şekilde mülk ve vakıf haline gelmesi artmıştır. Bu tip vakıfların çoğu evladlıktır, yani yüzde on geliri vakfın çocukları alır; han, hamam gibi murakkafatın ard arda kiralanması sırasında da onlar büyük gelirler elde ederler. Bu vakıf-çiftliklerin, yukarıda anlattığımız çiftliklerden işletme bakımından büyük bir farkı yoktur. Toprak yine reaya çiftlikleri halinde işlenir, vergi rant halinde mülk sahibine veya vakfa ödenir. Bu çiftliklerde esir işletme ve hayvancılık yaygındır. Ekabire ait mülkler ve vakıflar mefruzu'l-kalem ve maktu'ul-kalem serbestiyet üzere' bağışlandığından vergi vermez ve genel otoritelerin müdahalesinden kurtulmuştur; bu sebepten reayanın kaçarak bu vakıflara gidip yerleştikleri görülmektedir. Sonuçta, bu reaya vakfa veya mülk sahibine kuvvetli bağlarla bağlanmış oluyordu. **Böylece, mülk ve vakıf çiftlikler gerçekten ülkede bağımsız otonom büyük rant çiftlikleri olarak sayıca gittikçe artmıştır”.**

“3-Miri toprakları kiralama yolu ile kurulan çiftlikler: Devletin hazine elindeki boş tımar ve has topraklarını, mukata'aya, yani özel kişilere kiraya vermesi sonucu, zengin ve nüfuzlu kimseler birçok köy ve çiftliği kontrolleri altına geçirmişlerdir. Bunun genel iltizamdan farkı, devletin sözleşmeyi her an bozma yetkisine sahip olmamasıdır. Kiralama sözleşmeleri çöküş devrinde hazinenin sıkıntısı dolayısıyla hayat boyu, hatta irsi olarak verilmeye balanmış, bu yolla mukata'alar fiilen birer mülk gibi tasarruf olunma yoluna gidilmiştir. Malikane denilen bu sistemde, miri topraklar ve üzerindeki köylü, mukata'a sahibine fiilen bağımlı bir hale gelmekte idi. Halbuki, evvelce, mukata'a sahibi köylü idi; tapu sisteminde köylü toprağı devletten irsi ve ebedi olarak kiralamış sayılırdı. Köylü, kanunla saptanmış vergi ve resimleri tımar veya has sahibine öderdi, başka bir şey ödemeye mecbur değildi. Yeni sistemde, toprağın tasarruf hakkını devletle reaya arasına girmiş olan zengin ve nüfuzlu bir ağalar zümresi elde etmiş olup, köylü devlete ait vergilerden başka bu ağalara da ayrıca bir rant ödemektedir. Mukata'a sahipleri çoğunluğu itibariyle askeri sınıftan idiler. Geniş mukata'a topraklarını ele geçirmiş olan ağalar zamanla mahalli vergilerin toplanması ve asker yazılması, mahalli asayişin sağlanması gibi idari görevleri de yüklenerek ayanlar devrini açmışlardır. **Bu gelişme 18.yy ın ikinci yarısında tam anlamıyla idari-siyasi bir mahallileşmeye (decentralization) yol açmış, vilayetleri toptan ele geçiren irsi hanedanlar yükselmiştir. Sonuçta, devletin toprak ve reaya üzerindeki kontrolü ve**

egemenlik hakkı zayıflamıştır. Böylece, klasik Osmanlı rejimi tarihe karışmış, ayanlar döneminde feodalleşmiş imparatorluk rejimi onun yerini almıştır”.

“Büyük mukata’a sahipleri ve ayanların ortaya çıkışına denk önemli bir gelişme de şudur: Devlet, bazı vergilerin toplanıp hazineye teslim işini cema’atlere, daha doğrusu cema’at önderlerine bırakmıştır. Başka bir ifade ile cemaatler , mültezim durumuna gelmişlerdir ki, bu yönteme **maktu sistemi** denmektedir. Bunun sonucu olarak, cemaati temsil eden kişi, kocabaşı, çorbacı veya yerel dini reis, cemaati üzerinde bir nevi idari kontrol hakkı kazanmış, cemaat yerel bir teşkilata sahip olmuş, bu teşkilat zamanla vergiden başka idari görevler de yüklenmiştir. Osmanlı Devleti, hazine çıkarlarını ve reayayı mültezimlerin ve memurların soygunundan kurtarmak için, bu yöntemi birçok bölgede uygulamış, gerçekte reaya hazineye mültezimden daha iyi koşullar önererek vergileri maktu’a bağlamayı sağlamıştır. Buna maktu’a bağlamak veya maktuiyyet denir. Bu yöntem, yine 18.yy da geniş biçimde uygulanacaktır. **Maktuiyyet, özellikle cizye vergisinin toplanmasında, Balkan Hristiyan bölgelerinde ve bu arada Akdeniz adalarında uygulanmış, bu topluluklara teşkilatlanma imkanı vererek onlarda ileride Osmanlı rejimine karşı isyan faaliyetleri için elverişli bir zemin yaratmıştır”[4].**

18. YÜZYILDA MERKEZİYETÇİLİĞİN ZAYIFLAMASI; “AYAN-I VİLAYET”

“Yeni dönemin en belirgin özelliklerinden biri, merkezi otoritenin zayıflamış olmasının bir sonucu olarak merkezîyetçiliğin zayıflaması, yerel güçlere vergi ve güvenlik işlerinde yetkiler tanınmasıdır. Anadolu’da Celaliler’e karşı gönderilen valiler, bunların adamları ve kapıkulu üyelerinin, ücretli sekban askeri besleme zorunluluğu dolayısıyla reayadan çift aidat toplamaları, yani **tekalif-i şakka**, yeni dönemin getirdiği veya yaygınlaştırdığı bir yöntemdi. **Onların zorbalığı karşısında hükümet, yerel halkın silahlanıp karşı koymasını bile onaylamak zorunda kaldı. 1601 de zorbalara hadlerini bildirmek için ayan-ı vilayet’den serdarlar atandı ve onların yardımı ile köylerde yiğit-başılar emrinde halkın örgütlenmesine izin verildi. O zaman ayan şöyle tanımlanmakta idi. ‘Vilayetten yarar ve namdar ve müstakim ve mütevvil (paralı) ve halk arasında sözü ve kelimati dinlenir kimesneler’. 17.yy da Evliya Çelebi, Rumeli şehirlerinde ayanı üç kategoriye ayırmaktadır: Şehrin nüfuzlu zengin tacirleri, ileri gelen ulema ve kapıkulu garnizonlarının ağaları”[4].**

Burada iki önemli nokta var hemen altını çizmemiz gereken. Bunlardan birincisi, Devlet’in çözüme diyalektiğidir: Devlet, fetihçi niteliğini kaybetmeye başlayınca, tepede oligarşik-asalak bir elitten başka birşey olmayan Devlet Sınıfı sistemi ayakta tutabilmek için zorunlu olarak iltizam-mültezim sistemine başvurur. Bu ise, yavaş yavaş merkezi yapının yerini yerelliğe bırakması sonucunu verecektir. Evliya Çelebi’nin üç kategoride saydığı ayanların (“şehrin nüfuzlu zengin tacirleri, ileri gelen ulema ve kapıkulu garnizonlarının ağaları”) ortaya çıkışı süreci bundan başka birşey değildir aslında. **Bir yanıyla Osmanlı’ya özgü bir feodalleşme sürecidir bu tabii, ama bir diğer yanıyla da, protokapitalist bir gelişmedir ve bu yüzden de tarihsel olarak ilerici bir süreçtir³⁹. Nitekim, Balkan ülkelerini bağımsızlığa-burjuva devrimine götüren süreç de bundan başka birşey değildir. Yani, neresinden bakarsanız bakın, son tahlilde bir İbni Haldun devleti olan Osmanlı çözülmeye mahkumdur. Ve de o dönemin koşulları içinde bu ilerici bir süreçti. Çünkü, merkezi otoritenin zayıflamasına-çözülmeye- paralel olarak ortaya çıkan yerelleşme sistemi kaçınılmaz olarak kapitalistleşmeye doğru götürmekteydi. Ama olmadı niye?**

³⁹ Osmanlı’nın toprak düzeninin bozulması, ayanın ortaya çıkışı, Celali İsyanları..bütün bunlar köylü-reaya, için, bir avuç azınlığın dışındaki Osmanlı insanları için kan-gözyaşı ve acı çekmek demektir. Bu açık. Ama malesef, tarihin tekerleği böyle dönüyor işte! İkel komünal toplumdaki sınıflı topluma geçişte de böyle olmadı mı, bu süreç içinde az mı acılar çekildi..Kapitalizmin gelişme süreci de böyledir. Evet, eski antika yapının kırılması iyi birşeydir, tamam, ama bu kabuk kırılırken onun içinde kendilerine bir denge sağlamış insanlar da savruluyorlar..herşeyin bir fiyatı var son tahlilde ve bu ödeniyor, şu ya da bu şekilde..

Evet niye? Bu süreci-geçişini engelleyen “Devleti kurtarma-ayakta tutma” anlayışı ve çabasıdır, bu açık. Ama bunu-bu türden çabaları da mümkün kılan, batılı devletler ve bunların (daha sonra bu koruya Rusya da katılacaktır) aralarındaki çelişkilerdir. Bu ülkelerin hiçbirisi, kendi aralarındaki çelişkilerden-rekabetten-dolayı, uzunca bir süre Osmanlı'nın parçalanmasını-sistemin çözülmesini göze alamamıştır! Bu durumun farkında olan Osmanlı da tabii, kendine özgü bir denge politikası geliştirerek, usta bir cambaz gibi ip üstünde ayakta kalabilmeyi başarmıştır. Daha önce de söylemiştik, İbni Haldun yasalarına göre Osmanlı'nın ömrü aslında 16.yy'ın ortalarında sona ermesi gerekiyordu. Ama, bu dönemde artık ne yeni bir barbar akını vardı ortada, ne de bu düğümü kesecek başka bir güç! Üstelik bu dönem Batı'da kapitalizmin hızla gelişmeye başladığı bir dönemdi de. İşte Osmanlı, o andan itibaren ortaya çıkan çok kutuplu bir etkileşim ortamında geliştirdiği denge politikalarıyla ayakta kalmayı başarmıştır. Bir yanda batılı ülkeler ve Rusya, yani dış etken-dış dinamik, diğer yanda da, bunun tetiklediği iç dinamik, üretici güçlerin içerdeki gelişme süreci. Osmanlı böylesine sıcak bir ortamda bıçak sırtında geçirmiştir son dört yüz yılını. Bazı ata sözlerinin maddi temellerini de aslında bu süreçte aramak lazım. Örneğin, “Osmanlıda oyun çoktur”, ya da “ya Devlet başa, ya kuzgun leşe”!.Alın bunları yabancı bir dile çevirin kimse birşey anlamaz!

İnalcık'la devam ediyoruz. İnalcık aşağıdaki paragrafta başa dönerek, daha sonra “orta sınıf” olarak şekillenmeye başlayan bu yeni toplumsal gücün-eşraf, ayanın vb.-toplumsal yapı içinde daha önceki varoluş biçimlerini ele alıyor. Aynen ana karnındaki bir çocuk gibi, bunların eskinin içindeki gelişme süreçlerine değiniyor.

“Toplumda ileri gelen ve sözü geçen kişiler, ayan ve eşraf, Orta Doğu devletlerinde ortaçağlardan beri halk ile hükümet arasında aracı sayılmışlardır. Anadolu Selçuklularında, vergi yazılmasında ve ahali arasında yükümlülüklerin belirlenmesinde bu nüfuzlu kişiler rol oynamakta idiler. Bu dönemde, Anadolu'da ayanın büyük bir bölümünü, esnafın ve işçilerin başı olan ahiler meydana getirmekte idi. Osmanlı döneminde de şehirlerde, ilk zamanlardan başlayarak, merkezi yönetim, ayan ve esnafı, daima halkla yönetim arasında aracı olarak kabul etmiştir. Yalnız Müslümanlar arasında değil, Hristiyanlar arasında da zengin, sözü geçer kişiler veya papazlar, yerel cemaatin hükümet karşısında temsilcisi sayılmışlardır. İşte bu grup 16.yy dan sonra, merkezi otorite ve kontrol zayıfladığı zaman, yeni koşullar altında eyaletlerde gittikçe daha büyük bir önem kazanmış, devlet reayayı ve her türlü vergi kaynaklarını korumak kaygısı ile bunlara düzenin ve güvenliğin korunması, vergi, hatta asker toplama işlerinde geniş yetkiler tanımaya başlamış ve sonuçta 18.yy da yerel yönetim büsbütün bunların eline geçmiştir. O zaman, her kazada halkın seçtiği ve yerel hükümet otoritesi olarak kadı'nın onayladığı bir ayanın varlığı gerekli sayılmıştır”.

“Önceleri, halk zorbalara, eşkiya ve kanun dışı vergi toplayanlara karşı uğraşı veren yerel, sözü geçer kişilerin himayesini aramaktan başka çare göremiyordu. Öte yandan, bu ayan ve eşraf öteden beri halka tarım için veya vergisini ödemesi için borç para verir, tefecilik yapar kimselerdi. Yeni dönemde avariz ve cizye gibi nakdi vergilerin oranı yükselince, halkın bunlara bağlılığı büsbütün kuvvetlendi. Aslında, her kazaya toptan belirlenen avariz vergisini halk arasında herkesin durumuna göre dağıtma ve toplama görevi, yerel kadı başkanlığında o kazanın ayan ve eşrafına veriliyordu, bu pratik bir gerçektir. Hükümet böylece, ayanın kişiliğinde verginin toplanmasını garanti etmiş oluyordu. Bu işlerde öteden beri hükümet adına düzenleyici rol oynayan kadıların nüfuz ve yetkileri gittikçe yerel ayanın elinde toplandı. Zaten, yeni dönemde kadıların görev süresi çok kısıtlanmıştı (iki yıldan daha az). Sekban askeri toplamak için alınan sekban akçası, şimdi avariz vergileri arasında idi ve ayan aracılığıyla toplanırdı. Gelen hükümet memurları ve yerel asker için toplanan aidat ve yerel giderlerin saptanması işi de kadı başkanlığında toplanan yerel ayan ve eşraf meclisinin görevleri arasına idi (eşraf deyimi, daha çok din adamı ayan için kullanılır bir deyimdir)”.

“Yeni dönemde gittikçe daha geniş bir şekilde uygulanmaya başlanan maktu ve iltizam yöntemleri de yerel ayan ve eşrafın rolünü arttırmaya yardım etmiştir. Vergi iltizamı, ayanın nüfuz ve servetinin temel araçlarından biri haline gelmişti. Devlet, miri toprakların vergi gelirini, öteden beri iltizam yöntemiyle toplardı. Yeni rejimde, uzun savaşlar ve mali sıkıntılar sonucunda, devlet mültezimlere gittikçe daha geniş yetkiler tanımaya başladı. Hazineye ait gelir kaynakları -mukata’at, mültezimlere hayat boyunca, hatta çocuklarına geçmek üzere irsi malikane verilmeye başlandı. Bu yolla; çıplak mülkiyeti daima devlete ait sayılmakla beraber, miri topraklar gerçekte büyük arazi halinde yerel ayan ve eşraf eline düştü. **19.yy da Balkanlar’da köylü hareketleri, devlet topraklarını ağaların elinden alma amacını güdecektir. Bu dönemde yerel knezler, kocabaşı ve çorbacılar, birçok yerde köylünün başına geçmiş, dışardaki ihtilalci komitecilerle bir bağlantı halkası oluşturmuşlardır**”[4].

Bu konuya daha sonra tekrar döneceğiz, ama burda yeri gelmişken açmamız gereken bir nokta var. Dikkat ederseniz, bu dönemde Balkan ülkelerinde iki çeşit ayan var. Birincisi, çorbacı, kocabaşı, knez, papaz gibi gayrimüslim mahalli liderler. İkincisi ise, Alemdar Mustafa Paşa falan gibi, özünde Devlet’in valileri iken, daha sonra feodal beyler haline gelmiş olan büyük Müslüman ayanlar! Bunlar önceleri gerçekten de Devleti temsilen vali olarak atanmışlar burdaki eyaletlere (aynı oluşum Anadolu’da ve Arap eyaletlerinde de geçerlidir, örneğin Mısır valisi M.Ali).

Şimdi, bir yanda bu büyük Müslüman ayanlar-derebeyleri- ve Devlet, diğer yanda da reaya, ve mahalli liderler olarak daha küçük ayanlardan oluşan bir halk var ortada. Tabi bir de dış etkenler, yani batılı ülkeler ve Rusya var. Herşey, bu dört güç odağı arasındaki etkileşimlere bağlı olarak gelişiyor. Derebeyleri bastırdıkça köylü-reaya mahalli liderlerin önderliğinde isyan ediyor. Devlet de, yakın tehlike olarak karşısında bu derebeylerini gördüğünden, bunlara karşı halkı destekliyor! Tabi batılı güçler ve Rusya da bu koronun içindeler. Ne kadar ilginç değil mi! Aslında herşey aynen Ortaçağ’da Avrupa’da kapitalizmin-burjuva devrimlerinin geliştiği dönemde olup bitenlere benziyor! Orada da burjuvalar mahalli feodallere karşı yer yer merkezi feodal güçle-kralla işbirliği yapıyorlardı. “Denize düşen yılana sarılır” sözü boşuna ortaya çıkmamış! Devlet, yakın tehlikeye-derebeyi haline gelmiş ayanlara-karşı eskiden beri yaptığını yaparak reayayı destekliyor gene; ama bu kez ortaya farklı bir sonuç çıkıyor. Çünkü o reaya artık kendi kabukları-Millet Sistemi-içindeki eski reaya değil! Mahalli cemaat liderlerinin örgütlediği bir başka güç artık o!.

“Kırk katır mı, yoksa kırk satır mı istersin” ata sözü de buradan çıkmış olsa gerek! Osmanlı da, kırk satır altında parçalanmak yakın tehlike olduğu için, kırk katırın kuyruğuna bağlanarak sürüklenmeyi tercih ediyor!.

Son bir nokta daha! Gayrimüslim kesimde-Balkanlar’da-bu gelişmeler olurken Anadolu’da-Müslüman kesimde de benzeri gelişmeler oluyor aslında; ama burada yukardaki tabloda yer alan güçlerden biri eksik, ya da farklı bir rol oynuyor: Batılı ülkeler ve Rusya! Bu güçler, Balkanlar’da mahalli liderlerin önderliğinde gelişen hareketleri Devlet’e karşı korumaları altına alarak desteklerken, Anadolu halkının-mahalli liderlerin arkasında böyle bir destek yok! Anadolu halkı da ne yapsın, merkezkaç eğilimlerinin bu kadar yoğunlaştığı bir ortamda merkezçekim kuvvetinin etki alanına girerek, giderekten daha çok Müslüman hale gelen Devlet’le bütünleştiriyor kaderini. Olay bundan ibarettir!

Gene İnalçık’la devam ediyoruz:

“Yalnız doğrudan doğruya merkezi hazine elindeki toprakların, yani mukata’aların değil, aynı zamanda paşaların ve beylerin veya şehir ve kasabalarda oturan her çeşit dirlik sahiplerinin gelirleri de iltizam yöntemiyle toplanırdı. **Büyük mültezimler, iltizamı parçalar halinde daha**

küçük yerel mültezimlere iltizama verirlerdi. Bunlar ise, genellikle yerli ayanlardan idiler”.

“Yeni dönemde genişleyen bir idare yöntemi de, hükümetin vergi gelirini garanti etmeye üzere valilikleri iltizamla vermesidir. Bu yöntemde göre, vali her yıl hazineye o vilayetin vergi geliri olarak, giderler çıktıktan sonra kararlaştırılmış bir para (bedel) ödemeyi garanti etmekte idi. Valiler, çoğu zaman, bu gelirlerin toplanmasını yerel ayana iltizama verirlerdi. Birçok ayan; voyvoda veya mütesellim adı altında valilerin vekili olarak hizmet eder, gerçekte yönetimi ellerinde bulundururlardı. Kadıların da, kendi kaza bölgelerinde yerel mahkemeleri naiblere iltizamla sattıklarını biliyoruz”.

“Maktu (kesim) yöntemine gelince, bu, bir bölgenin vergi geliri için, yerel topluluğun temsilcileri ile maliye arasında belli (maktu) bir miktar üzerinde anlaşmaya varılmasından ibarettir. Bu yöntem, vergi gelirini garanti ediyor, aynı zamanda reayayı mültezim veya tahsildarın kötü davranışlarından koruyordu. Hükümet birçok yerlerde reayanın bu yöntem için isteklerini, bu gibi kaygılarla onaylamıştır. Eskiden pek seyrek durumlarda ve koşullarda yürürlükte olan bu yöntem, gittikçe yayıldı. Rumeli’de özellikle cizye toplanmasında uygulandı. Böylece Ortodoks ruhban, knezler, kocabaşılar, halkın temsilcileri olarak, gerek hükümet gerek halk karşısında yerel otorite kazandılar. Zamanla bu yöntem, bölgenin idari ve ekonomik özerkliğine yol açacaktır. Yunanlıların kocabaşılardan kurulu demogerentos meclisleri, doğrudan doğruya maktu sistemi ile ilgilidir. Ayan rejimi gibi maktu sistemi de merkezîyetçiliğin gevşemesini, hatta yerel özerkliğe yol açmasını sağlamıştır”.

“Osmanlılar, öteden beri önemli şehirlerde padişahın otoritesini yürütmek, şehri ve yerel düzeni korumak üzere yeniçeri garnizonları (büyük şehirlerde 500-600 kişi) yerleştirirlerdi. Yeniçeri gibi kapıkulu süvarileri de ülkede yayılmış buldukları için, bunların başında her bölgede **kethüdayeri** adı verilen bir komutan bulunurdu. Bunlar, oradaki beylerbeyine veya sancak beyine bağlı değildi. Padişah kulu olarak onların birçok mali, kazai ayrıcalıkları vardı. Kanuni döneminde şehzade ayaklanmalarından sonra yeniçeri ve sipahiler, özellikle Anadolu şehirlerinde daha çok yayıldılar. Onların ayrıcalıklarını paylaşmak isteyen yerli askeri gruplar, aralarına giremedikleri zaman onlara karşı uğraşıya başladılar. **İşte birçok şehirde bu kapıkulu komutanları, yerli ayan ve ulema ile birleşerek orada gerçek otoriteyi ellerine geçirdiler. Beylerbeyi ve adamlarına karşı gerçekten özerk, serbest yönetimler kurdular ve merkezden kopardıkları unvan ve ayrıcalıklarla bu özerkliği meşru ve kanuni bir hale getirdiler.** Yeniçeriler, Kuzey-Afrika vilayetleri, Bağdat gibi uzak eyaletlerde gerçekten bağımsız oligarşik yönetimler bile kurdular. Bosna gibi sınır vilayetlerinde eski zaimler, kapetanlar ayan ile birleşerek muhtar yönetimler oluşturdu ve bunun için sultanın şehre vermiş olduğu eski vergi bağışıklık belgelerinden yararlandılar. Aynı zamanda, Anadolu ve Rumeli’nin birçok şehirlerinde yeniçeri ve sipahi başbuğları, iltizam ve mukata’alar satın aldılar veya zorbalıkla kudretli ayan durumuna geldiler. 18.yy da bu gibi bölgelerde onların yerel egemenliği elinde tutan gerçek hanedanlar (mesela Batı Anadolu’da Karaosmanoğulları) kurduklarını biliyoruz. Hatta bazıları, halkı arkalarına alarak Bab-ı Ali’yi, paşalık ve vezirlik unvanları ile valilik vermeye dahi zorladılar”.

“Ayanlar (büyük ayanlar kastediliyor), yalnız vergi toplama, yerel düzen ve güvenliğin sağlanması işlerinde değil, 17.yy dan başlayarak, devlet adına bölgelerinde asker toplama ve bu askere kumanda etme yetkileri de aldılar. Böylece, onların bazen paşaların kapı kuvvetlerinden daha büyük kuvvetlere sahip olduklarını, padişahın seferlerine bu küçük orduları ile katıldıklarını görmekteyiz. Bundan sonra, bu güçlü hanedan kurucuları (Tepedelenli Ali Paşa, Karaosmanoğulları gibi) yerel temsilcileri ve küçük ayanı kendi kontrolleri altına soktular. Devlete ait belli başlı yetkilerin miras yolu ile babadan oğula geçmesini de sağlayarak, gerçek feodal beyler durumuna geldiler. Devlet ajanları, hatta valiler onlarsız ne asker, ne vergi toplayacak güce sahiptiler. 18.yy’ ın ikinci yarısında hanedanların ortaya çıkması, ayan rejiminde son gelişme dönemini imgeler ve feodalleşme böylece tam sonuna ulaşmış sayılabilir. 1807 de

Ruscuk ayanı Alemdar Mustafa'nın İstanbul'da veziriazam sıfatı ile diktatörlüğü döneminde, ayan ve hanedanlar doğrudan doğruya imparatorluğa egemen oldular. Padişaha imzalattıkları bir belge, **Sened-i İttifak** ile eyaletlerde egemenliklerine hukuki bir temel sağlamaya kalkıştılar"[4]. Bu konuya, "Sened-i İttifak'a sonra tekrar döneceğiz..

İnalçık hocayla işimiz bitti! Şimdi söz tekrar Karpat hocanın biraz da onu dinleyelim:

"Ayanlar Müslüman orta sınıflar arasında en önemli gruptur⁴⁰. (Ayanları orta sınıfa dahil ettim, zira ayanların saflarında güç toprak ağalığından ve cemaat üzerindeki nüfuzdan alınırdı. Ayanlardan bazı önemli liderler Osmanlı bürokrasisinden gelmekle birlikte, bunların dayandıkları güç, güçlerini toprak ağalığından alan daha küçük ayanlardan gelmekteydi.) 18. ve 19.yy'larda Balkanlar'daki bütün eyaletlerin yönetimi bu ayanların ellerindeydi ve bunlar o zaman merkezi hükümete kafa tutabiliyorlardı. Sultan III.Selim (1789-1807) ve II Mahmut (1808-1839) Vidin'de Pasvanoğlu, Yanya'da Ali Paşa, Rusçuk'ta Alemdar Mustafa (III.Selim'i destekleyen) ve Bosna ve Arap eyaletlerinde birçok olmak üzere ayanların ayaklanmalarıyla karşılaştılar. Çapanoğulları, Canikoğulları, Tuzcuoğulları Anadolu'nun efendisidiler".

"Askeri bürokrasinin toprak sahibi sınıf haline dönüşmesi, Balkanlar'da ayanların, özellikle derebeyleri olarak bilinen üst sınıfların ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır.. **Çoğu zaman bunlar geleneksel Osmanlı kurallarını açıkça ihlal ederek Balkanlar'da yaşayan Hristiyan köylülerin topraklarını zorla ellerinden almaya veya bir dizi yeni vergi uygulamaya kalkmışlardır. Bu, Balkan edebiyatında çiftlik sistemi veya çiftlikiye olarak bilinen, yasalarla oluşturulmamış, ya da yaygın biçimde uygulanmamış yeni bir feodalizm biçimidir. Aslında bu, yerleşik düzeni ihlal eden ve hükümete duyulan güveni önemli ölçüde zayıflatan bir durumdur. Özellikle Bulgaristan'daki durum, dağlardan inen ve Bulgar köylülerinin yaşadıkları köyleri talan eden Kırcali çetelerinin baskınlarıyla daha da kötüleşmiştir. Neticede padişah, köylülerin çoğuna, kendilerine korunaklar yapmalarına ve Kırcali çetelerine karşı kendilerini savunabilmeleri için silah taşımalarına bile izin verilen şehirlere göç etme izni vermek zorunda kalmıştır. Bu mecburi sosyal seferberlik yerleşik düzeni boğmuştur. **Birçok bölgedeki Hristiyan köylüler, padişahın hükümlerini uygulayan veya onları koruyan bir güç olarak hareket etmekten çok, kendilerine verilen devlet yetkilerinden yararlanarak köylüler pahasına ekonomik güç elde etmeye çalışan bir tavır içindeki Osmanlı bürokrasisinin feodalist yerel askeri kanadı ile karşı karşıya kalmıştır. Padişah bütün gayretlerine rağmen kendi yasalarını korumakta yetersiz kalmıştır. Yeni sosyal durum ve köylülerin Osmanlı hükümetinden hukuk ve güvenlik beklentileri sosyal huzursuzluğu arttırmış ve Balkanlı Hristiyan köylüleri içinde buldukları tecrit ve politik isteksizlik durumundan çıkmak zorunda bırakmıştır"**..**

"Özellikle Bulgar cemaat liderleri değişim ve reform isteğiyle şikâyetle bulunuyorlardı. Cemaat liderleri dahil olmak üzere Bulgar köylüleri, Pasvanoğlu ayaklanması, Kırcali çeteleri ve Sipahilerin baskıları yüzünden 1790-1805 döneminde kitle halinde tehcire uğradılar. 1804'te bunların çoğu Sırp köylülerle birlikte koşullara karşı ayaklandı, toplumsal hoşnutsuzluklar milliyetçi ayaklanma haline dönüştü. Çoğu ülke dışında yaşayan milliyetçi Bulgar devrimci aydınlar tarafından yönetilen birçok küçük yerel ayaklanma yaşandı, fakat hep sınırlı başarı elde edildi. Bulgar ulusal özerkliği daha çok 1877 Rus-Osmanlı Savaşı'nın ve 1878 Berlin Barış Antlaşması'nın sonucu olarak ortaya çıktı"[1]..

Görüldüğü gibi aynı süreci Karpat hoca da dile getiriyor. Ben birşey söylemiyorum dikkat ederseniz! Ben sadece onların söylediklerini alıp büyük tablo içindeki yerine koyuveriyorum! İsterseniz yukardaki paragrafı da öyle yapalım. Ama bu sefer bu işi size bırakıyorum. Çünkü

⁴⁰ Burada kastedilen büyük ayanlardır. Bunlar eyalet valileri olarak atanmışlar, zamanla feodal beyler haline gelmişlerdir. Gayrimüslimler için böyle bir atama ve gelişim söz konusu olamazdı, çünkü, Tanzimat'a kadar Devlet katında görev alabilmek için önce Müslüman olmak gerekiyordu.

az önce İnalçık hocayı dinlerken bunu yapmıştık. Karpat da aynı süreci kendince ifade etmiş o kadar!.

Benim burada altını çizmek istediğim esas nokta, Balkanlar'ı ulusal kurtuluş mücadelesine götüren temel ittifak. Yukardaki paragraftan da açıkça anlaşılacağı gibi, Devlet yakın tehlike olarak gördüğü eski valilerine-feodallere-büyük ayanlara-karşı gayrimüslim cemaat liderlerinin önderliğindeki halkı-köylüleri destekliyor. Tabi batılı ülkelere karşı hoş görünme çabası da var bunun altında, ama sonuç olarak Osmanlı kendi eliyle Balkanlar'ın kurtuluşunun yolunu da açmış oluyor.

"MİLLET SİSTEMİ"İN BOZULUŞU- BALKANLARDA ULUS DEVLETLERİN DOĞUŞU

Karpat hocayla devam ediyoruz:

"Bu araştırmada sunulan bilgiler, Müslümanların da, biraz yavaş olmakla birlikte temelde aynı evrim sürecinden geçtiğini gösterir. Fakat ticaretin gelişmesi Müslüman olmayanlar lehine işlemiştir. Bunun neticesinde de, gayrimüslimler, giderek artan zenginlikleri sayesinde, kendi toplumları için modern okullar yaptırmışlar, çocuklarına daha iyi eğitimi olanakları sağlamışlardır. Ki bu da beraberinde onların Batı fikirlerine daha açık olmaları sonucunu getirmiştir. Ayrıca, Osmanlı hükümeti önce, Müslüman tüccar gruplarına karşı, çeşitli yollarla, onların sermayelerini yeni girişimlere yatırımlarını engelleyerek kendisi ayırıcı davranmış ve sonra da, çeşitli Müslüman olmayan gruplar gibi ekonomiyle uğraşan, toprak mülkiyetini ve toprak üretimini piyasa ekonomisini yöneten güçlerle aynı doğrultuda değiştirmeye çalışan ayan ile ezici bir mücadeleye girmiştir (burada kastedilen II.Mahmut dönemi politikalarıdır). Sonuçta, gerek yapısal reformlar ve gerekse dini-etnik-ulusal bilinçlenme açısından giderek işlevini yitiren hükümet Müslüman unsurlarla özdeşleşmiştir"[1].

Burada iki şey söylüyor Karpat: Birincisi açık! Süreç başlangıçta Müslüm-gayrimüslim bütün tebaa için aynı şekilde geliyor. Ama daha sonra iki faktör ortaya çıkıyor sürecin gidişini etkileyerek değiştiren. Önce, Devletin Müslüman orta sınıfa karşı davranışı farklılaşıyor. **Peki Devlet gayrimüslim orta sınıfa gösterdiği toleransı Müslüman orta sınıfa karşı neden göstermiyor? Nedeni çok basit! Önce şu gerçeği bilelim. Devlet ne yaparsa kendisi için, kendi bekaası için yapıyordu. Onun için önemli olan kendisine siyasi olarak rakip olabilecek başka bir gücün ortaya çıkmaması idi. Yoksa, tüccarmış, toprak ağasıymış, ayanmış bunlar sorun değildi onun için; bunlar tek ki kendisine siyasi olarak rakip haline gelmesinlerdi! İşte Devlet'in Müslüm gayrimüslim orta sınıf ayırımı tam bu noktada ortaya çıkıyor. Devlet, Müslüman orta sınıfın çok fazla güçlenmesini kendisi için siyasi tehlike olarak görürken (Sened-i İttifak, Mısır'daki M.Ali olayı bunun en açık göstergeleridir), gayrimüslim tüccarda böyle bir potansiyel görmüyordu. Bu yüzden de o, Müslüman orta sınıfa vururken gayrimüslim orta sınıfı ve onların arkasındaki batılı güçleri gözetererek onlarla ittifak yapmaya çalışmıştır. Müslüman orta sınıfa vurarak içerde merkezileşip güçlenecekti ki diğerlerine karşı da daha güçlü olabilsindi! Mantık bu idi..**

Tabi başlangıçta böyleydi bu!.. Yani bu insanların (gayrimüslim orta sınıfın) giderekten siyasi anlamda cemaat liderleri haline geleceklerini ve daha da ötesi, bir süre sonra ayrılıkçı burjuva devrimci liderler haline dönüşeceklerini başlangıçta göremiyordu Devlet! O sanıyordu ki, bunların tek derdi kendilerine baskı yapan o derebeyleri idi. Bunlar, üretmek ve de ticaret yapıp zengin olmak istiyorlardı o kadar!. Yani olayı toplumsal değil bireysel boyutlarıyla değerlendiriyordu. Ama Müslümanlar için durum farklıydı. Çünkü onlar yönetici elitin içindeydiler.

Fakat daha sonra durum değişti. **Ne zaman ki gayrimüslimler ayrılık bayrağını açtılar ve batılı devletler de (Rusya'da tabi) onları desteklemeye başladılar, işte o zaman Devlet, yavaş yavaş, Müslüman olduğunu hatırlamaya başladı! Aslında onun bu tavrı da gene**

çıkarcıdır. Din min umurunda değildir aslında Devletin. Onun tek derdi kendini kurtarmaktır. Bu yüzden de, gayrimüslimlerden umudu kesince Müslüman halka yönelir! Nereden çıkmıştır o II.Abdülhamid'in İslamcılığı sanıyorsunuz! Artık sınıflar-dinler üstü oligarşik bir elit olarak varlığını sürdürmeyeceğini anlayan Devlet, bu kez de, akli sıra batılları, ya da Balkan halklarını taklit ederek, kendisine yeni bir kimlik-“Müslüman Osmanlı” kimliği-yaratmaya, onlar gibi yaparak, “Müslüman Osmanlı vatandaşlığı” zemininde bir ulus-Osmanlı ulusu- yaratmaya çalışacaktır!.. Hepsi yapmacık, hepsi tarihin akışını durdurmaya yönelik çabalar bunların! Devlet aynı devlet, yok olmamak için boyuna kılık değiştiriyor, debelenip duruyor!..Batılılar “ulus” mu diyordu, o da, alın size “ulus”, ben de bir “Osmanlı ulusu” yaratırım o zaman diyor! O da olmadı mı, bu kez de daha sonra bir “Türk ulusu” yaratmaya çalışacaktır o!..Eski hamama yeni bir tas yani!..

Tekrar Karpat hocaya dönüyoruz:

“L.S.Stavrianos bu Hristiyan tüccarların gelecekte oynayacakları politik rolü ve davranışlarını şöyle anlatmıştır: ‘Batı ile ticaret, Batı’ya karşı, hakim durumdaki Ortodoks din adamlarının şimdiye kadar takındıklarından çok farklı bir tavır benimseyen yeni bir tüccarlar, zanaatkârlar ve denizciler sınıfının doğmasına yol açmıştır. Ortodoks kilise adamları Batı uygarlığını Latin olarak tanımlayıp ona karşı çıkarken, bu yeni orta sınıf onu taklit edilmesi gereken bir model olarak görmüştür..Balkanlardaki tüccar sınıfı Avrupa’daki aydınlanmayı kendi ülkelerinde köle konumundaki geri kalmış hemşerilerine getirmek için ellerinden geleni yapmışlardır. Güney Macaristan’daki Sırp tüccarlar, güney Rusya’daki ve Tuna bölgelerindeki Bulgar tüccarlar ve Trieste, Venedik, Viyana, Budapeşte, Bükreş ve Odesa gibi şehirlerde dağınık durumda yaşayan Rum tüccarlar kendi toplumlarının uyanışı için büyük çaba harcamışlardır”..

“Aslında, Stavrianos tarafından değinilen tüccar sınıfın nüfuzu, esas itibariyle, Osmanlının Batı desteğine bağımlılığı arttıktan sonra ortaya çıkmıştır, yani, 1744 Küçük Kaynarca Antlaşması’ndan , 1827-29 Rus savaşından, M.Ali’nin 1833’te Anadolu’ya yürümesinden ve İngiltere’nin Osmanlının hamisi olarak ortaya çıkmasından sonra olan bir gelişmedir bu. Kapitülasyonlar ve 1838 de İngiltere ile yapılan ticaret antlaşması sayesinde, tüccar grupları Batı’nın Ortadoğu’da hakimiyet sağlama araçlarından biri haline gelmişlerdir”..

“1856 Fermanı’nda (İslahat Fermanı) her cemaatin ihtiyaçlarına göre millet sisteminin yeniden yapılandırılması öngörülmüştür.. Reformlar arasında en öne çıkanı, din adamlarına sabit maaş verilmesini öngören hükümdü. Böylece, papazların kendi cemaatlerinden topladıkları vergiler kaldırılıyordu. Bu yeni önlemin alt sınıftan din adamlarının seviyesini yükseltmesi, dini mevkilerin satılmasından kaynaklanan yozlaşmaya son vermesi ve köylüler üzerindeki ekonomik baskıyı kaldırması bekleniyordu. Önlemin amacı, kendi Rum din adamlarını desteklemek zorunda olan Makedonya’lı ve Bulgar köylüleri rahatlatmaktı. Doğal olarak, bu bürokratlaşma önlemi Rum din adamlarının tepkisini çekti. **1856 Fermanı’nda her millete millet yönetimini zamanın ilerleme ve aydınlanmasına uyarlamak için kendi yönetimini yeniden yapılandırması amacıyla bir komisyon kurulması önerildi. İç işlerine müdahale ettiği suçlamalarından kaçmak için Osmanlı hükümeti doğrudan eyleme geçmedi ve Ortodoks milletin din adamlarının önce kendilerini yenilemelerine imkân tanıdı. Esas maksat beş metropolitin-geronte-ve Kilise Meclisi üyelerinin gücünü kırmaktı. Bunlar, onsekizinci yüzyılın ortalarında Ortodoks milletin (artık Yunanlı olarak anılıyorlardı) gerçek liderleri haline gelmiş Rumlardı ve sıradan insanların kendi cemaatlerinin yönetiminde yer almasını engellemişlerdi. Ortodoks milletin üst düzey din adamları hiyerarşisi, Bulgarlar üzerindeki kontrollerini kaybedecekleri, kilise gelirlerinin azalacağı ve Patriğin önceliğinin ve nüfuzunun zayıflayacağı korkusuyla değişikliğe karşı direndiler. Osmanlı hükümeti beş gerontes’e kendi dini bölgelerine dönmelerini emrederek duruma müdahale etmek zorunda kaldı. Sonuçta, Ortodoks milletin yeni yazılı anayasası 1862 yılında yürürlüğe girdi. Ondan**

sonra defalarca değişikliğe uğrayan anayasa Ortodoks (Rum) milleti için aşağıdaki idari yapılanmayı sağladı; on iki metropolitten oluşan ve doğmanın sürdürülmesinden sorumlu olan kutsal bir kilise meclisi; kilise meclisine yardımcı olacak merkezi bir Evrensel Dini Komite (1868); Patriğe sivil konuların yürütülmesinde, okulların, hastanelerin denetimi ve harcamaların kontrolünde yardımcı olacak on iki üyeden oluşan Ulusal Konsey; ve ilk dört organdan, bölge temsilcilerinden ve banka, ticaret, endüstri ve meslek temsilcilerinden oluşan bir Genel Meclis. Toplam 120-130 kişiye ulaşıyordu. Genel Meclis, patriği seçer ve vergilendirme, anayasal değişiklikler vs. gibi konularda cemaatin karşılaştığı temel sorunlar hakkında kararlar verirdi. **Böylece Rum milletin yetkileri sıradan insanlardan oluşan bir seçmenler bölgesine yani üst düzey şehirli grupların eline geçti**[1].

Benzeri uygulamalar "Ermeni milleti" için de gerçekleştirildi.. "Milletlerin reformu, biraz da, Hristiyanlar'a kötü muamele yapıldığı yolundaki eleştirileri engellemek için yapılmıştı. Bir diğer önemli neden ise hükümetin yerel dini bağlılıkları kırmak ve Osmanlılık fikrini geliştirmek arzusuuydu. Fakat reformların etkisi beklenenden farklı oldu. Her şeyden önce, çeşitli dini cemaatler arasında halâ mevcut olan katı yerelliği yok etti ve aynı dildin grubundan olan çeşitli sosyal sınıflar arasındaki iletişimi sağladı. İkincisi ise, cemaatin sıradan mensuplarının karar verme mekanizmasına katılmalarına olanak sağlayarak her milletin liderliğini genişletti ve demokratlaştırdı. Böylece, zanaatkarlar, küçük iş sahipleri ve öğretmenler de kendi gruplarının işlerine katılma olanağı buldular ve aynı zamanda aydınlanma, özgürlük ve uygarlık gibi fikirleri kendi anladıkları biçimde yaydılar. Üçüncüsü, milletlerin yeniden yapılandırılmaları sayesinde din adamlarının gücü sınırlandı ve Osmanlı yönetiminin Müslüman olmayan halk üzerinde güç uygulamasını sağlayan önemli bir nüfuz alanı ortadan kalkmış oldu. Dördüncüsü, yeni milletler ve kiliseler daha çok dil ve etnik çizgide yapılandırıldı, böylece ellerinde olmadan millet ve milliyetçilik fikirleri ve dolaylı olarak da laiklik güçlendi. Beşinci olarak, millet reformları Müslümanlar ile gayrimüslimler arasına kesin bir çizgi çekti. Gerçekten de, bu dönemden sonra Hristiyanlar için ekalliyet ve Müslümanlar için Millet-i Müslime tanımlamaları kullanılmaya başlandı. **Sonuç olarak, diğer gelişmelerin de yardımıyla millet reformu bu önemli ve son geleneksel yapılanma biçimini de yok ederek, veya zayıflatarak, fertlerin yeni bir siyasi birliktelik biçimi olan ulus kavramı içinde kimlik ve aidiyet aramalarına fırsat verdi. O andan itibaren dini cemaatler yerine uluslar görülmeye başlandı. Din-cemaat birleşik kimliğinin korunmasından yoksun kalan fertler kendi hükümetlerini yeni dini-ulusal kimliklerinin ışığında yargılamaya başladılar. Din farklılığı duygusu siyasi bir anlam kazanmaya başladı. Hristiyanlar, Osmanlı hükümetini onları yalnızca özgürlüklerinden değil ulusal görevlerinden de mahrum bırakan bir Türk grup olarak görmeye başladılar. Gerçekten de, o tarihten itibaren Osmanlı hükümeti giderek daha fazla 'Türk' olarak anılmaya başlandı ve 'Türk', hakim durumdaki Müslüman çoğunluk anlamı taşıdı. Osmanlı Devleti, artık Hristiyan azınlıklar ve Müslüman çoğunluktan oluşan bir devlettir**[1]...

Önce bir durum tesbiti yapalım ve sürecin geldiği noktayı belirleyelim. Ta Fatih zamanından beri tıkr tıkr işleyen bir sistem vardı ortada: "Millet Sistemi". Şimdi deniyor ki, Osmanlı bu sistemi değiştirmekle bindiği dalı kesmiştir. Daha önce bütün "milletler" belirli bir dini kabuk altında, dini-yerel bir kimlikle örgütlü haldeyken, şimdi, yapılan "reformlarla" bu yapı kırılmış, gayrimüslim cemaat liderleri öne çıkarılarak dini otorite sarsılmıştır. Ki bu da, bir süre sonra, ayrılıkçı hareketlere yol açmıştır. Peki niye yaptı o zaman Osmanlı bunu, aptal-geri zekâlı olduğu için mi! O Osmanlı ki, bu konularda bir dehadır adeta! Belirli bir Devlet kültürü vardır onda, Orta Asya'dan gelip Mezopotamya'dan geçen, İslam sentezinden geçmiş, Bizans'ı özümsemiş bir kültürdür bu. Hiç böyle bir hata yapar mıydı o!

Bence, hata falan yoktur ortada! Yapılanlar, zorunlu olarak yapılması gerekenlerdi o kadar. Ama bunun neden böyle olduğunu önce, gene Karpat hocadan dinleyelim:

“Batılı sözcüler, mevcut geleneksel millet sistemini, gerek yeni oluşmakta olan Osmanlı Hristiyan ticaret burjuvazisi ve gerekse Batı’nın çıkarları açısından bir engel olarak görmüşlerdir. Gerçekten de yeni Osmanlı orta sınıfları, yani Hristiyan tüccarlar ve aydınlar, kendi gereksinimleri, amaçları ve felsefeleri doğrultusunda laik bir yasal sistem istemişlerdir. Fakat cemaatin liderliği halâ eski din yasalarını uygulayan din adamlarına bağlıydı. Hristiyan orta sınıfların ve batılı devletlerin millet sisteminde yapılmasını istedikleri reformun amacı milletin liderliğini, bu orta sınıfların kesinlikle hakim oldukları cemaate kaydırmaktı..Reformlar yapıldığı taktirde (merkeziyetçiliği arttırarak) bunlar onun kendi otoritesini de güçlendireceği halde, Osmanlı hükümeti başlangıçta milletlerin temel geleneksel yapılarıyla oynamakta isteksizdi. Ama zamanla, Avrupa devletlerinin ve kendi Hristiyan orta sınıflarının da baskılarıyla, Osmanlı hükümeti milletleri, onları sıradan inanç tarikatları haline getirecek olan reformları kabul etmeleri yolunda zorladı”.

Osmanlının, epeyce tereddüt ettikten sonra neden bu işe giriştiğinin diğer önemli nedeni ise onun Patrikhane’ye olan güvenini kaybetmesi, artık bir yol ayrımına geldiğini hissetme-sidir. Tabi bu arada bir de, işin içinde, özellikle Rumeli’de iyice güçlenerek başına buyruk hale gelen büyük ayanlara karşı gayrimüslim orta sınıflar ve onların destekçisi batılı ülkeler arasında destek arayışı çabası da vardır. **Önce, Osmanlı’nın Patrikhane’ye olan güveni neden sarsılmıştı onu görelim:**

“Ortodoks millet bünyesinde oluşan sosyal, eğitsel ve kültürel değişiklikler, siyasi bağımsızlık ve devlet haline gelme taleplerini içermeyen (başlangıçta tabi), yalnızca, aynı dili konuşan ve aynı etnik kültürü paylaşan insanların iç dayanışmasını sağlamayı amaçlayan etnik bir uyanışı başlattı. Fakat cemaatin bağlayıcı unsurunun dinden dile kayması ‘millet’in özüne aykırı bir durumdu. Etnik ve linguistik dayanışmaya bağlılık belli bir noktada ‘millet’e bağlılığa ters düşeceğinden onun varlığını zayıflatabilirdi. Bu tehlikeye karşı savunma amaçlı tepki, Ortodoks millete hakim durumda olan Kilise’nin de kullandığı dilin kullanılmasının genelleştirilmesi şeklinde oldu. Mevcut koşullar Rumlar’dan yanaydı ve Patrikhane’yi siyasi bir rol oynamak zorunda bırakarak ‘millet’ içine hizipçiliği soktular”.

“Ortodoks millet içinde önemli konumlara sahip olan ve Osmanlı hükümetiyle de bağlantı içinde olan İstanbul’da yaşayan bazı Rum tüccarlar, Patrikhane ile güçbirliği yaparak Bizans’a yeniden hayat verme girişiminde bulundular. 1711-16’da Eflak ve Boğdan’da Fener yönetiminin kurulmasından sonra, Fener-Patrikhane koalisyonu millet kavramını açıkça ihlal ederek Rum olmayanları Helenleştirmeye çalışmıştı. Zaten 1822 Rum ayaklanması sırasında, Trizana Kurultay’ı, ‘Osmanlı İmparatorluğu’nda yaşayan ve İsa’ya inanan herkesin Helen tanımlaması kapsamına girdiğini’ öne sürmüştü. Fenerli Pitzipios, ‘Herkesin bildiği gibi Doğu’daki Hristiyan halklar Rum’dur ve çoğu Rum ibadetini yaptıklarından Rum olarak tanımlanmaları doğaldır’ diyerek bu durumu gayet iyi açıklamıştı. Ortodoks Kilise’nin doğmaları ve hükümleri bütün Balkanlar’da aynı olduğu için, Helenleştirme, herşeyden önce, Rumca’nın çeşitli milletlerin ana dili olması gerektiğini vurgulayarak başlamıştır. Sonuç olarak Bulgar, Ulah ve Sırp piskoposluklarına Rumca konuşan piskoposlar atanmış ve dini konularda Rumca eğitim dili olarak kullanılmaya başlanılmıştır. Zaten bazı Sırp ve Bulgar tüccarlar iletişim dili olarak Rumca’yı kullanmaya ve bunu kibarlık ve statü ölçüsü olarak görmeye başlamışlardı. Sonuçta, şehir üst tabakalarından ve Rum olmayan papazlardan bazıları Helenleştirilmiş, fakat kırsal cemaatler, zaten Rumca konuşan cemaatlerin yaşadığı bölgeler hariç olmak üzere bu asimilasyon faaliyetlerinden pek etkilenmemişlerdir”..

“Helenleştirmeye karşı tepkiler, kır ve şehir cemaatlerinde, alt ve orta sınıf din adamlarının inananlara verdikleri hizmetler karşılığında talep ettikleri ödemelere protesto biçiminde ortaya çıktı...Kasaba ve şehirlerdeki tüccarların, zanaatkârların ve aydınların kendi etnik cemaatlerinde liderlik mevkielelerine gelmeleri, okulların ve basının anadile ve etnik kökene ilgiyi uyandırmasından sonra Helenleştirmeye muhalefet daha da arttı”.

“Bu tepkinin İstanbul’daki tüccar cemaati tarafından başlatılan en dramatik örneği 1851’de Piskopos Bosvali tarafından bir Bulgar kilisesinin kurulması oldu. İstanbul Bulgarlar’ın etnik rönesansının ana merkezi haline geldi. Daha sonra, 1856 Hatt-ı Humayunu’nun yarattığı avantajdan yararlanan Bulgar tüccarlar 1860’da piskoposluklarının kurulmasında rol oynadılar ve 1870’de yayımlanan İmparator fermanı ile Bulgar Kilise’si resmen tanındı”[1].

Olay apaçık ortada değil mi! Osmanlı’nın geçirdiği yapısal değişikliklere paralel olarak gayrimüslim kesimde de bir orta sınıfın ortaya çıkışı, ve zamanla bunların güç kazanmaları, herkesten önce, Ortodoks Patrikhane’yi rahatsız ediyordu. Yerel liderlerin güçlenmesi, dini kimliğe dayalı birliğin yerini yavaş yavaş anadil ve etnisite bilincinin almaya başlaması Kilise’nin birleştirici gücüne karşı vurulabilecek en büyük darbeydi.

Ama, Osmanlı Devleti’nin bile çaresiz kaldığı bütün bu oluşumların karşısında ne yapabilirdi Kilise-Patrikhane? Görünen oydu ki, kendi başının çaresine bakmaktan başka yapacak şey yoktu ortada! İşte, bu koşullar altında o da-Kilise’de- tuttu, kendi varoluş koşullarını korumak için, kendi içinde bir tür asimilasyon çalışmasını başlattı. Anadil ve etnisite bilincine karşı ortak dil olarak Rumca’yı öne sürerken, ortak kimlik olarak da Bizans’ı-Bizanslı kimliğini kullanmaya çalıştı. Aslında Kilise’nin tek bir amacı vardı, o da kendi varlığını korumaktı. Osmanlı için de böyleydi bu ve Fatih’ten beri onların varoluş koşulları arasında tam bir uyum vardı. Ama şimdi artık koşullar değişmişti. Herkesin kendi başının çaresine bakmasından başka yapacak şey yoktu ortada.

İşte o an, artık yolların ayrıldığını gördü Osmanlı! Ne yapabilirdi? Bir yanda batılı ülkelerin desteklediği ve tüccarların başı çektiği bir etnik uyanış süreci, diğer yanda ise, Rumca ve Bizans kartını öne sürerek bu gidişi engellemeye çalışan Patrikhane! Aslında ikisi de-hem Patrikhane, hem de Devlet- aynı şeyden rahatsızdılar. Ama çözüm yolu söz konusu olduğu zaman yollar ayrılıyordu. Patrikhane’yle işbirliği yaparak orta sınıfa karşı tavır almak iki açıdan tehlikeliydi! Gerçi Bizans’ı diriltmek o kadar kolay bir iş değildi ama, hiçte belli olmazdı, bir de bakarsın batılı ülkeler kendi aralarında anlaşırırlardı! Bu nedenle, hem o anki politikalarıyla batılı ülkeleri karşısına almamak için, hem de karşındakileri parça parça bırakmanın kendi açısından daha hayırlı olacağını düşündüğü için, Osmanlı Patrikhane’ye karşı orta sınıflarla ve batılı ülkelerle ittifak yolunu seçti.

Aslında, onun bu yolu seçmesinin asıl nedeni gelişen üretici güçlerin ona başka bir seçenek bırakmamış olmasıydı. Orta sınıf denilen o tüccarlar-mahalli liderler yapısal değişimin ortaya çıkardığı unsurlardı. Osmanlı öyle bir yere gelmişti ki, kendi varlığını devam ettirebilmek için başvurduğu yol onu kaçınılmaz bir yapısal değişim sürecine itmiş, bunun sonucu olarak da ortaya yeni insanlar, yeni bir sınıf, yeni bir bilinçlenme süreci çıkmıştı. Yani bu sürecin yaratıcısı onun kendisiydi aslında. Ne yapabilirdi ki, iki alternatif vardı ortada, ya olanı, zorunlu olarak olması gereken olduğu için kabul ederek kendi varoluş koşullarını da bu yeni süreçle birlikte yeniden gözden geçirecekti, ya da, II.Mahmut’un yaptığını yaparak bütün o orta sınıfı- ayanları-kesecek (bu arada II.Mahmut Rum Patriği de astırmıştır) yok etmeye çalışacaktı! Ama bunun da bir çözüm olmadığını görmüştü o artık. II.Mahmut’un o “ilerici-anti feodal” hamlesinden sonra, Devlet, orta sınıf olmadan kendi vergilerini bile toplayamaz hale gelmişti! O zaman, başka çare kalmıyordu. Patrikhane’yi kendi kaderiyle başbaşa bırakarak, orta sınıflarla -kerhen de olsa- bir uzlaşma zemini aramaktan başka çare gözükmüyordu. Hem sonra, ortada bir de 1822 Yunan ayaklanması gerçeği vardı. Madem etnisiteye karşıydı niye engelleyememişti ki Patrikhane bunu! Osmanlı bütün bu soruları kendi kendine sorarak kararını verdi: Kabuk değiştirmekten başka çare kalmamıştı ortada. İşte Osmanlı’yi Tanzimat’a götüren yol bu olmuştur.

TANZİMAT NEDİR..

Tanzimat-Devlet'i yeniden yapılandırma, üst yapıyı yeniden düzenleme, tanzim etme-demektir. Peki, üst yapı nedir o zaman ve yeni bir üst yapı nasıl oluşur?

Ama önce, alt yapı nedir onu görelim: Alt yapı, toplumun maddesidir, maddi gerçekliğidir. Ki bu da üretim süreci içinde, üretim ilişkileriyle birbirlerine bağlanmış olan insanlardan oluşur. Yani öyle soyut, ya da varlığı kendinden menkul bir "toplum" ve onu oluşturan "insanlar" yoktur! Somut-belirli bir üretim faaliyeti içinde kendi kendini üretirken gerçekleşen bir sistemdir toplum. İnsanlar da bu sistemin elementleri oluyolar.

Üst yapı ise, çevreyle etkileşerek varolan bu toplumsal maddi gerçekliğin, gene üretim faaliyeti içinde oluşan bilgi temeline bağlı olarak ortaya çıkan örgütlü-organize olmuş şeklidir. Daha başka bir deyişle, toplumsal varlığın bir informasyon işleme sistemi olarak faaliyet göstermesini sağlayan örgütlü halidir o. Öyle ki, her toplum ancak, üretim ilişkilerine uygun bir örgüt olarak, -kendi varoluş koşullarını üretirken, bu faaliyeti yöneten örgütsel bir üst yapıya sahip olarak-varolup gerçekleşebilir.

Ne zaman ki insanlar yeni bilgiler üretirler ve bununla birlikte yeni üretim biçimleri-teknikleri geliştirirler, buna bağlı olarak, onların üretim faaliyetini yöneten örgütlü varlıkları-bununla birlikte oluşan bilgi temelleri- yani üst yapıları da değişir. Yani, üst yapının-toplumun belirli bir bilgi temeline dayanarak örgütlü halinin-değişmesi için önce onun üretim ilişkileri zemininde oluşan maddi varlığının değişmesi gerekir. Öyle, alt yapı-maddi gerçeklik- değişmeden, bir elbiseyi çıkarıp ötekini giyer gibi, yukardan aşağıya doğru toplumsal üst yapı falan değişmez! Böyle bir şeye ancak, bizdeki gibi bir kültür ihtilâli sonucunda özel olarak yaratılan bir akvaryumda yetiştirilmiş insanlar inanabilirler!

İkincisi ise, yeni bir üretim ilişkileri sistemi olarak gelişen her yeni örgütlü toplumsal varlığın, tıpkı bir çocuğun ana rahminde gelişmesi gibi, eskisinin içinden, ondan beslenerek, ama diğer yandan da onu inkâr ederek, onun bir üst düzeyde devamı olarak gelişip ortaya çıkmasıdır.

Şimdi, bu iki ilkedен yola çıkarak soralım, Tanzimat nedir? Onun, Osmanlı toplumunun üst yapısını yeniden yapılandırma faaliyeti olduğunu söylemiştik. Peki neden kendi kendini yeniden yapılandırıyor Osmanlı? Bu konuda farklı görüşler var:

Kimileri diyor ki, bu bir oyundur! Osmanlı Devleti, yabancı devletlerin zorlamasıyla, sırf onların gönlünü hoş tutmak için girmiştir bu işe ve sonra da yüzüne gözüne bulaştırmıştır!

Kimileri de bunu, işin içinde yabancı devletlerin zorlamaları da olsa, Devletin-Osmanlı Devleti'nin- kendini çağa uydurmak, "modernleştirmek" için attığı "ilerici, devrimci" bir adım olarak görüyorlar. Yani, bu görüşün sahiplerine göre, burada, ileri doğru adım atan "devrimci" bir instanz vardır ortada! Bu görüşün sahiplerine göre, "evet, Batı'da burjuva devrimleri aşağıdan yukarıya doğru gelişmiştir. Devrimci atılımın objektif ve sübjektif faktörü olan burjuvazi, üretim faaliyeti içinden çıkıp gelerek toplumu değiştiren bir unsur-instanz olmuştur; ama bizde, Osmanlı'da böyle bir süreç yaşanmadığı için, bu görevi, yani burjuva devrimini yapma görevini de, tarihsel devrim geleneğine uygun olarak, yukardan aşağıya doğru bir etkinlikle, bizzat varolan Devlet'in kendisi yönetir. Devlet, bir tür kabuk değiştirme süreci yaşayarak burjuva devrimini gerçekleştiren "ilerici" bir instanz olarak ortaya çıkar"! Dikkat ederseniz, bu durumda da aşağıdan yukarıya doğru değişimi zorlayan iç dinamik diye birşey yoktur ortada. Sadece, varolanı temsil eden bir instanz olarak Devlet vardır. Ve bu Devlet de, yaşamı devam ettirme mücadelesinde bir zorunluluk haline geldiği için "devrimci" bir

unsur haline dönüşmekte, “burjuva devrimcisi” bir güç olarak kendi kendini yeniden yapılandırmaktadır!.

Yukarda kısaca ifade ettiğimiz birinci görüş açıktır!. Bunu savunanlar⁴¹ aşağıdan yukarıya doğru bir etnik Türk bilinci-faşist ideoloji-yaratmaya çalışan, bunun için de herşeyi-tarihi- basit bir “Osmanlı düşmanlığı” üzerine kurma çabasında olan kimselerdir⁴². Bunlara göre Osmanlı bir Türk devleti olmadığı gibi, bütün bir Osmanlı tarihi de Devlet’le Türkler arasındaki mücadelelerin tarihidir..Bunun dışında başka iç dinamik falan yoktur..Bir yanda Devlet vardır, diğer yanda da Türkler!..

İkinci görüş de aslında bir yerde bu birinciyle birleşir! Çünkü bu durumda da gene ortada iç dinamik diye birşey yoktur! Bu yüzden de onun-iç dinamiği oluşturan güçlerin- devrimci görevlerini Devlet üstlenmektedir! Her ne kadar ilk bakışta Devlete devrimci bir görev atfederek onu yüceltiyor görünerek birinci görüşten ayrılmış gibi görünse de, bu görüşün savunucularının-batıcıların-yücelttiği Devlet aslında başka bir devlettir! Bunlara göre, “devrimci görevler” üstlenen II.Mahmut’un yeni Devlet’i eskisine karşıdır! Bu nedenle, bunlar da gene son tahlilde birinci görüşle aynı yere varırlar! Kemalizm bunlar için de gene “Türk’ün” parlayan yıldızı olur!..

İsterseniz, toplum mühendisliği-ya da mimarlığı da diyebilirsiniz bu ikinci görüşe!. Ama her halukârda bir tür modernist elitist devrim anlayışdır bu. Devletin kendi varlığını çağa uydurarak mutlaklaştıran antika bir anlayış yatar bunun altında. Nitekim, Osmanlı toplumunun bundan sonraki tarihsel gelişimini belirleyen, toplumun, iç ve dış dinamiklerin etkisi altında kendi normal yolunda gidişini etkileyip-değiştirerek, onu modernize edilmiş antika bir “tarihsel devrimin” yoluna sokan bu anlayış olmuştur. Maddi temelini antika yapının oluşturduğu bu “devrim” anlayışdır ki, bundan sonra, Tanzimat’tan günümüze kadar gelen sürecin belirleyici unsuru bu olacaktır artık. Müthiş bir şey değil mi!

Ben bu iki görüşe de katılmıyorum tabii! Çünkü, bu iki görüşün temelinde de Osmanlı toplumunun iç dinamikleri olmayan bir toplum olduğu anlayışı yatmaktadır. Halbuki, Osmanlı toplumu ve Devlet’i, her ne kadar iç dinamikleri olmayan antika bir İbni Haldun toplumu-Devlet’i olarak tarih sahnesine çıkmışsa da, değişen dış dinamiklerin (Batı’da kapitalizmin gelişmesi, Doğu’da ise, artık tarihsel devrimci yeni barbarların bulunması), iç dinamikleri de tetikleyerek harekete geçirmesiyle değişmeye başlamıştır. II.Mahmut’la birlikte başlayarak Tanzimat’la zirveye ulaşan süreç işte bu gelişmenin Devlet tarafından durdurulması, ya da saptırılarak toplumsal gelişmeye yön değiştirilmesi süreci olmuştur. Öyle ki, bundan sonra çeşitli biçimler altında ucu ta bugüne kadar gelen süreç, bir yerde, aşağıdan yukarıya ve yukarıdan aşağıya doğru etkide bulunan iki sürecin çatışmasına bağlı olarak gelişecektir.

Toplumsal değişim olayının, şu ya da bu şekilde (ama her durumda), son tahlilde iç ve dış dinamiklerin karşılıklı etkileşiminin sonucu olduğunu (olabileceğini) düşünüyorum ben. Tanzimat olayını da, bu evrensel tablonun dışında bir istisna olarak görmüyorum. Evet, Osmanlı Devleti’nin Tanzimat Fermanı’nı ilanında yabancı-batılı devletlerin baskılarının büyük rolü-etkisi vardır, bu doğru. Ama bu, olayın sadece dış etken-dış

⁴¹ Çetin Yetkin, “İktidara Karşı Türk Direniş ve Devrimleri”. Kitapta dile getirilen görüşün özeti şu: Osmanlı Türklere ihanet etmiş bir Devlet’ti. Bütün Osmanlı tarihi de bu yüzden Türkler’in Osmanlı’ya karşı mücadelelerinin tarihidir. Türkler ancak M.Kemal’le-Kemalizm’le birliktedir ki, o kötü kaderlerini yenerek kurtulmuşlardır..

⁴² Yukarıda adı geçen kitapta formüle edilmeye çalışılan bu ideoloji-“tarih bilinci”- aslında CHP-Ergenekon çizgisine çok yakın! MHP ise şimdiye kadar Osmanlı’ya da sahip çıkarak götürmeye çalışıyordu bu işi; ama sanırım bundan sonra artık durum değişecek! Önümüzdek dönemde Türk “sağı” için tek yolun bir MHP-CHP koalisyonu olduğu hesaba katılırsa da, Türk faşizminin, yukarda işaret edildiği gibi yeni bir ideolojik senteze ulaşacağını şimdiden söyleyebiliriz! Bu konuyu daha sonra başka bir yazıda tekrar ele alacağız!..

dinamik-boyutunu açıklar. Bir de, süreci bu noktaya getiren iç dinamikleri vardır toplumun. Ta 16.yy'ın ortalarından itibaren gelişen yapısal değişim süreci vardır. Öyle ki, 19.yy'ın başlarına gelindiği zaman artık Osmanlı toplumunun maddesi değişmiştir. Yeni güçler, “ayan”ıyla, “kocabaşı”yla tüccarıyla, toprak ağasıyla, kendi içinde protokapitalist bütün özelliklere sahip yeni bir sınıf çıkmıştır ortaya ve bu yeni sınıf artık sistemin üst yapısında da kendi gerçekliğine uygun olarak değişiklikler-reformlar-talep etmektedir. II.Mahmut'la birlikte Devlet'in antika bir dinamik olarak devreye girmesi ise bütün süreci altüst eder. Devlet, köşeye sıkışmış yaralı bir hayvan gibi, yok olmamak için son bir çirpinişle bir inisiyatif almakta, iç ve dış dinamiklere müdahale ederek bunlar arasında kendi yolunu açmaya çalışmaktadır. Toplumu, “modernleşme-batılılaşma” adı altında yukardan aşağıya doğru yeniden organize etmeye çalışan Devlet, iç ve dış dinamikleri yönlendirerek Devlete bağlı orijinal bir gelişme diyalektiği yaratmaya çalışacaktır!.

Şimdi, toplum-sistem bu noktaya nasıl geldi tekrar ona dönelim:

19.yy'ın başlarına gelindiği zaman, hayatın gerçekliği içinde eski Osmanlı yoktur artık ortada. Osmanlı'nın söz geçirebildiği eyaletlerin sayısı çok azalmıştır. Durum, bir yerde Orta Çağ Avrupa'sına benzemektedir demiştik. O zaman da devleti temsil eden bir kral ve birçok feodal beylikler vardır ortada. Ve bir de tabii, bu yapının içinden, onun kabuklarını kırarak yükselmeye çalışan burjuvazi. Osmanlı'daki durum da buna benziyordu bir yerde. Burada burjuvazi derken, olayı o döneme ilişkin olarak gerçek boyutları içinde görebilmek lazımdır. Avrupa burjuvazisi de böyle gelişmiştir. **Nasıl ki Balkanlar'ın ayanları olan o kocabaşılar, çorbacılar daha sonranın burjuvaları-burjuva devrimcileri haline gelmişlerse, Müslüman kesimdeki ayanlar da (o bir avuç büyük derebeyinin dışındakiler de) aynı süreci yaşıyorlardı aslında. Onların talepleri de aynıydı. Bu nedenle, toplumun hem gayrimüslim, hem de Müslüman kesimlerinde aşağıdan yukarıya doğru reformlar yapılarak toplumsal üst yapının modernleştirilmesi yolunda muazzam bir baskı-talep söz konusuydu.**

Osmanlı, bu taleplerin dayattığı yeni bir üst yapının oluşumu için düğmeye basmadan önce, bunları yok ederek yeniden eski güçlü günlerine dönmek için elinden gelen herşeyi yapar. III.Selim'le başlayıp, II.Mahmut'la devam eden bütün o “modernleşme” çabalarının-“reformların” özü-amacı önce buydu aslında. Yani, “modernleşme”, “reformlar” derken, önceleri, **Osmanlı'nın aklında üst yapıyı değiştirmek-Tanzim etmek, “devrim yapmak”-falan yoktu!!.** Başlangıçta bir tek şeydi onun düşündüğü: **Güçlü bir orduya sahip olarak orta sınıfı yok etmek ve tekrar merkezileşerek Devleti kurtarmak!.** Bunun için de, ortalığı hallaç pamuğu gibi atarak duman etmişti Osmanlı. Ayanları kesmiş, özellikle Müslüman orta sınıfı yok etmeye çalışmıştı (Arkalarında batılı devletler ve Rusya olduğu için gayrimüslimlere pek dokunamıyordu tabii!). Ne var ne yok herşeyi devletleştirmişti. Öyle ki, bundan sonra vergileri bile artık mültezimler değil devletin tayin ettiği memurlar toplayacaktı. Ama sonra bir de bakıldı ki olmuyor! Orta sınıf olmadan Devlet vergi bile toplayamaz hale gelmiş, dimyada pirince giderken evdeki bulgurdan da olunmuştur! **İşte Tanzimat, yani yeniden yapılanma ihtiyacı, tam bu noktada -bir zorunluluk olarak- ortaya çıkar. Yani o, bir yerde, II.Mahmut'un yakıp yıkarak talan ettiği düzeni, aşağıdan yukarıya doğru oluşan talepleri de hesaba katarak yeniden kurma çabasıdır; Osmanlı'nın, hayatın kendisine dayattığı çözümleri-başka alternatif kalmadığı için-mecburen kabul edilmiştir.**

Daha başka bir deyişle Tanzimat, bütün bu iç ve dış dinamiklerin toplamının sonucunda, yeni bir üst yapıya ilişkin yeni bir denge durumu olarak ortaya çıkmıştır. Yani o, ne Osmanlı Devleti'nin burjuva devrimci bir instanz olarak toplumu değiştirme-çağa uydurma çabasının sonucudur, ne de, sadece batılı devletlerin zoruyla yapılan zoraki bir değişim adımı.

Olaya Osmanlı Devleti açısından baktığımız zaman, Tanzimat, Osmanlı Devleti'nin yaşamı devam ettirme mücadelesinde, merkezileşerek ayakta kalabilmek-kendi

varlığını sürdürebilmek için feodal beyliklere-derebeylerine karşı iç dinamiğin gelişen unsurlarıyla-aşağıdan yukarıya doğru gelişmeye çalışan orta sınıfla- ve de dış dinamik olarak batılı devletlerle giriştiği bir uzlaşma hareketidir. Bunun, Devlet'in "ilericiliğiyle", onun, yukardan aşağıya doğru burjuva devrimci bir insiyatif kullanarak toplumu-kendini değiştirerek çağa uydurma faaliyetiyle falan hiçbir ilişkisi yoktur! Onun-Osmanlı Devleti'nin tek hedefi vardır: İçerde merkezileşerek feodal beylikleri-derebeylerini altedebilmek, tekrar eski güçlü günlerine geri dönmek; buna bağlı olarak da, gittikçe artan dış tehlikelere karşı daha güçlü hale gelmek. Yani, tek cümleyle, yaşamı devam ettirebilmeye çalışmaktadır o. Bunun için de hayatın önüne koyduğu zorunlu olarak yapılması gereken işleri yapmaktadır o kadar. O bütün bunları, sürecin önünde "ilerici" bir güç-insiyatif olarak değil, yapacak başka bir şeyi olmadığı için-kerhen- yapıyor. Karpat hoca olayı şöyle ifade ediyor:

"Tanzimat, modernleşmenin başlangıcı, laikliğin şafağı, Batı'nın üstünlüğünün neticede kabul edilmesi, şarki yaşam tarzının çöküşü vs. gibi çeşitli şekillerde yorumlanmıştır. Tanzimat aslında bunların hepsinden biraz içerir, fakat esas itibariyle iç çatışmalara bir çözüm arayışdır".

"Merkezileşme dürtüsü, 19.yy'daki Osmanlı modernleşme çabalarının özünü oluşturmuştur. Başlıca amaç, tahta tamamıyla sadık yeni bir ordu yaratmak ve bununla ayanlar ve ekonomik kaynaklar üzerinde hükümetin kontrolünü sağlamaktır. Hükümet kontrolü ve ekonomik kaynakların kullanımı, emperyal bürokrasinin politik ve toplumsal üstünlüğünü garanti altına almanın birincil şartıydı. İleride, koşulların zorlamasıyla, bürokrasi bu kaynaklar üzerindeki kontrolünü başka çıkar grupları ile-politik üstünlüğü tehdit edilmedikçe- paylaşacaktır. 19.yy'da Osmanlı bürokrasisi, ekonomik kaynakları geleneksel sistemde politik güç üzerinde meşru bir hak iddia edemeyecek gayrimüslim veya yabancı çıkar çevreleriyle beraber kullandı. Diğer taraftan, ayanlar Müslüman nüfusun desteğini sağlayabildiler ve dini prensiplerin sözde ihlali konusunda da hükümete karşı ulemanın meşruiyet desteğini gördüler. Dolayısıyla, III.Selim ile başlayan modernleşme, halka hizmeti amaçlamaktan çok öncelikle politik amaçlar güttü".

Kesin olan şu: Tanzimat, Osmanlı toplumunda 16.yy'ın ortalarından itibaren gelişmeye başlayan ve zamana yayılarak günümüze kadar gelen burjuva devrimi sürecinde önemli bir adımdır-aşamadır- iç ve dış dinamiklerin zorlamasıyla sürecin "Tanzimat reformları" şeklinde kendini ifade edişidir. O, burjuva devrimci bir insiyatif kullanan Devletin, yukardan aşağıya doğru attığı iradi-"ilerici"-bir adım olmayıp, aşağıdan yukarıya doğru gelişen sürecin -iç ve dış dinamiklerin- Devlete zorunlu olarak kabul ettirdiği üst yapıya ilişkin değişim planıdır. Burada, Devlet'in devrimci bir insiyatif kullanarak öne çıkışı görünümü, sadece, olayın dışardan bakıldığı zaman görünen şeklidir! Devlet aslında, "mademki öyle, alın size böyle" politikasını izlemektedir! Onun "ilerici-devrimci" bir instanz olarak algılanmasının altında bu Devlet politikası-insiyatifi-yatmaktadır!...

Bu açıdan bakıldığı zaman, yukardaki paragrafta-Karpat'tan yapılan alıntıda- altı çizilmesi gereken en önemli nokta, Osmanlı elitinin kendi varlığını sürdürebilmek için-ki onun varlığı Devlet'in varlığıyla bütünleşmiştir-denize düşenin yılanı sarılması hesabı, batılı devletlerle ve onların koruması altında bulunan içerdeki gayrimüslimlerle işbirliği yapıyor olmasıdır. Siyasi olarak tehlike Müslüman orta sınıftan-ayanlardan-geldiği için, o, bir yandan bunlara vururken, diğer yandan da batılı güçlerle ittifak yaparak "modernleşmeye"- "batılılaşmaya" çalışacaktır! Neden? Çünkü onun için "modernleşmek" demek güçlü bir ordu demektir. Güçlü bir ordu ise, sadece yabancı düşmanlara karşı değil, aynı zamanda içerdeki tehlikeye-yani Müslüman orta sınıflara-karşı da gerekiyordu. Onun "merkezileşmek" den anladığı, orta sınıf etkinliğini yok etmek, bütün dizginleri kendi ellerinde tutabilmektir..İşte, Osmanlı'yı kendi halkına-insanına karşı yabancılaşmaya götüren, onu, yabancı bir kültürü kendi halkına zorla kabul ettirmeye yönelten sürecin özü budur!

Daha sonra bu konuya gene döneceğiz ama, burada yeri gelmişken bir kere daha şu Müslüman orta sınıf trajedisinin altını çizmek gereğini duyuyorum: Bunlar, bütün bir Osmanlı tarihi boyunca hep Devlet'in şamar oğlanı olmuşlar, her fırsatta onun tarafından aşağılanmışlar, asılıp kesilmişlerdir; ama öte yandan da, kaderin bir cilvesi olarak herhalde, ondokuzuncu yy'ın ortalarından itibaren gayrimüslim orta sınıfın yarattığı ayrılıkçı merkezkaç kuvvete ve yabancı devletlerin dış baskılarına karşı Müslümanlık bağının yarattığı bir merkezçeki kuvvetinin etkisiyle Devlet'e sahip çıkmışlar, bu yüzden de ne doğru dürüst bağımsız bir siyaset oluşturabilmişler, ne de Devlet'ten bağımsız bir aydınlar kadrosu yaratabilmişlerdir. **Artık gelişerek Anadolu burjuvazisi halini alan bu Müslüman orta sınıf bugün bile halâ bu eksikliğin acısını çekiyor. Halâ bugün bile, toplumsal genlerine işlemiş olan bu Devletçi ruhtan kendini kurtaramıyor. Gerçi son zamanlarda bu konuda epey mesafe alındı ama daha yapılması gereken çok iş var önümüzde!..**

TANZİMAT'A GİDEN YOL

Tanzimat ve daha sonra da, 1856 da ilan edilen İslahat Fermanı olayını kavramak için bütün bu açıklamalar yeterli değildir! Çünkü, yukarda da altını çizerek ifade ettiğimiz gibi, belirli iç ve dış dinamiklerin zorlamasıyla varılan bir sonuçtur o. Bu yüzden de, onu kavrayabilmek için, mutlaka sürecin adım adım bu noktaya nasıl geldiğini görmek gerekir. Şimdi biz de onu yapmaya çalışacağız zaten:

Osmanlı'nın "modernleşme"-“batılılaşma” sürecinin daha önceki aşamalarını, Lale Devri'ni, Damat İbrahim Paşa'ları, Patrona Halil'leri falan bir yana bırakarak I.Abdülhamit'le başlayalım işe (1774-1789). Bu dönemde, merkezi bir güç olarak İmparatorluk artık adı var kendi yok haldedir. Anadolu'nun, Balkanlar'ın ve Afrika eyaletlerinin büyük bir kısmı herbiri özerk yönetime sahip ayanların-derebeylerinin yönetimi altındadır. Ancak bu dönemde henüz daha Sultan merkezi otoriteyi güçlendirmek için hemen öyle güce başvurmayı falan düşünmez. Çünkü dış tehdit kapıdadır. O da ne yapsın, bu özerk yönetimlerle-derebeyleriyle-onlara belirli tavizler vererek uzlaşmaya çalışır.

Ama bir yandan da, özellikle 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması'ndan sonra, artık bu işin böyle devam edemeyeceğini, ne yapıp edip, Devlet'i, özellikle de orduyu güçlendirmek gerektiğini farkederek sultan bu yönde çaba sarfetmeye başlar. Yeni bir topçu gücü ve donanma yaratmaya çalışır. Topçuluk işi bir Fransız olan Baron de Tott'a verilir. Fransa'nın hizmetine geçmiş olan bu Macar beyzadesi 1755 de İstanbul'a gelir ve işe koyulur. Bu arada, daha önce kurulmuş olan mühendislik okuluna da canlılık kazandırılır. Ancak bu dönemde daha fazla birşey yapılamaz. İşin gerisini III.Selim getirmeye çalışacaktır. Karpat hocadan dinliyoruz:

“19.yy'daki Osmanlı toplumsal dönüşümünün nüvesi III.Selim tarafından başlatılan merkezileşmeydi. Sultan, 1793'te, merkezi yönetimin otoritesini yeniden kurmak ve ayanları itaat altına almak için modern-profesyonel bir ordu-Nizam-ı Cedid-kurmaya karar verdi. Yeni kurulacak orduya ilişkin birimler geleneksel ordudan ayrılmışlardı, bunlar, özel barakalarda, esas olarak Fransız subaylar tarafından eğitiliyorlardı. Üniformaları, silahları ve talim kitapçıkları genelde Fransız kökenliydi. Dolayısıyla, Sultanın bu yeni ordusu daha başından yabancı bir görünüm arz etti. Ancak, III.Selim'in tahttan indirilmesine ve onun yeni kurmaya çalıştığı bu ordusunun dağıtılmasına ilişkin muhalif tepkiler 1807'ye kadar alevlenmedi”.

“III.Selim'i tahttan indiren ve genellikle yeniçeriler ve ulema tarafından düzenlenmiş olan ve 'modernite karşıtı' bir ayaklanma olarak tanımlanan isyana yakından bakıldığında daha farklı bir manzara ortaya çıkar. Selim'in reformları herkeste hoşnutsuzluk yaratmıştı, ancak bu hissiyat özellikle bir kısmı kalemienin Reisülküttap dairesine mensup olan ve Sultan üzerinde büyük nüfuz kazanmış bulunan küçük bir bürokrat grubuna yönelikti...bu grup bir

reform stratejisi geliştirmişti..bunlar Fransız taraftarı ve gelenek karştıydılar. Sultan'ın yakın maiyetinin üyeleri olarak büyük bir servet oluşturmuş gibi görünüyordardı; öylesine lüks bir hayat sürüyorlardı ki, halkın geri kalanı şaşkınlık içindeydi”.

“1806'da başlayan Rus savaşı nedeniyle ortaya çıkan yiyecek ve diğer maddelerin kıtlığı da, hükümet karştı hissiyatın artmasına yol açtı. Bu arada, Nizam-ı Cedit ise özel muamele görmekteydi.. sonunda, görünürde Sırp isyancılarına karşı savaşmak için, ama aslında tüm Balkanlar'ı kontrol altına almış bulunan ayanları bastırmak amacıyla Nizam-ı Cedit Rumeli'ye göreve yollandı. Ayanlar ise halkın da desteğiyle, İstanbul'dan yola çıkıp henüz daha yolu yarılmış durumda olan bu orduyu geri dönmeye mecbur ettiler. Böylece Sultan'ın itibarına ve Nizam-ı Cedit ordusunun güvenilirliğine büyük bir psikolojik darbe indirilmiş oldu”.

“III.Selim'i tahttan indiren ve yerine kısa bir süre için yeni bir sultanı-IV.Mustafa'yı geçiren 1807 isyanı, sarayı koruyan birimleri de içine alacak biçimde payitahttaki tüm silahlı güçlerin katılımıyla gerçekleştirildi. Başını yeniçeriler ve ulemanın çektiği isyana Rumeli ayanları, tüccarlar ve esnaf da destek verdiler. Bunlar, Nizam-ı Cedit için satın alınan giyecek, silah ve cephanenin iç pazar yerine Fransa'dan alımına karşı çıkıyorlardı. Ayaklanmanın sonucunda Nizam-ı Cedit ordusu dağıtıldı”.

“Bu ordunun kuruluşunu hazırlayan bürokratların çoğu isyancılardan kaçmayı başardılar, bir Rumeli ayanı olan ve tahttan indirilen III.Selim'in arkadaşı Alemdar Mustafa Paşa'nın yanına Edirne'ye sığındılar. Bu grup sonunda Alemdar'ı İstanbul'a yürümeye ve III.Selim'i tekrar tahta çıkarmaya ikna etti. Ancak, eski sultan bu arada öldürüldüğü için, Alemdar II.Mahmut'u (1808-1839) tahta çıkardı. Kendisi de, bu operasyonu hazırlayan bürokratlar tarafından ikna edilerek sadrazamlığa atandı. O, bu kudretli makam sayesinde yeniçerileri bastırabilecek ve başkentte düzeni sağlayabilecekti”[1].

SENED-İ İTTİFAK

Ancak daha önce, esas soruna-ayanlar sorununa-bir çözüm bulmak gerekiyordu. Evet, Alemdar III.Selim'in arkadaşıydı ve şimdi de II.Mahmut'un tahta çıkarılmasında başrolü o oynamıştı, ama onun kendisi de son tahlilde bir büyük ayandı-derebeyi-idi.

Aslında bu nokta çok ilginç: Sultan büyük ayanları-derebeylerini-yok ederek yeniden merkezileşmeyi sağlamak için bir ordu kuruyor-Nizam-ı Cedit-ve sonra da bu orduyu Rumeli'ye ayanların üzerine gönderiyor. Ama başaramıyor. Ayanlar daha baskın çıkıyorlar. Fakat bu arada bir başka ayan-Alemdar-Sultan'a arka çıkarak kendi ordusuyla birlikte ta İstanbul'a kadar geliyor, ve tahta “reformları” sürdürecekle yeni birini çıkarıyor! İlk bakışta kendi içinde çelişkili gibi görünen bu durumun açıklanması gerekiyor.

Ayanlar aslında, Sultan'a-güçlü bir merkezin varlığına-karşı değildir. Onların tek istediği Sultan'ın mevcut durumu olduğu gibi kabul etmesidir. Yani onlara göre Sultan diyecekti ki, ne yapalım objektif durum böyle, bundan sonra Devlet'i, her biri kendi içinde özerk yapıya sahip ayanlıklardan-feodal beyliklerden-oluşan federal bir yapı olarak düşünmemiz-kabul etmemiz gerekecek..Bir kere durum bu şekilde kabul edildimiydi ya, artık ondan sonrası kolaydı. Bu zemin üzerinde ayanlar Sultan'ı her açıdan desteklemeye hazırđılar. Vergi de verirdiler, ona asker de sağlardı, bütün bunlar sorun değildi. Zaten son zamanlarda Sultan ancak ayan ordularına dayanarak savaşa gidebiliyordu. Dış tehlikelere karşı belirli bir merkezin varlığı onlar-ayanlar-için de gerekiyordu. Ancak bütün ayanları koordine ederek birleşik bir güç yaratabilecek bir merkezdir ki, yabancı devletler için caydırıcı olabilirdi.

Yeni hükümdar-II.Mahmut-bütün bu işlerin konuşularak halledilmesi için Alemdar'ın önerisiyle-biraz da mecbur kaldığı için- İstanbul'da bir toplantı düzenler. Bu toplantıya birçok ayan katılırlar. Hatta öyle ki, bunların çoğu, Devlet'e güvenmedikleri için İstanbul'a kadar her

biri beşer onar bin kişilik ordularıyla birlikte gelirler! Ve ordularını İstanbul dışında bırakarak toplantı masasına öyle otururlar!

İşte, bu toplantının sonucunda ortaya çıkan ve merkezi Devlet'le feodal beyler arasında yapılan anlaşmayı içeren metnedir ki **Sened-i İttifak deniyor**. Tarihçiler tarafından, ya "feodalitenin zaferi", ya da "Osmanlı Magna Carta'sı" olarak yorumlanan bu anlaşma metni-Sened-i İttifak, aslında, uzun zamandan beri eyalet yönetimlerini ellerinde tutan büyük ayanlarla-feodal beylerle-merkezi yönetim arasında varılan bir uzlaşma metniydi. Bu işin mimarı da, az önce yukarda da belirttiğimiz gibi, kendisi de gene bir feodal bey olan Alemdar Mustafa Paşa idi. Yeni padişah, bir yerde onun zorlamasıyla böyle bir işe yanaşmış oluyordu.

Öte yandan, Osmanlı yönetiminin, tarihinde ilk kez böyle bir işe giriştiği, yönetimi, süreç içinde her biri mahalli feodal beyler haline gelmiş olan unsurlarla paylaşmayı ilk kez kabule yanaştığı dikkate alınırca, bunun bir tür Osmanlı'ya özgü Magna Carta metni olduğu da söylenebilir. Evet, gerçek Magna Carta'da masanın diğer tarafında oturan feodal beyler değil burjuvazidir, ama olsun! Bu bile Osmanlı için devrim niteliğinde önemli bir adımdı. Devrim niteliğinde diyorum, çünkü bu anlaşmayla beraber, pratikte zaten değişmiş olan klasik Osmanlı düzeninin artık feodal bir yapıya sahip olduğu resmen kabul edilmiş oluyordu. Bir yerde, aynen Ortaçağ Avrupa toplumu düzenine benzer hale geliyordu artık Osmanlı toplum yapısı da. Merkezde oturan ve öyle kadiri mutlak bir güç durumunda olmayan bir kral, bir de, herbiri içişlerinde bağımsız durumda olan feodal beylikler.. **Avrupa'da kapitalizm, gücün dağıldığı böyle bir ortamda gelişme olanağı bulmuştu. Burjuvazi, sıkıştığı zaman, herbiri diğerinin rakibi durumunda olan bu güçlerle, birine karşı diğeriyle ittifak yaparak gelişme olanağı buluyordu. Bu nedenle, eğer Sened-i İttifak hükümleri geçerliliğini koruyabilseydi, bu, üretici güçlerin gelişmesi açısından büyük bir kazanım haline dönüşebilirdi. Bu hükümler, kağıt üzerinde her ne kadar feodallerle merkezi yönetim arasındaki ilişkileri belirli kurallara bağlıyor olsa da, pratikte, gücün dağıldığı böyle bir ortam üretici güçlerin gelişmesinin yolunu daha da açabilirdi.**

"Toplantıda, yeniçeri ocaklarının ıslahına, bürokrasiden taşraya atanmış yöneticiler üzerinde ayanlara belirli bir dereceye kadar yerel kontrol olanağı sağlanmasına, ayanların mal ve imtiyazlarının güvenlik altına alınmasına ve bunların miraslarına dahil edilmesine karar verildi. Buna karşılık ayanlar da Sultan'a itaat etmeyi, gerektiği zaman ona silahlı güç sağlamayı ve vergilerini ödemeyi kabul ettiler. Sened-i İttifak adıyla yazılı bir akde dönüştürülen bu antlaşmayı yürürlüğe koyacak kişi de Alemdar olacaktı. Öte yandan Alemdar, bu arada, Nizam-ı Cedit bakiyelerini, yeniçerileri dengelemek ve onlara sınırlar koymak üzere yeni birimler halinde bir araya getirmişti. Bu yüzden de, bir süre sonra yeniçerilerin gazabının yeni hedefi oldu. Bu arada onun-ki o vezirdi-küstah ve kaba tavırları (okur yazar değildi) başkentlileri, eğitilmiş grupları ve diğer bazı ayanları da kendi aleyhine çevirmişti. Dolayısıyla, yeniçeriler isyan edipte evini sardıkları zaman Alemdar'ı kullanmış olan Sultan ve bürokratları onun yardımına gelmediler"[1].

Bu nokta çok önemli. Alemdar'ın başa getirdiği yeni Sultan-II.Mahmut- ayanlarla oturuyor ve bir senet imzalanıyor. Bu öyle basit bir olay değil! Osmanlı Devleti'nin geçirdiği yapısal değişim sürecinin sonunda ortaya çıkan yeni durumun kayıt altına alındığı bir tür yeni anayasa metnidir (1808). Ama gerçek şu ki, Devlet aslında bundan hiç memnun değildi!. Yani bu metni-Sened-i İttifak'ı- mecbur kaldığı için imzalamıştır Sultan. Nitekim, biraz zaman kazanarak durumun müsait olduğunu hissettiği anda da köprüleri atmaya karar verir. Alemdar'a karşı olan yeniçeri ayaklanması falan bahanedir aslında. İşin içinde Sultan'ın kendisi vardır. **Alemdar, yeni düzenin İstanbul'daki temsilcisi-teminatı oluyordu bir yerde. Yani Sultan, bizzat veziriazamıyla iktidarı paylaşmış oluyordu. Bu durumda ise, ortada doğru dürüst bir merkez bile kalmıyordu artık.** Belki de bu duruma anlayış gösterdikleri için olsa gerek; Alemdar'ın öldürülmesinden sonra diğer ayanlar hemen öyle ayaklanmadılar! Durumu anlayışla karşıladılar bir yerde!! Aslında onların da gücü daha

fazlasına yetmiyordu herhalde. Ki bu da tabii Sultan'a zaman kazandırdı. **Nitekim de daha sonra, 1812 de, Rus savaşı bahane edilerek güçlendirilen orduya güvenen Sultan düğmeye bastı, ve Devlet, ayan adı altında ne varsa hepsini asıp kesmeye başladı. Ne özel mülk kaldı ortada, ne bir şey, Devlet, "titreyerek kendine dönüyordu" adeta!**

"Alemdar'ın ölümüne rağmen diğer ayanlar anlaşmaya sadık kaldılar ve Sultan'ın Rusya'ya karşı savaşında ona ellerinden gelen yardımı yaptılar. II.Mahmut 1812'de göreceli olarak lehte bir döküman olan Bükreş Anlaşması'yla barış imzaladığında-Çar, Napolyon'un Rusya'ya yürümesi nedeniyle baskı altındaydı- elinin altında büyük bir orduya sahipti. Ve o-gözünü kırpmadan- bu orduyu ayanları ortadan kaldırmak için kullandı. Bunların büyük bir kısmını öldürttü ve mallarını kendi adamlarına dağıttı. **Ardından da gazabını, bürokratları tarafından hedef gösterilen daha küçük ayanlara yöneltti, güç kazanmalarından çekindiği için onları da ortadan kaldırdı".**

"Ayanların bertaraf edilmesi, Osmanlı Devleti'nin toplumsal ve ekonomik kaderi açısından çok önemli sonuçlar doğurdu. Öncelikle, devlet bu sayede taşradaki ekonomik kaynaklar üzerinde tam bir hakimiyet kurdu, ki bu kaynak bir süre sonra yeniden düzenlemeye tabii tutulacak olan topraktı. İkinci olarak, yönetim sorumluluğunu yerel halkın temsilcileriyle paylaşma gerekliliğini ortadan kaldırdı. Bir süre sonra (1864 ve 1871'de) yerel toplulukların seçilmiş ve **muhtar** adı verilmeye başlanan başları merkezi idarenin temsilcileri haline geldiler. Üçüncü olarak, bürokrasiyi, (Devletin) politik üstünlüğüne veya ekonomik kaynaklar üzerindeki kontrolüne meydan okuyabilecek herhangi bir toplumsal gruba karşı tavır almaya teşvik etti. Diğer gruplar, ülkenin kaynaklarını ancak bürokrasiyle birlikte, veya bürokrasinin belirlediği biçimde kullanabilirdi. 'Merkezileşme', kısa bir süre sonra Sultan'ın mutlak idaresiyle eş anlamlı hale geldi. Sultan ise bu durumu eski emperyal idare geleneğine dayanarak meşrulaştırmaya çalıştı".

"Sultan, mutlak idaresine karşı muhalefeti ortadan kaldırmaya devam etti. **1826'da yeniçerileri kanlı bir biçimde ortadan kaldırdı ve halktan gelebilecek tepkiyi önlemek için de Bektaşî dergâhı kapatıldı.** (Birçok tekke ve zaviye gibi, dergâhlar da aynı zamanda muhtelif işlerle uğraşan toplumsal ve ekonomik kuruluşlardı) 1830'da sipahiler ve tımarlar da, (bunlardan geriye ne kalmışsa) bertaraf edildi. Sultan, yerel özerkliğe ve özel mülkiyete Evkaf Nezareti'ni kurarak ölümcül bir darbe indirmişti. Bunun amacı, vakıfların gelirlerinin ve yönetimlerinin merkezileştirilmesi"..".

"Vakıf esas olarak bir devlet kurumu haline geldi ve böylece halka yakın toplumsal ve eğitsel bir kurum olarak özerk statüsünün yanı sıra İslami kimliğini de yitirdi. Vakıflar tarafından sağlanan hizmetlerin çoğunun kalitesi hızla bozuldu ve devlet bunları ikame edemedi. Okul sistemi bir süre daha vakıflar altında işlemeye devam etti, çünkü hükümet kendi okullarını yeni yeni açıyordu. Verilen tek mesleki eğitim askeriyeydi.. Hükümet tarafından açılan az sayıdaki okulun amacı devlet görevlilerine genel eğitim vermektir".

"II.Mahmut'un yeni bürokratik düzeni önce İstanbul'da ortaya çıktı ve şehrin görünüşünü değiştirdi. 1821'de (Yunan Devrimi'nden sonra) Moruzzi mütercimlikten atıldı ve onun yerine hem tercüman, hem de dil öğretmeni olarak Bulgarzade olarak tanınan Yahya Efendi getirildi. Bu kişi, **Avrupa kültürüyle temas noktası işlevini yerine getiren ve Tercüme Odası olarak bilinen kurumda insanları eğitmeye başladı.** 1841 itibariyle bu eğitim okulunun kadrosu otuz kişiydi. Geçmişte Osmanlı devlet adamlarından çoğu askeri yönetim kadrolarından gelerek üst yönetim kadrolarına oturmuştu. **Fakat, 1830'dan itibaren iktidara Tercüme Odası'ndan tırmanmaya başladılar.** Bu suretle, 19.yy'ın Reşid, Ali, Fuad ve Mithad Paşa gibi ünlü yenilikçi başbakanları, yani veziriazamları bu kurumda eğitilmişlerdir. Yine de, Avrupa dillerinin, özellikle Fransızcanın, Tercüme Odası'nın kurulmasından önceki dönemlerde bile bazı Osmanlı askeri kurumlarında öğretilmiş olduğunu vurgulamak gerekir. **Tercüme Odası'nın önemi, Osmanlı Devleti'nin Avrupa'ya yönelimini, bu konuda yeni bir anlayışı benimsemesini ve eski İmparatorluk**

görevlilerinden tümüyle farklı yeni bir sivil bürokrasinin işbaşına gelişini simgelemesinde yatar. Aslında bu yeni bir sınıftır. Bu arada, kısa bir süre sonra veziriazama Başvekil ve Reisülküttab'a da hariciye vekili denilmeye başlanmıştır”.

“Aslında yeni bürokrasi kimsenin eleştiremediği ve sorgulayamadığı bir efendiler sınıfının hakimiyetine yol açmıştır. Bunlar zaman içinde toplumun yeni uğraşısının, yani modernleşmenin sosyal sembolleri haline gelmişlerdir. Bu yeni bürokrasi sınıfı, tümüyle, Müslümanlar’dan ve özellikle Türkler’den oluşmaktaydı. Bir süre sonra bunlar padişaha hakim duruma geçerek, hatta padişahları görevden uzaklaştırarak ve neticede padişahlığı tümüyle kaldırarak hükümetin kontrolünü ele geçireceklerdir”[1].

Bu nokta çok önemli. Yeni düzenin kadroları “Tercüme Odası”ndan yetişiyor! Ne kadar ilginç değil mi! Aslında, Yunan Devrimine kadar bu işlere daha çok Rumlar bakarlar, fakat 1821’den sonra Rumlar gözden düşünce bu görevlere artık Müslümanlar atanmaya başlanıyorlar. İşte, önce “Genç Osmanlılar”, daha sonra da Jöntürkler diye adlandırılan Devlet’in yeni kadrolarının ortaya çıkış maceraları buralardan başlıyor..

“Toplumsal yapı değişmelerinde şüphesiz ki toprak düzeninin değişmesi başta gelir. Eski toprak düzeni, yani tımar sistemi (ki zaten köklü bir değişmeye uğramıştı) daha II.Mahmut zamanında kaldırılarak devletin eski tımar arazisine sahip çıkması sağlanmıştır. Osmanlı Devleti’nde esas olan devletin toprak sahibi olması değil, arazinin idarecisi olarak görevlendirilmesidir. II.Mahmut bu esas üzerinden giderek yavaş yavaş vakıf arazilerini de devlet kontrol ve tasarrufu altına sokmuştur, ki bu da hem İslami esaslara, hem de Osmanlı devlet felsefesine aykırıydı. Ayanların ileri gelenlerinin ortadan kaldırılması ve mülklerinin ellerinden alınması devletin mülk hakkındaki yeni görüşlerinin diğer bir ifadesidir. **Ancak, devletin malik-yedi emin- olmaktan çıkarak mülk sahibi gibi hareket etmesi üretimde ve buna bağlı olarak da vergi gelirlerinde büyük bir düşüş meydana getirdiği için arazinin işletilmesi amacıyla yeni usullere başvuruldu. Mısır’da M.Ali Paşa’nın isyan halinde olması (ki bu isyanın ana nedeni de II.Mahmut’un merkezîyetçiliği ve ekonomik tekelcilik ile devletçiliğidir) vergi gelirini daha da azaltınca arazinin işletilmesi konusu bir kat daha önem kazandı”[1].**

Tanzimat, daha sonra da İslahat Fermanı, I.ve II.Meşrutiyet dönemleri ve de 1923 “Devrimi”..bütün bunların hepsi, Osmanlı toplumunda kendine özgü bir biçimde- yukardan aşağıya ve aşağıdan yukarıya doğru kendi içinde zıt bir süreçle- gelişen burjuva devrimi sürecinin aşamalarıdır. Üst yapıdaki bu değişim sürecinin başlangıç noktası ise II.Mahmut dönemi, onun “reform” stratejisi, yani çizdiği yol olmuştur. Bu nedenle, II.Mahmut dönemi Osmanlı tarihinde bir kırılma noktasıdır. O tarihe kadar aşağıdan yukarıya doğru klasik bir yol izleyerek gelişen üretici güçler, II.Mahmut döneminden sonra bambaşka mecralardan akarak gelişmek zorunda kalırlar.

Süreci daha iyi kavrayabilmek-onun bu noktaya nasıl geldiğini izleyebilmek için şimdi biraz daha gerilere gideceğiz. Çünkü, bu dönem sadece iç dinamiklerin değil, dış dinamiğin de etkisiyle şekillenmiştir. **Yani, bir 1839 Tanzimat’ını kavrayabilmek için, 1838 İngiliz Ticaret anlaşmasına nasıl gelindi onu da görmek gerekiyor.**

“İngiltere ile imzalanan 1838 ve 1861 tarihli ticaret anlaşmaları, 1839 yılındaki Tanzimat Fermanı, Paris Barış Antlaşması ve 1856 tarihli İslahat Fermanı, değişik oranda uluslararası ilişkilerin sonucuydu. Bunların hepsi, aynı zamanda Osmanlı toplumsal yapısını esaslı biçimde (etkileyerek) değiştiren iç değişim araçlarıydı da. II.Mahmut’un saltanatı süresince Osmanlı dış politikası ülkenin temel çıkarları ve geleneklerine göre serbestçe değil, dış baskılar ve kısa vadeli kazanımlar doğrultusunda belirleniyordu. **II.Mahmut, gelenek karşıtı bir bakış açısı benimseyerek yenilik ve değişime yönelik hareketin ruhunu farklılaştırdı ve bu arada her yeniliğin, kaynağı Avrupa olarak farz edilen ‘ilerleme’ ile eşitlenmesine yol açtı. Geçmiş yüzyıllarda Osmanlı liderleri Osmanlı sosyokültürel sistemi**

çerçevesinde birçok değişiklik yapmışlardı. Gerçekten de 1696-1730 arası ve ardından onsekizinci yüzyıldaki ekonomik ve askeri reformlar Osmanlı değişim sistemi çerçevesinde yapılmış ve toplumsal bir ikilem yaratmadan (ya da, uyarlanan kurumların, doğası itibarıyla Osmanlıdan daha üstün bir sosyopolitik düzenin ürünü olduğu hissi uyandırılmadan) benimsenmişlerdi. 19.yy'da ise, reform hareketi bir ikilem ve geleneksel kültürel yabancılaşma yarattı, çünkü artık Avrupa'dan alınan kurumlara daha üstün bir toplumsal ve politik düzende oluşmuş gözüyle bakılmaya başlanıyordu..**Dolayısıyla, II.Mahmut'un yaklaşımı doğrultusunda Tanzimat reformcuları Avrupa yönetim kurumlarının üstünlüğü fikrini kabul ettikleri zaman, zımnen Avrupa siyasi ve kültürel sisteminin de üstünlüğünü kabul etmiş oldular. Sonraki on yıllarda yabancılaşma arttıkça buna tepki de kendisini yerel kültürel düzeni koruma çabaları biçiminde gösterdi, ki bu da doğmatik muhafazakârlığa ve hatta gericiliğe yol açtı**”..”Osmanlı bürokrasisinin ana hedefi bürokrasinin hizmet kapasitesini arttırmak, ya da tebaanın yaşam standardını yükseltmekten çok, merkezi yönetimin gücünü pekiştirmektir..Eski düzenin sembolleri, kalıpları ve kurumları yönetim düzeyinde yıkıldı, yeni toplumsal ve politik kalıpların ve bunlara tekabül eden ideolojilerin yerleşmesi için yol açıldı.Müslümanlar ve gayrimüslimler arasındaki dini farklılıklar, politik ve toplumsal boyutlar kazandı ve sonunda bunlar milliyet ve millet biçimindeki yeni hisler olarak kendilerini ortaya koydular. **Nüfusun Müslüman kesimi güçlü bir kültürel kırılma yaşadı ve bu kırılma vasıtasıyla yönetici elitler düşünce, davranış ve tutumlarında keskin bir şekilde farklılaştılar. Yönetilenler yönetenlerle özellikle de bürokrasinin en üst kademesiyle paylaştıkları iddia edilen din, dil ve günlük adetlere rağmen aralarında giderek daha az ortak yön bulmaya başladılar..Osmanlı modernleşmesi üzerinde çalışanlar bu kültürel yabancılaşma ve toplumsal kutuplaşma sürecini ‘sekülerizm’ olarak ifade etmişlerdir. Gerçekte bu sürecin sekülerleşmeyle pek ilgisi yoktu. **Sekülerizm diye tarif edilen şey aslında bir geleneksel, kültürel kimlik kaybıydı. Bu, devletin koruması ve devamını sağlaması beklenen emperyal sosyo kültürel sistemin yıkılması sonucunda, ilk olarak yönetici elitlerin kendi içinde gerçekleşti**”[1].**

Osmanlı toplumunda II.Mahmut'la birlikte olup bitenler bundan daha güzel bir şekilde anlatılamazdı herhalde! Değişim mi! İyi güzel, ister aşağıdan yukarıya doğru olsun, ister yukarıdan aşağıya doğru, buna kimsenin bir diyeceği olamaz. Ama değişim var, değişim var! II.Mahmut'la birlikte başlayan “değişim”, bir yıkımdı-kendini inkâr süreciydi. Çünkü, “yeni” demek, eskinin-varolanın toptan yok edilmesi, onun yerine tamamen yabancı başka bir şeyin konması demek değildir. Ya da “yeni”, hiçbir zaman gökten paraşütle iner gibi inmez varolanın üstüne! O, daima eskinin içinden-onun diyalektik inkârı olarak-çıkar gelir. Bir toplum, kendi kendisini üretirken, yeni teknikler, üretim biçimleri geliştirdikçe, bunlara uygun yeni üretim ilişkileri de bunu takip eder. Daha sonra, üst yapıda meydana gelen değişiklikler de bütün bu süreçlerin yansıması olur. Yani değişim, varolanın üstüne onu geliştirici yeni şeyler koyarak olur. Yoksa sen tut, varolanı kötüle, senden adam olmaz de, onun kimliğini-kişiliğini belirleyen bütün o bilgi temelini yok say ve bunların üstüne paraşütle iner gibi “yeni” şeyler inşa etmeye çalış! Belirli bir kimliği olmayan insanlar-toplumlar kendilerine verilen bu yeni bilgiler nasıldır nasıl-neye göre, ne ile değerlendirerek işleyeceklerdir ki. Ama, Osmanlı'nın “reformcuları” onlardan zaten bunları değerlendirmelerini falan beklemiyorlardı. Onların istediği, kişiliği olmayan, sadece kendilerine verilen bilgileri-informasyonları bir hap gibi yutarak benimseyen tornadan çıkma insanlar yetiştirmekti. Onların gözünde toplum da bu türden robotlardan oluşan bir mühendislik harikasıydı başka birşey olmuyordu zaten. Osmanlı'nın pozitivist “ilericilerinin” kafa yapısı onların elitist varoluş biçimlerinin dışı vuruşundan başka birşey değildi.

İkinci önemli nokta da şudur: Sıradan-normal insanlara bu türden-II.Mahmut usulü- bir “değişim” modeli dayattığın zaman (yani onları kendi kimliklerini inkâr etmeye zorladığın zaman) ne olur, ne yapar bu insanlar, buna karşı çıkarlar değil mi! Çünkü o an bu “değişim” talebi onlar için iç dinamikle bağdaşmayan bir dış etken

konumundadır ve insanda doğal olarak bir reaksiyon uyandırır. Alın size işte Osmanlının-bugün de Türkiye'nin- sıradan Müslüman insanların "gericiliğini"! Ne oldu şimdi, niye "gerici" oluyor bu insanlar? Aslında onlar sadece kendi kimliklerini-kültürlerini bir dış etkene karşı korumaya çalışıyorlardı. Yani onların derdi değişmemek falan değildi. Onların "muhafazakârlığı" değişime karşı olmak değildi. Gerçek anlamda bir değişime kim karşı çıkar, statükoyu muhafaza etmek isteyenler, yani mevcut durumdan memnun olanlar. E..Osmanlının Müslüman insanları çok mu memnundardı durumlarından da değişime karşı çıkıyorlardı! Onların gözünde "değişim" kültür ihtilâliyle özdeşti. Böyle bir "değişime" karşı koymak ise emperyalist bir saldırıya karşı koymaktı. Yani özünde onurlu bir davranıştı. Ama, tarihin cilvesine bakın ki, bu onurlu-kişilikli davranış onlara "gerici"-“sağ” damgasının vurulmasına neden oluyordu. II.Mahmut Devletçiliği ve onun türevleri "ilerici" olunca, buna karşı çıkmak da "gericilik" olarak damgalanıyordu⁴³..

BATI İLE İLİŞKİLER NASIL BAŞLIYOR VE GELİŞİYOR..

Aşağıdaki satırlar İnalçık hocaya ait, daha önce de aktarmıştık:

"Büyük tüccar ve sarrafların gayrimüslimlerden oldukları, Müslümanların yalnız askerlik ve idare alanını seçtikleri savı yanlıştır ve burada düzeltmek gerekir. Bu sav 18.yy dan sonraki bir gelişmeyi, geçmiş yüzyıllara aktarmaktan doğmaktadır. Kesinlikle söylenebilir ki, 18.yy'a kadar bu alanlarda Müslümanlar gayrimüslimler kadar, hatta onlardan çok aktif ve kalabalık idiler. Müslüman tüccarların 16. ve 17.yy'da Avrupa'da dahi doğrudan doğruya ticari yatırımları bulunduğu bir gerçektir. Fakat Batı ile ilişkilerde Yahudiler, Ermeniler ve diğer gayrimüslimler kuşkusuz daha kalabalık ve aktif idiler. Onların sonraları imparatorluk ekonomisinde üstün duruma gelmesi olgusu ile Osmanlı İmparatorluğu'nun Doğu ile ticaretinin önemini kaybetmesi ve Batı ile ticaretin üstün hale gelmesi arasında kesin bir ilişki vardır"..

"Batılı devletlere kapitülasyon bağışlanması bu ülkeleri Habsburglara karşı desteklemek içindi. Bu devletler için gümrük oranı yüzde üç olarak yerleşecektir.. Fransaya (1569, İngiltere'ye (1580) ve Hollanda'ya (1612) verilen kapitülasyonlarla onlara imparatorluğun her tarafında serbest ticaret yapma izni verilmiş oluyordu. Merkantilist düşünceye yabancı kalan Osmanlı devlet adamları ülkede mal bolluğu sağlamaya ve ticari vergilerden alınan devlet gelirlerinin azalmamasına dikkat ederlerdi... Bu politika, sonunda, daha ucuz ve iyi kalite Batı malları karşısında yerli sanayi çöküşünü hazırlamıştır. 1800-1850 döneminde Osmanlılar pamuk bezini ve İstanbul için unu bile Batılı ülkelere ithal etme durumuna düşmüşlerdir. İngilizlere 1838 de verilen yeni imtiyazlarla İngiltere'nin Orta Doğu'ya ihracatı tüm dış ticaretinin üçte birine ulaşmıştır"[4]..

1-18.yy'a kadar Müslim-gayrimüslim demeden Osmanlı tüccarları Avrupada cirit atıyorlar!.

2-Gayrimüslim tüccarların-orta sınıfın-öne çıkışı 18.yy' dan sonra tamamen Batı'yla olan ilişkilerin sonucu oluyor.

3-Osmanlı, Habsburglulara-yani Avusturya'ya karşı-Batılı ülkelere kapitülasyonlar veriyor.

Bütün bunlar çok önemli sonuçlar! Demek ki, daha 1569 yılında ortada bir Habsburg tehlikesi var ki Osmanlı da ona karşı mücadele edebilmek için Batılı devletlere kendi rızasıyla kapitülasyonlar veriyor! İşin özü, Avusturya'nın yürüttüğü kaçak ticarete dayanıyor aslında. Ve bu sorun, daha o dönemde Osmanlıyı o derece bunaltmış ki, Osmanlı, bir yandan kapitülasyonlar vererek buna karşı durmaya çalışırken, diğer yandan da, iki kez

⁴³ Burada yeri gelmişken, bu gerçeği ilk görenlerden biri olan Cemil Meriç'in ve İ.Küçükömer'in ruhlari-ni şad edelim..

Viyana'yı kuşatmak zorunda kalmış!. **O halde biz de işe tam bu noktadan, yani İkinci Viyana Kuşatmasından başlayalım. Aşağıdaki satırlar İlber Ortaylı'ya⁴⁴ ait:**

“1683 kuşatmasının ardından Osmanlı ordularının Tuna ve Transilvanya Macaristan'ından çekilmesinden; 1699 Karlofça ve 1718 Pasarofça muahedelerinden sonra, Habsburg İmparatorluğu Tuna boyuna yerleşmişti. Bu bölge, ülkenin balkanlara uzanan yeni pazar ve hammadde kaynağı idi”..

“İmparatorluğun Tuna boyundaki fetihleri ve yeni pazar imkânları, gerek Batı Avrupa'dan, gerekse yerlilerden yeni müteşebbislerin ortaya çıkmasını sağladı ve Avusturya manifaktürü gelişmeye başladı..”**Avusturya denizciliği, teknolojik kapasite ve güç yönünden, uzak denizlere ulaşacak durumda değildi. Ayrıca, ticaret konusu ürünleri de fiyat bakımından rekabet kabiliyetine sahip değildi. Bu nedenle Avusturya, dış ticaretini Balkanlar ve Doğu Akdeniz'e yönelmek zorundaydı..**Bir yanda Tuna boyu ve Balkanlar'a, öbür yanda Kuzey Afrika pazarlarına uzanan Avusturya merkantilizmi altın devrini yaşamaya başladı. Ülkede, bu bölgelerin talebine yönelik manifaktür sanayii hızla gelişmeye başladı”..

“İkinci Viyana Kuşatması'ndan sonra Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkanlar'daki eyaletleri ilk anda bir kargaşalık, iktisadi bir çöküntü ve asayişsizlik içinde kaldılar. Ordunun bozgunu, şehirlerde asayişi sağlamakla görevli garnizonların erimesi, yol güvenliğinin azalması ve süregelen harpler bu eyaletlerde merkezi idarenin kontrolünü yok etmişti denebilir. Meselâ, Bosna ahalişi merkezden sürekli olarak para ve asker yardımı istiyordu. Oysa merkezi hükümet bu talepleri karşılamaktan acizdi. Bu nedenle, şehirlerin halkı kendi güvenliklerini kendileri sağlama yoluna gittiler. 18.yy'ın başından itibaren İmparatorluğun Rumeli bölümünde kent idaresinde güvenlik ve mali sorunlar kısmen ahali tarafından karşılanmaya başlandı. Ekseri şehirleri temsilen ayanlar otoriteyi elde etmeye başladılar. Bunlar özellikle, yerel toprak sahipleri, büyük vakıfların yöneticileri gibi zümrelerden çıkıyordu. Nihayet idare çok yerde bu gibi kimselere teslim edildi; bunlara mütesellim deniyordu”.

“Balkanlarda görülen asıl değişme iktisadi yönden olmuştur. Bu değişmedeki başlıca etmen ise Avusturya'nın Balkanlar'a yayılan ve gelişen ekonomisidir. Özellikle Avusturya'nın Balkanlar'dan satın aldığı tahıl, endüstriyel bitkiler (tütün, pamuk), hayvani ürünler (deri, yün), yarı işlenmiş maddeler (aba, kaytan vs.), balmumu, kereste, bazı maden cevherleri Osmanlı Rumeli'sindeki tarım, ziraat ve ticaretin kompozisyonunu giderek değiştirmiştir”..

“Avusturya'nın nehir gemiciliğinin Tuna üzerinde gelişmesi 18.yy'ın otuzlu yıllarında Demirkapı'ya kadar uzanan bir bölgede ticareti canlandırmıştır. Bulgar ve Romen tahılı büyük ölçekte Batı pazarlarına naklediliyordu. 18.yy'dan sonra Avusturya pazarlarının ihtiyacı olan deri, yün, endüstriyel bitkiler bol miktarda üretilmeye başlandı. Özellikle deri ve yüne dayanan yarı mamul maddelerin Avusturya pazarlarına ihracı Bulgaristan'da Rusçuk, Filibe, Plevne gibi merkezlerde lonca teşkilatının nitelik değiştirmesine ve bazı lonca ustaları arasında büyükçe sermaye sahiplerinin ortaya çıkmasına neden oldu. **Bu süreç Balkanlar'ın tümünde görüldü ve bu zenginleşen tüccar sınıfı Avusturya ile olan**

⁴⁴ İlber Ortaylı geçenlerde bir laf etti ortalığı karıştırdı. “Biz asker milletiz, ordunun görevi Devleti korumak-ve kurtarmaktır, bu nedenle, eğer gerekli olursa o gene darbe bile yapabilir” dedi. Burada önemli olan, onun bu sözü bugüne-günümüze ilişkin olarak kullanması tabii. Yoksa, “asker millet” olduğumuzu herkes biliyor! Ortaylı'nın darbeciliğini tartışmanın yeri burası değil. Ama, bu arada, hiç kimsenin üzerinde durmadığı bir gerçek çıkmış oluyor ortaya, ben onun üzerinde duracağım! **Ortaylı aslında diyor ki, bugün halâ özünde dündür!** Bu lafın altında yatan gerçeği hiçkimse anlamadı, ya da anlamazdan geldi tabii! Belki onun kendisi bile ne söylediğinin farkında olmadı! Ama gerçek böyle-dir işte. Hiç beklemediğiniz bir anda ortaya çıkıverir! Cumhuriyetmiş, modernlikmiş, batılılaşmış, 21.yy mış falan derken, Ortaylı birden deyiverdi ki, biz halâ Osmanlıyız! Yani Devlet halâ özünde nite-lik değişimine uğramamıştır. Devletin DNA' ları halâ yerinde durmaktadır. İsterseniz bir de bu açıdan anlamaya çalışın Ortaylı'nın söylediklerini!.

ilişkileri sayesinde hem idelolojik, kültürel yönden, hem de mali güç bakımından 19.yy'ın burjuva-milliyetçi hareketlerini besleyecek hale geldi”.

“Kaçak ticaret yapan ve Avusturya ile yakın ilişkiler kuran bu tüccarlar, daha çok Hırvat, Sırb ve Yunan asıllı idiler. 16.yy başında Ragusa Cumhuriyeti (Dubrovnik) ve Venedik tüccarları, Avusturya'nın Doğu ile ticaretinde aracılık yapıyorlardı. Oysa şimdi Balkan halklarının hemen hepsinden tüccarlar vardı. Bunların Viyana modasını, kültürünü, giderek Alman dilini Balkanlar'a yerleştirmedeki önemli rolleri bilinmektedir. 18.yy'da Avusturya manifaktürünün Balkanlar'a girişi daha çok porselen, çini, kumaş ile olmuştur. Pancar şekeri, daha sonraki yüzyılın ticaret metaıdır. Avusturya, bu dönemde Bohemya'daki porselen sanayiini geliştirerek Venedik rekabetini yendi ve Bohemya porseleninin başlıca alıcılarından biri Türkiye oldu.⁴⁵Esasen Viyana gittikçe İsviçre ve Almanya'dan yapılan ticaretin de merkezi oldu. Bu ülkelerden gelen ürünler de Avusturya aracılığıyla Balkanlar'a girdi..Özetlenecek olursa, 18.yy'da Avusturya, Balkanlar'a yayılan ve Batı Avrupa'dan çekilmeye başlayan bir imparatorluktu. Balkanlar'daki iktisadi ilgisi buralarda yerel toprak beylerinin ve tüccarların zenginleşip güçlenmesine ve ileride onların siyasi bir rol oynamalarına yardım etmiştir”[5]

Geri kalanını da Karpat'la tamamlayalım: “18.yy'ın sonlarında endüstrileşme ve şehirleşme süreci içinde olan Avrupa, İmparatorluğun Balkan bölgelerinden büyük çapta gıda maddesi almaya başlamıştır. Aslında, başta Viyana olmak üzere büyük Orta Avrupa şehir merkezlerine yakın olan bazı Osmanlı bölgeleri Batı pazarlarının taleplerini karşılamak için belli ürünlerde ve canlı hayvan türlerinde uzmanlaşmaya başlamışlardır. Tarım ürünleri konusunda Orta Avrupa ile ticaretin gelişmesi İmparatorluğun ikmal sistemini bozmuştur: Anadolu içlerindeki büyük şehirler ve özellikle İstanbul, Balkan bölgelerinden gelen gıda maddelerine bağımlıydı. Daha önce de belirtildiği gibi, şehirlerde tüketilen ana tarım ürünlerinin fiyatları hükümet tarafından tesbit ediliyordu. Gıda maddelerine talebin artması bir dizi ekonomik ve sosyal etkileşimleri harekete geçirdi”..”Bu ekonomik güçlükler Avusturya ve Rusya ile bitmek bilmeyen savaşlar ve ordunun harcamaları nedeniyle daha da arttı. Bütün bunların sonucu olarak da hükümetin eyaletler üzerindeki kontrolü, ekonomik ve ticari kurallar koyma kapasitesi zayıfladı”.

Bu arada bir diğer önemli gelişme de “dünya ticaretinin yön değiştirmesi ve Amerikan ürünlerinin dünya ticaretinde artan nüfuzudur. Amerika'dan ucuz gümüş akını Osmanlı akçesinin değerini düşürmüştü, enflasyona yol açmış ve sabit gelirle çalışan grupların, yani devlet memurlarının yaşam standartlarını düşürmüştür. Onyedinci yy'ın başlarında Avrupa ülkelerinin deniz güçleri donanma hakimiyetlerini kurmuşlar ve Akdeniz ticaretini tekellerine almışlardır. Osmanlılar Batı'nın gemi yapım tekniklerini kendilerine uyarlayamamıştır. Bununla birlikte ödemeler dengesi, ithalatın giderek artmasına ve çoğu, Batı'dan ve Amerika'dan gelen ürünlerle karşılanan yeni tüketim alışkanlıklarının edinilmesine rağmen, 19.yy'ın ortalarına kadar Osmanlılar lehine kalmıştır”.

⁴⁵ O zaman Türkiye'yi vardı ortada! Ama Ortaylı böyle düşünmüyor! Ama sadece o mu böyle düşünmeyen, bu bilinçaltı hepimizde vardır: Çünkü, Osmanlı Türkiye'dir ve Türkiye Cumhuriyeti de aslında bir Osmanlı cumhuriyeti olarak kurulmuştur! Yanlış anlaşılmasın, ben buna kötü birşey gözüyle falan bakmıyorum, yani Cumhuriyet düşmanı falan değilim! 1923 Cumhuriyetini de tıpkı Tanzimat, I.Meşrutiyet, Jöntürk Devrimi gibi burjuva devrimi sürecinde çok önemli bir aşama olarak görüyorum. Benim söylediklerimin ana fikri şu: 1923'te de bir nitelik değişimi olmamıştır. Süreç, nicel gelişme yolunda önemli bir aşama daha katetmiştir o kadar. Biliyorsunuz, daha önce, gene bu sitede yer alan “İkinci Cumhuriyet'in Birinci Cumhurbaşkanı” başlıklı bir yazı yayınlamıştım. Yani bana göre, son Osmanlı padişahı Vahdettin deği, A.Necdet Sezer'dir!..Bu bir gerçek, kim ne derse desin..yoksa bugün Türkiye'de olup bitenleri açıklayamazsınız!.”Devlet hükümeti kuşatmıştır” diyor başbakan! Nedir bu Devlet, nasıl bir burjuva devletidir-nasıl bir “bürokrasi”dir- “yargı”dır ki bu, burjuvaziye-hükümete kök söktürüyor, onu kuşatıyor! Uyanalım artık bu uykudan!.

Şimdi söyleyin bakalım, Avusturya'nın da etkisiyle Balkanlar'da gelişen bu süreç ilerici bir süreç midir, yoksa "emperyalizmin adım adım ülkeye girerek onu sömürgeleştirmesi" midir!.

Bir yanıla tabii ki ilerici bir süreçtir bu! Sonuç ortada! Üretici güçleri geliştiriyor herşeyden önce. Nitekim, o işbirlikçi toprak ağaları, tüccarlar bir süre sonra burjuva devrimcileri haline geliyorlar ve bağımsızlık mücadelesini ateşliyorlar. Ama eğer olaya Osmanlı'nın gözüyle bakarsanız da, bunlar "yıkıcı faaliyetlerdir"! Ve de, "emperyalizm bu şekilde adım adım ülkeyi bir sömürge haline getirmektedir"!

KARADENİZ TİCARETİNİN SONU-1774 ANTLAŞMASI..

"18.yy'ın ortalarında Osmanlı Devleti, askeri kayıplarına rağmen, büyük ölçüde Karadeniz'deki ticaret tekeli sayesinde ekonomik canlılığını halâ belli ölçüde koruyabilmişti. Gerçekten de Akdeniz ticareti Batı egemenliğinde olduğu halde, Osmanlılar **1774'te yapılan Küçük Kaynarca Barış Antlaşması'na** kadar Karadeniz üzerindeki denetimlerini sürdürdüler. 1761-65 döneminde Babıali'de İngiliz büyükelçisi olan Henry Grenville bu değişikliğin hemen öncesinde Karadeniz'deki ticari durumun görünümünü net bir şekilde anlatmıştır. Grenville'e göre Karadeniz Osmanlıların kesin denetimi altındadır; öyle ki 1699 ile 1765 yılları arasında İstanbul'a yalnızca iki Rus gemisi gelmiştir. Buğday, mısır, tuz, inek, koyun, tavuk, yumurta, taze meyve, tereyağı, mum, hayvan postu, bal, odun, kömür, demir ve bakır çoklukla Balkanlar, Kırım ve Bucak'tan olmak üzere Karadeniz bölgelerinden geliyordu. Buna karşılık, bazıları Mısır'dan alınan pamuk, baharat, şarap, narenciye, meyve suyu, kuru meyve, giyim eşyaları, tuğla, kağıt ve demir çelik ürünleri Karadeniz'e gönderiliyor ve buradan Polonya ve Rusya'ya naklediliyordu. Bu ticaret o denli kârlı bir işti ki, çoğu Lâz olan yirmi binden fazla insana çalışma ortamı sağlıyor ve çeşitli büyüklükteki binden fazla gemi, daha çok Yunan limanlarına olmak üzere devamlı sefer halinde oluyordu. Kötü hava koşulları ve gemilerin kötü kalitede olması nedeniyle seferler tehlikeli olduğu halde Karadenizdeki ticaretin çok karlı olması nedeniyle üç gemiden bir tanesinin geri dönmesi bile yeterli oluyordu".

"Osmanlıların Karadeniz'deki ticaret tekelleri 1774'te sona erdi. Rusya ile yapılan ve felaketle sonuçlanan savaştan sonra imzalanan Küçük Kaynarca Antlaşması'nın xı. Maddesinde: 'İki İmparatorluğun iyiliği için, bu anlaşmayı imzalayan iki tarafa ait bütün gemilerin ve ticaret gemilerinin bu ülkelerde sahili bulunan bütün denizlerde serbestçe ve zarar görmeden sefer yapması ve Babıali'nin Rus gemilerinin ve ticaret gemilerinin limanlarından ve diğer bütün yerlerden aynen kendi gemilerine sağlanan emin ve serbest geçiş koşullarını sağlaması' öngörülmüştür. Ayrıca, Babıali 'Rus İmparatorluğu vatandaşlarına kendi sahibi olduğu topraklarda aynen denizde olduğu gibi ticaret yapma olanağı da sağlayacak ve Tuna nehrine çıkışları engellemeyecektir'. Böylece Rusya, Karadeniz'in kuzey sahillerindeki konumunu sağlamlaştırmış ve kendisine güneydeki sıcak denizlere çıkış olanağı yaratmıştır. Hepsi bu kadarla da bitmemiştir. **Aynı Antlaşma Rusya'ya Osmanlı Hristiyanlarının hamisi olarak İmparatorluğun bütün içişlerine müdahale hakkı da vermiştir**".

"Sonuç olarak, 1792'de yapılan Yaş Antlaşması da buna eklenince, Rusya Karadeniz'in kuzey ve doğu sahillerindeki konumunu daha da sağlamlaştırmış, bütün önemli limanları elinde tutmayı başarmıştır".

"Karadeniz ticaretinin kaybedilmesinin uzun vadeli ve çok kötü ekonomik etkileri olmuştur. Geçmişte Rusya ve Polonya içlerindeki bölgeler ve Kuzey Avrupa ile ticaret yapan Karadeniz limanlarındaki tüccarlar Yakındoğu ve Avrupa mallarını nakletme ve alışveriş işlemlerinde İstanbul'u ticaretlerinin merkezi olarak kullanmışlardı. Fakat 1774'ten itibaren İstanbul ve diğer Osmanlı limanlarına uğranılmadı".

"Bu gelişmenin Osmanlı Devleti açısından sosyal sonuçları çok önemliydi. Karadeniz limanlarındaki denizci sınıfı çoğunlukla Müslümanlar, biraz Yahudi, Ermeni ve Rumlar'dan

oluşmaktaydı. **Fakat 18.yy'ın ikinci yarısından itibaren Rum tüccarlar Karadeniz ve Akdeniz ticaretine hakim olmaya başladılar. Yunan tüccar sınıfının yükselişi Rus Çarı ve özellikle Eflak ve Modavya'daki Fenerli yöneticilerin kendilerine gösterdikleri hoşgörülü davranıştan teşvik gördü.** Bu iki bölge, önemli Osmanlı şehirlerinde ve özellikle Balkanlar'daki şehirlerde tüketilen gıda maddelerinin büyük bir kısmını temin etmekteydi. Avrupa'da özellikle Viyana ve Odessa'daki Yunan ticaret kolonileri Wallachia ve Moldavya ile Ege ve Akdeniz'deki limanlarla yoğun ticaret ilişkileri geliştirdiler. **Ruslar'ın Karadeniz'in kuzey sahillerini işgalinin peşinden buralarda yaşayan Müslüman halkın büyük bir kısmı Balkanlar'a ve Anadolu'ya göç etti ve zaman içinde, Müslüman tüccar grubu sayıca ve güç açısından zayıfladı. Çeşitli politik ve ekonomik nedenlerle Rusya kendi topraklarında kalan Yunanlı tüccar topluluğuna hoşgörü gösterdi. Rum tüccarlar Karadeniz ve Akdeniz'deki ticari ve seyrüsefer koşulları konusunda çok iyidiler ve Osmanlı Devleti'ndeki Rum cemaatlerle yoğun ilişki içindeydiler. Ruslar'ın gözünde bu tüccarlar, yalnızca dış ticareti yürütmek açısından değil, aynı zamanda Balkanlar'da ve Akdeniz'deki politik emellerini gerçekleştirmeleri açısından da çok değerli unsurlardı”⁴⁶.**

“1774'te Rusya'nın Hristiyanlar'ın hamisi rolünü üstlenen büyük bir güç olarak ortaya çıkışı duruma ideolojik bir boyut da kazandırdı. Rusya zaten Bizans tahtında eskiden beri hak iddia eder durumdaydı. Ayrıca Rusya, dini farklılıkları halkı müslüman liderlerine karşı ayaklandırmak için başarılı bir şekilde kullanarak Tatarların bağımsızlığını da elde etmişti. Bu davranış biçimi yavaş yavaş Balkan Hristiyanlar'ının liderlik gruplarına da sıçradı. Özellikle Karadeniz limanlarında olmak üzere, Rus şehirlerindeki Rum ticaret kolonileri, artık kendi ülkelerindeki 'inançsız' güçlerin baskısı altında yaşayan Hristiyanlar'ın temsilcisi olarak hareket etmeye başladılar. Böylece, çağdaş bir Yunan ulusunun doğuşu için sosyal ve ekonomik temelleri hazırlamış olan Osmanlı Devleti, Rusya'ya bu yeni doğmakta olan ulusa politik ve ideolojik yön verme hakkını da tanımak zorunda kaldı! **Rum tüccar sınıfının Hristiyan Ortodoks olduğu gerçeğini unutmamak gerekir.. Rusya, din benzerliği ve kendisinin de kültürel açıdan Batı'dan uzaklığı nedeniyle, kendini Rumlara daha yakın hissetti. 1770 ile 1821 'de yaşananların gösterdiği gibi, Rusya güneye, Balkanlar'a doğru yayılma hareketlerinde Rumları olası politik müttefiki olarak gördü”[1]**

M.ALİ OLAYI VE BUNUN SONUÇLARI: 1838 TİCARET ANLAŞMASINA GİDEN YOL..

Bu arada, daha sonra birbirlerini etkileyerek Osmanlı'nın kaderi üzerinde çok önemli sonuçlara yol açacak olan başka önemli gelişmeler daha yaşanmaktadır. Bu süreç Bonaparte'ın Mısır seferiyle başlar (1798) ve uzunca bir süreden beri yolunda gitmekte olan Osmanlı Fransız ilişkilerine büyük bir darbe indirerek Osmanlılar'ı, İngilizler ve Ruslar'la ittifak yaparak Fransa'ya karşı savaş ilan etmeye götürür.

“Bu savaşın sonuçları Ortadoğu'daki Fransız ticareti için felaketlerle doludur. Fransız konsolos ve tacirleri tutuklanır, Fransız mallarına el konulur..ennihayet Fransa 1801'de Mısır'dan çekilir, daha sonra da Fransızlar'la bir barış anlaşması imzalanır. Fransızlar'ın çekilişinden sonra İngilizler işgal etmek isterler Mısır'ı. Ne var ki vali M.Ali buna olanak vermez”.

“Bu arada Şam valisi Cazzar Ahmad Paşa Suriye ile Filistin'i kendi otoritesi altına almıştır..Kuzey Anadolu'da Ruslar'ın desteklediği Canikli Tayyar Paşa ise adeta yarı bağımsız bir devlet kurmuş gibidir.. Ancak, Avrupa eyaletlerindeki ayaklanmalar daha

⁴⁶19.yy'da Osmanlı toplumunu değerlendirirken (gayrimüslim orta sınıfla -Müslüman orta sınıf arasındaki ilişkileri-rekabeti ve çelişkileri, bunların siyasi sonuçlarını değerlendirirken), gerek Batılı ülkeler, gerekse Rusya tarafından sisteme yapılan dış müdahaleleri, yabancı güçlerin Osmanlı'nın gayrimüslimleriyle olan içli dışlı ilişkilerini iyi düşünmek gerekir. Yani öyle hiç yoktan birbirine girmiyor bu insanlar. 18.yy'ın ortalarından itibaren sistemi dışardan yönlendirme süreci başlıyor ve öyle oluyor ki, gayrimüslim ortasınıf Müslüman ortasınıfın gözünde yabancı devletlerin işbirlikçisi haline geliyor..Rekabetle başlayan sürecin kin ve nefrete dayalı bir reaksiyona dönüşmesini başka türlü açıklayamayız.

tehlikeli durumdadır. Bulgaristan'da yağmacı çeteler, Kırçali'ler karışıklık ve terör tohumları ekerlerken..ötede beride Avusturyalılar'ın ve Ruslar'ın desteklediği milliyetçi hareketler zaman zaman büyük boyutlara ulaşırlar. Doğu Bulgaristan'la Batı Trakya'da Tirsanikli İsmail Paşa ve yardımcısı Alemdar Mustafa Paşa adeta egemen durumdadırlar. Batı Bulgaristan'da ve Doğu Sırbistan'da Pazvantoğlu Osman da onlardan geri kalmamaktadır. Özellikle Yanya paşası Tepedelenli Ali Arnavutluk'ta ve Epeiros'ta adeta bağımsız bir hükümdar gibidir. Daha da ötesi, 1803'te yeniçerilerin aşırılıklarına ve şiddetine bir tepki olarak Sırbistan'da patlak veren ve giderek ulusal bir nitelik kazanan köylü hareketidir. Ruslar'ın ve Avusturyalılar'ın da desteklediği bu hareket 1812'ye kadar sürecek, bu tarihte yapılan Bükreş Anlaşmasıyla Sırp'lar belirli bir özerkliğe sahip olacaklardır”.

“Bu arada, Osmanlı Fransız ilişkileri yeniden düzelmiştir. Ama bu sefer de bu ilişki Ruslar'ı ve İngilizler'i kuşkulandırmaktadır. Bu iki ülke İstanbul'da ve Balkanlarda Fransız nüfuzunun öne geçmesine kötü gözle bakmaktadırlar. Çeşitli baskılar sonucunda Sultan (III.Selim) Ruslar'a Boğazlardan geçiş hakkı tanımak zorunda kalır. Ne varki bu arada, Napolyon'un Ruslar'a karşı kazandığı başarılarından sonra, sultan bu kararından caymaya çalışır. Ruslar da buna karşı tepki göstererek Boğdan'ı, arkasından da Eflak'ı ve Besarabya'yı işgal ederler”.

“Fransız seferinin sona ermesinden dört yıl sonra Mısır'a vali olarak atanan M. Ali İngilizler'in tuttuğu yerel eşrafın-Memlûklerin- tartışılır hale getirdiği Osmanlı iktidarını yeniden kurmakla görevlidir. 1811'de hasımlarını yenerek Mekke ve Medine'ye kadar ilerler bölgenin tek hakimi haline gelir”.

Öte yandan, “I.Napoleon'la Çar Alexandr arasındaki Tilsit Antlaşması İngiltere'yi Osmanlı İmparatorluğu'yla bir barış ve işbirliği antlaşması yapmaya götürür (1809). Ruslar'ın toprak istemleri nedeniyle, Yaş görüşmelerinin arkasından Osmanlılar'la Ruslar arasında savaş yeniden başlar. Ruslar Tuna yöresindeki Osmanlı müstahkemlerini ele geçirirler ve Kara Yorgi'nin yönlendirdiği Sırp'ları bağımsızlık mücadelesine yüreklendirirler (1810). Balkanlar'da çok kötü geçen bir seferin sonunda Osmanlılar Ruslar'la görüşmelere başlarlar. I. Napolyon Rusya'yı istila ettikçe Ruslar da mecburen kabul ederler bu görüşmeleri. Bükreş Antlaşması bu koşullarda imzalanır (1812). Bu antlaşmayla Ruslar Boğdan'la Eflak'ı Osmanlılara geri verseler de Besarabya'yı elde tutarlar. Kafkasya ve Karadeniz'de işgal ettikleri yerleri bırakırlar. Ama buna karşılık Ruslar'a diplomatik ayrıcalıklar verilir, onların Ortodoks Hristiyanları koruyucu rolü yeniden tanınır”.

“Bu arada, Rus tehlikesinin uzaklaşmasıyla, II.Mahmut eşrafı-ayanları- saf dışı ederek Osmanlı otoritesini yeniden inşa fırsatını bulmuştur. Balkanlar'da, Anadolu'da derken, sırada Orta Doğu eyaletleri de bulunmaktadır, ki bu da Mısır'ın M.Ali'sinin fena halde canını sıkılmaktadır”.

“Napolyon'un Waterloo'daki yenilgisinden sonra tekrar aktif hale gelen Ruslar Sultanı yeniden zorlamaya başlarlar. Sırp'lar da zaten aktif haldedirler. Sonunda, 1829 Edirne Antlaşması'yla Sırp'lara tam özerklik verilir”[6]..

Bu arada Yunanlılar'ı da unutmamak gerekir!.. 1821'de, Yunanlılar da bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir. Yunan bağımsızlığının İstanbul'daki etkisi yıkıcı olur. Aslında bu işe karşı olduğu halde suç Patriğin üstünde kalır, tepkiler onu hedef alır ve **Sultan-II.Mahmut- patriği astırır. Sonra da, Rumlar'a karşı bir cadı avı başlar! Artık bu tarihten sonra Rumlar hem idari, hem de ticari alanda etkinliklerini kaybetmeye başlayacaklar, onların yerini yavaş yavaş Ermeniler doldurmaya başlayacaklardır.**

1826'da, II.Mahmut'un “reform” programına ve yeni bir ordunun kuruluşuna karşı olan yeniçeriler yeniden ayaklanırlar. Ama bu kez II.Mahmut hazırlıklıdır ve kısa zamanda ayaklanma bastırılır, topçu birliklerinin de desteğiyle yeniçeriler yok edilirler..Ardından da asakir-i mansure-i muhammediye (Muhammed'in zafer kazanmış birlikleri) adıyla yeni bir ordu kurulur. Donanma da yenileştirilir; ordu ve donanma mühendis okullarına yeniden

canlılık kazandırılır. Üç yıl içinde Osmanlı ordusu Batı usulüne göre talim gören modern bir ordu haline gelecektir...

“II.Mahmut, 1824'te, Mısır valisi-gerçekte Mısır'ın tek hakimi- M.Ali'yi Yunanlıların üzerine sürmeye çalışır. M.Ali'nin ise bazı şartları vardır: Mısır'a ek olarak Girit ve Mora Valiliklerini de ister ondan, ancak bu şartla isteği kabul edebileceğini bildirir. Sonunda anlaşılır ve M.Ali oğlu İbrahim Paşa'yı Girit'e yollar. Girit ele geçirilir, sonra da Mora'ya çıkarılır...Yunan başkaldırısı kısa zamanda ezilmiş gibidir.. Ancak bu başarılar Rus Çar'ını kaygılandırmaktadır ve Ruslar 1826'da Osmanlılar'a bir ultimatom vererek ondan Boğdan, Eflak ve Sırbistan üzerinde koruma hakkı talep ederler. II.Mahmut çaresiz Ruslar'ın bu isteklerini kabul eder, ayrıca Rus gemilerinin Osmanlı sularında serbestçe dolaşmalarına da ses çıkarmaz (1826 Akkerman Antlaşması)..”

“Bu arada İngilizler, Fransızlar ve Ruslar kendi aralarında ittifak kurarak Yunanlılar lehine sürece müdahalede bulunmak istemişlerdir. Sultan bunu reddedince de, Navarin limanında Mısır donanmasıyla birleşmiş durumda olan Osmanlı donanmasını abluka altına alırlar. Çıkan çatışma sonunda Osmanlı-Mısır donanmaları burada yok edilir..Bu olay Yunanlılar'a yeniden umut verecektir. Onlar da İbrahim Paşa'nın Mora'da çevreyle bağlantısını keserler”.

“Gene bu arada “Rus Çar'ı I.Nikola Osmanlı'ya savaş ilan etmiştir ve Rus'lar Doğu Anadolu'ya girerler (1828). Kars'ı, Erzurum'u alırlar, bir yandan da Boğdan'a Dobruca'ya, Bulgaristan'a doğru ilerlerler. Trakya'da Edirne'yi ele geçirirler (1829). Bunlar olurken, Fransa ile İngiltere de İbrahim Paşa'nın geri çekilerek Mısır'a dönüşünü sağlamış, yeni bir Yunan hükümetinin kuruluşu için uğraşmaya başlamışlardır. Sonunda, Edirne Antlaşması ve onu takip eden Londra Konferansı ile Fransa ve İngiltere Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa'daki eyaletlerinin Rusya yararına bölünüp parçalanmasını önlemeyi başarırlar. Bununla beraber, Yunanistan'ın bağımsızlığı ilan edilir ve bu, büyük devletlerce güvence altına alınır.. Ruslar ise, birtakım ticari yararların yanı sıra, artık gemilerini de serbestçe Boğazlar'dan geçirme hakkını elde etmişlerdir”..

Öte yandan, “Yunan olayında Mısır valisi M.Ali çok şey kaybetmiştir. Donanması Navarin'de yok edilmiş, Girit'le Mora valiliklerini de almayı umarken, İngiliz ve Fransızlar'ın baskısıyla geri çekilmek zorunda kalmıştır. Bu durumda o da, bütün bunlara karşılık Sultan'dan Suriye valiliğini ister. Ancak II.Mahmut bunu reddedecektir. M.Ali de buna karşılık, daha başka bahaneler de bularak oğlunun yönetimindeki ordularını Suriye ve Filistin'e gönderir. Bir yıla kalmaz bütün Filistin, Lübnan ve Şam eyaletleri Mısırlılar'ın eline geçer (1831). Bunun üzerine II.Mahmut M.Ali'yi görevden aldığı açıklar ve ona karşı bir sefer hazırlığına girişir. Sultan, bu ara zaten ayanlara karşı savaş ilan etmiş durumdadır. Onun bu tepkisi M.Ali'yi iyice huylandırır, sıranın kendisine geldiğine inanmaktadır o artık, ok yaydan çıkmıştır. **İbrahim Paşa'nın kumandasındaki Mısır ordusu Anadolu'ya girer ve Konya'ya doğru ilerlemeye başlar. Osmanlı ordusuyla Konya yakınlarında karşılaşırlar. Çıkan çatışmada Osmanlı ordusu yenilir (1832). İbrahim Paşa Kütahya'ya doğru ilerler. Kafasında Bursa'ya kadar gitmek vardır.** Bu tehdit karşısında Sultan, Çar I.Nikola'dan yardım ister. O da olumlu yanıt verir; çünkü Ortadoğu'da güçlü bir Mısır devletinin kuruluşuna iyi gözle bakmamaktadır Ruslar. Ve, İstanbul'a olası bir saldırıya karşı koymak üzere Rus birlikleri Boğaz kıyılarında mevzilenirler. Ama, Ruslar'ın da işin içine girmesinden Fransızlar ve İngilizler hiçte memnun değildir, onlar da hemen harekete geçerler ve M.Ali'nin üzerine baskı yapmaya başlarlar. Sonuçta, 1833'te Kütahya'da bir barış anlaşması imzalanır. İbrahim Paşa Suriye, Kilikya ve Hicaz valisi olur. Mısır valiliği yenilenen M. Ali ise Girit valiliğini de alır. Ama bu antlaşma hiç doyurmaz I.Nikola'yı, Sultan'a baskı yaparak **onu Hünkâr İskelesi Antlaşmasını** yapmaya razı eder. Yeni Antlaşma, Edirne Antlaşmasını onaylamakla beraber Boğazların bütün savaş gemilerine kapatılmasını öngörür, ki bu da Rusya'yı Karadeniz'de her türlü Fransız ya da İngiliz tehdidinden kurtarmış olacaktır”.

“1835-1838 yılları bir silahlı barış dönemidir. Bu süre içinde II.Mahmut İngilizler’e yaklaşır. Ne de olsa onu M.Ali’den onlar kurtarmıştır.. Ve 1838 yılında İngilizler’le meşhur Balta Limanı Antlaşması, ya da İngiliz Ticaret Anlaşması imzalanır”...

“1 Temmuz 1839 günü II.Mahmut ölür. Yerine oğlu I.Abdülmecit geçer. Ancak o, ölmeden önce, Mustafa Reşit Paşa’ya tasarlanan reformlarla ilgili bir metin hazırlatmıştır. Bu metin, resmi olarak 3 Kasım 1839’da Mustafa Reşit Paşa tarafından devletin önde gelen mevki sahipleri, dinsel kişilikler, iktisadi etkinlik görevlileri ve diplomatik görevliler önünde okunur. **Bu, tarihe Gülhane Hatt-ı Şerifi, ya da Hatt-ı hümayun’u olarak geçen metindir.** Buna göre artık Osmanlı İmparatorluğu’nun bütün uyrukları, din ya da milliyet farkı gözetilmeksizin birbirlerine eşit olacaktır. Anlaşmazlıklar durumunda herkes daha önceden varolan yasalara tabi olarak mahkeme önüne çıkarılarak yargılanacak, kimse üstünkörü, soruşturmasız mahkum edilmeyecektir. Herkes, servet ve gelirleri oranında doğrudan doğruya devlete vergi verecektir, vergi kiralamaya son verilmiştir. Müslüman, Hristiyan bütün Osmanlı vatandaşları askerlik hizmetine tabi olacaklardır ve bu da beş yılı geçmeyecektir”[6].

Evet işte böyle! Bir 1839 Fermanı’na giden yol 1838 Ticaret Anlaşması’ndan geçerken, 1838’e çıkan yol da, özünde, II.Mahmut’un izlediği “merkezileşme” politikalarından geçiyor! M.Ali dediğin kimdi ki, bir Osmanlı valisiydi o! Ama sen tutarda, bütün o “valilerle”-ayanlarla- yapılan anlaşmayı-Sened-i İttifak’ı-ihlal ederek-hem kel hem fodul misali- yeniden merkezileşip güçlenmek davası uğruna boyundan büyük işlere kalkışmaya çalışırsan, bir yere gelir ters teper bu politika. Sonra da sen tut, istediğin kadar yabancı devletleri suçla! Ne olacaktı ki, sen kendin veriyorsun onlara bu fırsatı. Niye tutupta M.Ali’yle uğraşıyorsun ki, niye onu Yunanlılar’ın üstüne sürmeye çalışıyorsun ki! Adamlar bağımsızlıklarını ilan etmiş işte, ne istiyorsun halâ! Tarihin akışını geriye mi döndürebileceksin! Yok olmaz, can çıkmayınca huy çıkmaz demişler! Osmanlı halâ, o eski emperyal gücünü tekrar yakalayabileceğini düşünüyordu!. Bütün o “batılılaşma”-“modernleşme” çabalarının altında yatan hep Devleti güçlendirerek tekrar yedi düvelde at koşturur hale gelebilmektir! Sen çağı kaçırmışsın bir kere, istediğin kadar debelensen ne olacak ki!.İşte bütün o İttihatçılar, Enverler, Talat’lar bu ortamın-psikolojinin ürünü olarak ortaya çıktılar. Hepsinin kafasında da o aynı Devlet anlayışı vardı. **Devletin ruhu onların normal insanlar gibi düşünmelerini engelliyordu..**

TANZİMAT FERMANI (yeniden yapılanma) NEDEN İLAN EDİLMİŞTİR

Karpat’la devam ediyoruz:

“Osmanlı Devleti’nin toplumsal yapısı, her toplumda olduğu gibi, daha devletin kuruluş anından itibaren değişmeye başlamıştır. Fakat bu değişmeler III.Selim ve II.Mahmut’tan sonra eskiden olduğu gibi iç kuvvetlerin yanında dış kuvvetlerin etkisiyle yeni bir nitelik, hız ve yön kazanmıştır. Eskiden kendi eksenini etrafında dönerek değişen Osmanlı toplumu, ondokuzuncu yüzyılda, dünya ekonomik sisteminin içine yavaş yavaş katılmıştır (giriş şartlarını kendisi tayin ederek değil, sistemin siyasi baskısı nedeniyle kısmen ona tabi olarak). Tanzimat reformları olarak bilinen modernleşme çabaları dünyadaki bu ekonomik çerçeve içine girmek ve onunla uyum sağlamak çabalarıdır”..

“III.Selim’in (1789-1807) ve II.Mahmut’un (1808-1839) çabaları, ayanların ve cemaat liderleri de dahil olmak üzere diğer asi unsurların gücünü kırmayı ve giderek daha karmaşık hale gelen bir toplumun beklentilerini tatmin edecek bir hükümet sistemi yaratmayı amaçlamıştı. Ama zaman içinde, sosyal ve kültürel bütünlükten ve ideolojik birlikten yoksun bir modern merkezi hükümet biçimi ortaya çıkmıştır. Osmanlıların geçmiş uygulamaları bağlamında merkezîyetçilik-yani hükümetin o ana kadar ilgi alanı dışında kalan bir dizi yeni görevler ve sorumluluklar üstlenmesi- bütün cemaatlerin işlerine

karişmak anlamına geliyordu. Bu müdahale Osmanlı yönetiminin en önemli ilkesini zayıflattı: Bu, bazı dini etnik grupların o ana kadar yararlandıkları kısmi özerkliği. **İşte, değişen bütün bu koşullara cevap verebilmek için yapılan bir girişimdir Tanzimat (yeniden yapılanma) Fermanı!**[1]..

Yani, Tanzimat Fermanı ile yapılmaya çalışılan “reformlar”, değişen maddi gerçekliğe-toplumsal yapıya-uygun olarak üst yapının yeniden düzenlenmesi çabasından ibarettir. Bu noktanın altını çiziyoruz. Bu demektir ki, önce, hayatın içinde, maddi gerçeklik-toplumsal yapı-değişiyor. Ve öyle oluyor ki, yeni toplumsal gerçeklik artık eski üst yapıya ilişkin kurum ve kuralların içine sığamaz hale geliyor. Bunu, “minarenin artık kılıfına sığamaz hale gelmesi” metaforuna da benzetebiliriz! Yani ancak süreç bu noktaya geldiği zamandır ki insanlar durumun kesin olarak farkına varıyorlar, meydana gelen yeni yapıya ilişkin yeni bilinç ancak o andan itibaren değişimin olmazsa olmaz itici gücü haline geliyor (bilinç hep geriden geliyor). Kısacası, “devrimci Osmanlı Devleti”, ya da, “ilerici padişah” II.Mahmut (ve onun “reformcu” kadrosu) istediği için olmuyor değişim! Maddi gerçeklikte meydana gelen değişim aşağıdan yukarıya doğru eski düzeni-üst yapıyı- temsil edenleri zorladığı içindir ki onlar da mecbur kalıyorlar minareye yeni bir kılıf dikmeye! **İşte Tanzimat dikilen bu yeni kılıftır. Burada devrimci-ilerici olan ise, kılıfı dikenler değil, o kılıfın dikilmesini onlara dayatan objektif ve sübjektif şartlardır-yani üretici güçlerin gelişmesidir...**

Ancak Tanzimat öyle bir kılıftır ki, onun üretici güçlerin geldiği yeni duruma uygun basit bir üst yapı düzenlemesi olmanın ötesinde bir anlamı vardır. Tarihimizde, II.Mahmut’la birlikte başlayan yeni sürecin-kırılma noktasının- üst yapıdaki tescilli de olur o aynı zamanda.. Çünkü, işin içinde, sürece atif olarak müdahale eden ve onu kendi istediği yöne doğru manipule eden bir Devlet instansı vardır burada. “Siz değişim mi istiyordunuz” demektedir Devlet, “alın size değişim” der! Ve bütün bir değişim potansiyelini, süreci saptırarak kendi istediği yöne kanalize etmek için kullanır! Aşağıdan yukarıya doğru gelişerek kendi kaderini kendisi tayin etmek isteyen Müslüman orta sınıfa ve halka, “size ne oluyor, siz durun hele şurada, sizin başınızda ben varım, ben gerekeni yapacağım” diyerek onları bir yerde kenara iterken, kendini kurtarmak için batılı olmaya karar verdiğinden, batılı ülkelere ve onların içerdeki işbirlikçilerine de, “durun bir dakika, ben de artık sizlerdenim, herşey sizin istediğiniz gibi olacak” demeye getirir lafı! Çünkü bu şekilde “batılılaşarak” kendini kurtarabileceğini düşünmektedir o!

Dikkat edelim, ortada bir gerçek var, ki o da “ayanlar”! Öyle olmuş ki, her eyalet bir “ayanlık” haline gelmiş. Bu öyle laf değil. Osmanlı’nın değişen maddi yapısının sonucu. Feodal özerk bölgeler bunlar. Devlet ise bu beladan kendini kurtarmak istiyor. Bunun da yolunu merkezileşmekte görüyor! Nasıl yapacaktı Devlet bunu? Soru bu!

Devlet, bakıyor etrafına, dost kim düşman kim, önce bunu tesbit ediyor. Baş düşman “ayanlar” diyor. Sonra da, ‘düşmanımın düşmanı dostumdur’ diyerek, bu mantık içinde, Batılı devletlerle ve ayanların zulmünden rahatsız olan diğer orta sınıf unsurlarıyla, ve de tabi halkla işbirliği yapmasının kaçınılmaz olduğunu görüyor. **Tanzimat Fermanı’nın altında yatan gerçek budur işte.** Burada Devlet aslında gericidir. Üretici güçlerin gelişmesi onun eski düzenini bozmuş-işlemez hale getirmiştir. O da ne yapıyor, bir adım öne geçerek mevcut duruma uygun yeni bir üst yapı dizayn ederek, sanki değişimi kendisi örgütlüyormuş intibainı veriyor. Devlet için önemli olan yaşamı devam ettirme mücadelesinde ayakta kalabilmektir; o, bunun için değişen çevre koşullarına uygun olarak kendini yeniden üretiyor-biçim, kılık değiştiriyor. Çünkü, değişen maddi gerçeklik henüz daha topyekün bir nitelik değişimini zorunlu hale getirecek boyutlarda değildir. Devlete varolan zemin üzerinde manevra yapabilme kabiliyetini veren de budur zaten. Ne dış, ne de iç dinamik henüz daha Osmanlı’da topyekün bir burjuva devrimi için olgunlaşmış durumda değildir. Herşeyden önce batılı devletler hazır değildir daha böyle

birşeye! Daha sonra göreceğiz, 1876'da Anayasa ilan edildiği zaman Osmanlı sanıyordu ki batılı devletler ve Rusya bundan çok memnun olacaklar! Ama hiçte öyle olmadığını görünce epeyce şaşırmişti Devlet! Batılı devletlerin ve Rusya'nın amacı belirli bir denge politikası içinde adım adım Osmanlıyı paylaşmaktı. Osmanlının "modernleşerek güçlenmesi" ise ancak onların bu politikalarının içinde bir anlam kazanıyordu!

"Tanzimat'ın hedeflerine ve daha sonra izlenen politikalara gelince: En başta, ülke içinde ve dışında merkezi hükümetin otoritesini yeniden tesis etmek gerekiyordu; bir dizi yeni sorumluluğu üstlenecek işlevsel bir hükümet kurmak; sosyal yapı içindeki faaliyetleri düzenlemek, uyumlu hale getirmek ve çatışmaları çözmek; bütün grupların, kitlelerin can ve mal güvenliğini sağlamak ve zaman içinde, üst gruplara karşı onların desteğine dayanmak (ayanlar ve eski ordu şefleri dahil); daha liberal bir ekonomi politikası benimsemekti. Bu hedeflere ulaşmak için izlenecek yollar ise şöyle sıralanıyordu: Ekonomik açıdan tümüyle merkezi mali sisteme bağlı yeni bir bürokrasi ve ordu; gerekli personeli eğitmek için yeni bir okullar ve hukuk sisteminin oluşturulmasını sağlayacak bir dizi yeni ekonomik ve sosyal önlemler ve düzenlemeler"[1].

Bu paragrafın içinde herşey var aslında! "Hükümet otoritesinin yeniden tesisinden" bahsediliyor burada. Otoriteyi bozan kimdi peki? Başta ayanlar, feodal beyler! O halde, hükümet otoritesini tesis için ilk yapılması gereken de onların belini kırmak olacaktı. Sonra deniyor ki, "herkesin can ve mal güvenliği sağlanmalıdır". Bunun için de, can ve mal güvenliğini tehdit eden bu "üst gruplara", yani ayanlara karşı "desteğe ihtiyacım var" diyordu Devlet.

"Ferman'da vaat edilen yaşam ve mal güvencesi, aslında ayanlara karşı verilen mücadelede halk kitlelerinin tahtı ve bürokrasiyi desteklemelerini sağlamaya yönelikti"[1].

Burada iki önemli nokta var. Birincisi şu: Devlet-II.Mahmut- ayanlara karşı savaş ilan ederek "müsaderelere" (onların mallarını-mülklerini devletleştirmeye) girişince, bu arada, hızını alamayarak orta boy ayanlara da indirmişti darbeyi. Ama sonra bakıyor ki olmuyor, orta sınıf olmadan vergisini bile toplayamıyor Devlet, bu sefer tutuyor politika değiştirmeye çalışıyor. **Tanzimat Fermanı, aslında bir yerde de II.Mahmut'un bu, "yıkttın perdeyi eyledin viran" politikasının sonuçlarını düzenleme çabasıdır da. Bununla Devlet, geride kalan orta sınıfa diyordu ki, "benim için siyasi bir tehlike haline gelmediğiniz müddetçe istediğinizi yapabilirsiniz. Nedir amacınız, mal-mülk sahibi olmak, zenginleşmek mi buyurun, ama bir tek şartla, haddinizi bilmeniz şartıyla. Siz bu sınırların içinde kalırsanız ben de size dokunmayacağımı garanti ediyorum".** Halka da diyordu ki Devlet, "bundan sonra öyle cemaat özerkliği altında yaşamakmış falan yok. Özgürlük özgürlük diye başımın beynimin etini yiyordunuz alın size özgürlük. Herkes birey olacak bundan sonra, yani herkes sadece Devlete bağlı "eşit" Osmanlı vatandaşı olacak. Yeni düzen bu. Bu düzenin işlemesi için de önce beni desteklemeniz lazım". Ve de tabii, bütün bir eğitim sisteminin de bundan böyle bu yeni düzenin işlemesi için kadro yetiştirmeye yönelmesi gerekiyordu. Ferman'la bunu da ilan etmiş oluyordu Devlet. Devlet kademelerinde yükselmek, kariyer yapmak isteyenler bundan böyle bu yola girmek zorundadır diyordu.

"Fakat 1839'dan sonra uygulanan bu politikalar birleştirici olacağı yerde, Hristiyan ve Müslüman grupları çoğunluklar ve azınlıklar olarak değişime uğratarak onların ulusal uyanışlarının başlamasına ve zaman içinde ulus haline gelmelerine neden oldu. **Aslında, Tanzimat reformlarıyla izlenen merkezileştirme politikası tek ve birleşik bir Osmanlı ulusu yaratma yolları aramak için başlatılmıştı, fakat Türkler ve Araplar da dahil olmak üzere bütün etnik ve dini grupların ulusal uyanışının başlamasıyla sona erdi".**

“Tanzimat Fermanı “eşitlik” prensibini benimseyerek gayrimüslimlerin Müslümanlarla “eşit “ olduğundan yola çıkıyordu. Bu prensip, esasen İngiltere, Fransa ve Avusturya temsilcilerince hazırlanıp, yürürlüğe konmak üzere Osmanlı hükümetine verilmiş olan 1856 İslahat Fermanı’nda daha da ayrıntılandırılmıştı. **Neredeyse yalnızca Hristiyan nüfusla ilgilenen bu Ferman, aslında Avrupa güçlerinin garantörlüğü altında bu gruba imtiyazlı bir statü yaratmıştı..Osmanlı Devleti’ne uygulandığında Tanzimat’ın “eşitliği” Hristiyanları merkezileşmenin idari etkilerinden koruyarak, kendi kültürel ve dini özelliklerini korumalarını mümkün kıldı ve bu arada da merkezi idare tarafından tesis edilmiş olan ticari büyüme ve Avrupa’yla ilişkilerin yarattığı ekonomik fırsatlardan azami derecede faydalanmalarını sağladı”..**

“Osmanlıcılık fikri, yani modern vatandaş anlamındaki bütün tebaaya eşit yasal statü verilmesi anlayışı, Tanzimat döneminde Osmanlı devlet adamlarının bütünlüğü sağlamak için düşündükleri ilkelerin en önemlilerinden biriydi. Fakat gerçek yasa aslında Müslüman olmayan tebaanın konsolosluk yardımı ile yabancı vatandaşlığa geçmelerini engellemek için alınmış bir önlemdi”.

“Hristiyanlara tanınan özel haklar ve koruma önlemleri toplumsal ilerleme ve gelişme açısından onlara yepyeni yollar açtı. Sultan II.Mahmut’un katı tedbirleri genel olarak onları etkilemedi, çünkü bunlar aslında çoğunlukla nüfusun Müslüman kesimine ilişkindi. Onlar-yani gayrimüslimler- kapitalist döneme toplumsal ve kültürel bütünlükleri hemen hemen hiç bozulmamış olarak girdiler. Geleneksel kurumlarını ve adetlerini, yükselen yeni kapitalist ilişkilerden faydalanarak arzuladıkları herhangi bir şeyi elde etmek için, duruma adapte etme özgürlüğüne sahiptiler. Bu esnada Müslümanlar ise, geçmişte pek de hayranlık duymadıkları ve en sonunda da, Hristiyanlar zenginleşirken kendilerine büyük maddi yarar sağlamadığını gördükleri kültürel modellere intibak etmek için toplumsal ve siyasi kurumlarının ruhunu ve arkalarındaki felsefeyi derinden geçiştirme külfetiyle karşı karşıya kaldılar”..

“Müslümanların hakim durumda olduğu yegane alan hükümet hizmetiydi. Daha önce de belirtildiği gibi, yönetici sınıfa girmek için İslami inanç ön koşuldu. Ondokuzuncu yüzyılın ortalarına kadar Müslümanlar için siyasi güç onların özel omazsa olmazıydı ve Müslüman olmayan ticaret ve meslek gruplarının giderek artan ekonomik gücüne karşı esas dengeleyici unsur durumundaydı”[1]..

Osmanlı’nın-Devletin niyeti herkesi “eşit” Osmanlı vatandaşı yaparak aradaki özerk yapıları ortadan kaldırmak, bu şekilde, Devleti merkezileştirerek bozulan düzeni yeniden tesis edebilmektir. Ama evdeki hesap çarşıya uymadı ve tam tersi sonuçlar ortaya çıktı, neden? Çünkü, evet, eski özerk yapılar (millet sistemi, feodal ayanlıklar vb.) Devletin merkezileştirmesini engelliyordu. Devlet, gücü bunlarla paylaşmak zorunda kalıyordu. Ama, bunun karşılığında da bu yapılar insanların önünde, onları birarada tutan birer barajdı-bağ’dı. Daha önce, ‘aynı apartmanın-binanın içinde oturupta sadece merdivenlerden inip çıkarken birbirleriyle karşılaşan’ (bunun dışında herkesin kendi özerk dünyasında yaşadığı) bir insanlar topluluğuydu Osmanlı. Şimdi ise, aradaki duvarlar kalkıyor, herkes birarada yaşamaya başlıyordu!. Peki nasıl olacaktı bu? **Osmanlı diyordu ki, “bundan böyle Osmanlı vatandaşı olacaksınız hepiniz”, yani, ortak bir Osmanlı üst kimliği altında “eşitleneceksiniz”. Ama içi boş bir kavamdı bu “Osmanlı vatandaşlığı”!. Çünkü, Osmanlı Devletinde o dönemde henüz daha bütün insanları birleştirecek, onlara “Osmanlı vatandaşlığı” gibi ortak bir üst kimlik verecek bir üretim ilişkileri sistemi gelişmemişti. Yani, antika bir yapı olan Devlet istedi diye insanlar onun “eşit” vatandaşları olmazlardı! Bunun için, onların-insanların belirli bir üretim faaliyeti içinde eşitlenerek yoğurulmaları gerekirdi. Ancak bu durumdadır ki, bir Rumla bir Türk, ya da Ermeni arasındaki “farklar” ortadan kalkabilirdi. Çünkü ancak, işçi, ya da işveren-burjuva olmaktır ki (ya da tabii, ortak üretim faaliyeti içinde işin bir ucundan tutuyor olmaktır ki) insanlar arasındaki etnik-dini-bilinç dışı kültürel farklılıkları (bu farklılıklardan kaynaklanan bilinç dışı alt kimlikleri) etkisiz hale getirebilirdi.**

Osmanlı'da ise, böyle herkesi birleştirici bir üretim süreci-faaliyeti olmadığı için, aradaki o antika duvarlar kalkınca, bu sefer onların yerine insanların sahip oldukları kültürel farklılıkları temel alan kültürel duvarlar-kimlikler ön plana çıktı; yani, dışardaki duvarların yerini bu kez de insanların kafalarındaki duvarlar aldı. Ve ne oldu, daha önce, hayatın içinde pek karşılaşmadıkları için fazla bir önemi olmayan insanlar arasındaki bilinç dışı-kültürel faktörler öne çıktı, ve insanlar bu kez Rum, Ermeni, Müslüman vb gibi alt kimlikleriyle farklı unsurlar haline gelmiş olarak birbirleriyle temasa geldiler. Ki bu da onların ayrışmalarına neden oldu. Bunun siyasi bir muhteva kazanması ise daha sonraki adım olacaktır. Bu durumda onları Osmanlı sistemi içinde bir arada tutan bir özellik-bağ kalmıyordu artık ortada. Onlar da, etnik-dini kimliklerini temel alarak kendi başlarının çaresine bakmaya çalıştılar. Aslında tabii bütün bu işlerin sorumlusu Osmanlı falan değildi. Bu süreç önce, bilinç dışı olarak hayatın içinde ortaya çıkmıştı. İç ve dış dinamiklerin gelişmesinin o döneme özgü bir sonucuydu bu. En sonunda olan ise, daha en başından itibaren adım adım gelişerek ortaya çıkan oldu..

“Geçmişte Osmanlı Devleti'nde bütün halklar, toprak ve mallar padişahın malı sayılırdı. Padişah, patrikler de dahil olmak üzere temsilcilerine yetki vererek otoritesini uygulatır, böylece fert ile hükümet arasında doğrudan bir sürtüşme engellenmiş olurdu. **1839 Fermanı** ise, kuramsal olarak fertle devlet arasında, fertlerin Osmanlı Devleti'nin vatandaşı statüsünde olmalarından doğan hakları ve yükümlülüklerine dayanan yeni ve doğrudan bir ilişki oluşturdu. Kuramsal olarak dini ve etnik sınırların üstünde olmayı sağlayan Osmanlı vatandaşlığı, çeşitli etnik, linguistik ve dini cemaatleri hükümetten tecrit etmekle kalmayıp, onları karşılıklı etkileşimler ve baskılardan koruyan dini ve kültürel konulardaki öz yönetim özelliklerinden de mahrum etti. Milletlerin topluluk statüleri ve çeşitli grupların bu şekilde ayrımı sona erince, Osmanlı İmparatorluğun'daki dini ve etnik grupların birbirleri karşısındaki durumları sayısal güçleri esas alınarak belirlenmeye başlandı. Bu durumda ise, er ya da geç çoğunluk görüşlerinin hakim duruma geçeceği ve çoğunluğun kültürel özellikleri ile amaçlarının hükümetin kendi özellikleri haline geleceği aşıkardı”.

“Aslında, hükümet otoritesinin genişlemesinin nedeni hükümetin Hristiyan tebaalarının özgürlüklerini kısıtlamak istemesinden kaynaklanmıyordu. Bunun nedeni, merkezîyetçi üniter hükümet kavramıyla 'millet'lerin muhafaza etmeye çalıştıkları özerklik fikri arasındaki kaçınılmaz uyumsuzluktu. **Gayrimüslim halk, kendisini (sağlayacağı faydalardan yararlanmak için) Osmanlı yasalarına uymak ile, kendilerine eski 'milletler sistemi' altında verilmiş olan ayrıcalıkları muhafaza etme isteği arasında ne yapacağını bilemez bir konumda buldu. Sonuçta, kendilerine eski millet sisteminde tanınmış olan ayrıcalıkları konu ederek Osmanlı hükümetinin haklarını ve özgürlüklerini ihlal ettiğinden yakınmakta tereddüt etmediler ve Avrupa devletlerinin de desteğiyle, vatandaş olarak uymak zorunda oldukları yasa hükümlerinden ve sorumluluklarından sık sık kaçmayı başardılar. Müslümanlar ise, himayesine girecek kimseleri olmadığı için, içinde buldukları kötü koşullardan Hristiyanları ve Avrupa devletlerini suçlamaya başladılar. Bunun neticesinde ortaya çıkan hoşnutsuzluklar da Müslümanlar ile gayrimüslimler arasında dini çatışmalar haline dönüştü”.**

Daha önceki açıklamardan da anlaşılacağı gibi, Osmanlı yönetici eliti her şeyin üstünde bir güçtü. Bunlara göre, Devlet öyle belirli bir etnik grubu, ya da dini falan temsil etmiyordu. Yani, bir Türk, ya da Müslüman devleti değildi Osmanlı Devleti. Nevi şahsına münhasır bir İbni Haldun Devleti idi o. Ama, Tanzimat'la birlikte, Osmanlı vatandaşlığı zemininde bir yeniden yapılanma olayı gündeme oturunca işler değişti. Müslümanlar'la gayrimüslimler arasındaki makas açılmaya başladı.

Eskiden, gayrimüslimleri koruyan-millet sistemi denilen- özerk bir zırh vardı ortada. Bu yüzden de din, ya da etnisiteye bağlı çoğunluk-azınlık gibi kavramların pratik olarak hiç bir önemi-anlamı yoktu. Ama şimdi bu zırh ortadan kalkmıştı artık. Müslüman olsun gayrimüslim

olsun herkes Devlet'in karşısında çırılçıplaktı-"eşitti"- Ki bu da, kaçınılmaz olarak, dinsel ve etnik olarak benzer özelliklere sahip insanlar arasında belirli gruplaşmalara neden oluyordu. Devlet, yeni düzenlemelerle güya gayrimüslimleri kayırıyor, onlara ayrıcalıklar tanıyordu; ama öte yandan onlar da memnun değillerdi bu yeni durumdan! Çünkü yeni durumla birlikte artık azınlık statüsüne düşüyorlardı. Bu yüzden de kaybettikleri eski özerk statülerini-zırhı-arıyorlardı! Ancak, diğer yandan da, o zırhı daha önce onların kendileri çıkarmışlardı sırtlarından! Bu nedenle, kafaları karıştı ve çözümü Osmanlı Devleti'ni suçlamakta buluyorlardı!. Aslında sadece "eşitlik" yetmiyordu onlara, aynı zamanda özerk de olmalıydılar. Bu ise, "eşitliğe" ve tek bir Osmanlı üst kimliğine sahip olarak vatandaşlık ilkesine-en azından bundan Devletin anladığı "merkezi Devlet" anlayışına-ters düşüyordu!

Gayrimüslim vatandaşlarını bir türlü memnun edemeyen Devlet de çaresizdi. **Bir yanda içerdeki huzursuzluklar, diğer yanda da gayrimüslimlerin arkasında onların hamisi durumunda olan batılı devletlerin ve Rusya'nın homurtuları, bitmek bilmeyen istekleri..Bu durum karşısında Osmanlı yönetici eliti-bir tür kendini koruma refleksiyle-yavaş yavaş Müslümanlara doğru yaklaşıma başladı. Kendini herşeyin üstünde gören Devlet Müslüman olduğunu hatırlamaya başlıyordu sanki!. Daha sonra göreceğimiz gibi aynı süreç ona ilerde Türk olduğunu da hatırlatacaktır!..**

Sonuç olarak, gayrimüslimler yavaş yavaş Devlet'ten kopma süreci içine girerlerken, Müslümanlar da kendilerini yavaş yavaş Devlet'le özdeşleştirmeye başladılar ve toplumda özel bir yönetici statüsü-konumu talep ettiler. Ki bu da tabii Devlet'in Müslüman olmayanlara ayırım yaptığı ve kötü muamele ettiği suçlamalarını arttırmaktan başka bir işe yaramadı!.. Kendi kendisini üreten-tüketen bir kısır döngüydü bu..

Bu arada bir diğer ilginç nokta da şudur: "Geleneksel özerkliklerinden ve işlevlerinden mahrum kalan "milletlerin" eskiden kalma yapıları da durumdan şikayetçiydi. Çünkü artık Osmanlı Devleti onları kendi izlediği Osmanlılaştırma politikasının önündeki bir engel olarak görüyordu. Öte yandan, gayrimüslim aydınlar da onları (yani eski millet yapılanmalarını) laik-etnik kültürün ve ulusal bilinçlenmenin doğuşunu geciktirmekle suçluyorlardı. **Böylece, çelişkili olmakla birlikte, Müslüman olmayan grupların daha ilerici kesimleri kendilerini eski millet sistemine karşı Osmanlı hükümetiyle işbirliği içinde buldular"**[1].

Çok ilginç değil mi! Devlet, yaşamı devam ettirme mücadelesinin kendisine dayattığı bir zorunluluk olarak kabuk değiştirmeye başladıkça, bu süreç onu eski kabukların-yapının- içindeki (eskiden kalma) unsurlarla karşı karşıya getiriyor. Yeni süreç içinde Devlet'in en yakın dostu ise, onun can düşmanı olan milliyetçi-ayrılıkçı yeni orta sınıf unsurları oluyor!..İşte diyalektik budur! İlerleme denilen şey, daima varolan maddi gerçekliğin kendi diyalektik inkârcısını yaratmasıyla-kendini inkâr etmesiyle-gerçekleşiyor..

Şöyle özetleyelim: Reformlar, bireyler, hükümet ve milletler arasında yeni ilişkiler yaratmıştı. Bu yeni ilişkiler de, hükümete bağlı tebaalara (sadakat ve birlik içinde olmaları kaydıyla) olabildiğince haklar, özgürlükler ve hizmetler sağlayacak, onların kültürel, politik ve ideolojik beklentilerine cevap verecekti. Ancak bu yeni ilişkiler düzeninin yeni bir yapısal çerçeveye de ihtiyacı vardı. Ki bu da Batı Avrupa'dan alınan "ulus-devlet" modeli oldu. Öyle ki, bu model, tarihsel deneyimleri ile politik kültürleri dikkate alınmadan liderleri tarafından bütün Osmanlı halklarına dayatıldı. "Birbirine benzer diller konuşan her etnik grup-Sırp, Rum, Bulgar ve daha sonra da Türk-kendilerine başkaları tarafından önerilen belli bir toprak parçası üzerinde toplandılar ve kendi başlarına bu işe girişmiş olan 'ulusal' liderlerinin seçtiği ulusal kimliği kabul etmek zorunda bırakıldılar"[1].

Karpat burada iç dinamiği reddetmiyor şüphesiz. Dış etkenin altını çizmek istiyor. Ulus devlet modelinin kitlelere, hepsi de Batı'da eğitim görmüş ve belirli bir ideolojik süzgeçten geçmiş liderleri tarafından, tarihsel gelişim özellikleri dikkate alınmadan adeta dayatıldığını söylüyor.

TANZİMAT, TOPRAK MÜLKİYETİ SORUNU VE MÜSLÜMAN ORTA SINIFIN GELİŞİMİ..

“II.Mahmut’un içinden çıkılmaz hale getirdiği toprak mülkiyeti sorununa ilişkin düzenlemeler Abdülmecid’in saltanatının başlangıç yıllarında kurulan toprak mülkiyeti komisyonlarının çalışmalarıyla nihayet **1858 yılında Arazi Kanunnamesi’nin** ortaya çıkmasıyla sonuçlanmıştır. Görünürde Arazi Kanunnamesi klasik İslam hukukunun ve Osmanlı Devleti’nin geliştirdiği beş toprak cinsini tanımakla beraber, aslında arazi işletmeciliği bakımından çok büyük bir değişiklik getirmiş bulunuyordu. Rakaba, yani mülkiyet hakkını devlet muhafaza etmekle beraber, işletme hakkı kiracı ve tasarruf sahibi lehine çok genişletilerek, 19.yy’ın sonrasında ve bilhassa İttihat ve Terakki döneminde işletme, yani tasarruf hakkı ile rakaba, yani mülkiyet hakkı birbirinden farksız hale gelmiş bulunmaktaydı. **Daha evvel padişahlar, bilhassa II.Mahmut, ayanlara karşı halkın desteğini kazanmak amacıyla Balkanlar’da tararruf sahibi birçok köylüyü mülk sahibi yapmıştır. Ancak, bilhassa Bulgaristan ve Makedonya’da özellikle Hristiyan köylülere toprağın mülkiyet hakkının verilmesi Müslümanlar’ın aleyhine olmuştur. Hristiyan köylü toprağının mülkiyet hakkına sahip olarak piyasa ihtiyaçlarına göre üretimde bulunurken, Müslüman halkın tasarruf hakkı, yani araziyi kullanma yetkileri uzun süre tahdit edilerek bu kesimin pazar ekonomisine girmesi geciktirilmiştir”.**

“Arazi mülkiyeti ve tasarruf haklarının uğradığı değişiklikler başlıca iki sonuç ortaya çıkarmıştır:

Birinci sonuç: Devlet, daha doğrusu bürokrasi, arazi üzerindeki mülkiyet haklarını hukuken muhafaza etmekle beraber tasarruf yetkilerini fiilen kişilerin lehine genişleterek zirai ekonomide, yavaş yavaş, serbest diyebileceğimiz bir ekonominin yerleşmesine yol açmıştır. Böylece eğitim, hizmetler ve idarede merkezîyet usulünün derin kök salmasına karşılık ziraatte nisbi bir liberalleşme olmuştur.

İkinci sonuç: **Ziraatte piyasa ihtiyaçlarına, yani pazar ekonomisine göre üretim yapmak, yani ticari ziraat öncülük kazanmıştır. 1838 Osmanlı-İngiliz ticaret anlaşması hem ticaret serbestliğini genişletmiş, hem de ziraatin piyasa, bilhassa dış piyasa ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde üretim yapmasını sağlamıştır..İşte bu gelişmeler sonucunda sosyal mevkilerini ve etkilerini ekonomik güce dayandıran yeni tipte tüccar ve toprak sahiplerinin ortaya çıktığını görüyoruz. Ticarete, bilhassa dış ticarete gayrimüslimlerin hakim olmasına karşılık ziraatte, yabancılara verilen toprak sahibi olma hakkına rağmen Müslümanlar üstün durumda bulunmaktaydılar.. Bu sosyal gelişmelerin Abdülhamid zamanındaki İslamcılık cereyanının meydana çıkmasında büyük bir payı vardır. Çünkü, tarım kesiminde meydana gelen sosyal gruplar bir dereceye kadar devlet kontrolünden uzak, hür olduğu kadar temel kültürünü ve geleneklerini muhafaza eden bir ortam içinde yetişmişlerdir. Bu kesimde, eski yarı feodal bürokratik düzen kalkmış, onun yerine özel mülkiyete dayanan yeni bir düzen kurulmaya başlamıştır. Böylece, tarım kesiminde, yani kasaba ve köylerde Müslüman halk arasında din, kültür, hatta dil esasına dayanan, bir çok yerde bölgesel karakter arz eden, görünürde geleneksel bağlarla birbirine bağlanan, fakat niteliği çok başka yeni tesianüt bağlarıyla birbirine bağlanan yeni bir toplum oluşmaya başlamıştır. Ekonomik ilişkiler açısından, modern kültür ve değerler bakımından geleneksel toplumdur bu”.**

“**Temel sosyal ve ekonomik şartların ve geleneksel kültürün tesirleri altında benliğini ve tarihsel kimliğini koruyarak gelişen eşraflı, hocalı, imamlı, tarımsal köklü bu grup devlet teşkilatı içinde yerini bulamamıştır. Her ne kadar 1876-78 Meclis-i Mebusan’ı bu kitleye bir temsil imkânı sağlamışsa da, bu imkân uzun ömürlü olmamıştır. Buna karşılık devlet seviyesinde ve devlete hizmet için yarışan ve temel bünyeden kopmuş okumuşlar zümresi, ya Avrupa’yı kendine model almış, veya dört elle, sözde eski kültüre ve geleneğe dayanarak içinde yaşadığı gerçekleri göremeyerek olabildiğince tutucu bir tavır almıştır”[1].**

Osmanlı'da, daha sonra da Türkiye'de kapitalizmin nasıl geliştiğini mi bilmek istiyorsunuz, o halde yukardaki iki paragrafı bir kere daha okuyunuz! Dünden bugüne nasıl geldiğini, 1950'de ne olduğunu mu bilmek istiyorsunuz, o zaman bu gözle bir kere daha okuyun!. 1920'de II.Grup ne mi idi, kimi mi temsil ediyordu, ya peki onun karşısındakiler-Kemalistler kimdi, bu mu bilmek istediğiniz, 1923 "Birinci Cumhuriyet"inin ne olduğunu mu anlamak istiyorsunuz, o zaman bir kere daha okumanız gerekecektir!.

Tekrar II.Mahmut'a, 1838 İngiliz Ticaret Anlaşmasına ve de 1839 Tanzimat Fermanı'na dönersek: **1838'in, II.Mahmut'un izlediği politikanın kaçınılmaz sonucu olduğunu söylemiştik. "Güçlü devlet-merkezi devlet" mi istiyordun sen, o halde bunun fiyatını da ödemek zorundaydın! Sened-i ittifak'ı yırtıp atan, bütün o ayanlara kök söktüren sen değilmiydin, o halde bunun sonuçlarını da hesaba katmak zorundaydın! Bir M.Ali'nin ta Kütahya'ya kadar gelebileceğini, kendi valine karşı önce Ruslar'dan, sonra da İngilizler'den yardım istemek zorunda kalacağını hesap etmek zorundaydın! Ama hiç şüphemiz olmasın, Osmanlı'nın-"ilerici" padişahı II.Mahmut mutlaka bu hesabı da yapmıştır daha önceden! Yapmıştır da peki neden batağa battı o zaman? Çok basit, "klavuzu karga olanın" varacağı yer orasıdır da ondan! Kim miydi, ne miydi peki o klavuz, bunu mu soruyorsunuz! Bütün Osmanlı Devlet adamlarına yol gösteren klavuz ne ise gene oydu: "Ya Devlet başa, ya da kuzgun leşe" idi! Yani Osmanlı, "güçlü-merkezi Devlet" uğruna," denize düşenin yılanı sarılması" gibi, gerektiğinde yabancı devletlerden yardım istemeyi bile göze almıştı. Çünkü, nasıl olsa, batılı devletlerle Rusya arasında denge politikası izleyerek cambazlık yapmayı öğrenmişti o!**

Sonuç 1838 Ticaret Anlaşmasıdır dedik! Öyle ki, bu tarihten sonra herşey değişmiştir Osmanlıda. Ticarete gayrimüslimleri öne çıkaran, onları batılı devletlerin ve Rusya'nın işbirlikçisi haline getiren bu anlaşmadır. Osmanlı sanayiini öldüren, Osmanlıyı yarı sömürge haline getiren bu anlaşmadır. Zaten daha sonra sırasıyla bütün diğer ülkelerle de buna benzer anlaşmalar yapmak zorunda kalmıştır Osmanlı. Ama öte yandan, gene bu anlaşmadır ki, Osmanlı da tarımı teşvik eden de o olmuştur.⁴⁷ Çünkü, 1838 den sonra Osmanlı, tarım ürünleri ihraç ederek Batı'nın sanayi ürünlerini alan bir yarı sömürge ülke haline gelmiştir! Tabi tarım ürünleri ucuza gidiyordu falan, ama gene de bu, sonuçta, tarımsal alanda faaliyet gösteren Müslüman orta sınıfın gelişmesine neden oluyordu. Müslüman orta sınıfın ürettiklerini ucuza kapan gayrimüslim tüccarlar bunları batılı ülkelere pazarlarken, onların sanayi ürünlerini de Osmanlı'ya taşıyorlardı. Tabi bu da zamanla gayrimüslim-Müslüman orta sınıfların farklılaşmasına, bunların arasındaki rekabetin gittikçe büyümesine de neden oluyordu. Sonucu biliyoruz! Ve halâ da, suçlu kim diye onu arıyoruz!

Burada, bir kere daha altını çizmek istediğim nokta şudur: Devlet, merkezileşerek kendini kurtarmaya çalışırken, kaçınılmaz olarak, bazı kalıcı sonuçların ortaya çıkmasına da neden oluyordu. **Ayanlar yakın tehlike olduğu için gayrimüslim orta sınıfla ve batılı ülkelerle ittifak kurarak onlara (ayanlara) vuran Devlet, sonuçta, ülkeyi Batı'nın yarı sömürgesi haline getirirken, gayrimüslim orta sınıfı da Batı'nın işbirlikçisi durumuna sokmuştur. Ama bununla da kalmıyordu iş, o, izlediği bu politikanın sonucu olarak, aynı zamanda, Müslüman orta sınıfın gelişme çizgisini de belirlemiştir. Devlet, II.Mahmut'la birlikte, önce, tarihinin en büyük devletleştirmesini yaparak Müslüman orta sınıfa darbe vururken, daha sonra, onlar olmadan vergisini bile toplayamaz hale gelince, dizginleri gevşetmek zorunda kalmıştır. Bu arada, batılı ülkelerin ihtiyaçları-artan talepleri-doğrultusunda gelişmeye başlayan tarım-bu gelişme Devletin alacağı vergileri de arttıracığı için- Müslüman orta sınıfın kaderini de belirlemiş oluyordu. Böylece, süreç**

⁴⁷ Emperyalizm kapitalizmi geliştirir mi geliştirmez mi! Yıllarca bunu tartıştı „Türkiye solu“! Ve sanki, „evet geliştirir“ dersek, bu onun-emperyalizmin- günahlarının hafifletmesine neden olacakmış gibi de, hep aksini telkin etti kendi kendisine, yani „hayır geliştirmez“ diyedurdu! Ben diyorum ki, evet, emperyalizm kendi diyalektik inkârını yaratarak kapitalizmin gelişmesine de yol açar, bunun en güzel örneği de Osmanlıdır. Ama tabi ne pahasına! Bütün o dökülen gözyaşları, Ermeni-Rum-Türk, Müslüman katliamları, göçler pahasına, halâ da çekilen acılar pahasına!..

içinde oluşan işbirlikçi-tüccar gayrimüslim orta sınıf zamanla ayrılıkçı ulusal hareketlere yönelerek ayrı baş çekmeye çalışırken, bu süreci artık durduramayacağını anlayan Devlet de-yapacak başka şeyi kalmadığı için- batılı ülkelerle gayrimüslimlerin ittifakına karşı Müslüman kesime sığınmaya başlar. Ki bu da bir veba mikrobunu gibi Müslümanları da etkileyecek, onların da kaderi üzerinde rol oynayacaktır. Müslüman orta sınıfın halâ bile kendisini Devlet'ten tam olarak ayıramamasının altında yatan bu süreçtir.

“II.Mahmut ayanları ortadan kaldırmış, fakat onları destekleyen alt grupları veya bütün toplumu değiştiren ekonomik ve sosyal süreci yok edememiştir. Aslında, ayanların yerini, zanaatkarlardan, toprak sahiplerinden ve geçmişi pek bilinmeyen çeşitli ticari konularla uğraşan diğer gruplardan oluşan Müslüman orta sınıf almıştır. **II.Mahmut'un ayanları ortadan kaldırması, görünüme göre yüzyılın sonlarına doğru önemli siyasi roller oynayacak olan bu yeni sınıfın (yeniden) doğmasına dolaylı olarak yardımcı olmuştur.** Şu hususa dikkat çekmek gerekir ki, bu gelişme Balkanlar'da ulusal bağımsızlıklarını elde etmiş olan Hristiyan benzerlerinin en azından altmış yıl gerisinde oluşmuştur. **Bu sınıfın ekonomik gücü, geçmişte hükümetin toplumu kontrol altında tutmak için bir araç olarak kullandığı toprak mülkiyetinden ve bu toprakların işlenmesinden gelmekteydi. Artık, (eskiden olduğu gibi) bu toprakların ekilip biçilmesi ve ürün fiyatları hükümet tarafından düzenlenmiyordu. Artık hakim olan, Batı endüstriyel sisteminin ve para ekonomisi ile serbest pazar ekonomisi yasalarının giderek artan etkisi ile arz ve talep arasındaki etkileşimdi. Yine de gerçek ekonomik güç büyük ölçüde şehrli ticaret gruplarının ellerindeydi. Bu gruplar da çoğunlukla Rum, Ermeni ve bazı yerlerde ise Hristiyan Araplardı”[1].**

Şimdi tekrar soruyorum: Emperyalizm kapitalizmi geliştirir mi geliştirmez mi? Cevap yukardaki paragrafta, bir kere daha okuyun lütfen! Olmadı mı, olay kafanızda tam olarak açıklık kazanmadı mı, o zaman bir de aşağıdaki paragrafı okuyun bakalım:

“1830'lardan sonra Osmanlı Devleti'nin ekonomisine giderek artan biçimde Batı'nın ekonomik çıkarlarının hakim olduğu bir gerçektir. Sonuçta, Avrupalılar, Müslüman tarım kitleleri ve ilk iki grup arasında aracı olarak hareket eden Müslüman olmayanlar arasında üç yanlı bir ilişki gelişmiştir. Bu, Asya ve Afrika'da hakim olan sömürge ilişkisine benzer bir düzenlemedir..Yakın tarih Balkan milliyetçilerinden bazılarının Osmanlı hükümetini sömürgeci bir güç olarak görmesine rağmen ekonomik ilişkilerde tümüyle farklı bir yapı hakimdi. **19.yy'da Müslüman milliyetçiliği Batı'nın ekonomik emperyalizmine sosyopolitik bir tepki olarak gelişmiş ve Müslüman etnik gruplar arasında birleştirici bir rol oynamıştı. Bu nedenle, Batı emperyalizmi özellikle Müslüman Araplar arasında bölgesel ve yerel milliyetçi akımların gelişmesini dolaylı olarak geciktirmiş oldu. Bu tür eğilimler, özellikle 1916'dan sonra, yalnızca Mısır ve Mezopotamya gibi Batı'nın doğrudan nüfuz sahibi olduğu bölgelerde teşvik gördü. Müslüman milliyetçiliğinin büyümesi doğrudan Avrupa'nın ekonomik ve politik hakimiyetinden kaynaklanmıştır. Şehrli Müslüman orta sınıfların en önemli dayanağı olan Osmanlı sanatlarının ortadan kalkması ve Osmanlı ekonomisinin zaman içinde tarım ürünleri üreten ve mamul maddelerin çoğunu dışarıdan ithal eden hemen tümüyle tarıma dayalı hale gelmesi ve bunun sonucu olarak ithalatın ihracatın önüne geçmesi ve dış borçların artması Müslüman milliyetçiliğinin yaygınlaşmasına yol açan önemli ekonomik etmenlerdir. Hristiyan orta sınıfların milliyetçiliği büyük ölçüde Osmanlı hükümetinin profesyonel yetersizliğine ve fert ile devlet arasında yeni birleştirici bağlar yaratamamasına bir tepkiydi. Müslüman orta sınıf milliyetçiliği ise ondokuzuncu yüzyılın ortalarına doğru Avrupa'nın ekonomik, politik ve kültürel hakimiyeti nedeniyle doğdu ve en başından itibaren emperyalizm karşıtı eğilimler gösterdi. Çelişkili bir durum olmakla birlikte, ekonomik ve kültürel açıdan aynı Avrupa'nın sunmuş olduğu reform modelini izleyerek ülkeyi modernleştirmek suretiyle Avrupa emperyalizmini yenmeye çalıştı. Yani Müslüman milliyetçiliği, önceleri Batı'nın**

ve onun aracılarının Osmanlı Devleti üzerindeki ekonomik hakimiyetine bir tepki olarak doğdu, fakat daha sonra ana grupların etnik ve linguistik bağlılıklarına göre gelişti”.

“Müslümanlar arasında milliyetçiliğin gelişmesi 1831-1840 da Mısırlı M.Ali Paşa'nın Suriye'yi ve Anadolu'nun bir kısmını işgaliyle başladı. Bu işgal Suriye'de (Filistin de dahil olmak üzere) geleneksel toplumsal yapının altüst olma sürecini hızlandırmada, Anadolu'da hükümet karşıtı ayaklanmalar başlatmada ve bir sosyopolitik tepkimeler zinciri oluşturmada katalizör görevi yaptı. İşte bu değişikliklerin ortasında, Batı'nın ekonomik hakimiyetinin, arazi sistemindeki değişikliklerin, tüccar gruplarının doğmasının ve Müslümanlar ile Hristiyanlar arasında bölünmenin (her biri kendine özgü bir siyasi kimlikle) birer birer önem kazanmalarına yol açtı”.

“Anadolu'daki ekilebilir arazinin büyük bir bölümü Müslümanlarındı veya onlar tarafından işlenmekteydi. Aslında, Yahudilerin ve Hristiyanların 1856'dan önce Suriye'de toprak sahibi olmaları yasal olarak mümkün değildi. Diğer yerlerde yabancılara uygulanan bu yasak 1867'ye kadar sürdü. Bu, Hristiyan halkın Anadolu'nun ve Ortadoğu'nun şehir bölgelerinde yerleşmesine neden olan bir çok sebepten biridir. Bu suretle, Müslümanlar ile gayrimüslimler arasında, Müslüman olmayanlara ticari avantajlar sağlayan bazı mesleki farklılıklar elde olmadan yaratılmış oldu. Türkler ve diğer Müslümanlar toprakla uğraştılar ve ürünlerini sonuçta Rum, Ermeni ve bazen de Yahudi tüccarları tarafından çalıştırılan veya onların sahip oldukları büyük ihracat evlerine satan aracı tüccarlara sattılar. Doğal olarak tarım ürünlerinin fiyatları düşük, fakat aracılarının ve tüccarların karları büyüktü. Oralarda doğmuş olmalarına rağmen Müslüman olmayan tüccarların çoğu konsolosluklar kanalıyla Fransız veya İngiliz vatandaşlığına geçtiler ve sınır aşırı haklar elde ettiler”.

“Anadolu'daki Osmanlı üst orta sınıfı iki blok halinde kutuplaşma gösterdi. Kırsal şehirlerde gücünü toprak sahibi olmaya dayandırmış (çoğu zaman yasadışı yollarla) Müslüman ileri gelenlerden oluşan oldukça büyük bir grup ortaya çıktı. 1857 ve 1864'te belediyelerin ve vilayetlerin yeniden yapılanması için çıkarılan kanun bu eşrafa idari meclislerde sandalye verdi ve böylece cemaat lideri olarak mevkileri yasal olarak onaylanmış oldu. **1876 Anayasası ve parlamentosu bunlara siyasi iktidar için yarışma hakkı da verdi”.**

“Diğer yandan, Müslüman olmayan üst sınıflar esas ticaretin ve para alışverişinin cereyan ettiği, artık modern bankalar sistemi ile çalışan Avrupa'nın ekonomik çıkarları ile bağlantılı ve onların koruması altındaki büyük şehirlerde ve kasabalarda yerleşmeyi tercih ettiler..Müslüman olmayan ticaret gruplarının ekonomik güçlerinin farkında olan hükümet, gayrimüslimler ile aynı hakları taşıyan bir Müslüman tüccar kategorisi, yani beratlı tüccarları yaratarak bunu dengelemeye çalıştı. Ayrıca, Hayriye tüccarı olarak bilinen bir eski Müslüman tüccarlar grubu da vardı. Küçük kasabalardaki bazı Müslümanlar tüketim malları imalatının yanı sıra küçük ticaretle uğraşır hale geldi. Müslüman olmayanlar toptan ticaretle ve özellikle ithalat-ihracatla uğraşırken, bunlar parakende ticaretle daha faal oldular. Bir süre sonra, şehirlerdeki ticari şirketlerde çalışan bazı yabancılar, toprak satın alma hakları 1867'de resmen kabul edildikten sonra toprak da satın almaya başladılar, fakat hiç bir zaman büyük malikaneler oluşturamadılar”.

“Yerleşik hale gelmiş ve ticaretle uğraşan Müslüman gruplar ile gayrimüslim ticari gruplar arasındaki siyasi gerginlik Avrupa ülkeleri konsolosluklarının gayrimüslimlere sağladığı siyasi koruma nedeniyle şiddetlendi. Onlara verdikleri sınır aşırı haklarla Batılı iktidarların duruma müdahalesi Müslüman tarım ve ticaret grupları ile bürokratik aydın sınıf arasında gelişmekte olan çatışmayı içinden çıkılmaz hale getirdi. Öyle ki, Osmanlı bürokratik eliti ve Müslüman toprak sahipleri ile küçük tüccarlar arasındaki çatışmalar bunların Müslüman olmayan ekonomik gruplarla işbirliği yapmalarına yol açtı. Bu nedenle, Müslüman ekonomik gruplar, yönetimdeki elit için tehdit oluşturduklarından kendilerini kendi bürokratik liderlerinden çok uzakta buldular. Bu

arada, zaten inanç, eğitim ve geçmişleri açısından Müslüman olmayanlardan da oldukça uzaktaydılar”[1].

Müthiş! İnsanın akli duruyor! Hele hele, herşeyin “Devleti kurtarma” adına yapıldığını düşündüğünüz zaman adeta insanın kanı donuyor! Devlet, önceleri, Müslüman orta sınıfa karşı resmen gayrimüslim orta sınıfın ve batılı ülkelerin safında yer alıyor. Ama daha sonra, bunun fayda etmediğini, yapayalnız ortada kaldığını görünce de, kendisine yeni bir kimlik arama sürecine giriyor. İşte onu-o herşeyin üstündeki Devleti-önce Abdülhamid’le birlikte Müslümanlığı, daha sonra da Türklüğü keşfetmeye götüren süreç budur. Önce Devleti “Müslümanlaştırarak kurtarmaya”, bu olmayınca, daha sonra da “Türkleştirerek kurtarmaya” çalışacaktır o!.

“Müslüman politik ve ekonomik elitleri arasındaki sosyal ve politik bölünme, Osmanlı bürokrasisini kitlelerden soyutlamış, etnik ve dini grupların üstünde kendi konumunu korumasını sağlamış olan eski sınıf sisteminin dağılmasına yol açmıştır. Bu durumda, ondokuzuncu yüzyılın değişen sosyal ve politik koşulları içinde Osmanlı politik eliti kendi gücünü yasallaştıracak, onun dini, etnik veya sosyal grup ve kurumlarla özdeşleşmesini sağlayacak yeni söylemler bulmaya çalıştı. Bu kimlik arayışının etkilerinin, yeni modern devlet yapısının ve Müslüman Ortadoğu’da elit ile kitleler arasındaki ilişkinin belirlenmesinde çok önemli rol oynadığına inanıyorum”.

“İktidardaki Osmanlı eliti, önce, birbirinden soyutlanmış sosyal tabakalar içermeyen, yönetici sınıflardan değil, devlete koşulsuz bir sadakatle bağlanmış fertlerden oluşan devletle özdeşleşmeye çalıştı. Bir süre sonra, reformların bile yapılmasına neden olan devletin kalıcılığını sağlama zorunluluğu politik elitin kendi yetkilerini yasallaştırmak için kullandıkları başlıca söylem heline geldi. Tebaanın taleplerini karşılamaya çalışırken, bu taleplere cevap vermedeki ölçünün sınıf çıkarları olmadığı, fakat yönetimdeki seçkinlerin bu taleplerin devletin çıkarlarına uyup uymadığı konusundaki kararlarına bağlı olduğu ortadaydı. Devletin ne olduğu hayati sorusunun cevabı kuşaklar boyunca en karmaşık soru olarak kaldı”.

“Hükümetteki seçkinlerin giderek Müslüman olmayanlardan uzaklaşmaları Müslümanlara geniş bir politik birime ait oldukları duygusunu vermede çok önemli ölçüde birleştirici rol oynadı. Bu, bir şekilde, Müslümanların belirsiz haldeki ümmet-evrensel cemaat kavramının yeni bir politik nitelik, yani millet haline dönüşmesi yönünde atılmış ilk adımdı..Osmanlı politik ve sosyal gelenekleriyle şekillenmiş olmasına karşın Balkan devletlerindeki bürokrasi, aydınlar sınıfı ve ulusal kültür kendi doğuşlarını sağlayan sosyal etmenleri de büyük ölçüde içinde barındırmaktaydı. Sırp, Yunan ve Bulgar devrim liderleri yalnızca kendi etnik ve ulusal özelliklerini değil, aynı zamanda kendi orta sınıflarının sosyal ve politik felsefesini ve Rusya da dahil olmak üzere Avrupa’nın kültürel etkilerini de yansıtan bir dizi ulus devlet yarattılar. Fakat, Müslümanlar arasında önde gelen politik kadroların kökeni eski devletin yönetici gruplarıydı, bunların esas hareket noktaları da, bir ölçüde, değişen koşullara uygun olarak yenilenmiş olan eski sosyal felsefeydi. Bunlar devleti çağdaştıtırırken kendilerini “reform” yapmak zorunda bırakan sosyal değişimin ruhuna uygun hareket etmediler, daha çok kendi tarihi-politik miraslarını dikkate aldılar. Bu durum Müslümanlar arasında devlet ve toplum çatışmasına yol açtı. Bu, devletin kontrolünü doğrudan ellerinde bulundurmaya amaçlayan ekonomik açıdan güçlü Müslüman grupların bazı zamanlarda baskı uygulamalarına neden oldu”.

Olay apaçık ortada! Gayrimüslim orta sınıflar yeni ulusal kimliklerini yaratırken kendi etnik ve kültürel özelliklerinin yanı sıra, orta sınıfın ekonomik-politik felsefesini, ve de Batı Avrupa ve Rusya da dahil olmak üzere dış dinamiği de hesaba katarak ideolojik bir sentez yaratmaya çalışıyorlardı. **Müslüman kesimin politik liderleri ise hep Devlet’in adamlarıydı! Çünkü Devlet siyasi olarak kendisine rakip olabilecek başka bir Müslüman orta sınıf liderliğine müsaade etmiyordu! İşte bu kahredici diyalektiktir ki, Müslüman orta sınıfın**

kaderini körleştiren o olmuştur! Devlet, gayrimüslimlerden yüz bulamayпта Müslümanlara yönelince, zaten gayrimüslim orta sınıfla rekabet halinde olan Müslüman orta sınıflar bunu bir nimet sandılar ve onlar da bir yerde kendilerini Devlet'in kollarına bıraktılar! Dış faktör-tehdit bir yanda, içerde kaynayan ayrılma kazanı diğer yanda, dağılma-parçalanma korkusu Devleti Müslümanların kucağına itince, Müslümanlar da sandılar ki bize ait olan birşeyin elimizden kaçma durumu var, ona sahip çıkmamız gerekiyor-ve de bu duygularla onlar da Devlete sahip çıktılar! Özünde korkuya dayalı bir travma yatan bu kaynaşmanın etkilerini bilinç altında bugün bile halâ hissetmek mümkün.

Aslında, işin altını biraz daha eşerseniz bütün bu olup bitenlerin dinle falan hiçbir alâkasının bulunmadığını da görürsünüz! Olay tamamen Osmanlıda kapitalizmin gelişme süreciyle ilgilidir. Batılı ülkelerin gayrimüslimlerle iş tutmaları, Devletin de, "batılılaşıp modernleşeceğim" diyerek kendini bu koroya dahil etmesi, başlangıçta Müslüman kitleyi karşı kutba iten en önemli neden oluyordu. Burda din faktörü insanların kendi kültürel kimliklerini korumalarına yardım eden koruyucu bir şemsiyeydi aslında. İnsanların Devletin ihanetine karşı dayandıkları bir kaleydi. Bu durum Cumhuriyet'te de aynen devam etti. Ne de olsa Cumhuriyet eliti de Osmanlı'nın DNA' larını taşıyordu!.

Bu sürece-Anadolu'da kapitalizmin gelişme sürecine- Kurtuluş Savaşı'nın ve yeni kurulan Cumhuriyet'in en önemli katkısı sisteme dışardan gelen yabancı tehdidini artık sona erdirmesi olmuştur. Bundan sonra belirleyici olan artık büyük ölçüde iç dinamik olacaktır. Ancak iç dinamiğin belirleyici olacağı böyle bir ortamdadır ki, "Müslüman orta sınıf" yavaş yavaş Devlete karşı başını kaldırmaya, aradaki göbek bağına çözmeye başlayacaktır. Ki o da gene, her on yılda bir darbelerle kesilen bir süreç olmaktan kurtulamaz! Bu nedenle, bütün o gelgitlerin-Anadolu burjuvazisinin yalpalamalarının- sürecin doğasından kaynaklandığının bilincinde olarak bugün artık iyice keskinleşen bu ayrışma sürecine katkıda bulunmak gerekir. Gün, ittihatçı "solculuk" yaparak Anadolu burjuvazisinin hatasını bulma günü değildir, gün, hataları eleştirirken ortak hedefe karşı aradaki birliği koruma, hatta daha da geliştirme günüdür..

"Her milliyetten askerleri içeren bir ordu fikri Tanzimat Fermanı'nda yer alıyordu, fakat hükümet askerlik hizmetine görev ve ayrıcalıkları açısından Hristiyanları da dahil etmeye ancak 1855'te başladı. Bunu, Hristiyanlara uygulanan ve onların askerlik hizmetinden muaf tutulmalarının bedeli olarak gösterilen cizye'nin, yani kafa vergisinin kaldırılması izledi. **Fakat, herkesin askere alınması fikri Hristiyanlar'ın ve Müslümanlar'ın (her iki kesimin de) muhalefeti ile karşılaştı. Hristiyanlar, Müslüman devlete hiçbir duygusal bağları olmadığı ve ekonomik konumlarını kaybetmekten korktukları için karşı çıktılar; Müslümanlar ise, bunun kendilerinin malı olarak gördükleri devlet içindeki statülerini ve prestijlerini zayıflatacağını düşündüler.** Ondokuzuncu yüzyılda askeri ve politik konular Müslümanların gayrimüslimler karşısında bir çeşit denge sağladıklarına inandıkları yegâne alanlardı. (Bu iki grubun askerlik hizmetine bakış açılarındaki temel farklılıklardan bazıları anavatan, buna bağlı tarihi anıları ile millet kavramlarına yükledikleri anlamlar konusunda birbirleriyle çelişen fikirlereydi.) Başkent, Girit, Üsküdar (Arnavutluk vilayeti) Toros dağlarındaki bazı bölgeler, Kilikya, Kürt bölgeleri ve Suriye, Irak ve Bosna'daki bazı kabileler askerlik hizmetinden muaf oldukları için **askerlik hizmeti Müslümanlar ve daha çok da Türklere özgü bir hizmet olarak kaldı.** Hristiyanlar bedel, ya da askerlikten muaf tutulmak için vergi ödemeye devam ettiler..Ulusal bütünleşme açısından en duyarlı olan askerlik konusunda Müslüman Hristiyan ayrımı da derinleşti. **Ayrıca, Türkler kendi ulusal toprakları olarak kabul ettikleri Osmanlı Devleti ile giderek artan bir özdeşleşme sürecine girdiler.** Uzun zamandan beri Avrupalı danışmanlarla temas halinde olan ve müspet ilimler okuyan subay kadroları giderek hakim biçimde Türkleşti ve pozitif bir felsefe geliştirdi"[1].

Hemen altını çizelim: “Türklerin ulusal bilincinin gelişme süreci” Osmanlı Devleti’nin kendini Türkleştirerek bir Osmanlı ulusu yaratma çabasıyla çıkıyor. O güne kadar bir Türk Devleti olduğunu hiç düşünmemiş olan Devlet, kendini kurtarma güdüsüyle, önce Müslümanlık ipine, daha sonra da Türklüğe sarılarak içine düştüğü kuyudan bu şekilde kurtulabileceğine inanıyor. Bu düşünce-inanç bir virüs gibi orta sınıflara da sirayet edince at iziyle it izi iyice birbirine karışıyor. Sürecin daha sonraki aşamalarında Devlet zeytinyağı gibi suyun yüzüne çıkararak kendini modern kapitalist bir unsur olarak takdim ederken, orta sınıflara da onun tebaası olarak kalmak düşecektir!..

“Özellikle yeni bürokrasiyi yetiştirmek için -onları Rum tercümanların yerine getirerek yeni yaratılan idari pozisyonları doldurmak için- sivil modern bir okul sistemi oluşturuldu. Bu sistem bütünüyle alt sınıflardan gelen bir askeriye ve yeni aydınlarla bürokrasi için bir yol haline geldi. Bu yolla, daha önceleri imparatorluk bürokrasisi ve onu destekleyen grupların hakim durumda oldukları kurumlara zamanla yeni gelenler yerleşti...Bizim açımızdan bu okulların önemi, daha çok şehirlerde kurulmuş olmalarında ve daha çok Müslüman halka hizmet vermelerinde yatmaktaydı; zira Müslüman olmayanlar zaten kendi okullarını çok uzun zaman önce açmışlardı. Rüşdiye diploması küçük katiplik işleri için yeterli görüldüğünden hızla artan bürokratik mevkiler rüşdiye mezunları tarafından dolduruldu. Bu, modern aydınların alt tabakalarını oluşturdu ve milliyetçi hareket için sağlanan desteğin temeli oldu”[1].

Osmanlı milliyetçiliği kendi kadrolarını böyle yetiştiriyordu...

“MODERN OSMANLI MİLLİYETÇİLİĞİ”NİN BAŞLANGICI-GENÇ OSMANLILAR

“Türk-Müslüman orta sınıfın ekonomik kökleri işte bütün bu koşulların oluşturduğu karmaşık ağ içinde bulunabilir. Başlangıcı Osmanlı feodal sistemine, ayanlara ve devlet gelirlerinin artması ümidiyle maddi refahı arttırmak için her türlü önlemi almaya hazır hükümetlere kadar uzanır. Gücünü ticari girişimlerden ziyade toprak mülkiyetinden alan bu orta sınıfın doğuşunun etkileri çok kapsamlı olmuştur. Müslüman halk arasında sosyal katmanlaşmanın yeni modellerinin temellerini atmış, ulema aileleri, küçük tüccarlar, toprak ağaları ve hatta kırsal kesimde yaşayan aşiret şefliklerinden oluşan yeni bir grup toplum liderinin ortaya çıkmasına yol açmış ve zamanla kendine özgü bir aydın tabakası yaratmıştır. Bürokratik aydınların hakimiyetinde olmakla birlikte, orta sınıftan gelen Namık Kemal, Ahmet Mithat, Halit Ziya ve diğer bazı aydınlar zaman zaman yeni dünya görüşleri ve reform talepleriyle ortaya çıkabilmişlerdir”.

“Esasen idari merkeziyetçilik yönünde başlayan bütünleşme süreci, temel siyasi sadakat sorununu da içine alacak şekilde kapsamlı hale gelmiştir. Genellikle Osmanlılık olarak bilinen eşit vatandaşlık fikri, aslında çeşitli azınlık gruplarının etnik ve dini sadakatlerini kontrol altında tutmak için hükümet tarafından kullanılan yasal bir araç olmaktan öteye geçmemiştir. Bütünleşme yönündeki çabalar, Hristiyan tebaanın çoğunluğu açısından başarısızlıkla sonuçlanmıştır; zira bu fikirde kendi milliyetçilik kavramlarındaki duygusal çekim yetersizdi. **Fakat 19.yy’ın ortalarından itibaren sayıları hızla artan Müslüman-Türk aydınlar Osmanlılığı kendi milliyetçi ideolojileri gibi dört elle sarılmışlar ve bu kavramın içeriğini kendi sosyokültürel geçmişlerine ve tarih yorumlamalarına göre belirlemişlerdir”[1].**

Burada altı çizilecek nokta, “Müslüman-Türk aydınların” “Osmanlılığı” kendi milliyetçi ideolojileri olarak dört elle sarılmalarıdır.

Bugünkü anlayışla yaklaştığımızda “milliyetçilik” ve “millet” kavramlarının kapitalist bir içeriğe sahip olduklarını söyleriz, bu doğrudur da. Ama, 19.yy Osmanlı’sında “millet” ve “milliyetçilik” kavramları bambaşka anlamlara sahipti. Örneğin, Osmanlı Devleti kapitalist bir devlet olmadığı halde o dönemin aydınları için (hatta Devle’tin kendisi için bile) yukardan

aşağıya doğru yaratılmaya çalışılan bir “Osmanlı milliyetçiliği” söz konusuydu. Bu anlayış daha sonra kendini kendine özgü bir “Türk milliyetçiliğine” bıraktı. Birinci durumda amaç, Osmanlı Devleti’ne, “Osmanlı milliyetçiliği” adı altında, “vatandaşlar” arasında çekim gücü olan bir bağ-ideoloji yaratmak iken, ikinci durumda bu bağ “Türklük” adı altında yaratılmaya çalışılacaktır. Yani, gayrimüslimlerin bağımsız bir millet haline gelme süreciyle (buna bağlı olarak oluşan milliyetçi ideolojileriyle) Osmanlı’nın “Müslüman-Türk milliyetçiliği” tamamen birbirinden farklı kulvarlarda geliyordu. **Müslüman-Türk milliyetçiliği, Devlet’le olan bağından dolayı hiçbir zaman bağımsız bir burjuva ideolojisi haline dönüşemezken, gayrimüslim milliyetçilikleri giderekten kendine özgü burjuva ideolojileri haline geldiler.**

“İbrahim Şinasi, Ziya Paşa ve Namık Kemal’den oluşan Osmanlı aydınları üçlüsüne genellikle ‘Genç Osmanlılar’ dendi.. bunlar “modern” aydın sınıfının öncüleri olarak tanımlandılar..padişahla bazı konularda çatışmalarına rağmen bunlar yeni oluşan merkezi bürokratik yapının unsurlarıydılar..bu aydınların amaçları, Tanzimat reformlarının hatalarını düzeltmek ve İmparatorluğun felsefi, etik ve sosyal temellerinin yanlış anlaşılmasından ve toplum üzerine yabancı kültürel sistemi empoze etmek için devlet gücünün kullanılmasından kaynaklandığı düşünülen kültürel iki başlılığa son vermektir. Ayrıca, Genç Osmanlılar, padişahın ve onun bürokrasisinin merkezîyetçilik yoluyla elde ettiği mutlak yetkilerle ve bunu mevcut kültürel sistemi yok etmek için kullanmasıyla ilgili eleştirileri açısından ‘liberal’ olarak görülüyorlardı. Padişahın eleştirilmesinin bir başka nedeni ise, otokrasinin akılcı, yaratıcı yaşamla uyum sağlayamamasıydı”.

“Namık Kemal’in fikirleri tamamen anavatan, bir başka deyişle umma (cemaat), yani aidiyetin belli bir toprak parçası üzerinde kurulduğu devlet fikrine dayanmaktaydı. Fakat bu milliyetçilik çağrısı, Hristiyan değerlerin yerine İslami değerleri koymasının dışında, Batılı yaklaşım, kavram ve bu ideolojinin Batılı kullanım şekline uygun olarak oluşturulmuştu. Çağdaş anlamda kitleleri harekete geçirme ve tanımlama yolu olan bu ideoloji Müslüman-Türk özelliklerle şekillenmişti. Namık Kemal’in kökleri İslam’a dayalı ideolojisi kendi ulusal vatanlarını kurmaya çalışan Hristiyan gruplara pek çekici gelmemiştir”.

“Tüm bunlara karşın, Genç Osmanlılar 1876-77 anayasa denemesi için uygun zeminin hazırlanmasında ve çağdaşlaşma öncesi politik kültürün bazı genel kavramlarının hayata geçirilmesinde önemli bir rol oynamışlardır. Fakat mülk sahibi orta sınıflarla devlet ve devletçi bürokrasi-aydınlar sınıfı arasında ortaya çıkan ve için için kaynayan anlaşmazlığa kalıcı çözümler bulamamışlardır. Bu sorunlar kültür birliği sağlayarak kolayca çözümlenemeyecek ekonomik ve sosyal farklılıklardan kaynaklanıyordu. **Varlıklı gruplar kendi görüş açılarını belirleyecek ve ifade edecek yapılanmadan yoksundu, fakat çatışma kaçınılmazdı. 1876-78 de ilk anayasal parlamenter deneyim sırasında çatışma su yüzüne çıktı”.**

Genç Osmanlılar dönemi-milliyetçilikle ilgili fikirleri değilse bile- 1878’de aniden sona erdi!.

“Rusya ile yapılan savaş ve 1878 Berlin Antlaşması devletin yapısını kökten değiştiren esaslı toprak ve nüfus değişikliklerine neden olmuştu. Bulgaristan özerkliğini elde etmiş, Romanya, Sırbistan ve Karadağ bağımsızlıklarını kazanmışlar, Rusya, Besarabya bölgesinde toprak elde etmişti. Onbeşinci yüzyıldan beri Osmanlı yönetiminde olan ve büyük çapta etnik Türk ya da Müslüman grupların yaşadığı topraklar kaybedildi. Fakat bu toprakların kaybedilmesiyle İmparatorluk’ta yaşayan Hristiyanların sayıları azaldı ve Müslümanların sayıları bununla doğru orantılı olarak arttı. **Bu arada, Müslümanların Kırım’ın 1783’te Rusya’ya ilhakından sonra ilk belirtileri görülen Osmanlı topraklarına göçleri büyük boyutlara ulaştı. 1862 ile 1870 yılları arasında Balkanlar’da ve Anadolu’da yerleşen yaklaşık 1.200.000 Müslüman Çerkez vardı. 1878’den sonra Balkanlar’daki Tatarlar’ın ve Çerkezler’in çoğu Bulgaristan, Romanya ve Yunanistan’daki yaklaşık bir milyon etnik Türk’le birlikte göç ederek Osmanlı topraklarına yerleştiler. Bu, Osmanlı Devleti’nde sosyal demografi ve etnik değişiklikte hayati rol oynayan kapamalı bir**

hareketti. 1844 sayımına göre Müslümanlar, Balkanlar ve Anadolu'daki Osmanlı nüfusunun yaklaşık %60'ını, Hristiyanlar ise %35'ini teşkil etmekte idi. Bu oran 1875'te pek fazla değişmedi. Fakat kısa bir süre sonra 1912 sayımından da anlaşılacağı gibi, savaşlar nedeniyle Türk nüfusunda yaşanan azalma ve Batılı bilim adamlarının bu bölgelerde yaşayan Hristiyanların sayılarını abartma eğilimlerine rağmen Hristiyanlar bütün halkın yalnızca yaklaşık %30'unu teşkil etmekte idi. 1913'te, Makedonya ve Kuzey Yunanistan'ın da kaybedilmesinden sonra, Hristiyan nüfus %10-15'e inerken, Türklerin bütün nüfusa oranında hızlı bir yükselme kaydedildi”.

“Bu arada Türk ırkının tarihine ve Türkçeye gösterilen linguistik ilgi ve Rus hükümetinin Panislav baskılarından kaçan Müslümanların ve Türkçe konuşan grupların etkileri etnik Türklük alt akımlarının gelişmesine katkıda bulundu. **Osmanlı bürokrasisinin büyük bir kısmı ve bazı aydınlar Osmanlı Devleti'ni bir tür ulusal yapı olarak görüp Osmanlılığı Türklükle özdeşleştirmeye ve Osmanlı tarihini Türk katkısının ışığında değerlendirmeye başladılar. Psikolojik olarak Osmanlı Devleti'nin kalıcılığı ulusal kalıcılıkla eşdeğer görülmeye başlandı. Bütün bu akımlarda devletin kurtulabileceği ve zamanla Türk ulusal kimliği verilerek yeniden yapılandırılabilirliği fikri ağırlık kazanmaya başladı.** Bu fikir, hızla yaygınlaşan Türk edebiyatı ve dil rönesansı ile liberalizmden etkilenen ordu subaylarına ve aydınlara da cazip geldi. Buna paralel olarak 1908'de Anadolu'da ve Balkanlar'da Müslüman Osmanlı aydınları arasında Türkçe konuşan aydınların sayısı büyük bir çoğunluğa ulaştı. Aydınlar arasındaki Çerkezler, Boşnaklar, Kürtler ve diğer Türk olmayan unsurların, yerel farklılıkları, ortak tarihi anılar arasında ve ordu hizmeti ya da sivil görevlerde ulaşılan dayanışma sayesinde yok edilerek kendilerini Türk milliyetçiliğiyle özdeşleştirmiş oldukları görülüyor. Türkçe her zaman idari dil olmuştur ve elite katılan aydınlar ve subaylar bunu sosyal ve ulusal bağlılıklarının bir parçası olarak görmüşlerdir. Önce hükümet üst kademeleriyle ve sonra da Türklükle özdeşleşmişlerdir; çünkü bu onlara bir sosyal statü ve konumla yeni bir politik kimlik sağlamıştır”[1].

GÖÇ OLAYI VE BUNUN TOPLUMSAL SONUÇLARI

“1862 ile 1870 yılları arasında Balkanlar'da ve Anadolu'da yerleşen yaklaşık 1.200.000 Müslüman Çerkez vardı. 1878'den sonra Balkanlar'daki Tatarlar'ın ve Çerkezler'in çoğu, Bulgaristan, Romanya ve Yunanistan'daki yaklaşık bir milyon etnik Türk'le birlikte göç ederek Osmanlı topraklarına yerleşirler”[1].

Siz buna bir de, daha sonra ele alacağımız Balkan Savaşı'nda Balkanlar'dan Anadolu'ya göç eden bir buçuk iki milyon Müslüman-Türkü ilave ediniz, ortaya korkunç bir rakam çıkar. **Karpat bunun-göçmen sayısının- zaman içinde beş milyonu aştığını söylüyor.** E zaten Osmanlı'nın nüfusu kaç kişiydi ki o zaman! Yirmi milyon var yok..Yani nüfusun dörtte biri göçmen olarak geliyor Anadolu'ya. Ve bu insanlar öyle ellerini kollarını sallayarak gelmiyorlar! Resmen bir “tehcire” maruz kalarak, yollarda kırıla kırıla geliyorlar. Anadolu onlar için son sığınak oluyor. Geldikleri yerlerde malları mülkleri olan, yüzyıllardır oralarda yerleşmiş yaşamış insanlar bunlar. **Aynen, daha sonra ittihatçılar tarafından “tehcir” edilen ve yollarda katliama uğratılan Ermeniler gibi yani.** Bu arada, oralarda gelişen burjuva milliyetçi akımlara da şahit olmuşlar bunlar, yani, uluslaşma süreci denilen etnik ayrışma sürecinin ne anlama geldiğini de biliyorlar. **Bu insanlar Anadolu'ya gelipte yerleşince, öyle bir sarılıyorlar ki toprağa ve Devlete, yaşamak için başka çaremiz kalmadı diyerekten, bundan sonra Osmanlıda gelişecek her türlü milliyetçi-Devletçi akımın gönüllü kadronlarını oluşturuyorlar.** Bizim bugün geriye bakarak “Osmanlı milliyetçiliği” dediğimiz olayın altında biraz da bu göç ve göçmen psikolojisi yatar. Nitekim, daha sonraki milliyetçi akımların içinde hep bu insanları görürüz. Müslüman-Osmanlı milliyetçiliği tutmadı mı, bu kez de “Devleti Türkleştirerek” bir “Türk milliyetçiliği” yaratma çabasına gönül verecektir bu insanlar.

1876 ANAYASASI, I.MEŞRUTİYET

Önce 1876 Anayasa'sı nasıl ilan edildi onu görelim:

“Osman Paşa'nın Alexinatz önünde Sırlara karşı elde ettiği zafer yalnız Balkanlar'ı değil, onları destekleyen Avrupalı devletleri de düşünmeye sevk etmiştir.. Nitekim, 31 Ekim 1876 günü Rus elçisi Babıali'ye bir ultimatom vererek Osmanlı İmparatorluğu'nun kırk sekiz saat içinde Sırbistan ve Karadağ'la bir silah bırakışması antlaşması imzalamasını ister. İstanbul buna uyar ve Osmanlı birlikleri salıverilmeye başlanır. Ne var ki, büyük devletler bu iyi niyet gösterisiyle yetinmezler. Ve acil olarak uluslararası bir konferans toplanmasını isterler. İngiltere “savaşın korkusu olmadığını” açıklayarak tehditler savururken donanması'nı da Çanakkale Boğazı'na doğru yola çıkarır. Diğerleri de aynı şekilde tehditler savurarak fırsat gözetmektedirler. Bu durumda Babıali'nin toplantı isteğini kabul etmekten başka çaresi yoktur. Nitekim, istenilen bu konferans'ın Osmanlı Hariciye Nazırı Saffet Paşa'nın başkanlığında 23 Aralık 1876 günü İstanbul'da yapılması kararlaştırılır. Toplantıya Rusya, İngiltere, Fransa, Avusturya, Almanya ve İtalya'nın delegeleri katılacaktır. Babıali aslında bu toplantıda nelerin olacağını bilmektedir. Bosna ve Hersek'in özerkliğinin yanı sıra, Rus nüfuzu altında bir büyük Bulgaristan'ın kurulması da önerilecektir kendisine. **Durum hiçte içaçıcı değildir, Devlet çaresizdir! Ama o, Osmanlı'da oyun çoktur diyenlere bir kere daha hak verdirecektir! Çünkü, bu arada yeni sadrazam olmuş olan Mithad Paşa'nın kafasında yabancı devletlerin isteklerine karşı kalkan olarak kullanılabilecek son bir çare daha vardır: Bir anayasanın ilanıdır bu”[6]!..**

Özerklik mi diyordunuz siz, halkların temsili mi diyordunuz alın işte size bir anayasa! Osmanlı Devleti bundan sonra anayasal bir düzene sahip olacaktır artık. Herkes ne istiyorsa gelsin burada-parlamentoda- bunları bizzat dile getirsin..Yani, artık yabancı devletlerin bizim insanlarımızın adına konuşmalarına gerek kalmamıştır!.Verilen mesaj budur!.

“Tam toplantının başlayacağı saatte dışarda toplar atılmaya başlanır. Ne olup bittiğinden habersiz delegeler şaşkına dönerler! Bu sırada konferansı yönetecek olan Saffet Paşa ayağa kalkarak kısa bir konuşmayla delegelere “Sultan'ın soylu ve yüce bir davranışta bulunarak halkına yeni bir rejim bağışlamış bulunduğunu, dışardan gelen top seslerinin bu önemli olaya işaret ettiğini” bildirir. “Bu durumda artık toplantının varlık nedeni de ortadan kalkmaktadır”. Rus elçisi buz gibi soğuk bir yanıt verir buna: “Gündeme geçelim” der. Ama, öyle de olsa, Osmanlı'nın bu şaşkıncı girişimi tartışmaların verilerini değiştirmiştir artık![6]”

“1876 Anayasası'nın özünü anlamak için önce biraz bu Anayasa'nın mimarı olan Mithat Paşa'nın idari deneyimleri ve kişiliği üzerinde durmak gerekir. Mithat Paşa, modern çağda gerçekten başarılı tek Osmanlı valisidir. Ekonomik açıdan göreceli bir refaha sahip, ancak problemlili vilayetler olan Niş ve Tuna'ya, geçici olarak da Bağdat'a bir düzen getirebilmiştir. Onun temel yaklaşımı, daima, yerel düzeyde ileri gelenleri çağırarak onlarla herkesin yararına olacak konularda işbirliği yapmak olmuştur. Böylece o, yerel güçlerle merkezi otorite arasında idari ve temel konularda işbirliği tesis etmeyi başarmıştır. (Ayrıca, Mithat Paşa Osmanlı idari yapılanması konusunda ilk önemli girişim olan **1864 vilayet yasa tasarısının** hazırlanmasında da rol oynamıştır. Rus büyükelçisi bundan o denli rahatsız olmuştur ki o zaman, padişaha, oluşturulacak yerel il meclislerinin sultanın iktidarını zayıflatabileceğini söylemiştir)..Sonuç olarak Mithat Paşa'nın, 1876 Anayasası'nı ve parlamentosunu, yalnızca padişahın yetkilerini kısıtlayan bir araç olarak değil, aynı zamanda, belli başlı sosyal gruplarla merkezi hükümet ve bürokrasi arasındaki ilişkilerin tesisi açısından da gerekli bir vasıta olarak gördüğünü kabul etmemiz gerekir”[6]..

Evet, zamanlaması ve dış politika dengeleri açısından bu Anayasa Ruslar'ın ve batılı devletlerin çabalarını sonuçsuz bırakmak için tasarlanmış bir Osmanlı oyunudur, bu doğru. Ama olayı sadece bu yanıyla görürsek hata etmiş oluruz. Çünkü, bir

parlamento gereği artık iç dinamik açısından da zorunlu hale gelmişti. Toplum, eskiden olduğu gibi basit bir sistem değildi artık. Çeşitlenmiş-farklılaşmış bir sosyal yapıdan kaynaklanan işlevsel gereksinimler söz konusuydu. Merkezi hükümet ile yerel idareler arasında bir denge kurma gereğini dayatan politik idealizm değildir, işin özünde orta sınıf gücünün resmen kabul edilmesi yatmaktadır. Mithat paşa da bu sosyal gerçeği görerek kabul etmiş, bunun üstesinden gelmeye çalışmıştır.

Osmanlı'da kapitalizmin gelişme süreci öyle sadece dış dinamikle açıklanabilecek tek boyutlu basit bir olay değildir. Süreç boyunca daima, en az dış dinamik kadar iç dinamikler de etkili olmuştur hep. Ama sistemin yapısı gereği işin bu yanı pek görünmez, hep alttan alta işler bu süreç. Ancak öyle zamanlar olur ki, bir bakarsınız, başka bir bahaneyle, birden öne-üste çıkıverir bu birikim. 1839' da ve 1856' da olan da budur aslında. **Toplumsal değişim süreci, bu şekilde, Tanzimat ve İslahat Fermanları'yla kendini ifade etmeye çalışmıştır. 1876' da olan da bundan farklı birşey değildir. Aynı sürecin bir üst basamağı, yeni bir aşamasıdır 1876. 1839 ve 1856'da "özgür" ve "eşit" bireyleri-"Osmanlı vatandaşlarını"-temel alarak kendini yeniden yapılandırmaya, ifade etmeye çalışan Osmanlı sistemi, 1876' ya geldiği zaman bu yeniden yapılanmanın kaçınılmaz üst yapı kurumu olan bir anayasayı da zorunlu kılmaktaydı. Gelişen orta sınıf artık yönetimde de söz sahibi olmak istiyordu. Batılı devletlerin talepleri-istekleri de içerdeki bu gelişmelere paralel olarak şekilleniyordu aslında. Yani iç dinamikten bağımsız gelişmiyordu dış etken de. Batılı ülkeler, içerdeki gayrimüslimlerle içiçe olduklarından, onların-gayrimüslimlerin-yönetime katılması batılı ülkeler için de önemliydi. Bu arada Müslüman orta sınıfı pek düşünen yoktu aslında, ama onlar da açılan bu yoldan-gedikten- ilerleme imkânını buldular. Öyle ya, batılı ülkelerin ve gayrimüslimlerin zorlamasıyla da olsa, bir anayasanın ilanı onlar için de seslerini duyurabilmek açısından önemliydi. Sadece gayrimüslimler seçilerek gelmeyeceklerdi ki buraya!**

Bu nokta çok önemlidir. Evet, gayrimüslim orta sınıfla Müslüman orta sınıf rekabet halindeydiler, ama Devlet'in karşısında temsil söz konusu olduğu zaman bunların çıkarları birleşiyordu bir yerde. İlerde 1908 "Jöntürk Devrimi"ni ele alırken de göreceğiz aynı durumu. Daha sonra biribirleriyle kanlı bıçaklı olan "devrimciler" 1908 öncesinde "Abdülhamid diktatörlüğüne" karşı birlikte mücadele ediyorlardı. Militan Ermeni örgütleriyle ittihatçıları bir araya getiren, farklı nedenlerle de olsa aynı şeye karşı olmaları. Ama sadece bu da değil. Bir başka faktör daha var. Burda ilginç olan Müslüman orta sınıfın durumudur. Onlar, bir yandan, gayrimüslimlerin ayrılıkçı eylemleri ve yabancı devletlerin düşmanca tavırları karşısında Müslümanlık ortak bağından kaynaklanan bir "biz" ve "bizim" duygusuyla Devlete sahip çıkıyorlardı, ama diğer yandan da, sürecin onlar istemese de-talep etmese de- zaten belirli bir yönde gelişmesi karşısında, ona hakim olabilmek, onu kontrol altına alabilmek için bir tür feedback-geriyle bağlaşım-unsuru rolünü üstlenerek de devreye giriyorlardı-ya da Devlet tarafından devreye sokuluyorlardı. Ki bu da son tahlilde onların Devletin baskısıyla sıkışan yolunu açmış oluyordu. Aynı diyalektiğin Türkiye'de bugün bile halâ geçerli olduğunu düşünürseniz olayın boyutları daha iyi anlaşılır! Avrupa Birliği'ne girme sürecini düşünün. Kopenhag Kriterleri'nin kabulünü, bunların yasalaştırılması sürecini düşünün, hepsi bir yana, bir idam cezasının kaldırılması olayını düşünün, eğer işin içinde dış dinamik olmasaydı, sadece iç dinamikle aşılabilir miydi engeller! AK Parti sırtını AB'ye ve globalleşme sürecine dayamasaydı ayakta kalabilir miydi bugüne kadar hiç! Bir Gül, dinazorların direncini aşarak cumhurbaşkanı seçilebilir miydi!

Bu nedenle, Mithat Paşa gibi bir ucu Devlet'te bir ucu da orta sınıfta olan feedback unsurlarına tarihimizde hep önemli görevler düşmüştür! **Mithat Paşa, padişahı-Abdülhamid'i- Devleti kurtarmak için bir anayasa ilan ederek feedback yapmaktan başka çarenin kalmadığına ikna etmiştir! Belki onun kendisi için de geçerliydi bu düşünce, onu bilemeyiz. Ama şurası muhakkak ki, Genç Osmanlılar'dan Jöntürkler'e kadar bütün o "ilerici" Osmanlı aydınlarının zihniyeti bu olmuştur. Bunlar hep**

kendilerini Devleti kurtarmak için bir tür feedback unsuru olarak görmüşlerdir! Hiçbirinin kafasında antika bir yapı olan Osmanlı'nın yerine modern-millî bir devlet kurma-yaratma fikri yoktur. Daha sonra, yeni bir Devlet olarak Cumhuriyet kurulurken bile aynı durum geçerlidir. Cumhuriyeti kuran asker sivil Kemalist aydınlar bile, o zaman, Devleti ancak bu şekilde kurtarabileceklerini düşünüyorlardı⁴⁸. Niteliksel olarak yeni bir yapı, aşağıdan yukarıya doğru sivil toplum zeminine dayanarak yükselen yeni bir örgütlenme düşüncesi yoktu kafalarında. Zaten kafalarında böyle bir sorun olmadığı içindir ki, Kurtuluş Savaşı'ndan sonra, zaferi birlikte kazandıkları Anadolu'nun Müslüman orta sınıf unsurlarını ilk fırsatta saf dışı ederek Devlet'in kutsallığına gölge düşürmemişlerdir!..

“1877 Parlamentosu'ndaki seçimler ve özellikle tartışmalar, kırsal kesimde yaşayan gruplar ile bürokrasi arasındaki çıkar ve görüş ayrılıklarını bir kez daha ortaya çıkarmıştır. Meclis-i Mebusan üyeleri eyalet başkentlerindeki, sancaklardaki ve bölgelerdeki idari meclisler ve seçim komiteleri tarafından seçildi. Buna karşılık, seçim komiteleri, başlarında hükümet görevlileri olmasına rağmen daha çok ileri gelenler, ulema ve Müslüman olmayan grupların toplum temsilcilerinden oluşuyordu. **Gerekli teknik özelliklere ilaveten adayların halk arasında saygın kişiler olmaları ve vergiye tabi mal mülk sahibi olmaları gerekiyordu.** Dolayısıyla, Meclis-i Mebusan gerçek anlamda bir temsil organı olmaktan ziyade esas itibarıyla iki grubu-tüccar, çiftçi ve diğer zengin gruplar ile hükümet görevlilerini-temsil etmekteydi”.

“Taşradan gelen mebuslar parlamento tartışmalarında formalite gereği ve laf olsun diye padişaha, İslam'a, millete ve anavatana bilinegelen bağlılık formüllerini tekrarlıyorlardı. Fakat iş kendi pratik teleplerine gelince son derece kararlı, gerçekçi oluyorlar ve bürokrasiyi eleştirirken de açık şekilde devrimci bir yaklaşım benimsiyorlardı. Müslüman olan ve olmayan milletvekilleri (çoğunun Avrupa'yla doğrudan teması olmadığı ve yine çoğu Avrupa kültür ve politikasına muhalif oldukları halde) Batı'nın liberalizm terminolojisini çok iyi biliyor görünümdeydiler. Adil ve etken bir vergi sistemi, basın özgürlüğü, özel mülkiyetin yasal güvenliği, doğru para düzenlemeleri ve girişim özgürlüğü talep etmekteydiler”.

“Mebusların çoğunun liberalizmi çeşitli derecelerde ve biçimlerde temel felsefe olarak kabul ettikleri bir gerçektir. Bu, hükümetin kısıtlayıcı kurallarının ve bürokratik müdahalelerinin eleştirilmesinden de açıkça görülebilir.. **Fakat, Hristiyan ve Müslüman mebusların ekonomik liberalizm konusundaki görüşlerinde farklılıklar vardı. Batı ile yapılan ticarete önemli ölçüde bağımlı olan Hristiyan mebuslar yabancı sermayeye açık kapı bırakan bir politikayı desteklemekteydiler. Madenlerin, ormanların ve su yollarının işletilmesi Avrupa sermayesine bırakılmalı ve bu suretle ülkenin henüz bakir durumda olan kaynakları doğru kullanılmalıydı. Diğer yandan, Türk Müslüman mebuslar, ekonomik gelişmeye karşı çıkmadıkları halde Avrupalılara kayıtsız şartsız teslimiyeti kabul etmemekteydiler.** Bunlardan bazıları, yerli halkın hakkı olması gereken doğal kaynakların yabancılar tarafından işletilmesine karşı çıkıyorlardı.. Yaşam standartlarındaki düşüşü ekonomik açıdan Avrupaya bağımlı hale gelmesine, mamul maddelerin fiyatlarının çok yüksek olmasına bağlıyorlardı. Bu nedenle, Hristiyanlara eşit vatandaşlık haklarının verilmesinden ve onların ulusal bağımsızlık için mücadele etmelerinden kaynaklanan bir Müslüman milliyetçiliği, aynı zamanda İmparatorluk'taki üst düzey Müslüman grupların ekonomik emellerini de yansıtmaktaydı. Gerçekten de, Müslümanlar arasındaki milliyetçi akımlar 1880'lerden sonra ortaya çıkmaya başlamış, bunu izleyen yıllarda da giderek daha fazla güç kazanmıştır”.

⁴⁸ “Yeni bir Devlet” kurarken bile kafalarda halâ o “Devleti kurtarmak” düşüncesinin olması müthiş bir şey değil mi!! Açıkça görüleceği gibi, buradaki Devlet anlayışı bambaşka bir şeydir! Bir II.Mahmut' un yaptığı da özünde farklı bir şey mi idi sanki! Çünkü, Osmanlı'da Devlet Hak idi! „Devletin kutsallığı“ kavramının altında yatan kurucu ideolojinin mantığı budur. Bu anlayışa göre, onun maddesiyle ruhu farklı şeylerdir! O, belirli bir biçimiyle ölse bile, ruhuyla ölümsüz olduğu için başka bir biçimde tekrar küllerinden yeniden doğabilirdi!

“1877 Osmanlı Parlamentosu’ndaki mebusların, yaklaşık bir yüz yıllık köklü yapısal değişikliklerden sonra ortaya çıkan toplumun en üst tabakasını temsil ettikleri söylenebilir. Birkaç güçlü toprak sahibi aile II.Mahmut tarafından ortadan kaldırılmıştır, fakat geride bunların altındaki daha geniş ve gerçek sosyal sınıfın çekirdeğini oluşturan bir grup kalmıştır. Bu grup-sınıf, kendi sosyal ve ekonomik konumunun bir sonucu olarak, sınıf içi mücadelelerle, dış güçlerin müdahalesiyle, geleneksel politik-sosyal yönetim düzeninin baskısı ile ve bizzat kendisinin entelektüel ve politik eksiklikleri ile kuşatılmış durumdaydı. Ancak onun-bu yeni orta sınıfın varlığı sosyal bir gerçektir ve belirleyici bir etmen durumundaydı. Mevcudiyetleri Parlamento toplantısında kabul edilmişti ve Anayasa’nın kabul edilmesi yeni bir politik dönemin başladığının işaretiydi”.

1876 Parlamentosu’nun ömrü fazla uzun sürmez! Parlamento’nun padişah tarafından nasıl kapatıldığı da çok ilginçtir. Bunu, Sultan Abdülhamid ile Astarıcılar Kethüdası Hacı Ahmet Efendi arasındaki tartışmadan izleyelim: “Osmanlı sularından İngiliz geçişinin tartışılacağı bir oturumda Ahmet Efendi ayağa kalkarak padişaha: ‘Fikrimizi sormakta geç kaldınız. Bu felaketi engellemenin hala mümkün olduğu bir zamanda ciddi bir şekilde bize gelebilirdiniz. Meclis-i Mebusan kendi bilgisi dışında oluşan bir durumun sorumluluğunu hiçbir şekilde üstlenmeyecektir. Ayrıca, Meclis’te tartışılan konular ve bu konularda ileri sürülen fikirler dikkate alınmamış ve alınan kararların hiçbiri uygulanmamıştır’ der. Bunun üzerine çok kızan Abdülhamid, babası Abdülmecid’in ilerici kararlarını ve II.Mahmut’un politikalarını uygulamaya koyma kararında olduğunu ilan etmiştir. Abdülhamid, ‘korunması Tanrı tarafından benim sorumluluğuma verilmiş olan bir millet yalnızca güçle yönetilebilir’ diye ekler. Daha sonra, fikirlerinde ısrar eden Ahmet Efendi polis karakoluna götürülür. Kısa bir süre sonra da zaten padişah Parlamento’yu feshederek kendi istibdat idaresini kuracaktır”[1].

II.ABDÜLHAMİT DÖNEMİ: “MÜSLÜMAN OSMANLI” KİMLİĞİYLE YENİDEN YAPILANMA

“Tanzimat’ın harekete geçirdiği zincirleme değişim, II.Abdülhamid’in (1876-1909) saltanatında da, hükümdarın bunlara İslami bir renk verme çabalarına rağmen devam etti. Sultan, gerçekten de sefinin kullandığı yöntemler olan katı merkezleşme ve bürokratik kontrol mekanizmalarına dayanarak eski İslami devlet ve otorite kavramlarını canlandırmaya çalışmıştır. Ama II.Abdülhamid’in dini prensiplere gönderme yaparak otokratik mutlakiyetçi idaresini meşru kılma çabaları, kendi içinde İslam hukukunu ihlal eden bir yöntemdi. En sonunda nüfusun hatırı sayılır bir kısmı, ulema da dahil olmak üzere onun politikalarına karşı çıktılar..merkezleşme onun için de bir modernleşme aracı olmaktan çok amaç halindeydi”.

“II.Abdülhamit 1876’da tahta çıktığı zaman, sosyal ve dini gruplar halinde, görüşleri ve çıkarları birbirinden ayrılmış olan Osmanlı toplumu farklı ideolojilerin doğumuna uygun bir duruma gelmiş bulunmaktaydı. İdeolojinin en göze çarpan yönü kişilerin ve grupların içinde buldukları sosyal, ekonomik ve siyasi durumu öznel olarak ele almalarıdır. Burada öznel teriminin anlamı kişinin ve grupların durumlarını ve çıkarlarını toplum içinde bizzat kendilerinin tarif ettikleri hak, adalet, mevki ve iktidara göre tayin etmeleridir. Böylece, Osmanlı Devleti’nin kuruluşundan beri Müslüman ve gayrimüslimlerin statüsünü tayin eden kaideler bilhassa gayrimüslimler tarafından geçersiz sayılmaktaydı. Gayrimüslimler arasında gittikçe gelişen etnik milliyetçilik bunların Osmanlı Devleti’nden ayrılmalarıyla sonuçlanmıştır. Tanzimat reformları gayrimüslimlerin milli ideolojilerinin gelişmesine istemeyerek de olsa yardım etmiştir. Gayrimüslimlerin güttükleri milliyetçiliğin Bulgaristan, Sırbistan, Yunanistan gibi ülkelerde ulusal bir devletin kurulmasıyla neticelenmesi Müslümanları ve Türkleri ya yerinden etmekle veya onları ikinci sınıf vatandaş statüsüne sokmakla sonuçlanmıştır. **Bu durumda, Müslüman halk arasında beliren savunma ihtiyacı, medeniyet ve varlıklarını koruma kaygısı burada da ideolojik bir cereyanın doğmasına neden olmuştur.** Kendisini ekonomik ve siyasi bakımdan mağdur gören Müslüman kitle de yavaş yavaş Osmanlı Devleti’nin içinde bulunduğu şartlara ve kurtuluş

yollarına kendi öznel açısından bakmaya başlamıştır. Osmanlı Devleti'nin, esası itibariyle halen bir İslam devleti olması, Osmanlı nüfusunun ezici çoğunluğunun Müslümanlardan oluşması ve devlet idaresinin kendini Müslüman sayan bir padişahın ve hükümetin fiilen elinde bulunması Müslümanlar arasında beliren ideolojinin şeklini ve niteliğini tayin etmekte birinci derecede rol oynamıştır. **Bir ideoloji insanlar arasında en yaygın ortak değerlere, inançlara ve kültüre önem vererek, bu insanlar arasında bir dayanışma ve işbirliği kurmak gayesini güder. İslamiyet ise, bir din olduğu kadar bir kültür, medeniyet, içtimai nizam ve yaşayış şeklidir de. Böylece, Müslümanlar arasında mevcut ortak bağlar, yani ortak paylaşılan bir kültür, yaşayış biçimi, görüş ve değerler onların (dinsel biçim altındaki) ideolojilerinin temeli olmuştur. Bu şekilde bir ideoloji olarak İslamcılık cereyanı daha II.Abdülhamid doğmazdan evvel filizlenmeye başlamıştır. İslamcılık ideolojisinin esasını din teşkil etmekle beraber bu ideolojinin ana amacı dinsel olmayıp tamamiyle siyasi ve sosyaldir”..**

“Eskiden İslam terimi yalnızca din ve ibadet anlamına geliyordu. Halbuki 19.ya'da İslam terimi sosyal, ekonomik, siyasi ve kültürel alanları kapsayacak kadar genişlediği gibi, **aynı kültürü ve değerleri paylaşan kimselere bir millet olarak bakmak gibi siyasi bir anlam da almış, İslamiyet milletin esası olmuştur.** İslam milleti kavramını İslam ümmetiyle bir tutmak yanlıştır. Millet terimi siyasi, ümmet dini bir topluluğu ifade eder. Ümmet bir idealdir, millet siyasi bir gerçektir. Her ne kadar dini manada millet ile ümmet arasında benzerlik, hatta birlik görenler varsa da, tarihi bakımdan 19.yy'da çağdaş, sosyal, ekonomik ve kültürel şartların yarattığı İslamcılık ideolojisi ve buradan kaynaklanan İslam milleti düşüncesi İslam dünyası içinde yepyeni bir gelişmeyi ifade etmektedir..**Üstelik bu ideoloji masa başına oturmuş bir ideoloğun kaleminden çıkmamıştır. İslamcılık yavaş yavaş okul ve medreselerde, köy odalarında, mahalle toplantılarında, Mekke'ye giden hacılar arasında yapılan sonsuz sohbetler ve konuşmalarla, okumuşların bazıları arasında yavaş yavaş şekil alarak tam manasıyla halkçı bir nitelik kazanmıştır.**Her ne kadar İslamcılık cereyanına Nakşibendi tarikatların katkısı önemliyse de, bu ideolojinin kökleri Müslüman halkın sinesine gömülüdür..İslamcılık cereyanını onu doğrudan ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasi şartlardan ayırarak tamamiyle dinsel bir cereyan olarak görmek Osmanlı tarihini inkar etmek demektir. Bu yaklaşım Avrupa düşünürlerine ve onları kaynak olarak alan Türk düşünürlerine mahsus bir yaklaşımdır”.

“Gerçi 1876'dan 1882'ye kadar Abdülhamid İslamcılık cereyanına pek önem vermemiştir. Fakat Mısır'ın İngiltere ve Tunus'un Fransa tarafından işgal edilmesi ve 1877-78 Savaşı ona kurtuluş yolunun Müslümanlar arasında kaynaşma ve dayanışmadan geçtiğini göstermiştir. **İşte bu şartlar altında Abdülhamid hem İslamcılık cereyanının tam ideolojik-siyasi bir veche kazanmasını sağlamış, hem de bu tutumu dolayısıyla bir Osmanlı-Müslüman milletin ortaya çıkmasını sağlamıştır.. Abdülhamid'in ana görüşü şuydu:**

Elde kalan Osmanlı toprakları üzerinde yaşayan nüfusun ezici çoğunluğu Müslümandır. Hristiyan unsurlar Osmanlı camiasından ayrılarak kendi devletlerini kurmuşlar ve o devletlerde kendi din, dil ve geleneklerine göre bir yaşam kurmuşlardır. Mademki Hristiyan unsurlar geleneksel Osmanlı düzenini kendi milli ideolojileri uğruna bozmuşlardır, o halde Müslümanların da yaşadıkları topraklar üzerinde kendi kültürlerine, inançlarına ve geleneklerine göre bir hayat sürdürmeleri tabii haklarıdır. **Görüldüğü gibi, Abdülhamid dini esas alan teokratik bir rejim düşünmemiş, ortak kültür ve değerleri paylaşan bir Müslüman milleti yaratmak yollarını aramıştır. Böylece Sultan Abdülhamid, Osmanlı Devleti tarihinde ilk kez olarak modern anlamıyla ulus fikrini, İslam kültürüne dayanan bir siyasi ideoloji, yani İslamcılık vasıtasıyla gerçekleştirmenin yollarını aramıştır. Bu gayeyi gerçekleştirmek için de Abdülhamid Müslümanlar arasında birliği ve tesianüdü kurmak için, tüm Müslümanların ortak paylaştıkları inançlara, değerlere ve geleneklere öncelik vererek, dil, köken, sosyal farkları dikkate almamıştır”.**

“Sultan Abdülhamid eski Osmanlı Devleti’nin İslami bir milli devlet haline gelmesini sağlamıştır. Ayrıca, Sultan Abdülhamid bu Müslüman milli devletin maddeten modern bir devlet haline gelmesini sağlamak için birçok olumlu teşebbüsleri de gerçekleştirmiştir. Tanzimatçılar, reform hareketi ile, geleneksel Osmanlı kurumları yerine rasgele Avrupa kurumları ikame ederek halkın gerçekten ihtiyacı olan tedbirlere yanaşmamışlardır. Sultan Abdülhamid ise, kurumlara ve halkın geleneklerine dokunmadan cemiyetin maddi varlığını kuvvetlendirecek teşebbüslere girişmiştir. Onun zamanında kurulan meslek okulları, yapılan tren ve karayolları, kurulan işletmeler ve birçok eser Osmanlı Devleti’ne gerçek manada çağdaş medeniyeti getiren teşebbüslerdir. Abdülhamid dış borçların bir kısmını ödemiş ve kalan borçları aynı seviyede tutarak başardığı işlerin birçoğunu iç kaynaklarla ödemiştir. Mesela, onun devrinde zirai üretim bir buçuk misline çıkmıştır”.

“Sultan Abdülhamid Osmanlı Devleti’nin değişen maddi, kültürel ve siyasi şartlarını göz önünde tutarak devletin ve hanedanın varlığını devam ettirmek için İslam kültürüne, geleneklerine ve inançlara dayanan, yani Osmanlı toplumunun özüne uygun bir ideolojiyle bir **Osmanlı milleti yaratmak yollarını aramış ve bulmuştur”.**

“Pan-İslamizm adı verilen İslamcılık cereyanı yeni siyasi bir ideoloji olarak Osmanlı Devleti’nin milli bir İslam devleti haline gelerek yaşamasını sağlamıştır. Sultan Abdülhamid, İslamcılığı, Osmanlı devlet sınırları içinde yaşayan Müslümanlar arasında siyasi birlik ve dayanışma kurmak için bir vasıta olarak kullanmıştır”.

Şu son seksen yıllık tarihimiz entellektüel gelişim açısından o kadar sığ ki, serada yetiştirilmiş ürünlere benziyoruz! Kemalist ideologlar nasıl düşünmemizi istemişlerse öyle düşünmüş, nasıl olmamızı istemişlerse hep öyle olmuşuz! Bu, “sol”umuz için de böyle, “sağ”ımız için de! Arada bir farklı düşünenler, uyarmak isteyenler de olmuş tabii, ama onlar hep görmezden gelinmişler, ya da yok farzedilmişler..

“İlerici”, Atatürkçü, ve de tabii “solcu”, modern ittihatçı aydınların gözünde II.Abdülhamid “gericiliğin” sembolü olmuştur hep. O, Osmanlı’nın son döneminin “despotu”, “gericiliğin” sembolü, “kızıl sultan”dır. “Batıcıların”-İttihatçıların, daha sonra da Kemalistlerin ve de “solcuların”, kendilerini “ilerici” olarak tanımlayabilmeleri için bir de “gericiye” ihtiyaçları olmuştur! Bizler, Cumhuriyet kuşakları böyle yetiştik hep. Bir biz vardık, Kemalistler, ilericiler, solcular, bir de bizim karşımızda olan ve ucu ta II.Abdülhamid’e kadar uzanan “sağcılar”-“gericiler” vardı..Ama, işin ilginç yanı, bu rol dağılımının tek yanlı olmamasıdır! Kendilerine “gerici” denilenler de ucu ta Abdülhamid’e kadar uzanan bu rolü-geleneği kendilerine atfedildiği şekilde benimsemeleridir!. Başka birşey yoktu ortada, ne olabilirdi ki zaten! İşte içine hapsedildiğimiz o ideolojik hapisanenin gerçekliği! Cumhuriyet kuşakları, tıpkı bozuk bir plak gibi, Osmanlı’nın son dönemine takılmış kalmış olarak yetiştirildiler ve yasadılar hep.

Lafı uzatmayalım! Bir II.Mahmut ne ise, II. Abdülhamid de odur aslında. Yani bunların her ikisi de Osmanlı padişahıdır sonunda! Ve tek bir amaçları vardır bunların: Devleti kurtarmak-yaşatmak. Bunların her ikisi de bunun yolunun “modernleşmekten”-“batılılaşmaktan ” geçtiğini düşünmektedirler, ve ona göre davranırlar. Yani aralarında bu konularda da bir fark yoktur. Yani öyle sanıldığı gibi, II.Mahmut “modernleşmeci” de II.Abdülhamit “gerici-İslamcı” diye birşey yoktur, bunlar hep ittihatçı palavralarıdır!.Ne var ki, bunlardan biri-yani II.Mahmut-“modernleşmekten”-“batılılaşmaktan”-kendi kültürünü, geleneksel varoluş biçimini kötüleyerek, bunun yerine başka-yabancı bir kültürü, yaşam biçimini geçirmeyi anlarken, diğeri-yani II.Abdülhamid-geleneksel kültürü temel alarak bu zemin üzerinde Müslüman-Osmanlı kimliğine sahip vatandaşlardan oluşan yeni bir Osmanlı Devleti yaratmayı anlamaktadır. II.Mahmut’un Tanzimat’ı, gayrimüslim olsun

Müslüman olsun “eşit” haklara sahip olan “Osmanlı” kimliğine sahip bireylerden oluşan bir Devlet yaratma peşindeyken, daha sonra gayrimüslimlerin ayrılma yoluna girmelerinden dolayı Müslümanlara yaklaşmak zorunda kalan Devlet, II.Abdülhamid döneminde bu konsepti “Müslüman-Osmanlı” kimliğine sahip vatandaşların Devleti şeklinde değiştirmiştir. Olay bundan ibarettir. Yani, ne öyle II.Mahmut “ilericidir”, ne de Abdülhamid özel olarak “gerici”! Zamanın gereklerine göre Devlet gemisini yüzdürmeye çalışan aynı geminin kaptanlarıdır bunlar.

Ha ama, gene de şöyle bir fark vardır aralarında! II.Mahmut “reformlarıyla” orta sınıfı asıp keserek Devletin güçlü olduğu eski güzel günlere dönmeyi hayal ederken, II.Abdülhamid, Devleti Müslüman Osmanlı bir zemine çekerek Müslüman orta sınıfı da peşine takmaya, üretici güçleri geliştirici anlamda bir modernleşme çabasına girişir. Anayasayı ortadan kaldırarak orta sınıfları karşısına alan Sultan, izlediği bu politikayla, Müslüman orta sınıflara göz kırparak, “ben sizden yanayım, ne lüzum var öyle anayasaya falan, bakın, işin içine anayasa girince orada gayrimüslimlere de söz hakkı vermek gerekiyor, ama böylesi sizin için de daha iyi” demektedir! Sultan’ın-II.Abdülhamid’in-bu politikası bir yere kadar başarılı da olur aslında. İşin içinde dış faktör olmasaydı belki de bu politikayla Rus-Japon deneylerinde olduğu türden bir gelişme süreci içine girebilirdi Osmanlı da! Ama olmadı. Çünkü dış dinamik farklı koşullar dayatıyordu Osmanlı’ya. Ve de bu koşullar içerde de rezonans buluyordu. Koşullar, Devleti kurtarmanın kendine özgü bir biçimi olarak yeni tip bir Devletçi aydın tipinin ortaya çıkmasına neden olacaktır.

JÖNTÜRKLER VE 1908 “JÖNTÜRK DEVRİMİ”

Jöntürkler kimdir, kimi, hangi sınıfı temsil etmektedirler? Devlet sınıfının yeni-çağdaş temsilcileri midir bunlar, yoksa Karpat’ın da dediği gibi, Müslüman orta sınıfın temsilcileri midir? Ben bu konuda Karpat hocayla aynı görüşte değilim! Bana kalırsa bu konuda Karpat hoca’nın kafası da net değil zaten! Bakın ne diyor:

“Ondokuzuncu yüzyılın sonlarına doğru, şehirli alt sınıfın ve Müslüman nüfusun tarım gruplarının piyasa ekonomisi ve kapitalist ilişkiler çarkına tam anlamıyla girmesinden sonra, Müslüman milliyetçilik ikinci ve nihai aşamasına girmiştir. Oluşan Müslüman burjuvazi kendi aydın tabakasını yaratmış ve kendi yerel eğilimlerini ve modernleşme yanlısı isteklerini ifade etmeye başlamıştır. Bu arada başta ordu mensupları olmak üzere hükümet eliti de, giderek artan biçimde etnik Türkler arasından seçilmeye başlanmıştır. Bu yeni seçkinler bilim ve iktidar özlemi içinde Avrupa emperyalizmine karşı olmuşlardır⁴⁹. 1908 Jön Türk Devrimi bu grubu güçlendirmiş ve ekonomik emelleri ve bazı grup özellikleri açısından Avrupa’daki karşılıklarına benzer özellikler taşıyan modern bir burjuvazinin doğuşuna yol açmıştır. Genç Türkler laikliği modernizmin koşulu olarak almışlar⁵⁰ ve bunu Türk milliyetçiliğiyle bütünleştirmişlerdir. Türk milliyetçiliğini teoriden ziyade uygulamada Osmanlı Devleti’nin yeniden yapılandırılmasında temel ideoloji haline getirmişlerdir”.

Ne diyor şimdi Karpat burada? Jöntürkler-İttihatçılar Müslüman orta sınıfın temsilcileridir diyor! Ve bu Müslüman orta sınıf temsilcileri olan Jöntürkler 1908’de gayrimüslim orta

⁴⁹ Jöntürkler’in nasıl anti emperyalist olduğunu ben bir türlü anlayamıyorum doğrusu! Hepsi Avrupa’da Pariste yetişmiş bunların. Batı’nın desteği arkalarında yürüyorlar iktidara! .Hepsi „baticı“..Baticı kültür ihtilalinin taşıyıcıları olmuşlar.. Kendi değerlerine-kültürlerine yabancılaşmışlar. Haydi bütün bunlar bir yana, bir kanadının İngilizler’in diğer kanadının ise Almanlar’ın kucağında oluşuna ne diyeceğiz!..Ha, bütün bunlar politika mı, Devleti kurtarmak için yapılan ittifaklar mı. İşte ben de lafı tam buraya getirmek istiyordum zaten! Demek ki işin içinde gene o Devlet var, Devleti kurtarmak var! Osmanlı eliti Müslüman orta sınıfla yer değiştirdiyse eğer, o zaman bunların aralarında ne fark vardı ki zaten! Bir Abdülhamid’ten daha mı ilericiydi İttihatçılar! Abdülhamid „gerici“ Devlet’i, İttihatçılar „ilerici burjuvaziyi“ temsil ediyorlardı öyle mi! Bu mantık bugünkü Ergenekoncuları da aklar! Zaten „Cumhuriyet devrimcileri“ diyorlar ya onlara da!..

⁵⁰ Müslüman orta sınıf laikliği rehber olarak alıyor ha! Eğer onlar-laikçiler-Müslümansa, o zaman Müslümanlar ne oluyor acaba? Onlar da „şeriatçı“ oluyorlar her halde!..

sınıflarla da işbirliği yapıp birleşerek Abdülhamid'i deviriyorlar, 1908 "Jöntürk Devrimi'ni" yapıyorlar. Böylece, "modern-devrimci Osmanlı burjuvazisi" iktidara gelmiş oluyor. Karpat'ın vardığı sonuç budur. Zaten o, daha sonra, aynı sınıfın temsilcileri olarak gördüğü Kemalistler'in de, İttihatçılar'ın yarım bıraktıkları süreci tamamlayarak "modern Türkiye'yi kurduklarına" vardi racaktır işi! Karpat'ın Atatürk hayranlığının altında yatan mantık budur⁵¹. Jöntürkler ve daha sonra da Kemalistler tarih sahnesine çıkınca Devlet-Osmanlı Devleti birden ortadan kayboluyor Karpat'a göre..pes doğrusu!..

Bu konuda Karpat'la farklı düşündüğümüz açık! Bana göre, bu kadar değerli bir tarihçi olan Karpat hoca da geliyor, sonunda Osmanlı'nın diyalektiğine yenik düşüyor! Herşeyden önce kendi kendisiyle çelişiyor o! Nasıl çelişmesin ki, gayrimüslim milliyetçiliğine ve onların batılı koruyucularına karşı bir reaksiyon olarak gelişen Müslüman orta sınıf milliyetçiliğinin Müslümanlık bağından dolayı Devlet'le özdeşleşmek zorunda kaldığını en açık bir şekilde ortaya koyan Karpat, sonunda, aynı çalışmanın içinde, tutuyor Abdülhamid'in Müslüman milliyetçiliğine karşı, gene "Müslüman milliyetçi orta sınıf temsilcileri" dediği Jöntürlere bir burjuva devrimi yaptırıyor!

Bu çalışmanın amacı Karpat'ı eleştirmek değil. Ama bu konuda Karpat'la "solcular"-Kemalistler arasındaki açığı nedense birden ortadan kalkiveriyor, ben de sadece bu noktanın altını çizmek istedim. **Bütün bir çalışma boyunca orta sınıfların doğuşunu anlatan, bu sürecin nasıl ilerici bir süreç olduğunun altını çizen Karpat, iş İttihatçılar'a ve Kemalistler'e gelince birden, gayrimüslim ya da Müslüman, bütün orta sınıfa kan kusturan Devlet'in ve Devletçiliğin bu en katı temsilcilerini yücelterek onları burjuva devrimcileri olarak ilan ediyor! Peki, Kemalistler burjuvaziyi temsil ediyorduydu eğer, o zaman o II.Grup ne idi, onlar kimi temsil ediyorlardı! Serbest Fırka ne idi, ve herşeyden önce DP ne idi..bu soruların cevabı yok tabi! O da burjuva, bu da burjuva..e bunlar niye çatışıyorlardı ki peki o zaman birbirleriyle! Hem de öyle bir çatışma ki bu, öyle sınıf içi bir çatışma falan değil! İki ayrı sınıf var ortada..Bunu göremedin mi ya, başka hiçbir şeyi görmekte mümkün değildir!..**

Peki, nedir Jöntürkler, kimin temsilcisidir bu insanlar? Jöntürkler ne sadece Devlet sınıfının-Devletin temsilcisidir, ne de Müslüman orta sınıfın-burjuvazinin. Bir ucu Balkanlardaki-Selanik'teki-Müslüman orta sınıfta, diğer ucu ise Devlette-Devletin ideolojisinde olan bir bileşiği-amalgamı- tarihsel bir uzlaşmayı temsil eder onlar. Bu iki instanzın-Devletin, ve de, daha çok Balkanlar'da bulunan Müslüman orta sınıfın ortak çıkarlarını- zamanın şartlarına göre bütünleşmiş ortak ideolojisini- temsil eden Osmanlıya özgü orijinal tarihsel devrimci-Devletçi aydınlarıdır onlar.

Onların köklerinin-ilham kaynaklarının bir diğer ucu da batılı ülkelerdedir tabi. Abdülhamid'in izlediği "Müslüman Osmanlı milliyetçiliği" siyasetinin "Devleti kurtarmakta" yetersiz kaldığı apaçık ortadadır. Bir yanda Batılı devletlerin artan baskıları, diğer yanda ise gayrimüslimlerin milliyetçi hareketlerinin yükselme eğilimi, özellikle Balkanlar'da yaşayan Müslüman orta sınıfı ve asker-sivil aydınları kaygılandırmakta, kendilerine ait olduğunu düşündükleri Devleti içine düştüğü durumdan kurtarmak için çare aramaya zorlamaktadır. Aslında 1876'da ne güzeldi! Bir anayasa ve bir parlamento vardı o zaman ortada ve bu, içerdeki ve dışardaki muhalefetin kendini ifade etme olanağı bulduğu bir zemin oluşturuyordu. Gayrimüslim olsun Müslüman olsun, muhalif bütün unsurlara çözüm yolunun sistemin içinde olduğu inancını veriyordu. Bu nedenle, bütün kabahat bu yapıyı-süreci ortadan kaldıran Abdülhamid'de idi. **Olmuyordu işte! Otuz yıllık denemenin sonucu ortadaydı. Devlet parçalanmak üzereydi. Balkanlar**

⁵¹ Sakın ha buradan kimse benim Atatürk düşmanı olduğum sonucunu falan çıkarmasın! Atatürk ve arkadaşları Osmanlı Devleti'ni Türkiye Cumhuriyeti adı altında küllerinden yeniden yaratmayı başarmışlardır (Anadolu orta sınıfıyla ittifak halinde tabi). Ama bu kez artık bu „yeni Devletin“ koşacağı kulvar farklıdır. Yani onlar (Atatürk ve arkadaşları) sistemi kapitalizmin varoluş kulvarına sokmuşlardır. Bundan sonra sistem artık bu yeni kulvarda kapitalizme doğru koşan bir koşucu gibi yol alacaktır! Ki bu da, süreç içinde, onun kendi diyalektik inkârını yaratmasının ön koşulu olur.Bu nedenle, onlar iyiki o kurucu rollerini oynayarak sistemi kendi karşısını yaratarak varolabileceği yeni bir yola sokmuşlardır!

gitti gidiyordu. Balkanlar gittimiydi ya, artık oradaki Müslümanlara da hayat hakkı kalmayacaktı. Bu nedenle, tek çözüm yolu yeniden 1876 Anayasasına-parlamenter monarşiye dönüştü. Hem sonra, bu konuda herkes hemfikirdi. Gayrimüslimler de bunu istiyorlardı. Ayrılmayı, milliyetçi çözümleri önleyecek tek yol, Devleti kurtaracak tek çare bu idi.

Olay budur! Şimdi, burdan yola çıkarak Jöntürkleri bir bütün halinde Osmanlı'nın Müslüman orta sınıfının temsilcileri olarak tanımlamak mümkün müdür. **Bunların derdi, Osmanlı'da üretici güçlerin gelişmesini engelleyen Sultana-Abdülhamid'e karşı bir burjuva devrimi yapmak falan değildi ki!. Tam tersine, Abdülhamid üretici güçlerin geliştirilmesi açısından bunların hepsinden daha ilerideydi! Onlar, Abdülhamid'in politikasının Devleti yıkıma-parçalanmaya götürdüğünü düşünüyordu o kadar. Bu yüzden de, aslında Devleti kurtarmak için ona karşı mücadele ediyorlardı. Osmanlı'nın o kutsal Devlet anlayışındaydı-ruhuydu onları harekete geçiren.** Alın şimdi, Jöntürklerden yetmiş yıl sonra gelen 1960'ın o Devlet kurtarıcısı **27 Mayısçıları**, kimdi bunlar peki, neyi, hangi sınıfı temsil ediyorlardı? Burjuvaziyi temsil eden DP-Menderes iktidarı olduğuna göre, 27 Mayısçılar kimi temsil ediyorlardı? Kimin adına, ne için darbe yapmıştı onlar? "Küçük burjuvaziyi"- "Asker sivil aydın güçleri"mi temsil ediyorlardı, öyle mi diyorsunuz!! Şaşarım aklınıza! Bu kafayla varılacak nokta bellidir sonunda! Eğer bir Enver, bir Talat Osmanlı burjuvazisinin temsilci idiyse, eti neydi budu neydi o burjuvazinin ki o zaman, Osmanlı'da böyle fırtınalar estirebiliyordu!

Bakın şimdi de ne diyor Karpaz:

"Jön Türkler'in faaliyetleri Türk milliyetçiliğinin merkezi haline gelen Selanik'te odaklanmıştı. Onların milliyetçi-modernist felsefelerinin bir parçası olarak laikliği benimsemeleri, Türklerin linguistik ve etnik özelliklerine dayanan yeni politik kimliklerine olduğu kadar, çağdaşlaşmaya bağlılıklarıyla en üst noktaya çıkan uzun sosyal değişim sürecinin de bir sonucuydu. **Jön Türkler mevcut Osmanlı çöküşlü devletini muhafaza etmeye ve bunu Türkçe kullanımını evrenselleştirerek Türkleştirmeye çalıştılar.** Fakat laikliğin benimsenmesi Osmanlı Devleti'nin ve bizzat halifenin dini temellerini zayıflattı. Bazı Arap okullarında ve Arnavutluk'ta dil olarak Türkçe kullanımının yerleştirilmeye çalışılması ve İstanbul'da geçmişte bir ölçüde özerkliği olan Arap bölgelerinde merkezi hükümet kontrolünün yaygınlaşması Osmanlı Devleti'nin evrensel Müslüman özelliklerini kaybetmiş olduğunun kanıtıydı. Türk milliyetçiliği hakim duruma geçti ve kendi felsefesi doğrultusunda bir siyasi varlık yaratmaya çalıştı. Bu arada bazıları, Arnavut (Mehmet Akif), Tatar, Çerkez ve Boşnak kökenli olan İslamcılar ve Osmanlıcılar milliyetçiliğinin (kavmiyet) Osmanlı varlığını sona erdireceği uyarılarıyla milliyetçi gidişatı ümitsizce durdurmaya çalıştılar"[1].

Buradaki en önemli nokta, Jöntürkler'in Devlete sahip çıkarak onu Türkleştirmeye çalışmaları olayıdır. Bu doğrudur, ama bunun nedeni etnik Türklerin kendi kimliklerini üstün kılma çabası değildir! Yani, gayrimüslim milliyetçiliğinin ortaya çıkışında olduğu gibi, burada da gene, Müslüman orta sınıflarda ve Türk halkında aşağıdan yukarıya doğru etnik bir talep söz konusu değildir!. Bırakınız İttihatçıları bir yana, daha sonra Kemalistler bile halâ bir Türk ulusu yaratmaya çalışacaklardır, neredeymiş daha o zaman böyle aşağıdan yukarıya doğru bir etnik bilinçlenme ve kimlik arayışı!. Müslüman orta sınıfın ve de Osmanlı'nın Müslüman halkının etnik Türk bilinci o kadar gelişmiş ki, bunlar halâ Müslüman milliyetçiliği peşinde koşan Devlete-Abdülhamid'e-karşı isyan ediyorlar! Bu mudur olay! Alâkası yok!

En baştan alalım: 1908 öncesinde Jöntürkler'in Abdülhamid'in Müslüman milliyetçiliğine karşı çıkışları onların etnik Türk kimliğinden dolayı değildir! Onlar, bu politikanın-Müslüman milliyetçiliği politikasının- gayrimüslimleri dışladığını bu yüzden de Devlet'in parçalanmaya doğru gittiğini düşünüyorlardı. Çözümün de, Tanzimat'ın "eşitliğine", 1876'nın anayasal-parlamenter düzenine dönüştü olduğu görüşündeydiler. Yani bütün mesele gene Devletin bütünlüğünü korumaya dayanıyordu. Olay budur. Evet, Jöntürkler'in kafalarında bir Türklük

kavramı vardı, bu doğrudur, ama bu onların etnik Türk halkının-Türklük bilincine varmış bir orta sınıfın- temsilcisi aydınlar olmalarından kaynaklanmıyordu! Daha çok Batı'nın ve Balkanlar'daki gelişmelerin etkisi altındaydı onlar. Birkere, Batı'dan aldıkları bir milliyetçilik anlayışı vardı işin özünde. İkinci olarak da, Balkanlar'daki gayrimüslim milliyetçiliğinin nasıl geliştiğini görüyorlardı. Balkanlar'daki Müslüman orta sınıf unsurlarının çaresizliği ve bir çıkış yolu arama çabaları da işin içinde olunca, bütün bunların hepsi bir çevre faktörü olarak onların üzerinde etkili oluyordu. Ama Anadolu'daki durum böyle değildi. Yani Müslüman halkın böyle bir etnik kimlik arayışı falan söz konusu değildi. Bu nedenle, Türklük olayı, "Devleti Türkleştirerek kurtarma" çabalarına bağlı olarak, yukardan aşağıya doğru kitlelere empoze edilmeye çalışılan ideolojik bir unsur olmuştur.

"Devleti Türkleştirme"ye gelince. Devlet, Osmanlı Devleti, bir burjuva devlet falan değil o. Sen bu antika yapıya sahip çıkıyorsun ve ona etnik bir kimlik vermeye çalışıyorsun. Niye? İşte mesele bu "niyenin" iyi anlaşılmasında yatıyor!

1908'İN LİBERAL JÖNTÜRKLER'İNDEN

DEVLETİ TÜRKLEŞTİRMEYE ÇALIŞAN İTTİHATÇILARA

24 Temmuz 1908'de İstanbul ve İmparatorluğun büyük şehirleri sevinç içinde "Abdülhamid despotluğunun" sona erdiğini öğreniyordu. Yollarda, sokaklarda çarpıcı sahneler söz konusuydu. Bütün cemaatlerden insanlar, Ermeniler, Rumlar, Bulgarlar, Türkler, Arnavutlar birbirlerini kutluyorlar, sarmaş dolaş oluyorlardı. Kimi Arap kentleri gibi coşkunun görülmeyeceği yerlerde ise komite görevlileri sevinç gösterileri organize etmekle meşguldüler. Bütün umutlar gerçekleşiyor gibiydi. **Enver bile, "hasta adamı iyileştirdik" diyordu (şu "burjuva devrimcisine" bakın!).** Abdülhamid de, 1876 Anayasa'sını tekrar yürürlüğe koyduğunu ilan etmişti.

İnsanlar tam, şimdi bundan sonra ne olacak diye birbirlerine bakarlarken, 5 Ekim günü (yani "devrimden" iki ay kadar sonra) birden Bulgaristan'ın bağımsızlığını ilan ettiği haberiyle sarsıldılar, ertesi gün de Avusturya-Macaristan Bosna-Hersek'i kendisine kattığını açıklıyordu. Girit ise artık Yunanistan'a bağlı olacağını ilan etmişti! Çok ilginç bir durumdu bu! Müslüman olsun gayrimüslim olsun, bütün Osmanlılar'ın birliği ve eşitliği için yola çıkan "devrimciler" tam zafere ulaştığı anda bir de bakıyorlardı ki Devlet dağılmaya başlıyordu! E o zaman, Müslüman milliyetçiliği yaparak gayrimüslimleri dışlıyor ve Devleti parçalanmaya götürüyor diye Abdülhamid'e niye karşı çıkmışlardı ki onlar! Abdülhamid döneminde bile, otuz yıl boyunca Devet bu kadar fazla bir toprak kaybına uğramamıştı!

Jöntürklerin "Osmanlılık" ideali daha işin başında büyük bir darbe yiyordu. Abdülhamid'in "Müslüman milliyetçiliğinin" de bir çözüm olmadığı otuz yıl boyunca görüldüğüne göre, şimdi Osmanlılık idealinin de artık bir işe yaramadığı ortaya çıkarsa o zaman ne olacaktı? İşte, "Devleti Türkleştirmek", "Türkleştirerek kurtarmak" düşüncesi bu paradoksun ürünüdür. Tabi bu yöndeki düşünceler öyle bir günde ortaya çıkıvermemiştir. Ama, bundan sonraki süreç adım adım bu yönde gelişmeye başlayacaktır.

Devleti temel olarak yola çıktığın zaman iki alternatif vardı önünde: Ya, Prens Sabahattin gibi gayrimüslimlerle birlikte, onlara özerklik de tanıyarak bir yeniden yapılanmadan yana olacaktın, ya da onların dışında bir çözüme yönelecektin. Bu durumda da gene iki çözüm yolu vardı önünde. Birincisi, Müslüman Osmanlı milliyetçiliği idi. Gayrimüslimlerin ayrılıkçı eğilimlerinin ortaya çıkmasından sonra, ne varsa gene Müslümanlardan var, hiç olmazsa Devletin diğer Müslüman bölgelerini elde tutalım diyerekten Abdülhamid zaten otuz yıldır bu politikayı uygulamaya çalışmıştı. 1908'e çıkan yol böyle bir süreçten geliyordu. Ne olacaktı yani, tekrar Abdülhamid'e biad mı edilecekti! Bu mümkün değildi! İkincisi de Türklüğe sarılmaktı, Devleti Türkleştirerek kurtarmaya çalışmaktı.

İşte bu ideolojik çıkmaz, bu kimlik bunalımıdır ki, İttihatçıları her geçen gün daha çok Türk olmaya, Türklük bilincini keşfetmeye yöneltmiştir. Başka yolu yoktu bu işin, Batı'da nasıl olmuşsa, diğer gayrimüslimler nasıl kendi etnik kimliklerini temel alarak bu zemin üzerinde milli bir politika geliştirmeye yönelmişlerse, Türkler de "titreyip kendine dönmeli", Devlete sahip çıkarak kendi yollarını belirlemeliydiler. İşte, İttihatçıların Devleti-Osmanlı Devleti'ni Türkleştirerek kurtarma düşüncesinin-politikasının özü budur.

"Jön Türkler hükümeti ele geçirdikten sonra, devlet mekanizmasını, ulusu, yani 80'lerde ortaya çıkmış olan ve bunu izleyen yıllarda Arap Osmanlı eliti içinde derin kökler salmış olan Müslüman-Osmanlı ulusunu Türkleştirmek için kullanmaya başladılar. Böylece olağanüstü güç bir ikilem ortaya çıktı. Devlet Türktü ve aynı Türk devleti asırlarca İslamiyeti korumak için kullanılmıştı ve 1860'lardan sonra Osmanlılık ve İslamcılık yoluyla Müslüman bir ulus yaratılmaya çalışılmıştı. Jöntürk hükümeti uzun zamandan beri süregelen bu politikayı tersine çevirmiş ve dili asimilasyon aracı olarak kullanmak suretiyle bu Osmanlı-Müslüman ulusunu Türkleştirmek için devlet gücünden yararlanmaya karar vermişti"[1].

Burada şöyle bir soru geliyor insanın aklına: Peki işin buraya varacağı daha önceden (1908 öncesinden) belli değil miydi, nasıl oldu da bu kadar farklı düşüncelere sahip olan bu insanlar (Rumlar, Ermeniler, Arnavutlar, Araplar, Türkler) yıllarca "Abdülhamid diktatörlüğüne" karşı omuz omuza birlikte mücadele edebildiler! Bunlar devrimden sonra ne yapacaklarını, nasıl bir Devlet-Osmanlı düşündüklerini kendi aralarında hiç konuşmuyorlar mıydı! İnsan şöyle geriye doğru bakınca şaşırıyor; örneğin, daha sonra en katı Ermeni düşmanı haline gelen o itttihatçılar nasıl oluyordu da 1908'den önce Ermeni örgütleriyle omuz omuza mücadele edebiliyorlardı. Neydi bu işin sırrı!.

Tarihte olanlar o an-o dönemde- olması gerekenlerdir. Yani niye öyle oldu, öyle değil de böyle olsaydı olmaz tarihin karşısında! Olanların neden böyle olduğunu açıklarsın, onlardan dersler çıkarırsın biter! Çünkü tarihi değiştiremezsin. Belirli objektif şartlar belirli olayların maddi temelini yaratınca, daha sonra bunun sübjektif koşulları da oluşur ve tarih dediğin şey ortaya çıkar.

1908'i yaratan güçler arasında durumu en karmaşık görünen grup Jöntürklerdir-İttihatçılardır. Çünkü, diğer gayrimüslim devrimci grupların herbirinin belirli bir ideolojisi ve buna uygun politikası vardı. Bunların bir kısmı ayrılmayı, bir kısmı da özerk bir yönetime sahip olarak Osmanlı'nın içinde kalmayı düşünüyorlardı. Belki bunlar da sonra ayrılmaya karar vereceklerdi, bu bilinemez. **İttihatçıların ise bir tek şey vardı kafalarında: Devleti kurtarmak! Zaten bu yüzden, İttihat-Birlik ve Terakki-İlerleme ismini almışlardı. Burada en önemli vurgu ittihat'a dır, birliğe yani! Birlikten anlaşılan ise, tabii ki Devletin birliğidir.** Aslında, 1908 öncesinin gayrimüslim devrimci grupları da birliğe karşı değildiler. Ama onların "birlik" anlayışıyla İttihatçıların birlik anlayışı farklı idi. Onlar birlik deyince bundan, herşeyden önce, kendi özerkliklerini-öz yönetimlerini anlıyorlardı. İç işlerinde bağımsız olacaklardı yani. Daha sonrası bilinmez, bu hoşlarına gitmezse belki ileride ayrılmayı da talep edebilirlerdi. Bu da onların hakkıydı zaten. Onların birlik anlayışının temeli bu tür bir ulusal özgürlüğe dayanıyordu. Çok uluslu-çok dinli bir devlet ancak bu türden federal bir birlik olabilirdi. Ama bu konu o zaman (1908 öncesinde) onların aralarında bu kadar net bir şekilde tartışılmıyordu. Çünkü bu ileriki bir hedefti. Önce ortak düşman Abdülhamid diktatörlüğüne karşı birlikte mücadele edilmeliydi. Daha sonra tartışılması gerekirdi bur türden şeylerin. Yoksa ortak hedefe zarar verebilirdi bu! İşte 1908'e böyle gelindi. İlk günlerde herkes birbiriyle kucaklaştı, barıştı. Genel af ilan edilip bütün siyasi mahkumlar serbest bırakıldı, sokaklarda özgürlük şarkıları söylendi. Müslim-gayrimüslim bütün Osmanlıların birliğinden bahsedildi. Ama daha sonra, şimdi ne olacak, haydi bakalım denilince işler değişti ve herkes ayrı baş çekmeye başladı.

Burada akla gelen bir başka soru da şudur: Peki eğer, devrimden sonra İttihatçılar değil de Prens Sebahattin'in grubu etkili olsaydı ne olurdu? Çünkü Prens'in düşünceleriyle gayrimüslimlerin düşünceleri uyum içinde görünüyordu. Prens, gayrimüslimlerin özyönetimini kabul ediyordu. Yani bir tür federal Osmanlı'ya evet demişti o. Bu durumda ne olurdu, mümkün müydü bu tür bir gelişme..

Az önce yukarda söylediğimiz gibi, tarihte olanlar olması mümkün olanlardır. Olan şeyler, öyle olması gerektiği için, başka türlü mümkün olmadığı için öyle olmuştur! Bırakınız Osmanlı'yı bir yana, aradan yüz yıl geçtikten sonra şu an Türkiye Cumhuriyeti'nde bile Kürt sorununu nasıl tartıştığımıza bir bakın! Daha tartışmaya bile yeni başladık aslında! Kapitalizmin gelişmesi açısından Osmanlı nerelerdedi, bugün Türkiye nerede! Buna rağmen, bazı şeyler öyle kolay olmuyor. Bugün gelişmekte olan bir kapitalist ülke artık Türkiye. Yani, insanları üretim ilişkileri içinde yoğurarak biraraya getiren kollektif bir üretim faaliyeti-süreci- var artık ülkede. İnsanlar, kendi iradelerinin dışında bu sürecin içinde bir üst kimlik kazanıyorlar. Yani, "birlik" dediğin zaman bunun objektif maddi bir temeli var ülkede. Kimisi de yok diyor tabi, o ayrı bir konu! Ama Osmanlı'da böyle bir tartışma konusu bile yoktu! Yani Osmanlı, Müslim-gayrimüslim, bir bütün olarak insanları kapitalizmin çarkının içinde yoğurarak onlara bir üst kimlik üretecek hale gelmemişti henüz daha. Bu koşullarda nasıl bir birlik olacaktı ki! Eğer bu kimlik sorunu sadece iradi-sübjektif bir sorun olsaydı, eğer insanlara senin bundan sonraki kimliğin böyle olacak deyince insanlar hiç tartışmasız bunu kabul etselerdi olay bambaşka bir boyut alırdı. Ama öyle değil işte! İnsanlar üretim faaliyeti içinde kazanıyorlar kimliklerini. Osmanlı ise, aynı binada oturupda ancak merdivenlerden inerken-ya da çıkarken karşılaşılan insanlardan oluşmuştu o zamana kadar. Üstelik bu insanlar evden çıkınca ortak bir işyerinde-fabrikada da biraraya gelmiyorlardı!. Yani, üretim süreci içinde insanları kaynaştıran bir etkileşim yoktu arada. Rumlar Rum köylerinde, Ermeniler Ermeni, Türkler de Türk köylerinde yaşıyorlardı. Arada hiç temas yok değildi tabi! Ama bu da, 1838'den sonra batılı ülkelerin zehirlediği bir ortam içinde olmuştu. Gayrimüslimler batılı ülkelerle yaptıkları ticaret-işbirliği sayesinde zenginleşirken, Müslümanlar korumasız kalmışlardı. Bu da, bırakınız bir kaynaşmayı, tam tersine, araya bir rekabet sokmuştu. Şimdi, böyle bir ortamda Prens'in düşüncelerini hayata geçirmek mümkün müydü?

Bir kere önce, çoğunluğu oluşturan Müslüman orta sınıf yanaşmazdı böyle bir birliğe. Çünkü Devlet zaten onların Devleti'ydi-onlar böyle düşünüyorlardı en azından. Niye böyle birşeye mücade etsinlerdi ki, yüzyıllardır nasıl merkezi bir Devlet çatısı altında yaşanmışsa gene öyle yaşanılabilirdi! Herşeyden önce statükoyu koruma güdüsü-ve Devlet anlayışı engelliyordu onların başka türlü düşünmesini. Gayrimüslimler için ilk bakışta durum farklıymış gibi görünüyor. Ama aslında onlar için de durum farklı değildi. Önceleri özyönetim falan diye başlasalar da, ayrılmaya varacaktı bu işin sonu. Çünkü, gönüllü olarak onların Osmanlı'nın içinde kalması için bir neden yoktu ortada. Kendilerini ayrı hissediyorlardı. Kültürleri ayrıydı, dilleri ayrıydı, arada ekonomik bir yaşantı birliği de yoktu öyle dikkate değer, niye Osmanlı'ya bağlı kalsınlardı ki, ayrılır kendi başlarının çaresine bakarlardı! Hem sonra, batılı devletler ve Rusya da böyle istiyordu. Yani onlar da bu türden bir ayrışma sürecini destekliyorlardı. Bu nedenle, Prens'in düşüncelerinin de hiç şansı yoktu. **O zaman peki ne olacaktı, Devleti kurtarmanın başka çaresi yok muydu yani!..Dedik ya, tarihte olanlar olması gerekenlerdir! Başka türlü mümkün olmadığı için olanlardır. Yani, yapacak başka hiç birşey yoktu!.**

Ama çok ilginç, daha sonra birsürü savaşlar oldu arada ve milyonlarca insan öldü gitti, Rum'du, Ermeni'ydi, Türk'dü demeden insanlar birbirlerine düştüler, birbirlerini kırdılar, Devlet ise, bir Osmanlı Türk Cumhuriyeti olarak küllerinden yeniden doğdu! Bir yerde Devleti Türkleştirmek isteyen İttihatçıların zaferiydi bu. Bir yerde de tabi insanların önünde yeni ufuklar açan yeni bir sürecin başlangıcı!.

Şimdi, ana hatlarıyla olayların akışını izleyerek bu sürecin nasıl olgunlaştığını, finale-sona doğru yaklaştığını görmeye çalışalım:

Kasım-Aralık 1908'de parlamento seçimleri yapılır. Komiteye-İttihat ve Terakki'ye- muhalefet sadece Prens Sebahattin'den gelmektedir. Prens'in düşüncelerinin etrafında biraraya gelen bir grup, Osmanlı Liberal Partisi (Osmanlı Ahrar Fırkası) adı altında örgütlenmiştir. Yukarda da belirttiğimiz gibi, bunlar, Müslümanlar'la gayrimüslimlerin eşitliğinin yanı sıra (eşit Osmanlı vatandaşlığının yanı sıra) özyönetimi savunuyorlardı. Bu yüzden de gayrimüslimler daha çok bu partiyi destekliyorlardı. Ancak, bu parti biraz geç kurulduğu için henüz daha her yerde örgütlenememişti. Seçimleri (seçimler iki dereceliydi) büyük çoğunlukla İttihatçılar kazandılar. Parlamento 17 Aralık günü büyük bir törenle açıldı..

Ancak şöyle bir durum vardı ortada: Abdülhamid anayasayı ilan etmiş, parlamentoyu da göreve çağırmıştı. Yani "devrimcilerin" bütün isteklerini kabul etmişti. Bu yüzden de, bir yerde yeniden halkın sevgisini kazanmıştı. Hükümet de duruyordu yerinde. Yani öyle "devrimden" sonra bir iktidar değişikliği falan olmamıştı! Hem sonra "devrimciler" de iktidar için hazır değillerdi ki!. Hiçbir Devlet tecrübesi olmayan genç insanlardı bunlar..

Bundan sonraki süreç bir geçiş sürecidir aslında. 1908'e yol açan güçlerin (İttihat Terakki'den Prens Sabahattin'e, gayrimüslim devrimci gruplara kadar) iktidar için kendilerini hazırlama – düşüncelerini olgunlaştırma sürecidir. Herkesin kafasında ayrı bir çözüm önerisi bulunuyordu. Gerçi parlamento zaten bunun için vardı, bu görüşlerin tartışılması için ilan edilmişti, **ama dönemin siyasete yön veren aktörlerinin hiçbirisi-özellikle de İttihatçılar- öyle tartışarak falan ortak bir çözüm yolunun bulunabileceğine inanmıyorlardı.** Bir yanda, o zamana kadar hiç alışık olunmadığı kadar özgür bir tartışma ortamı vardı; hergün yeni yeni gazeteler dergiler çıkıyordu, işçiler grev yapıyor, kadınlar bile kadın hakları için sokağa dökülüyorlardı; ama diğer yandan da karşılıklı bir inançsızlık vardı insanlarda ve bu içten içe kemiriyordu o özgürlük ortamını. Anayasanın yürürlüğe konması, parlamentonun açılması, bunlar somut hedeflerdi, ama ya bundan sonrası? İyi güzel, farklı görüşlerin tartışılması için vardı parlamento zaten, ama tartışarak bir yere varmak mümkün müydü! Bunun için gerekli olan demokrasi kültürü yoktu ki ortada. "Ya Devlet başa, ya kuzgun leşe" diye başlayan o Devlet anlayışı halâ ortada dururken tartışarak nereye varılabilirdi!. Haydi diyelim tartışmaların sonunda Prens'in grubu öne çıkmaya başladı ve Devlet federal bir yapıya doğru yöneldi, böyle birşey kabul edilebilir miydi! İşte temel soru buydu! Ve bu sorunun cevabını en iyi bilenler de İttihatçılardı! **Hayır derdi onlar, kabul edilemez böyle birşey!. Ya merkezîyetçi "üniter" Devlet, ya da... gerisini düşünmek bile istemiyorlardı!. Önce özyönetim, federalizm falan denecek, ancak bir süre sonra herkes bağımsızlığını ilan ederek Devletin çanına ot tıkanacaktı, bunun anlamı bu idi. Bu nedenle, demokrasi, tartışma falan hikâye idi!**

12 Nisan 1909'u 13 Nisan'a bağlayan gece "**Otuzbir Mart Vakası**" diye adlandırılan ayaklanma patlak verir. Gerçekten bir ayaklanma mıydı bu, yoksa İttihatçılar'ın hazırladığı bir komplo muydu, bu halâ tartışılan bir konu. Ama ortada bir gerçek var ki o açık! İttihatçılar için bulunmaz bir fırsat olmuştu bu "ayaklanma"!.. Ve Makedonya'dan gelen Hareket Ordusu ayaklanmayı bastırır. Ayaklanmayla hiçbir ilişkisi bulunamadığı halde kabak Abdülhamid'in başında patlar ve Sultan tahttan indirilir..Cemiyetler Kanunu değiştirilerek "Devrimden" sonraki özgürlük ortamı içinde kurulan bütün o dernekler-kitle örgütleri kapatılır. Basına sansür konulur.."Devrim", İttihatçılar açısından hedefine bir adım daha yaklaşmıştır!..

Bu arada tabi, "Adana olaylarıyla" daha sonra 1915'te yapılacak büyük Ermeni kıyımının-"tehcir"inin provası da yapılmış olur!. 31 Mart günü "İstanbul'da Ermeniler ayaklandı" diye çıkarılan söylenti üzerine Adana'da bir kısım insanlar Ermeni mahallelerine yönlendirilirler. Yüzlerce ev, işyeri yakılır yıkılır, yağma edilir, binlerce insan öldürülür. 1908 öncesinin devrimci ruhu çoktan yok olmuştur artık. Onun yerini kıskançlık, kin, nefret ve etnik temizlik, yani "Devleti Türkleştirme" politikası almıştır.

İşin ayrıntılarına girmiyoruz. Bunlar bu çalışmanın konusu değil. Ancak bu arada bir de 1911-12 Balkan Savaşı var bizim için ilginç olan. İttihatçılar'ın Devleti ele geçirme politikası

meyvelerini vermeye başlamıştır. Ordu politikleşmiş, kendi içinde İttihatçılar-Alaylılar olarak ikiye bölünmüştür. İçerdeki rakabet, birbirinin ayağını kaydırma kavgası Devleti felç etmiştir. Sonuç: Balkan yenilgisidir. Bütün Balkan halkları teker teker bağımsızlıklarını ilan ederler. Öyle ki, Bulgarlar Edirneye gelip dayanmıştır. Balkanlar alev alev yanmaktadır. Osmanlı Balkanlar'dan sökülüp atılmaktadır adeta. Dimyada pirince giden İttihatçılar evdeki bulgurdan da olmuşlardır. “Merkeziyetçilik merkeziyetçilik” derken, Devleti Türkleştirerek kurtaracağız derken herkesi karşlarına almışlar, sonunda kimsede Osmanlı içinde kalmak için bir umut bırakmamışlardır. O Arnavutlar bile artık ayrılık peşindedir. Abdülhamid'in Müslüman milliyetçiliğiyle birarada tutmaya çalıştığı bütün o Müslüman milletler de İttihatçılar'ın Devleti Türkleştirme politikaları karşısında Osmanlı'yla aralarına mesafe koymaya başlamışlardır. Şöyle diyor Karpaz:

“Padişah'ın istibdat yönetimi ve 1876 Anayasası'nın uygulamadan kaldırılması dinleri ne olursa olsun bütün aydınlar arasında infial uyandırmıştı. Hristiyanlar ve Yahudiler padişahın uygulamakta olduğu istibdat yönetimine ve diktatörlüğe karşı çıkmak için bir araya gelmişlerdi. Osmanlı Devleti içinde ve dışında oluşmuş olan padişaha muhalefet muhalif politik gruplar halinde şekillendi. Bunlar milliyetçi, ya da milli gruplar değildi, tümüyle politik muhalif gruplardı. Fakat 1911'den sonra Arapça konuşan vilayetlerdeki bu muhalif politik gruplar Arap milliyetçi grupları haline geldiler. Bunlar Jöntürkler'in Türkleştirme politikalarına karşı çıkan Arap milliyetçiliğinin öncüleri haline geldiler”.

“1911'den sonra Arap ayrılıkçı hareketlerinin hızla gelişmesi, 1912'de Arnavutluk'un bağımsızlığını elde etmesi ve 1916'daki Arap ayaklanması nihayet Osmanlı çerçevesi içinde Türk-Arap işbirliğini sona erdirdi ve her grubun gelecekte kendi yolunda gitmesini sağladı. Müslüman millet yok oldu”[1].

Bu arada, eski Osmanlı topraklarında birbiri ardı sıra ilan edilen bağımsızlıklardan sonra Balkanlar'da bir Müslüman-Türk kırımını başlar. Yüzbinlerce insan öldürülür. Yüzbinlercesi de aç sefil yollara düşerler. 1877-78 Osmanlı Rus harbinden sonra gerçekleşen göçten daha büyük bir dalgadır bu. Bir buçuk milyonun üstünde Müslüman-Türk “tehcir” edilerek yollarda kırıla kırıla, akın akın İstanbul'a dolarlar...Şimdi bunlar hep unutuldu gitti tabii..Nedense kimse de bahsetmez bu Müslüman-Türk kırımından-“tehcirinden”!.

Niye! Peki neden bugün bir Müslüman-Türk kıyımından-“tehcirinden” hic bahsedilmiyor?

Bunun birçok nedenleri var aslında. Herşeyden önce Batı kamuoyunda bilinç dışı olarak yerleşmiş yüzyılların Osmanlı-Türk korkusu-travması var! Kolay değil, 15. yy'dan itibaren Batı'da insanlar bir “Osmanlı'yla-Türk'le” uğraşmışlar! Bunlar öyle kolay kolay bir yana bırakılmıyor. Buna karşı oluşan bilinç dışı bir reaksiyon var halâ. Osmanlılar-Türkler o zamanlar “egemen” unsur oldukları için onlara karşı “ezilenlerin” yaptıkları şeyler mübahadır anlayışı var!

Aslında bütün mesele şurda yatıyor galiba: Hepimizin kafasında 20.yy'dan kalma bazı düşünceler-değer yargıları var! Emperyalizme karşı olmanın, aydın olmanın, namuslu dürüst bir insan olmanın ön koşulu haline geldiği bir dünyada, ulusal kurtuluş savaşlarının haklılığının tartışılmaz gerçek olarak kabul edildiği bir dünyada, bir “ezen ulus-ezilen ulus milliyetçiliği” kavramı oluştu kafalarda. Ve otomatikman, “ezilen ulusun milliyetçiliği” her zaman “haklıdır”, “ilericidir”, “devrimcidir” denilmeye başlandı! Ve bu öyle bir hal aldı ki sonunda, “ezilen ulusun milliyetçileri”, ne yaparlarsa yapsınlar, bunlar haklı bir davayı savundukları için, yapılan her şey mübahıtra dönüştü! Yani terör, şiddet, adam öldürme, ırza geçme, sivil insanlara yapılan eziyetler, bütün bunlar bile, eğer “ezilen ulusun milliyetçileri” tarafından yapılıyorsa, bir sakıncası yoktur, çünkü amaca giden her yol mübahıtır diye düşünölmeye başlandı! Hatta daha da ötesi, eğer ulusal kurtuluş söz konusuysa, silah

temini, ya da diğer harcamalar için esrar, eroin ticareti-ya da buna benzer diğer yöntemler- bile mübahdır görüşü egemenlik kazandı. Herkes gibi ben de böyle düşünüyordum tabi bir zamanlar (!), ama şimdi artık böyle düşünmüyorum! **Evet halâ, emperyalizme karşı verilen ulusal kurtuluş mücadelelerinin haklı olduğu kanaatindeyim, ama artık haklı olmanın hiçbir zaman amaca giden her yol mübahdır sonucuna yol açmayacağını düşünüyorum! Yani, “madem ki haklısın, ne yaparsan yap, hangi mücadele yöntemine başvurursan vur bunun bir önemi yoktur” görüşüne katılmıyorum artık! Çünkü, amaçla-varılacak hedefle, bu hedefe ulaşmak için seçilen yollar, kullanılacak araçlar-mücadele yöntemleri ve silahlar arasında bir uyum olması gerektiğine inanıyorum. Yani, madem ki ben eziliyorum, o halde ben de sana karşı aynen senin kullandığın yöntemleri kullanabilirim, buna hakkım var diyemezsiniz! Çünkü bu bir kısır döngüdür ve karşı tarafın kullandığı şiddet de gene bir reaksiyona dayanır sonunda. Kimin önce başladığı da önemini kaybeder zaman içinde. Kısacası, haklı bir dava yolunda kullanılacak mücadele yöntemlerinin de haklı, insancıl olması gerektiğine inanıyorum.**

Bu şekilde düşünmenin ilk bakışta birçok insana halâ ters geleceğinden eminim, çünkü alışlagelen düşüncelere, değer yargılarına aykırı birşey bu!. Ama bir an için bir parantez açın ve bu tür yöntemleri de kullanarak iktidara gelen o “ezilen ulus milliyetçilerini” getirin şöyle gözünüzün önüne! Bunların iktidara geldikten sonra neler yaptıklarını bir düşünün! O “ezilen halkların” kendi despotlarından neler çektiklerini bir düşünün! Sadece Balkanlar’ı değil, kendi Kurtuluş Savaşımızdan sonra bile olup bitenleri bir düşünün, Afrika ülkelerindeki o ulusal kurtuluşçu fatihlerin daha sonra içerde kendi halklarına neler yaptıklarını bir düşünün! Bunları düşününce bazan insanın, eskiden emperyalistler varken bile daha kötü değildi diyesi geliyor! Yani, bu iş öyle görüldüğü gibi değil!. Haklı olmak insana herşeyi yapabilmek yetkisini vermiyor.

Alın bugün Kürtler’i, Kürtler sonuna kadar haklı bir davayı savunuyorlar, bu açık. Kürt kelimesinin bile yasak olduğu bir ortamda Kürt milliyetçisi olmanın haklı bir davayı savunmakla özdeş olduğu açık. Ama buradan hiçbir zaman, Kürt milliyetçileri ne yaparlarsa haklıdırlar sonucu çıkmıyor. Bu nokta çok önemli. Özellikle 21.yy’da, bırakınız şiddeti, terörü, esrar-eroin ticaretini falan bir yana, silahlı mücadele bile artık haklı bir mücadele biçimi olmaktan çıkmıştır. Bilginin demokratikleştiği, gelişmenin, ilerlemenin yolunun şeffaflıktan, demokratikleşmeden geçtiği bir dünyada, insan haklarını savunmanın artık herkes tarafından el üstünde tutulmaya başlandığı bir ortamda, eğer haklı isen bunu daha başka yöntemlerle çok daha etkili bir şekilde ifade edebilirsin..

PEKİ YA ERMENİ SORUNU..

Dönüyoruz tekrar Osmanlı’ya! Balkan Savaşı’ndan sonra Balkanlar elden gitmiştir artık. Daha sonra da bunu Araplar’ın ayrılığı izleyecektir. Osmanlı’nın sınırları içinde geriye kala kala, Türkler’in dışında Ermeniler’le Kürtler kalmıştır. Peki onlar ayrılmak istemezler mi? İstemez olurlar mı, o dönemde milliyetçilik-ulus devlet peşinde koşmak dönemin-çağın modasıdır! Ortada ulus diye birşey olmasa bile farketmezdi, Osmanlılar’ın-Kemalistler’in yaptığı gibi, önce “ulus devleti” kurar sonra da ona uygun bir “ulus yaratmaya” çalışırdınız olur biterdi! Çünkü “başka yolu yoktu bu işin”!. Gelişmenin ilerlemenin örneği olarak batılı ülkeler varken karşınızda başka türlü nasıl düşünecektiniz ki! Madem ki etnik milliyetçilikle oluyordu bu iş, o zaman sen de öyle yapacaktın. Devrin mantığı bu idi. Osmanlı milliyetçiliğini, onun İttihatçılık ve Kemalist versiyonlarını-biçimlerini harekete geçiren düşünce de başka birşey değildi. Ve onlar da-İttihatçılar da- Balkan milliyetçilerinin yaptığını yapmaya çalıştılar sonunda! Çünkü zaten milliyetçiliği de onlardan öğrenmişlerdi!

Ermeniler de aynı yolun yolcusuydu. Herkes milliyetçilik peşinde koşar, ayrı devlet kurmaya kalkarken şüphesiz onların da hakkıydı Osmanlı’dan ayrılmak ve ayrı devlet kurmak. Ne de olsa onlar Osmanlılar’dan daha eskiydi Anadolu’da. Ama Ermeniler

Anadolu'da dağınık yaşıyorlardı. Yani hiçbir yerde çoğunluk durumunda değildiler. İkinci bir nokta da, Ermeniler'in yaşadıkları bölgelerin kıyı bölgelerinden uzakta oluşuydu. Onları destekleyen batılı ülkelerden gelecek yardımlara ulaşmaları zordu yani. Ama ne oldu, bir yandan Ruslar, diğer yandan da İngilizler ve Fransızlar "hadi yürüyün" diye Ermeniler'i arkadan itmeye başladılar. "Biz sizin arkanızdayız, siz başlayın biz sizi yalnız bırakmayız" diyerek Ermeni milliyetçilerini öne doğru ittiler. Onlar da, esas olanın kendi gücüne güvenmek olduğu ilkesini bir yana bırakarak, Balkanlar'da olduğu gibi aynı mücadele yöntemlerini kullanarak mücadeleye başladılar!

Rusya'nın amacı kurulacak bir Ermeni devletini kendi kanatları altına alarak Akdeniz'e inmekti. İngilizler ve Fransızlar ise Ermeniler'i Ruslar'a kaptırmaktan korkuyorlardı! Bu nedenle, bu ülkelerin desteğine umut bağlamakla Ermeniler aslında onların kendi aralarındaki rekabete kurban gidiyorlardı.

Sen tut, Ruslar'la birlikte Doğu Anadolu'yu işgale kalkış, kendi gücünü hesap etmeden elalemin kışkırtmasıyla kendini ateşe at! Niye acele ediyorsun ki, Tanzimat'tan sonra bayağı iyi bir statüye kavuşmuşsun Osmanlı'da. Bakan bile olabiliyordun artık hükümette. E.. Ermeni orta sınıfı desen, Osmanlı'nın en gelişmiş unsurlarından birisiydi o da o dönemde. Ticarete, sanayide her alanda iyi durumdaydılar. Ermeni gazeteleri, okulları desen onlar da her yerdeydiler. Tamam gene milliyetçi ol, nihai hedef olarak gene ayrılmayı koy kafana istiyorsan, ama herşeyin bir yolu yordamı vardı, önce kendi gücünü bir hesaplaman gerekiyordu! Baktın olmuyor, o zaman en azından bir süre daha Türkler'le birlikte yaşamaya-mücadele etmeye çalışacaktın. Yani daha uzun vadeli hesaplar yaparak ilerlemen gerekiyordu yolunda.

Yok olmaz, Ruslar ve batılı devletler destekliyor diye Osmanlı'yı küçük gör sen ve Don Kışot gibi fırla öne!

Ben size birşey söyleyeyim mi, o İttihatçılar ne ise, onların kafa yapıları ne ise, o zamanki **Ermeni liderleri de** bunların aynısıydı aslında!. Çünkü bunların hepsi de aynı fabrikadan çıkmış insalardı o zaman! Gidiyorlardı, Batı'da iki kelime öğreniyorlardı, bir de tabii milliyetçilik virüsünü sokuyordu Batı bunların kafalarına, tamam! Gelip kendi ülkelerinde milliyetçi lider olup çıkıyorlardı bunlar! Nitekim, bunların hepsi-İttihatçısı, Ermeni komitacısı, hepsi- 1908 öncesinde aynı örgütlerde beraber mücadele eden insanlardı! Hatta, Abdülhamid'e karşı birlikte silahlı-külahlı eylemler bile düzenlemişlerdi!. Yani torna-Batı- aynı torna olduğu için, bu tornadan çıkan insanlar da-onlara "devrimci" deniyordu o zaman-aynı kafa yapısına sahip insanlardı. Ve işte bu insanlar daha sonra birbirlerine girdiler! Niye? "Benim", "senin" diyerekten birbirlerini yok etmeye çalıştılar da ondan!. Biri, "ben Devletim" diyordu, diğeri ise, "benim de arkamda koskoca Rusya ve batılı devletler var" diyordu! Arada olan yüzbinlerce günahsız insana oldu. Ermeniler kıyıma uğradılar da Türkler uğramadılar mı sanki! Hem o Türkler sadece Ermeniler tarafından da asılıp kesilmediler. Ermenileri yok etmeye çalışan İttihatçılar Türklerin de kanına girmişlerdir. Sarıkamış'ı saymıyorum! Burada, İttihatçı komplosuyla, hükümetin bile haberi olmadan, sırf Almanlar istedi diye I.Dünya Savaşı'na nasıl girdiğimizi falan da ele almayacağım, bunlar bilinen şeyler artık. Demek istediğim, İttihatçıların Türkler'e de az etmedikleridir. Yüzbinlerce Türk de kırıldı bu virüs yüzünden. Üstelik halâ da devam ediyor bu salgının etkileri! Çünkü İttihatçı komitacılıkla bugünkü Ergenekonculuk aynı fabrikanın ürünü değil midir..

İttihatçılar şöyle düşünüyordu: "Balkanlar zaten elden gitmiş, bari Anadolu'yu kurtaralım. Ama o da elden gitmek üzere! İngilizler-Fransızlar, yani düşman Çanak-kale'ye dayanmış, Osmanlı Devleti bir varoluş mücadelesi veriyor. Her an İstanbul'a girebilirler. Öte yandan, Doğu'da da Ermeniler Ruslar'la birlik olarak bir Ermeni devleti kurmak için hareket halindedir. Ne yapacaksın bu durumda, vatan elden

gidiyor"! İşte Ermeni "tehciri" olayı bu koşulların ürünü olur. Ve İttihatçılar bir kere bu noktaya-"tehcir" noktasına- geldikten sonra da artık "bu işi kökünden çözelim, bunlardan bize hayır yok, bunlar Devlete ihanet ettiler" diyerekten işi bir tür "soykırımına" vardırırlar. Kadın, erkek, çoluk, çocuk, yaşlı demeden ellerine geçen bütün Ermenileri toplayarak Suriye'ye doğru sürmeye çalışırlar. Tabi yol boyunca da olan olur. Bugünkü Ergenekon'un o zamanki eşdeğeri, İttihatçıların gizli örgütü haline gelen "Teşkilat-ı Mahsusa'nın da katkısıyla yol boyunca Ermeniler'e yapılmadık kalmaz. Hastalık, açlık gibi nedenlerden dolayı ölenleri de hesaba katarsanız, yüzbinlerce insan yok olup gider...

"Devlet Ermeniler'den özür dilesin"! Dilesin tabi. Tarih niye var ki, insanlar geçmişten öğrensinler de bugünü daha iyi kursunlar diye. Ama Ermeniler'in de tarihten öğrenmeleri gereken seyler olduğu açıktır. Dün Ruslar'ın, batılı devletlerin peşine takılarak hata ettiler ve bunu çok pahalıya ödediler.⁵² Eğer bütün bunları açıkça konuşarak kendi hatalarının özeleştirisini yapamazlarsa, bugün gene hata yaparlar. Yapıyorlar da nitekim! "Soykırım da soykırım, Türkler özür dilesin" diye tekrarlayarak bir yere varılamayacağını -kin ve nefretle bir yere varılamayacağını- göremiyorlar. Çünkü bir tür travma yaşadıkları.. Öyle dışardan dayatarak Türklere özür diletsen ne olacak ki, bu seni huzura kavuşturacak mı, ya da kendi yaptığın hatalarının üstünü kapatacak mı! **Türklerin Ermeni soykırımıyla yüzleşmeleri ve İttihatçı haydutların yaptıklarından dolayı bu konuda Ermeniler'den özür dilemeleri ancak Türkiye'nin kendi içindeki demokratikleşme sürecinin-mücadelesinin içinde mümkün olabilir. Çünkü o İttihatçılık halâ yaşıyor bugün Türkiye'de! Türkiye'de insanlar kelleyi koltuğa almışlar o ortak düşmana-İttihatçılığa karşı demokrasi mücadelesi veriyorlar, Devleti demokratikleştirmeye, İttihatçılıktan-Osmanlılıktan kurtarmaya çalışıyorlar, sen bu mücadeleyi görmüyorsun ve dışardan, "özür dileyin" diye dayatıp duruyorsun. Bu tür çabaların yarattığı reaksiyon son tahlilde içerdeki o İttihatçıların-Ergenekoncuların işine yarıyor bunu bile göremiyorsun.**

Aslında mesele sadece İttihatçılar meselesi de değildir! İttihatçılık-Kemalizm Osmanlı'lığın sadece bir biçimi-son varoluş şeklidir. Türkiye halkı bugün bunun da ötesinde bütün bir Osmanlı'dan kurtuluş mücadelesi veriyor. Türkiye burjuva devriminin anlamı budur. Devlet kurucu olan o Türkler, daha sonra kurdukları bu devletin altında kalmışlar, bütün bir Osmanlı tarihi boyunca en çok ezilen, sömürülen-kırılan insanlar olmuşlardır. **Şunu hiç unutmamalıyız: Osmanlı Devleti hiçbir zaman bir Türk devleti olmamıştır. O, daha Devlet haline geldiği andan itibaren kendini vareden yoldaşlarını devre dışı bırakmakla işe başlamıştır. Sadece alevileri falan da kastetmiyorum, bütün bir Osmanlı tarihi aslında Türkler'in (Orta Asya'dan gelen yol arkadaşlarının) Devlete karşı mücadelelerinin tarihidir. Bu nedenle aslında, o Devlet'in Türkler'den de özür dilemesi gerekir!** Üreten onlardı, savaşan onlardı ama en çok ezilen ve horlanan da gene onlardı. Daha son dönemlerine kadar "Tüklere" "etlak-ı bi idrak-yani oturup kalkmasını bilmeyen, cahil insanlar- dermiş Osmanlılar! Daha sonra Türkler'in kıymete binmeleri Devletin kendisine bir dayanak aramasındandır. Yoksa öyle, Osmanlı'da Türkler yabancıları sömürmüşler falan diye birşey yoktur! Tersine, gayrimüslimlerin durumu çoğu zaman Türkler'den daha iyi olmuştur..Bunlar ya hep unutuluyor, ya da Batı'dan pompalanan Türk düşmanlığıyla Türkler hep bir öcü gibi gösterilmeye çalışılıyor. Bu tutumun demokratlıkla falan hiçbir alakası yoktur. Tersine, bir reaksiyona yol açarak Türk faşizmine hizmet etmektedir bu tür politikalar..

Aynı hataları Kürtler de yapıyorlar bugün! Tamam haklısınız, haklı bir davayı savunuyorsunuz, ama şunu kavramanız lazım artık: Kürt sorununun çözüm yolu Türkiye'nin demokratikleşmesinden geçer!.Bitti! Bunu göremedin mi kaybedersin! Sonra da tutar ağlarsın niye kaybettim diye! Bu nedenle, bütün gücünle Türkiye'deki demokrasi mücadelesine katılman, ona destek olman, onu daha da ileriye götürmeye çalışman gerekir. Ya da en azından bu konuda bir engel çıkarmaman gerekir. Hele

⁵² Hiçbir „hata“ soykırımı neden-gerekçe- olamaz, onun bahanesi olamaz, bu ayrı...

hele, Türkiye'deki demokrasi düşmanlarıyla işbirliği yapmaman gerekir. Sen tut, Ergenekon cephesiyle ittifaka giriş, ondan sonra da ben haklı bir davayı savunuyorum diye gez ortalıkta! Olmaz böyle şey! Neymiş "Devlet Kürt sorununu çözmek istiyormuş da AKP buna engel oluyormuş"! Böyle diyor büyük lider! Hiç kimse de demiyor ki, kardeşim AKP'yi anladık ama bu "Devlet" neyin nesidir! Kimdir bu Devlet, kimi temsil etmektedir? Pes vallahi! Ondan sonra da yandık bittik öldük diye ağla dur! Ha, eğer hesap, Ergenekoncuları destekleyerek, şiddeti, terörü geliştirerek bir darbe ortamına katkıda bulunmak, daha sonra da, batılı devletlerin vs de katkısıyla, Kosova'da falan olduğu gibi kendine ayrı bir yol çizmekse o zaman başka! Yok yok demeyin, mutlaka vardır bu şekilde düşünen fanatikler de. Bütün mesele iplerin kimin elinde olacağına yatar. Bu nedenle herşeyin açık açık konuşulması gerekir..

Altını çizerek bir kez daha söylüyorum: Kürt sorununun çözüm yolu demokratikleşmeden geçer. Ülke ne kadar demokratikleşirse sorunun çözümü de o kadar kolaylaşır. Bu kadar basit bir şeyi anlamak neden bu kadar zor biliyorsunuz! Milliyetçilikten dolayı! Çünkü milliyetçilik bir virüs gibidir. Bir kere o virüsü kaptınmıydı ya artık gözlerin bile görmez olur! Birlikte yaşamaktan, ayrılmaya, özerkliğe, federasyona kadar bütün çözüm yollarının açıkça tartışılabildiği demokratik bir ortam yaratılmadan Kürt sorunu çözülemez. Hiçbir sorun çözülemez aslında bu sağlanmadan..Bu nedenle önce demokrasi diyorum ben..

İTTİHATÇI RUH OSMANLI DEVLETİNİN RUHUDUR!..

**İTTİHATÇILIK, DAHA SONRA DA "CUMHURİYET DEVRİMCİLİĞİ"-ERGENEKONCULUK-
"DEVLETİN ASIL SAHİBİ OLMA" ANLAYIŞININ KILIK DEĞİŞTİRMİŞ ŞEKLİDİR..**

Burada "Babıali Baskını"ndan-1913'ün İttihatçı hükümet darbesinden falan bahsetmeyeceğim!. Hatta, 1914' de I.Dünya Savaşı'na nasıl girdiğimiz bile konumuzun dışında kalıyor. Bizim için önemli olan bütün bunların nasıl mümkün olduğu ve ne anlama geldiğidir. Bir Enver, ya da Talat nasıl oluyor da tarihin akışına yön verecek olaylara öyle tek başlarına karar verebiliyorlar, nedir bu işin-İttihatçılığın sırrı, bu çalışmada bizim için önemli olan budur! 1913'ün, bir Yakup Cemil'in birey olarak tarihte hiçbir önemi yok belki, ama 1970'lerde bile halâ kendini Yakup Cemil'e benzeterek "devrimcilik" yapmaya çalışan "devrimci gençleri" varsa bu ülkenin, bu işin altını biraz kurcalamak gerekir⁵³. Nedir bu Yakup Cemil'in "devrimci ruhu", nasıl oluyor da kuşaktan kuşağa aktarılarak günümüze kadar gelebiliyor bu ruh! İttihatçılar'dan Kemalistler'e, oradan da "asker-sivil aydın zümreye"-cuntacılar ve daha sonra da "sağcı"- "solcu"- "devrimci" gençlere geçen bu tarihi miras nedir, hangi toplumsal genlerle aktarılıyor bu "ruh"?

Şurası açık, o "ruh" Osmanlı Devleti'nin ruhudur! Osmanlı'nın tarihsel devrimci-kurucu ruhudur! Ve işte bu ruhtur ki, nesilden nesile aktararak II.Mahmut'a gelen, onunla birlikte "çağdaşlaşarak", yeni bir biçim altında ("batılılaşarak devleti kurtarma" şeklinde) günümüze aktarılan mirastır o!..

EK:

BUGÜNE İLİŞKİN SONUÇLARIYLA-BİR KERE DAHA TARİHSEL DEVRİM

DİYALEKTİĞİ ÜZERİNE..

⁵³ 12 Mart dönemi devrimci gençliği içinde iki akım vardı. Her ikisi de „solcuydu“ tabi bunların !. Ama bazıları kendilerinin Marksist-Leninist olduğunun altını çizirken, bazıları da kendilerini Yakup Cemil geleneğinin temsilcisi olarak görüyorlardı ! Nitekim bu kanat daha sonra «devrimci faaliyetlerini» bu geleneğin üzerine inşa etmekten kaçınmadı...

Aşağıdaki satırlar daha önceki bir çalışmadan, buraya aynen aktarıyorum.⁵⁴

“Batılılaşma” olayını Bilişsel Tarih ve Toplum Bilimleri açısından ele alırsak; “Batılılaşmak”, Osmanlı’nın çevreyle etkileşme, yaşamı devam ettirme mücadelesinde, istenilen sonuçları elde edebilmek için bilgiyi işleme kullandığı mevcut toplumsal bilgi sistemini yeniden düzenlemesidir. Yani çevreye-çağa uyum çabasıdır. Kendi varlığını-nefsini- başka türlü üretemeyeceğini anlayan Devletin, yaşam kavgasında, kendini kurtarma operasyonudur. Daha başka bir deyişle de, Batı medeniyeti’yle Osmanlı arasındaki etkileşme sürecinde, Osmanlı’nın Batı yaşam tarzıyla birlikte, Batı medeniyeti’ne ilişkin kurum ve kuralları “benimsemesidir”. Bu “benimseme”, Osmanlı’nın, üzerine giydiği İslamcı elbiseyi çıkararak, bunun yerine “Baticılık” adı verilen yeni bir elbiseyi giymesi şeklinde olur! Bütün bunlar ne demek, konuyu açalım:

Önce, şu gerçeğin altını bir çizelim: Osmanlı ve Türkiye tarihinde “batılılaşma” olayı bir tarihsel devrim olayıdır. Bu devrimin en üst tepe noktası ise Cumhuriyet’in kuruluşudur. Osmanlı devleti kurulurken neden İslâm Medeniyeti’ne sarıldıysa, neden bütün kurum ve kurallarıyla, yaşam tarzıyla İslâm Medeniyeti’ni benimsemek zorunda kaldıysa, neden İstanbul’un Fethi’nden sonra Fatih’le birlikte Bizans Medeniyeti’ne (onun kurum ve kurallarına) sarılarak İslamcı elbisenin yanı sıra bir de bu yeni elbiseyi giymeye başladıysa, bu kez de gene aynı nedenlerden dolayı Devlet bir tür kabuk değiştirmekte, sırtındaki eski kabuğu çıkararak, onun yerine “baticılık” kabuğunu geçirmeye çalışmaktadır. Peki nedir bu, bir tür toplumsal DNA değişimi olayı mıdır? Bunun bir tür toplumsal mimarlık-mühendislik harikası olduğu ortada, ama olayın özü nedir?

Batı’da Türklerin ilkel, barbar oldukları, tarih boyunca hiçbir bilimsel buluşa-yeniliğe imza atmadıkları söylenerek Türkler küçük görülür! Hatta bu görüş, aşağılık duygusu, bizim “aydınlarımız” içinde de yaygındır. Ama sadece şu “batılılaşma” olayı bile, dünya tarihinde başka eşi bulunmayan, Türklerin, bir sosyal mimarlık-toplum mühendisliği harikası olarak, Bilişsel Tarih ve Toplum Bilimlerine yaptığı en büyük katkıdır! Kimbilir, bu çalışma da belki bunun belgesi olur! Önce Şerif Mardin’i dinleyelim: “Osmanlı devlet adamları devlet yönetimini bir tür toplumsal mimarlık (mühendislik) olarak değerlendiriyorlardı. “Devlet yararına” olan bir politikayı benimsemekte, bunun kaynağı Batı da olsa, sanıldığından daha az tereddüt göstermişlerdir. Batı karşıtı güçler, çoğu zaman, Yeniçeriler gibi, Batı kurumları İmparatorluğa getirildiği takdirde, statülerini kaybedecek olan meslek gruplarıydı. Tepki, yukarıdan değil, aşağıdan geliyordu. Osmanlı devlet adamının bu sosyal mimar tarafını görmezsek Tanzimat’la gelen sosyal düzenlemenin nasıl -bütün güçlülere rağmen- Türkiye’ye yerleştiğini anlayamayız”.

Demek ki, “batılılaşma” sürecinin iki dinamiği vardır. Birincisi Batı. Bu açık. İkincisi de, “Devleti kurtarma” çabası içinde olan Osmanlı ve onun Devlet Sınıfıdır. Yani öyle, Amerika’nın Irak’ta yapmaya çalıştığı gibi bir dış müdahaleyle toplumsal DNA değişimi, zorla “batılılaştırma” olayı değildir bu! Asıl talep içerden geliyor. Ve içerdeki bu dinamik dışardakiyle birleşiyor.

Osmanlı’nın İslamla ilişkilerini daha önce ele aldık. Osmanlılar devlet haline gelmeden önce barbarlığın orta aşamasında yaşayan göçebe-çoban bir kavimdi. Bu dönemde toplumsal sistemi birarada tutan bilgi de Kan bilgisiydi (yani töreydi). Ancak daha sonra, fetihlerle birlikte ortaya çıkan yeni toplumu ve devleti artık eldeki bilgiyle (Kan anayasasıyla)

⁵⁴ www.aktolga.de Makaleler : « Değişimin Diyalektiği, Sistem Mühendisliği Nedir, Toplum Mühendisliğinin-İttihatçılığın Diyalektiği.. »

birarada tutmak mümkün değildi. Kan bilgi sistemiyle ancak çıkarları farklılaşmamış insanlar birarada yaşayabilirlerdi. Ancak, fetih olayıyla birlikte ortaya çıkan yeni toplum, işin doğası gereği artık bu çerçeveye sığmıyordu. Çünkü, herşeyden önce artık ortada bir fetheden egemenlerden oluşan yönetenler, bir de fethedilenlerden oluşan yönetilenler vardı. Bunların çıkarları da bir değildi. Böyle bir toplumu birarada tutabilmek için artık yeni tipten kurum ve kurallara (bilgilere) ihtiyaç vardı. İşte İslam'la-sünni İslam'la- tam bu noktada kaynaştı Osmanlılar. Gerçi onlar (Türkler) daha Anadolu'ya gelmeden önce de İslam'la tanışmışlardı, ama o İslam başka bir İslamdı. Türkler'in Orta Asya gelenek ve göreneklerine-dinlerine uydurdukları "hafif" bir İslamdı bu daha. Bir medeniyet-sınıflı toplum bilgi sistemi olarak İslam'la tanışma devlet kurma zorunluluğunun sonucu oldu. Osmanlılar'ın İslam'ı bütün kurum ve kurallarıyla birlikte benimsemeleri tamamen bu pratik zorunlulukların sonucu oldu.

Normal koşullar altında tarımsal faaliyette bulunan yerleşik bir toplumun bilgi sistemi (kültürü) ve yaşam tarzı (medeniyeti) üretim faaliyeti esnasında, üretim ilişkilerinin üst yapıda-bilinçte- yansımasıyla ortaya çıkar. Maddi gerçeklik insanların bilincini-bilgisini oluşturur. Bu da yeni yaşam tarzının bilgisi-bilinci olarak çeşitli biçimlerde ifade edilir. Fetihlerle birlikte ortaya çıkan yeni Osmanlı Toplumunu ise bambaşka bir toplumdur. Üstte yer alan ve daha sonra egemen sınıf rolünü oynayacak olanlar başka bir üretim ilişkileri sisteminden geliyordu. Keza alttakiler de öyle, Bizans'ın halkıydı bunlar. **Fatih Osmanlılar Bizans yönetici sınıfını saf dışı ederek kendilerini onların yerine koyunca, fatihlikten yöneten pozisyonuna geçebilmek için ortaya çıkan yeni toplumu birarada tutacak yeni bilgilere ihtiyaçları oldu . İslam'ın devreye girişi işte tam bu noktadadır. Osmanlı, İslam bilgi sisteminden kendisi için gerekli olanları alarak bunları mevcut bilgi sisteminin (Töre'nin) içine yerleştirir (kılıfına uydurur).**

Normal koşullar altında din medeni yaşam tarzının üst yapısıdır-bilgisidir-toplumsal DNA'ların yeni üretim ilişkileriyle birlikte yeniden oluşmasıdır. Bunun temelinde de kendini yeniden üretme olayı vardır. Osmanlılar ise yerleşik bir toplum falan değildi. Bu durumda nasıl oluyordu onların bu "İslamı benimsemeleri" işi ? Yerleşik-sınıflı bir toplumun DNA-bilgi sistemini alıp kendi toplumsal DNA'larını bir tarafa atarak, bunların yerine yeni DNA'ları mı koyuyordu Osmanlılar? Bu kadar basit-mekanik bir mühendislik işi midir toplumsal değişim? İşte meselenin can alıcı noktası burasıdır! Osmanlı'nın İslam'ı kabul etmesi üretim süreci içinde oluşan bir bilginin toplumsal bilgi haline gelmesi olayı değildir. Mevcut toplumsal DNA'lar (yani Kan bilgi sistemi) yerinde dururken, bunları değiştirmeden, bunların içine yeni bilgi sistemine ilişkin unsurları monte etmektir. Benim "tarihsel devrim" dediğim olay budur işte! Devrim, mevcut üretim ilişkileri sisteminin içinde üretici güçlerin gelişmesinin sonucu olarak yeni üretim ilişkileriyle yeni bir toplumun doğuşu olayıdır. Yani işin özü üretimdir, üretirken kendini de üretme olayıdır. **Tarihsel devrim ise bambaşkadır. Örneğin, ne yapıyor Türkler İslam'ı kabul etmekle? Dikkat ederseniz bu ilk "kabul" aşamasında Türk İslam'ı tamamen Tasavvuf'a dayanan bir İslam'dır. Yani resmi İslam'la, bir devlet düzeninin toplumsal bilgi sistemiyle hiçbir alâkası yoktur. Alıyorlar İslâm'dan işlerine gelen informasyonları, bunları kendi Kan bilgi sistemlerinin içine (yeni sinapslar kurarak) monte ediyorlar! Esas toplumsal DNA değişmiyor yani, Kan anayasası duruyor yerinde. İslâm'dan işe yarayan informasyonlar alınarak bunlar töre'yle değerlendiriliyor, sonrada ortaya çıkan yeni bilgiler (ek sinapslarla) mevcut sistemin içine monte ediliyor. Daha sonra ne oluyor? Osmanlı fetihlere başlıyor ve bir devlet kurması gerekiyor. Ama onun, yeni sınıflı topluma, yaşam tarzına-toplum düzenine ilişkin bir bilgisi yok ki! Kan bilgisiyle (ve tasavvufu) kurabileceği en fazla bir "Bozkır Devletidir"! İşte Osmanlı tam bu aşamada tekrar İslam'a (ama bu sefer resmi İslâm'a) başvuruyor (yaşamı devam ettirme sanatı derler buna!). Bütün kurum ve kurallarıyla, yaşam tarzıyla bir sınıflı toplum düzeni-bilgi sistemi- olan İslâm'ı alıyor, "benimsiyor"! Ne oluyor "benimseyince"? Ne demek bu "benimseme"? Fetihçi toplum gidiyor da onun yerine üreten, üretime dayanan yeni bir toplum mu geliyor? Hayır! Osmanlı devlet kurmadan önce de fetihçiydi, kurduktan sonra da! O, devlet olmaya ilişkin olarak İslam'dan aldığı bütün o informasyonları, aynen daha önce yaptığı gibi,**

tutuyor gene kendi Kan-bilgi sistemine monte ediyor. Yani bu informasyonları Kan bilgi sistemiyle değerlendirerek işine yarayan yeni bilgiler haline getiriyor ve bunları ek sinapslarla gene eskilerinin yanında kayıt altına alıyor. Sonuç mu? Daha önce, Türkler İslâmiyet'i kabul ettikleri zaman bu montajın (bu da bir tür öğrenme olayıdır) sonunda Tasavvuf ortaya çıkmıştı. Şimdi, devlet haline geldikten sonra ise Tasavvuf gidiyor, onun yerini resmi İslâm alıyor, olay budur! Yani, gene toplumsal DNA'larda esasa ilişkin bir değişme yoktur! Sadece, mevcut toplumsal bilgi sistemiyle (sinapslarla-nöronal ağlarla) oynanıyor o kadar! Yaşamı devam ettirme kavgasında ne gerekiyorsa o yapıyor. Kelimenin tam anlamıyla bir toplumsal mimarlık-mühendislik örneği vererek kendi toplumsal bilgi sistemine mevcut duruma ilişkin yeni bilgiler monte ediyorlar ve bu bilgilerle de çevreden gelen informasyonları işleyerek yaşamlarını devam ettiriyorlar.⁵⁵

Peki bu “montaj” olayı neden bir devrimdir, olaya “tarihsel devrim” demenin anlamı nedir? Madem ki “devrim” üretim ilişkilerindeki değişimi içeren bir kavramdır, bu “tarihsel devrim” kavramı ne oluyor, neresi devrim bunun?

Ben size başka birşey sorayım! Neden üretiyor insanlar? İşin özünde yaşamı devam ettirme mücadelesi yok mu? Yeni bir üretim ilişkisine geçişin özünde de yeni bilgilerin bulunuşu, bunlara dayanılarak yeni bir üretim sürecinin örgütlenmesi yatmıyor mu? Devrim söz konusu olunca bu, aşağıdan yukarıya yeni bir toplumsal bilgi sisteminin oluşmasıyla, toplumsal sistemin nitelik değiştirmesiyle gerçekleşiyor. Tarihsel devrimde ise, mevcut toplumsal DNA'lar değişmediği halde, bunların içine yeni bilgiler monte edilerek çevreden gelen madde-enerjinin-informasyonun bu şekilde daha iyi (çevre koşullarına uyum halinde), daha ileri düzeyde işlenmesi mümkün hale geliyor. İşte bunun içindir ki, tarihsel devrim de ileri bir adımdır, bir “devrimdir”⁵⁶. Türkler'in batılılaşma sürecinin diyalektiği de bunun en açık örneğidir. Çünkü burada, bir tarihsel devrim olarak başlayan süreç, zamanla, üretici güçlerin gelişmesi sonucunda, kendi inkârını yaratarak yeni bir toplumsal DNA-bilgi sisteminin oluşmasına neden olmuştur. Bugün Türkiye Cumhuriyeti'nin yaşadığı sürecin diyalektiği de bundan başka birşey değildir.

Tekrar Osmanlıya dönersek; bu kadar açıklamadan sonra, şimdi artık Osmanlıyı Batılılaşma sürecine sokan “dinamiğin” nasıl bir dinamik olduğunu, “devleti kurtarma” duygusunun kökenlerinin nerelere dayandığını biliyoruz. Tek cümleyle özetlersek, Osmanlı insanı, devlet varsa vardır. Bu nedenle, devleti kurtarmak, yaşatmak aslında onun kendi varoluş çabasıdır.

Peki, bu varoluş anlayışı, bu devlet anlayışı sadece yönetici sınıfa özgü birşey midir? Yönetilenler için durum farklı mıdır? Hayır değildir! Çobansız “sürü” olur mu? “Devlet baba”sız “varolmak” mümkün müdür? “Kurda kuşa yem olmamak için”, “Allah devletimize zeval vermesin” diye düşünür yönetilenler de. Yönetilenler, yeri geldiği zaman devlete isyan da ederler, devlete karşı da çıkarlar, ama bu karşı çıkış sistemin kendi içindeki bir tepkidir. Devletin varlığı değildir burada sorgulanan. Zaten onun yerine başka birşey getirmek gibi bir talepleri falan da yoktur. Sistemin içinde bir sivil toplum bilinci-bilgisi oluşmamıştır ki (ya da eksiktir). “Şeriat düzeni”, “din devleti kurmak” falan, bunlar halkın içinden çıkan esasa ilişkin talepler değildir. Halkın tepkisi (Osmanlı'dan bahsediyoruz) İltizam sistemiyle birlikte hayatın yaşanmaz hale gelmesinedir. “Devlet babanın” çocuklarını-sürüyü ihmal etmesinedir. Yoksa

⁵⁵ „Bir hücrede İnfomasyon İşleme Süreci ve Evrim“ de, yani „Birinci Çalışmada“ (www.aktolga.de) bu olayın doğada nasıl olduğunu ayrıntılı bir şekilde inceledik. Bağışıklık sistemi hücrelerinin çevreden gelen bakterilere, virüslere karşı mücadelede mevcut DNA yapısı içinde kalarak kendilerini nasıl daha etkin hale getirdiklerini gördük (aynı işi antibiyotiklere karşı mücadelede bakteriler, virüsler de yapıyorlar). Bu sürecin diyalektiğini daha iyi kavramak isteyenlere bu noktada Birinci Çalışma'ya dönerek ilgili kısmı bulup okumalarını öneririm.

⁵⁶ Osmanlı'nın merkezileşerek devleti kurtarmak için aldığı “tarihsel devrimci” inisiyatif özünde gerici bir çabadır. Ancak, buna rağmen, olay-Tanzimat'tan Cumhuriyet'e kadar uzanan süreç-tarihsel olarak atılmış ileri bir adım olur. Osmanlı, orta sınıfı yok etmek için bu yola girer, ama bu diyalektik onun kendi sonunu da -üstelik onun kendi seçtiği yoldan- belirlemiş olur..

Devlet ister batılılaşsın, isterse ne yaparsa yapsın, onun için sorun bu değildir! Önemli olan Devlet'in orda ("başımızda") durmasıdır! Çünkü, öyle de olsa, böyle de olsa özünde birşey değişmeyecektir! Nasıl olsa herşey onun-yönetilenlerin dışında, yukarda olup bitmektedir. Batılılaşma süreci, içerdeki İltizam sisteminin uygulamalarıyla paralel geliştiği içindir ki, halk bu iki oluşumu birarada görür, ve tepkisi de bunadır. Ama Osmanlı kafası bu gerçeği göremez. Hem göremez, hem de görse de işine gelmediği için anlayamaz! Ona göre, devletin varolabilmesi için zorunludur yapılanlar. İltizam düzenlenmiş, halkın mültezimlerin insafına bırakılmasıymış bunları anlamaz o. Var mıdır bunun başka bir çaresi? "Batılılaşmak" mı? "Tamam, o işe de başladık işte, sıkın biraz dişinizi"! Osmanlı böyle görür olayı! Halk içinse, mültezim zulmüyle Batılılaşma bir ve aynı şeydir. Yoksa öyle, Şeriat düzeni getirmemiş vb. bunlar değildir halkın derdi! Bu türden lâflar eden üç beş "kendini bilmez"i halk olarak değerlendirmek ve sonra da, bu "Şeriat düzenini getirmek isteyenlere" karşı "kurtarıcı" olarak ortaya çıkmak Osmanlıya has bir devleti kurtarma stratejisidir. Osmanlı'da oyun çoktur lâfı boşuna çıkmamıştır!

Osmanlı Devlet sınıfı, "Batılılaşmak" çabasıyla birlikte kendi içinde ikiye bölünür. Bir kanat, mevcut durumu muhafaza etmeyi savunurken, diğer kanat da, toplumu ve Devleti yeni bilgiye göre, yukardan aşağıya doğru yeniden kurmaya, inşa etmeye yönelir. Bütün o Tanzimat döneminde yaşanan olayların, Genç Osmanlılar'dan Jöntürkler'e ve İttihat Terakki'cilere kadar, bütün o "baticı" asker-sivil Devlet sınıfı unsurlarının hepsinin yapmaya çalıştıkları şeyin özü budur. Padişah ise, ortadaki denge unsurudur. Hem, var olanı temsil eder, hem de, "devleti kurtarmaya çalışan" "Baticı" bürokratlarına göz kulak olur. Denge bazan bir tarafın, bazan da diğer tarafın lehine dönse de, işin özü budur.

Osmanlı toplum mimarlarına (mühendislerine) göre, yeni bilgiyle ("Batı kültürü") toplumu yeniden inşa etmek demek, eski bilgiye göre varolan kurumların (yapı) yerine yenilerini oluşturmak demektir. Eski yapı eski bilginin maddeleşmiş şeklidir. Yeni bilginin maddi bir gerçeklik haline gelmesi için, bu bilgiye göre yeni bir yapının oluşması gerekecektir. Peki bu nasıl olacaktır? Bilgi denilen şey, öyle herhangi bir maddi gerçekliğe tekabül etmeden varolan, hazır bir elbise gibi alınıp üstüne geçiriliverecek bir şey midir? Her maddi gerçeklik belirli bir bilginin kristalize olmuş şeklidir. Yani madde ve bilgi birbirlerinden ayrı olarak düşünülemezler. Bilgi maddeyle gerçekleşir, madde de belirli bir bilgiyi temsil eder. Bu nedenle, Batı düşüncesi ve Batı sistemi bir ve aynı gerçekliğe denk düşerler. Kentten çıkma Batı toplumlarının toplumsal DNA' larıdır Batı bilgi sistemi. Bu bilgiyi onun maddi gerçekliğinden soyutlayarak alıp, tamamen ayrı bir maddi gerçekliği bununla yeniden yaratmak-şekillendirmek, yani toplumsal DNA' ları değiştirmek mümkün müdür? Hayır, bu mümkün değildir. Yani, bu anlamda bir toplum mimarlığı-mühendisliği mümkün değildir! Peki o zaman nedir Osmanlı'nın bütün o "batılılaşma" çabalarının özü? Nedir Osmanlı toplum mimarlığını-mühendisliğini "eşi bulunmaz" hale getiren? Biraz sonra daha açık bir şekilde göreceğimiz gibi, **Osmanlı ve daha sonra da Cumhuriyet dönemi baticıları mümkün olmayana yapmaya çalışarak, onu kendilerine rağmen mümkün hale getirmişlerdir! Osmanlı'nın batılılaşma çabası, denize düşen Osmanlı'nın yılanı sarılmasıdır! Ama bu, herşeye rağmen, bu kez yaşamı devam ettirmenin üretim faaliyetini zorunlu kılan bir biçimi olduğu için sonuç vermiştir! Osmanlı başka türlü kendi inkârını yaratamazdı! Osmanlı iyiki de o "yılanı" sarılmıştır!..**

Olayın, Osmanlı'nın "batılılaşma" sürecinin iki boyutu vardır: Birincisi açık. "Batılılaşmaya" çalışırken Osmanlı'nın niyeti kapitalistleşmek, bir sivil toplum oluşturmak, yeni bir üretim ilişkileri sistemini kurmak falan değildir! Yapısal olarak kendi varlığı, devlet anlayışı buna engeldir herşeyden önce. Onun niyeti, aynı yapıyı muhafaza ederek, aynen İslâm'ı benimserken yaptığı gibi, üstüne yeni bir elbise giyer gibi "batılılaşmaktır". Daha önce toplumsal DNA'larına monte ettiği artık eskimiş, işe yaramayan bilgileri çıkarıp, bunların yerine yenilerini, onun hayatta kalmasına daha fazla yararı dokunacak olanları monte etmektedir. Yani gövde aynı kalacak, ama giydiği elbise değişecektir. Bu arada da, yeni giydiği elbiseye-bilgiye göre yaşamaya çalışacaktır! Kapitalistmiş gibi davranacak, donanacaktır! Osmanlı'nın son dönemlerinde eskiyi temsil eden güçlerle, özellikle de Ulema kesimiyle,

“yeni” temsil edenler arasındaki çatışmanın kaynağı tamamen bu, toplumsal DNA'lara monte edilmiş bilgilerin değiştirilmesi olayıdır. Yani esas (toplumsal DNA'lar) değişmiyor. Devlet gene aynı devlet, yapı gene aynı yapı. Yönetenler ve yönetilenler gene aynı konumlarını muhafaza ediyorlar, ancak biçim değişiyor. Bu ise, eski biçimi temsil edenlerin gitmesi, onların yerini yenilerinin alması anlamına geliyor.

Eski temsil eden güçlerle yeniler arasındaki çatışmanın kaynağı tam bu noktada ortaya çıkıyor. Bunun en tipik örneği, Yeniçeri Ocağının kaldırılarak, onun yerine yeni bilgiyle örgütlenmiş yeni bir ordunun kurulmasıdır. Bunun Devlet için bir zorunluluk olduğunu anladığı an gözünü kırpmaz Osmanlı ve bir anda binlerce Yeniçeriyi kılıçtan geçirir. Çünkü, Osmanlı'nın kafasında hala, orduyu modernleştirerek, eski gaza dolu günlere geri dönmek vardır!..

Yeniyle eski arasındaki çatışmanın en yoğun olduğu alan, hiç şüphesiz dinsel alandır. Osmanlı sisteminde Ulema, dört başlı devlet sınıfından biri olan İlimiye'nin bel kemiğini oluşturuyordu. Osmanlı sistemi, her ne kadar Şeriat'la yönetilen bir sistem değilse de, gene de İslam, sistemin önemli bir referans unsuruydu. En azından, kararlar Şeriat kılıfına uydurularak alınırdı. Bu anlamda İslam, Osmanlı'nın aşiret-devlet anlayışına entegre edilmiş esasa ilişkin bir unsurdur. Batılılaşmaya karşı en büyük tepki varlıkları mevcut toplumsal yaşam bilgisine (kültüre) bağlı olan çeşitli sivil toplum kuruluşlarından (esnaflar, zanaatkarlar vs.) ve Ulema'dan geldi. Geleneksel yaşam tarzının bir parçası olan bu kuruluşların yanı sıra Ulema da eski durumunu kaybetmekten korkuyordu. “Batılılaşıldığı” zaman, kimse onlardan artık fetva istemeyecek, dinle devlet işleri birbirinden ayrılacaktı. Bu ise, Ulemanın devlet sınıfı içindeki yönetici fonksiyonunun fiilen tarihe karışması anlamına geliyordu. Ulema Osmanlı'ya güvenmiyordu. Çünkü, Osmanlı için esas olan Devletti. Gerçekten de “Ulema”, “İslam” vs. bunlar Devlet varsa vardı! Devlet'in varlığının tehlikede olduğunu gören Osmanlı, nasıl ki gözünü kırpmadan Yeniçeriler'i kılıçtan geçirivermişse, aynı şekilde, Ulema'yı da, hatta İslam'ı da bir tarafa atabilirdi! Devletin ruhundaki o “Derin Devlet” anlayışının ne anlama geldiğini, bu anlayışla nelere kadir olunacağını çok iyi biliyordu Ulema! Böylece, geleneğe uyarak, o da devlete karşı isyan edenlerin tarafına geçti! Ve yönetilenlerin devlete karşı zaten öteden beri var olan, ve daha çok tarikatlar içindeki örgütlenmelerde ifadesini bulan, aşağıdan yukarıya tepkisiyle ilişki kurarak, “din elden gidiyor” yaygarasına başladı. Daha önce, bir Şeyh Bedreddin'in katli için fetva veren, devletin kuruluşundan beri Osmanlı'ya karşı savaştan tasavvuf erlerinin baskı altında tutulmasında, bütün yapılan işlerin kitaba uydurularak yapılmasında baş rolü oynayan Ulema, şimdi, işinin bittiğini anlayınca, “dinin elden gittiğinin”de farkına varıyordu! Ve öyle oldu ki, sanki bir yanda toplumu daha “ileriye” götürmek isteyenler, “ilericiler” vardı da, diğer yanda da, buna karşı direnen, “gerici” bir halk tepkisi söz konusuydu! Halkın “gerici”, baticı “asker sivil aydınların” “ilerici” olma “geleneği” buradan kaynaklanır!⁵⁷ İşte Osmanlı'dan bu yana gelen, ve hala bugün bile toplumumuzda önemli ölçüde yansımaları bulan bu “ilerici” “gerici” çatışmalarının esas budur”.

ANCAK KENDİ KARŞITINI YARATARAK VAROLABİLİRSİN!..

Tekrar Osmanlı'nın ve Cumhuriyet Türkiye'sinin batılılaşma sürecine dönüyoruz. Evet, nasıl olmuştur da bu süreç ta o II.Mahmut'la birlikte bastırıldığını-yok ettiğini sandığı Müslüman orta sınıfın daha sonra yeniden güç kazanmasına neden olmuştur, yani nasıl olmuştur da, zamanla kendi diyalektik inkarı olarak bir Anadolu kapitalizminin ortaya çıkmasına yol açmıştır? 1876'da parlamentoda kısa bir süre için de olsa sesleri duyulan, 1908'de, “Jöntürk devriminin” arkasında oldukları söylenen⁵⁸ o Anadolu kaplanları, Kurtuluş

⁵⁷ Osmanlıyı ve onun devamı olan Cumhuriyet Türkiye'sini 5. Çalışmada bir „Tuba ağacına“ benzetmiştik. Bununla ne demek istediğimiz yavaş yavaş anlaşılıyor sanırım!.

⁵⁸ Jöntürkler'in Müslüman orta sınıfın temsilcileri olduğu söyleniyor ya!! Aslında ilginç bir durum bu!.. Müslüman orta sınıfla Devletin arasında bir çelişki olduğu açık. E, Jöntürkler de Devletle-en azından Abdülhamid'le- kavgalı! Bu durum, çoğu zaman Jöntürkler'in orta sınıf adına, orta sınıfın temsilcisi olarak Devlete karşı mücadele ettiklikleri yanlıgısına yol açmıştır. Burjuvaziye rağmen burjuva dev-

Savaşı'nda Kemalistler'le birlikte yabancı işgaline karşı ittifak kurarak tekrar su yüzüne çıkan Anadolu burjuvazisinin o öncülleri, nasıl olmuştur da; zaferden sonra ihanete uğrayarak Kemalistler tarafından bir tarafa itildikleri halde her fırsatta gene ortaya çıkarak seslerini duyurmuşlardır.. Birinci Mecliste II.Grup, daha sonra TCF ve Serbest Fırka olarak ortaya çıkan bu sınıf nasıl olmuştur da 1950'de "iktidara gelebilmiştir". Dünden bugüne, AK Parti'ye-Erdoğan'a kadar uzanan bu sürecin diyalektiği ne olmuştur?..

Osmanlı'nın "batılılaşma" sürecinde birbiriyle içiçe, birbirini tamamlayan iki süreçle karşılaşırız. Bunlardan birincisi açıktır. Batı kültürüne göre yeni insan tipleri yetiştirmek ve yeni bir toplum yaratmaya çalışılmaktadır burada amaç. Bu demektir ki, yeni insan tipleriyle yeni bir yaşam biçimi topluma egemen kılınacaktır. Bu amaçla da sistemin içinde Batı'dakilere benzer kurumların oluşturulmasına çalışılır. Meşrutiyet'in ilanı, Tanzimat Fermanı, Parlamento'nun oluşması, bankaların kuruluşu, Batı'dakilere benzer yeni yasaların çıkarılması vs. bütün bunlar hep tepedeki batıcı bürokratların yeni bir sistem yaratabilmek için başvurdukları etkinliklerdir.

"Bunlar, sivil kurumların Türkiye'de bulunmadığının ve bunun da kendilerini, fikirlerini tatbik imkanı az olan sosyolojik bir yapı ile karşı karşıya bıraktığının farkındaydılar. Bundan dolayı gerek ittihatçılar, gerek Kemalistler bu ara'yı temsil edecek kurumları (bankalar vs.), sınıfları (ticari ve endüstri burjuvazisi) ve yasaları (Cumhuriyetin Medeni Kanunu ve Ticaret Yasaları) temellendirmeye çalıştılar. İlginç olan ve kurumsal sosyolojinin üzerinde durması gereken gelişme "sivil toplum" kurucu olarak tanımlayabileceğimiz bu yeni yapıların, uzun vadede Kemalistler tarafından değil, fakat dindar Müslümanlar tarafından zaptedilmiş olduklarıdır"[3].

Yani Şerif Mardin diyor ki; batıcı Devlet Sınıfı kendine bir kitle temeli yaratarak kendi dünya görüşüne göre yeni bir toplum inşaa edebilmek için Batı'da kapitalist sistem içinde varolan kurum ve kuralları yukardan aşağıya doğru Türkiye Toplumunu içinde oluşturmaya çalışır. Bunu yaparken onun amacı "cahil", geleneksel İslamcı muhalefeti eriterek yok etmek, insanları bu yeni kurum ve kuralların-ilişkilerin içinde kendi dünya görüşüne göre yeniden şekillendirmektir. Örneğin bankacılık sistemini ele alalım: Bankayı kurdun bu kolay. Başına da kendi görüşüne uygun bir müdür, personel vs. atadın. Peki kime hizmet verecekti bu banka? Senin o "cahil"-geleneksel İslamcı insanlarına değil mi? Köylü Mehmet ağaya krediyi verdin, işleri iyi gitti. Seneye daha büyük bir kredi.. gübreydi, yeni makinalardı derken, al sana işte bir Anadolu kapitalisti! Aynı süreç ticaret ve sanayi kapitalizminin gelişimi açısından da geçerlidir. Kapitalistleşmek, batılı bir toplum gibi olmak mı diyordun, al sana işte kapitalist! Hem de aslan gibi dini bütün, yerli mi yerli bir Anadolu kapitalisti! Böyle gelinir 1950 lere. DP bu sürecin ürünü olur!

Tabi, Kemalist-tek parti diktatörlüğünün kırılmasında bu dönemde dış dinamiğin de büyük rolü vardır. Savaş bitmiştir ve yeni bir dünya düzeni kurulmaktadır. Birleşmiş Milletler örgütüne üye olabilmek için demokrasi ile idare ediliyor olma şartı getirilmiştir. Yani başka şansı kalmamıştır hükümetin! Ama gene de, sonunda, İnönü demokrasiyi getiren büyük şef olarak anılacaktır! Tıpkı II.Mahmut'un "ilericiliği" gibi, o da "demokratlığı" kimseye bırakmaz!..

VE 27 MAYIS: KARŞI DEVRİM Mİ "ÖZGÜRLÜKLER ORTAMI" YARATICISI MI?

1950 DP iktidarı, sistemin sivil toplum-kapitalist toplum- zeminine oturması, yumurtanın kabuğunun çatlayarak, civcivin ortaya çıkmaya başlaması olayıdır. Ama olay burada bitmez! "Devletin kurucu ruhunu" temsil edenler, bu türden bir gelişmeyi içlerine sindiremedikleri, kabul edemedikleri için, bütün bu olup bitenleri hemen "Devlet elden gidiyor" diye algıladılar.

rimcileri olan Jöntürklerin diyalektiğini kavrayabilmek için bugünkü Türkiye solunun durumuna bakmak gerekir. Halka rağmen ama halk adına devrim yapmanın mantığını kavramak kolay değildir!..

Ve “Devleti bu beladan kurtarma” planları yapılmaya başlanır! O çok bilinen nakarat tekrarlanır gene: “Ya Devlet başa ya kuzgun leşe” denilmektedir! 27 Mayıs’a böyle gelinir.

27 Mayıs 1960 darbesi, “gelişen kapitalizmin mülksüzleştirdiği orta sınıfların, şehir ve köy küçük burjuvazisinin direnişi” midir? Eskiden böyle “Marksist tahliller” yapardık! Keşke öyle olsaydı!! Hani nerde o darbe yapacak kadar örgütlü “şehir ve köy küçük burjuvazisi”! Bunlar hep “batacılı-solcu”, ayakları havada, Türkiye’yi, Türkiye tarihini, toplumunu tanımayan “tahlillerdir”! 27 Mayıs, Devlet Sınıfı’nın, “Devleti kurtarmak” için Anadolu kapitalizmine karşı, sivil topluma karşı ayaklanmasıdır. 1960’lar Türkiye’sinde, bir yanda iktidardan uzaklaştırılmış, ama halâ toprakların ve ekonominin yüzde 60-70 ‘ine sahip bir Devlet ve Devlet Sınıfı vardı ortada; ve sen bunu görmüyorsun da, “mülksüzleşen küçük burjuvaziden” bahsediyorsun! Neden? Çünkü böyle “Devlet Sınıfı” diye bir sınıf yok Batı’da!. “Sol klasiklerde” yok böyle bir ifade! Koskoca bir ülkeyi Batı’dan alarak türettiğin kavramların içine hapsederek açıklamaya çalışıyorsun! Ve bunun adına da “ilericilik” “solculuk” diyorsun, sonra da ortalığı birbirine katıyorsun şımarık çocuklar gibi! Kimsin sen, nereden çıktın, nereden buluyorsun bu gücü? “27 Mayıs Anayasası’nın getirdiği demokratik özgürlükler ortamından” mı? Nedir o zaman bu “demokratik özgürlükler ortamı”? Nasıl bir “sol”, ya da “işçi sınıfı hareketi”dir ki bu, öyle yukardan açılan bir kanalın içinde “gelişmeye” başlamıştır?

Askerler bir darbe yapıyor. Halkın oylarıyla iktidara gelen bir hükümeti deviriyorlar. Sonra da, “demokratik” bir anayasa hazırlatarak, bir “işçi sınıfı hareketi”nin-“sol”un gelişmesine zemin hazırlıyorlar! Burada tuhaf olan birşey yok mu! Dünyanın her yerinde demokratik haklar uzun mücadelelerin sonunda elde edilirken, bizde, darbeye işbaşına gelmiş, ve ne olduğu belli olmayan (aslında belli olan!) bir “asker sivil aydın zümre” yukardan bunları bize armağan ediveriyor! Ve biz de bu durumu hiç sorgulamıyoruz! Daha doğrusu sorgulamıyoruz! Neden?

Olayın iki boyutu var. Birincisi, sivil toplumun, yani Anadolu kapitalizminin kendi iç çelişkilerine yönelik.

Adı üstünde, “Anadolu kapitalizmi” de olsa, bu da bir kapitalist oluşum sonunda. Burjuvazi ve işçi sınıfından oluşuyor. Sınıf mücadelesi bu sistemin de iç dinamiği. 1950’lerle birlikte iktidarı Anadolu kapitalizmine kaptıran Devlet Sınıfı, “düşmanımın düşmanı dostumdur” mantığıyla, “ortak düşmana” karşı cepheyi genişletmek için, işçi sınıfı hareketinin ve diğer toplumsal muhalefetin yolunu açar. Ve kendisini “kapitalizme karşı onların, demokratik hakların hamisi gibi gösterir”⁵⁹. Bu arada, Batı’dan çığ gibi “bilgi” (informasyon) akışını, sol literatür-kaynak çevirisini de hesaba katarsanız, kısa süre içinde Türkiye’de Batı değerlerine göre biçimlenmiş, Jöntürk geleneğine uygun olarak, yukardan aşağıya doğru, “Anadolu kapitalizmine” düşman, Devlet Sınıfı dostu bir “sol”-“aydın” tabaka oluşur-oluşturulur. Devlet, sınıf, sınıf mücadelesi anlayışını Batı dillerinden çevrilen sol kitaplardan öğrenen, Türkiye’yi tipik bir Batı ülkesi gibi algılayan yeni bir “solcu” jöntürk neslidir bu. Cumhuriyet’ten sonra yeni Devlet Sınıfı haline gelen eski jöntürk kuşağı, kendi “solcu” takipçilerini yetiştirmektedir adeta!

İstenilmeyen çıktıkları engelleyebilmek için girdiyi kontrol etmek (yani “feedback”)! İşte 27 Mayıs’çı devletçi “sistem mühendisleri” bunu yaptılar. Kapitalizmin gelişme yolunu saptırdılar. “Demokratik bir anayasa” getirerek, Devleti güçlendirip, “sol” dahil, her türlü “demokratik örgütlenmeyi”, “hareketi” “serbest bırakarak”, sivil toplum güçlerini birbirlerine düşürdüler. Burjuvaziye karşı her türlü “demokratik hareket”i “serbest” bırakarak, kendilerinin, burjuvaziyle çelişkisi olan herkesin, halkın, işçi sınıfının dostu olduğunu gösterdiler!

Daha da etkin hale getirilen, “modernize edilen” ikinci “feed-back (geriyi besleme) transfer sistemi” ise, Devlete, Devlet Sınıfına bağlı olarak yetiştirilen “devletçi burjuvalara” yönelik

⁵⁹ Orta sınıfa vururken II.Mahmut’da böyle diyordu reaya’ya: “Bundan böyle sizi ben koruyacağım”!..

oldu. Bunların daha da “büyümelerine”, güçlenmelerine olanaklar sağlayarak, Anadolu burjuvazisinin önünü kesecek yeni bir “büyük burjuvazi” yarattılar!⁶⁰ Burjuva mı diyorsun, işte burjuva! Sol mu diyorsun, işte sol! Ama tek şart Devleti kutsayacaksın! “Oh ne güzel, 27 Mayıs demokratik özgürlükleri getirdi” deyip, 1950 ye küfrededeceksin! Birkere burdan yola çıktın mı, artık en “azılı komünist” de olsan, zaten sen tehlike olamazdın onlar için! Çünkü sen kendini nasıl görürsen gör, onların gözünde, son tahlilde, geriyi beslemek için bir feedback transfer sistemi idin!

Bütün bu satırları yazarken sanki aynı süreci tekrar yaşıyormuşum gibi oluyor! Önce bir akvaryum oluşturuluyor, duvarları şeffaf tabii! Sonra da balıklar salınıyor bunun içine!..Ama hiç kimse akvaryumun farkında bile değil! Herkes kendini denizde sanıyor! Halbuki ağzınla kuş tutsan ne yazar o akvaryumun bilincine varamadıktan sonra!..

“Kontrgerilla”dayız, gözlerimiz bağlı, işkenceye yatırmışlar! Birisi konuşuyor! “Burası Türk Genelkurmayına bağlı, Kontrgerilla örgütü. Burda anayasa, babayasa yok! Biz adamı böyle yaparız işte! Önce salarız tarlaya, sonra da biçeriz böyle! Bak göreceksin, ilerde gene salacağız, gene biçeceğiz!”..Bu sözler hiç silinmiyor kulaklarımdan!..

12 MART, 12 EYLÜL VE SONRASI

Ve bu oyun üç kez oynandı Türkiye’de! Her seferinde, sistem direniyor, toparlanıyor, kendini yeniden üretiyordu ve bir darbe daha!

Ama zaman geçtikçe artık dikişler tutmamaya, “feedback kontrol sistemleri”de eskisi kadar iyi çalışmamaya başladı. Neden? Sadece Devlet Sınıfı’nın yol arkadaşı “sol” iflas etti diye mi ?

Bu önemli tabii; ama bunun yanı sıra başka önemli nedenler daha var. Önce şu “solun iflasının” ve Devlet Sınıfının elindeki en önemli geriyi besleme aracını kaybetmesinin üzerinde duralım.

Şurası açık: “Sosyalist Sistemin” yıkılmasıyla birlikte, üretim araçlarının devlet mülkiyetine dayalı, merkezîyetçi, bireyi hiçe sayan, modern komünal topluma-bilgi toplumuna bireyin gelişmesi sonucunda değil de, bireyi ve bireysel mülkiyet düzenini zorla yok ederek varılabileceğini sanan dünya görüşü de artık geçerliğini kaybetti. Görmek ve anlamak isteyen herkes şunu açıkça gördü ve anladı ki, modern sınıfsız topluma giden yol, bir “işçi sınıfı ihtilâlinde”, işçi sınıfının burjuvazi-kapitalist sistemi, üretim araçları üzerindeki özel mülkiyeti yok ederek, devlet mülkiyetini temel alan “sosyalist bir toplumu” yaratmasından geçmiyordu! Tam tersine, bu noktaya ancak kapitalizmin ve bireyin gelişmesi sonucunda ulaşılabilirdi. Bunun için de, üretici güçlerin gelişmesini engelleyen her türlü devletçi müdahaleye derhal son verilmeliydi. Büyümenin, gelişmenin yolu buradan geçiyordu. Modern anlamda solcu-ilerici olmanın yolu bu gerçeği görebilmekten geçiyordu. Bundan böyle sınıf mücadelesinin hedefi kapitalizmi zorla yok etmek değil, gelişmeyi ilerlemeyi engellediği yerde ona karşı mücadele ederek onu daha da ileriye doğru itmek, böylece, tıkanan yolun açılmasını sağlamak olmalıydı.

“Sosyalist Sistemin” ortadan kalkmasından sonra tekleşen dünya pazarlarında, küresel rekabet mücadelesinde ayakta kalabilmek için kapitalizmin üretici güçleri geliştirmekten başka çaresi yoktu zaten; burjuvazi, devletçi, ulusal korumacı bir yapıyla birarada varolarak, kendi sınırlarının içine kapanarak yaşayamazdı, varolamazdı artık bu yeni dünyada. İşte, devletçi düzen taraftarlarının, Devlet Sınıfının ve onun “solcu”-“devletçi” uzantılarının belini bükten en önemli gelişme bu oldu.

⁶⁰ TUSİAD’ın geçmişi budur!..

Kucakta yetiştirilen devletçi “büyük burjuvazi”de babaocağını-kutsal ittifakı terketmek zorundaydı artık! Çünkü, “devletçi” de olsa, o da bir burjuvaydı sonunda! Rekabet mücadelesinde ayakta kalabilmek, gelişip güçlenebilmek için artık onun da kendi ayaklarının üzerinde durması gerekiyordu. Bunun için de oyunun yeni-küresel kurallarına uymak zorundaydı. Eski devletçi-korunmacı anlayış ancak ulusal sınırların içinde geçerliydi, halbuki dışarıya açılmak büyümek gerekiyordu. Hem sonra, istesen de ulusal sınırların içine kapanıp kalamazdın artık. Eski dönem bitmişti, devletin süratle elini ekonomiden çekmesi gerekiyordu. Ulus ötesi-küresel düşünebilmek, davranabilmek gerekiyordu. Kendi sınırları içinde korunmaya alışmış bir kapitalizminin ve Devlete bağlı burjuva yetiştirme döneminin sonu gelmişti! Dünya değişmişti artık! Eski dünya yok olmuş, onun yerine bambaşka, yeni bir dünya düzeni ortaya çıkmıştı; bütün o eski “ulusal” yollar, tekleşen dünyada, küresel dünya sistemine açılmak zorundaydı. Ve üstelik de, bu yollarda, oyunun yeni kurallarına göre yürümek-oyunmak zorundaydın! Yürümem-oyunmam diyemezdin! Çünkü 150 yıldır sistemin rotasını buna göre ayarlamıştın! “Batılılaşmak” demiştin ve öyle yola çıkmıştın bir kere! Geri dönemezdin! Dönmeye çalışsan da, geriye doğru baktığında önünde model olarak Saddam’ın Irak’ından-ya da Ahmedî Nejat’ın İran’ından başka birşey görünmüyordu! İşte sistemin zayıf noktası burasıdır. İşte iç ve dış dinamikler de bu zayıf halkadan yakaladılar sistemi!

TÜRKİYE “SOL”UNUN DİYALEKTİĞİ

Burada çok önemli bir nokta var. Gelişen Anadolu kapitalizmiyle birlikte, bu sivil toplum zemininde sınıf mücadelelerinin de ortaya çıkması, Anadolu burjuvazisinin, karşısında, kendisine karşı direnen, daha çok demokratik hak talebinde bulunan bir işçi sınıfı hareketini bulması doğaldır. Doğal olmayan, bu potansiyelin kendi varoluş zeminine, sivil toplum zeminine karşı Devlet Sınıfı’nın yürüttüğü mücadelede bir yedek güç haline gelmesidir. Eğer Türkiye’deki Devlet Sınıfı, Osmanlı artığı, toprakların ve üretim araçlarının büyük çoğunluğuna sahip (Devlet adına tabi) antika bir sınıf olmasaydı, eğer Türkiye’nin önündeki problem bu antika yapıdan kurtularak modern bir sivil toplum haline gelmek olmasaydı, yani Türkiye’nin önündeki sorun kendine özgü bir burjuva devrimi sorunu olmasaydı, Türkiye, Batı toplumları gibi burjuva devrimini çoktan tamamlamış bir ülke olsaydı, o zaman birçok şey farklı olabilirdi. Ama Türkiye daha sırtındaki antika kabuğu atamamış bir toplumdur, bunun mücadelesini veriyordu. Sen tut, böyle bir durumda iken, “kapitalizme karşı” “ilericilik” yapıyorum diyerek kendi bindiğin dalı kes, ve, “o da burjuvaziye karşı” diyerek, Devlet Sınıfı’nı kendine doğal müttefik olarak gör! İşte, Türkiye sol’unu askeri darbeleri desteklemeye götüren, “kapitalist olmayan bir yola” sokan mantık budur.

Ama bunu sadece bir “hata” olarak, “sol”un bir hatası olarak görmek de yanlıştır! “Solcu” olmak, üretim araçlarının mülkiyetinin devlete ait olduğu bir sistemi istemek, bunun için mücadele etmek olunca, devrim anlayışı, burjuvaziye ve kapitalist sistemi zorla yok ederek, üretim araçlarının devlet mülkiyetine dayanan bir sistemi yaratmak olunca, zaten devletçi olan bir düzeni ve bu düzenin koruyucusu olan bir Devlet Sınıfını, devlet anlayışını niye karşına alacaksın ki! “Marksizmi yaratıcı bir şekilde Türkiye toprağına uygulayarak”, Devlet Sınıfı’yla ittifaka dayanan “orijinal bir devrim modeli” oluşturursun iş biter! 1971’lerin 8-9 Mart darbeciliğinin altında yatan mantık budur. 1973 Mart’ında general Gürler’in cumhurbaşkanlığını destekleyen “sol” mantık bu mantıktır. Arada nüanslar olsa da, şimdiye kadar Türkiye’de “sol”un bütün çeşitlerini yönlendiren mantık, devrim anlayışı budur.

2007’de „Cumhuriyet Mitingleri’nin“ arkasındaki mantık da bu mantıktır. Her taşın altından çıkan o Ergenekon silahlarının, artık isimlerini bile akılda tutmaya zorlandığımız o darbe teşebbüslerinin arkasındaki mantık aynı mantıktır. En son olarak da, 12 Eylül Anayasa’sında yapılacak değişikliklere, bu değişiklikleri AKP yapıyor“ diyerekten karşı çıkmanın, Anyasa’nın değiştirilmesine karşı oluşan gerici-faşist cephede yer almanın mantığıdır budur..

“Sol”un anavetlerinde, Batı’lı ülkelerde, burjuva devrimi çoktan tamamlanmış olduğu için, oralarda durum çok başkadır. “Sınıf mücadelesi” dediğin zaman bunun ne anlama geldiği

açıktır oralarda. Çünkü, ne bizdeki gibi bir Devlet Sınıfı vardır orada, ne de devletçi bir düzen! Feodalizmin tarihin çöp sepetine atılışıyla birlikte sınıflar mücadelesi kapitalist toplum zemininde aracısız olarak yürümektedir. Ama bizde öyle değil ki! Batı'daki feodalizmin yerini tutan antika devletçi düzen halâ varlığını sürdürüyordu bizde. Türkiye halâ burjuva devrimini tamamlamış değil. Önce mevcut kabuğun kırılması, sivil toplumun özgür hale gelmesi gerekiyor. Bu nedenle, bizdeki "solculuk"la Batı ülkelerindeki sol arasında büyük farklar vardır. Bizde, sanki bulaşıcı bir hastalık gibidir "solculuk"! "Devletçi" olmakla, "ulusalcı" olmakla özdeşdir! Sivil toplumun karşısında olmaktır. Dünyaya kapılarını kapatmaktır. "O da esas düşmana, burjuvaziye karşı" diyerekten, Devlet Sınıfının peşine takılmaktır; "yolu ona açtırarak", açılan bu yoldan "ilerlemek" hastalığıdır! Bütün o "solcu"-devletçi, "kapitalizm karşıtı" "sivil toplum örgütleri"nin yakalandığı hastalığa yolaçan virüsün DNA'larında bunlar yazar!

Bütün mesele, Türkiye toplumunun Batı'dan farklı bir yol izleyerek tarihe girdiğini kavrayamamakta yatıyor. Türkiye'de olup bitenleri bu "farklılığı" hesaba katmadan açıklamaya kalkınca da, bu durumda sanki Türkiye'de herşey tersineymiş, sınıf mücadelesini yöneten-kontrol eden gizli güçler varmış gibi görünüyor! Bu ülkede sanki ağaçların kökleri aşağıya doğru değil de havaya doğru uzanıyormuş gibi görünüyor!..

Sanki bir maskeli tiyatro gibi! Objektif olarak, bu toplumun içinde bir yerin bir fonksiyonun var. Ama sen, sübjektif olarak, bütün bu varlığını-fonksiyonunu daha başka bir şekilde değerlendirerek, ayrı bir dünyada yaşıyorsun! Örneğin, Devlet Sınıfıyla ittifak yaparak Anadolu burjuvazisine karşı savaşıyorsun. Objektif olarak yapılan iş bu. Ama sen bunu başka bir amaçla, başka bir kimlikle yaptığını iddia ediyorsun! Diyorsun ki, "ben işçi sınıfını temsil ediyorum ve bu yüzden burjuvaziye karşı savaşıyorum"! "Eğer bugün "asker sivil ilerici zümreyle" ittifak yapıyorsam, bu, esas sınıf düşmanına karşı yapılan bir ittifaktır"!

Bir an için düşününüz! Eğer bu tesbit doğru değilse, yani eğer o "asker sivil aydınlar, ilericiler" denilen zümre, öyle "küçük burjuvazinin masum temsilcileri" falan değil de, Osmanlı'dan kalma devlet anlayışına sahip Devlet Sınıfının bir parçasıysalar, ve eğer Devlet adına, "Devleti kurtarma" adına yapılıyorsa bütün yapılanlar da (ki onlar kendilerini böyle görüyorlar ve bunu da ilan ediyorlar zaten, Devleti kurtarmak için ihtilal yaptıklarını söylüyorlar), o zaman, onların da kafalarından, "enayileri kullanıyoruz" diye geçiyordur mutlaka! Kim mi kazançlı çıkıyor bu işten! Ortada değil mi!

Hayatta kavranılması en zor olan şey kendi gerçekliğini kavramaktır. Çünkü bu durumda kavrayacak olanla kavranılacak olan bir ve aynı şey oluyor. Aradaki etkileşimi bir uzay-zaman aralığı içinde "farketmek" olanağı kalmıyor. Ve en korkunç diyalektik de, ne olduğunla ne olmak istediğin arasındaki çelişkiyi belirleyen diyalektiktir..

REFERANSLAR:

1-Kemal Karpat, "Osmanlı'da Değişim, Modernleşme ve Uluslaşma", İmge Kitabevi Ankara

Kemal Karpat, "Osmanlı Modernleşmesi", İmge Kitabevi Ankara

2- Dr. Hikmet Kıvılcımlı'nın bütün eserleri. <http://www.comlink.de/demir/kivilcim/eserler>
(30.11.2005)

3- Şerif Mardin. (1999). "Din ve İdeoloji." İletişim Yayınları, İstanbul.

Şerif Mardin. (1997). "Türkiye'de Toplum ve Siyaset.", İletişim Yayınları, İstanbul.

4-Halil İnalçık, "Devlet-i Aliyye-Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-1", Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları

5-İlber Ortaylı, "Osmanlı'da Değişim ve Anayasal Rejim Sorunu", Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları

6-Robert Mantran, "Osmanlı İmparatorluğu Tarihi", Adam Yayınları İstanbul

7-Çetin Yetkin, "İktidara Karşı Türk Direniş ve Devrimleri", Yeniden Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Yayınları, Antalya

8-Sina Akşin, "Jön Türkler ve İttihat Terakki" İmge Kitabevi Ankara

9-İdris Küçükömer, "Batılılaşma-Düzenin Yabancılaşması", Profil Yayınları

10-Cem Erence, "Serbest Cumhuriyet Fırkası", İletişim Yayınları

11-Kemal Karpat, "Elitler ve Din", Timaş Yayınları İstanbul

12-Kemal Karpat, "Kimlik ve İdeoloji", Timaş Yayınları İstanbul

13-Kemal Karpat, "Türk Demokrasi Tarihi" İmge Kitabevi

14-Kemal Karpat, "Türkiye'de Siyasal Sistemin Evrimi", İmge Kitabevi İstanbul

15-Halil Akkurt, Akif Pamuk, "II.Meşrutiyet" Yeni İnsan Yayınevi İstanbul

16-Tevfik Çavdar, "Türkiye'nin Demokrasi Tarihi" İmge Kitabevi İstanbul

17-İsmail Tokalak, "Bizans-Osmanlı Sentezi" Gülerboy Yayıncılık İstanbul